

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА КОЛІЗІЇ**

*Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної
конференції*

м. Дніпро, 15 травня 2020 року

Дніпро
2020

УДК 321.01:323.2 (477)

П 78

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
протокол № 9 від 21.05.2020 р.*

П 78 Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: виклики та колізії : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 трав. 2020 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 322 с.

ISBN 978-617-7665-80-8

Збірник містить матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: виклики та колізії» (15.05.2020 р.), у роботі якої взяли участь науково-педагогічні працівники, докторанти, аспіранти, студенти і курсанти закладів вищої освіти України, працівники практичних підрозділів Національної поліції України. Мета конференції – обговорення актуальних питань ролі громадянського суспільства у формуванні державної політики, функціонуванні демократії, гарантуванні верховенства права. Тематика публікацій охоплює політичні, філософські, психологічні, історичні, економічні та інші фактори, які впливають на формування та розвиток громадянського суспільства в Україні.

Матеріали науково-практичної конференції можуть бути використані в науково-дослідницькій роботі та навчальному процесі юридичних закладів вищої освіти, а також у юридичній практиці.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- кандидат історичних наук **Недря К.М.**;
- кандидат філософських наук, доцент **Стояцька Г.М.**;
- кандидат психологічних наук, доцент **Шинкаренко І.О.**;
- магістр психології **Новицька І.В.**

*Факти, судження й висновки, викладені авторами публікацій,
не завжди підтверджуються та поділяються редакційною колегією.*

ISBN 978-617-7665-80-8

© ДДУВС, 2020
© Автори, 2020

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО 13

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Фоменко Андрій Євгенович
РОЛЬ КЕРІВНИКА В РОЗВИТКУ СТРЕСОСТІЙКОСТІ
СУЧАСНОГО ПРАВООХОРОНЦЯ 15

Аброськін В'ячеслав Васильович
МЕТА ТА ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
МВС УКРАЇНИ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВИЙ ЕЛЕМЕНТ
ЇХ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ 17

Наливайко Лариса Романівна
ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЯК ПЕРЕШКОДА СТАНОВЛЕННЮ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ ПОДОЛАННЯ В УКРАЇНІ 21

Горяченко Руслан Іванович
Дмитращук Олена Станіславівна
ДИСКРИМІНАЦІЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ
ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ 25

Брусакова Оксана Валеріївна
ГАЛУЗЬ АВІАЦІЙНОГО ТРАНСПОРТУ
ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ 29

Шуліка Андрій Андрійович
РОЛЬ КОНЦЕПЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЩАСТЯ У ФОРМУВАННІ
ЄДНОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА 32

Таран Володимир Олександрович
Попович Василь Михайлович
ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА 35

Тягло Олександр Володимирович
УБЕЗПЕЧЕННЯ СПОЖИВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ –
ВИКЛИК СУЧАСНОМУ ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВУ 38

Собакарь Андрій Олексійович
ЗАРУБІЖНІ МОДЕЛІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ
КАДРІВ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ 42

**Секція 1. СВІТОГЛЯДНО-ФІЛОСОФСЬКІ РЕАЛІЇ
СЬОГОДЕННЯ: НАЦІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ**

Кабанець Марина Миколаївна ВИХОВАННЯ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ	46
Кузьменко Вячеслав Віталійович ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРИНЦИПІВ НАВЧАННЯ	50
Лучанинова Ольга Петрівна Маркіна Лідія Леонідівна ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ	53
Кришмарел Вікторія Юріївна TEACHING PHILOSOPHY AND RELIGIOUS STUDIES IN THE CONTEXT OF HISTORICAL AND CIVIL EDUCATION IN LYCEUM	55
Ремех Тетяна Олексіївна РОЛЬ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СУДДІВ	56
Чорнобай Павло Олексійович Титаренко Олена Юріївна ЩОДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ТОЛЕРАНТНОСТІ У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ	59
Корж Ганна Вікторівна ВИХОВАННЯ ПОСТКОНВЕНЦІОНАЛЬНОГО ПАТРІОТИЗМУ У ДОБУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	63
Пашкова Ганна Геннадіївна СВІТОГЛЯДНО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МУНІЦИПАЛЬНИХ БРЕНДІВ В УМОВАХ ПОДОЛАННЯ ДЕРЖАВОЮ НАСЛІДКІВ COVID-19	66
Недавня Ольга Володимирівна ВІДПОВІДІ ЦЕРКОВ НА ВИКЛИК ПАНДЕМІЇ ТА РЕАКЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ	69

Пащенко Олена Юріївна

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ У СТАВЛЕННІ ДО КОРУПЦІЇ
ЯК ОДНА ІЗ ЗАГРОЗ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ 72

Заєць Ольга Миколаївна

Тимченко Віталій Миколайович

ВПЛИВ ОБМІНУ Й ДАРУ НА ФОРМУВАННЯ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
В УКРАЇНІ ТА ЗНАЧЕННЯ УКРАЇНИ ДЛЯ СВІТУ 75

Гречишкін Ілля Костянтинович

РЕЛІГІЯ ЯК УНІВЕРСАЛЬНА МОВА ЛЮДСТВА:
УТОПІЯ ЧИ РЕАЛЬНЕ МАЙБУТНЄ? 78

Федорцов Дмитро Віталійович

РЕЛІГІЙНА АДАПТАЦІЯ ТА РЕЛІГІЙНА ЕВОЛЮЦІЯ:
СУЧАСНІ ВІЗІЇ 81

Секція 2. ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ЗМІН: ВІД ІДЕЇ ДО УСПІХУ

Примуш Микола Васильович

РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
У ЗДІЙСНЕННІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ 84

Кірін Роман Станіславович

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕІНТЕГРАЦІЇ
ПОСТКОНФЛІКТНИХ ТЕРИТОРІЙ 88

Кучук Андрій Миколайович

НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ ЯК ПОКАЗНИК СФОРМОВАНOSTІ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ 91

Маргулов Артур Худувич

СОЦІАЛЬНІ ЗМІНИ ЯК ФАКТОР
ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ 93

Панова Оксана Олександрівна

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗ'ЯСНЮВАЛЬНА РОЛЬ ЗМІ В СИСТЕМІ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 95

Перетокін Андрій Геннадійович

ГАЛУЗЕВА ПРЕСА ХІХ-ХХ СТОРІЧЧЯ – ОБ'ЄКТИВНЕ ДЖЕРЕЛО
ІНФОРМАЦІЇ НА ФОНІ ФЕЙКОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ СУЧАСНИХ ЗМІ ... 97

Стояцька Ганна Михайлівна МІЖ МИНУЛИМ І МАЙБУТНІМ: УКРАЇНА У МІЖЦИВІЛІЗАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ	100
Волобуєв Владислав Владиславович ПОПУЛІЗМ: ТИПОЛОГІЯ ЗА ФУНКЦІОНАЛЬНИМ ПРИЗНАЧЕННЯМ	103
Христов Олександр Леонідович ЩОДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ГРОМАДСЬКІСТЬ» У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ	104
Демичева Алла Валеріївна МОДЕЛЬ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРЕВЕНТИВНОГО МЕХАНІЗМУ «ОМБУДСМЕН+»: МОЖЛИВОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	106
Єремєєва Ірина Анатоліївна СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО ІМІДЖУ ДЕРЖАВИ	109
Дручек Олена Василівна КСЕНОФОБИЯ: СУСПІЛЬНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР, ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ	112
Купін Арнольд Павлович ВИБОРЧІ ПРАВА МІГРАНТІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	115
Проць Іванна Миколаївна Ямкова Тетяна Іванівна ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ	119
Гринчак Маргарита Олексіївна ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ «ГРОМАДЯНСЬКОЇ НЕПОКОРИ» В АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКІЙ ПОЛІТОЛОГІЧНІЙ ТРАДИЦІЇ	122
Єгорова Олена Віталіївна ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ	124

Калініченко Зоя Дмитрівна Савченко Юрій Володимирович СУСПІЛЬНІ ПРОТИРІЧЧЯ ТА ДИСФУНКЦІОНАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ У ДЕРЖАВНОМУ БУДІВНИЦТВІ	128
Лелеко Андрій Миколайович РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ КАРАНТИННОГО РЕЖИМУ	131
Бекдамірова Лідія Заурівна ВПЛИВ МОЛОДІ НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ	134
Коробова Софія Романівна СТАВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ДО ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ	137
Свічкарь Ольга Валентинівна ЖИТЛОВІ ПРОГРАМИ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ РАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	140
Боровенська Анастасія Анатоліївна КРАУДСОРСИНГ ЯК ЯВИЩЕ КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ	142
Секція 3. КОМУНІКАЦІЯ В УМОВАХ ПОСТПРАВДИ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	
Ларіонов Станіслав Олександрович Колесніченко Олександр Сергійович ПРАВООХОРОНЦІ І КАРАНТИН: ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТРИВОГИ	145
Диса Олена Вікторівна ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ЯКОСТІ ЖИТТЯ ОСОБИСТОСТІ	149
Волошина Оксана Василівна СПЕЦИФІКА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ	152
Кумеда Тетяна Андріївна ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ	156

Шинкаренко Інна Олександрівна ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВІДЧУЖЕННЯ ЛЮДИНИ І ПРИРОДИ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ	159
Когут Олександра Олександрівна КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЦІННІСТЬ ТА ІНТЕГРАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В СУСПІЛЬСТВІ	162
Колісник Лариса Олексіївна АКРЕДИТАЦІЯ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ У ВИЩІЙ ОСВІТІ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	166
Крамаренко Юрій Миколайович ОКРЕМІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ДОВІРИ В УМОВАХ ПОСТПРАВДИ	169
Сергієнко Тетяна Іванівна ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС І ПОЛІТИКА В ЕПОХУ ПОСТПРАВДИ	171
Бурлаченко Олександра Степанівна КОМУНІКАЦІЯ В ЕПОХУ ПОСТПРАВДИ: ФЕЙКИ, МАНІПУЛЯЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19	173
Новікова Наталя Анатоліївна Руднєва Катерина Євгеніївна ВПЛИВ МАНІПУЛЯЦІЙ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ КОМУНІКАТИВНОГО АКТУ	176
Вишневський Сергій Вацлавович Фролова Ірина Віталіївна ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НАДАННЯ ПЕРШОЇ ДОПОМОГИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ	179
Черевко Марта Юріївна ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ ДУМОК ГРОМАДЯН В УМОВАХ ПОСТПРАВДИ	182
Половін Сергій Миколайович LEARNING FOREIGN LANGUAGES TO FIGHT A POST-TRUTH REALITY	185
Жук Наталія Анатоліївна ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПАТРУЛЬНОГО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	187

Зімборовська Маргарита Сергіївна КОМУНІКАТИВНІ МОДЕЛІ МАНІПУЛЯЦІЙ ЯК СПОСОБИ КЕРУВАННЯ ОСОБИСТІСТЮ	189
Гура Олена Станіславівна Варбанський Олександр Володимирович ДЕТЕРМІНАЦІЯ СУЧАСНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ: ЗАРУБІЖНІ КОНЦЕПЦІЇ ПРИЧИН ЗЛОЧИННОСТІ	193
Стеценко Світлана Петрівна ЗАСТОСУВАННЯ КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ В УМОВАХ ПОСТПРАВДИ	197
Бакало Вікторія Вікторівна ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ПІДЛІТКІВ	201
Осінцева Олена Євгенівна СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ НА ЯКІСТЬ ЖИТТЯ	204
Басєв Андрій Борисович ПРИЧИНИ ТА ФОРМИ ПРОЯВУ АУТОАГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ	207
Гуртова Юлія Володимирівна ЕВОЛЮЦІЯ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ В СИСТЕМІ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЇ	210
Хитрук Руслана Олегівна ПРОФЕСІЙНІ ЯКОСТІ ПСИХОЛОГА-КОНСУЛЬТАНТА ЩОДО КОНСУЛЬТУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ АБО КУРСАНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ	214
Рудницька Кароліна Сергіївна СУЧАСНІ АСПЕКТИ КОМУНІКАТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	217
Лозицький Максим Павлович СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУСПІЛЬСТВА У ПЕРІОД ЗМІН ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО ЖИТТЯ	219

**Секція 4. «ЧЕРВОНІ ЛІНІЇ» ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ:
МЕЖА ЗАКОНУ ТА СВОБОДИ**

Недря Кирило Михайлович ДЕРЖАВНІ ГАРАНТІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я: «НАДАТИ НЕ МОЖНА ОБМЕЖИТИ» (НАРИС ДО АКТУАЛЬНОСТІ ПРОБЛЕМИ)	222
Кобзар Олександр Федорович Поворознік Євген Олександрович СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ГРОМАДСЬКОГО ПРАВОПОРЯДКУ	226
Міщанинець Олександр Миколайович ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА СУБ'ЄКТАМИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	228
Грудницький Василь Миколайович СКЛАДАННЯ ПРОТОКОЛУ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВOPOPУШЕННЯ ЗА ВІДСУТНОСТІ ПРАВOPOPУШНИКА: ЗАГРОЗИ ТА РИЗИКИ	232
Селюков Вадим Сергійович ОГЛЯД ФУНКЦІЙ СУБ'ЄКТІВ КІНОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	234
Роговенко Марія Михайлівна ПРИНЦИП ЗАКОННОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	236
Нестерцова-Собакарь Олександра Володимирівна ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ФОРМУВАННЯ НОРМ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	239
Островський Сергій Олександрович Ромашко Олег Миколайович ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ ТА НАЦІОНАЛЬНОЮ ГВАРДІЄЮ УКРАЇНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ТА ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ РЕЖИМУ КАРАНТИНУ	241
Філянїна Людмила Анатоліївна ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ УЧАСТІ В БОЙОВИХ ДІЯХ	244
Нестеренко Катерина Олександрівна АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ У СФЕРІ ПРОФІЛАКТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ ДИТЯЧОГО СУЇЦИДУ	246

Новицька Ія В'ячеславівна ЕТИЧНІ МЕЖІ ПРОЦЕДУРИ ДОПИТУ ЗА ТЕХНІКОЮ РЕЙДА	248
Дегтяр Вікторія Андріївна РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ	252
Романенко Павло Петрович БОРІТЬБА ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ В КОНТЕКСТІ ДОСВІДУ COMMUNITY POLICING	254
Борисюк Олексій Сергійович ОКРЕМІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ...	257
Глушко Олександр Миколайович ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ПРОБЛЕМАТИКА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ	262
Єпіков Володимир Ігорович НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ЗМІСТОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПАРТИЗАНСЬКОГО РУХУ В СУЧАСНИЙ ПЕРІОД	265
Карпенко Олександр Олександрович ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБИГУ В СИСТЕМІ МВС УКРАЇНИ	269
Левицький Микола Валентинович ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКСТРЕМІЗМУ ЯК ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ	271
Муц Михайло Леонідович ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ДІЄВОСТІ СИСТЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	274
Ткаченко Павло Ігорович ПОРУШЕННЯ МЕЖ ЗАКОНУ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ	277
Заяць Олег Віталійович ПРАВО ГРОМАДЯН НА ЗБРОЮ: PRO ET CONTRA	281

**Секція 5. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО
ТА ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ**

Шевченко С. О., Бутковська Н. М. ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	284
Сидоренко Н. С., Демченко К. В. СУТНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ...	288
Мунько А. Ю., Калініченко С. Г. СУЧАСНИЙ СТАН ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ОБ'ЄДНАНЬ СПІВВЛАСНИКІВ БАГАТОКВАРТИРНИХ БУДИНКІВ ...	292
Трещов М. М., Кравчук Л. В. СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	296
Тихоненко С. М., Лебедєва Я. В. ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗДІЙСНЕННЯМ МЕДИЧНОЇ РЕФОРМИ В КРАЇНАХ ЄС	300
Бідняк С. С. ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ПРОБЛЕМ З УРАХУВАННЯМ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ	306
Землянко М. С. ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ КІБЕРБУЛІНГУ	309
Наливайко І. О. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ	312
Попенко А. С. ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ РЕФОРМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	314
Мухай А. А. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТАТУСУ ОМБУДСМЕНА З ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ	316
Шемет У. Р. РОЛЬ ОРГАНУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ УКРАЇНИ У ПИТАННЯХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	319

ВСТУПНЕ СЛОВО

Шановні учасники конференції, шановні гості, колеги, здобувачі!

Від імені великого колективу нашого університету та організаційного комітету конференції висловлюю вам щиру вдячність за цікавість до цього наукового заходу.

Ваші чисельні відгуки у вигляді наукових доповідей на на прямі роботи, запропоновані організаторами конференції, свідчать про те, що тему обрано влучно і вона не залишає осторонь від її обговорення ані науковців, ані практиків.

Конференція, присвячена проблемам формування громадянського суспільства проходить на базі нашого закладу вже восьмий рік поспіль. За ці роки самі проблеми ані на хвилину не втратили своєї актуальності. Разом із нашою країною ми переживаємо бурхливі події пошуку ідентичності, захисту суверенітету, опору окупації, трагедії воєнних втрат і радість звільнення територій та визволення полонених, відновлення справедливості та правосуддя, захисту прав і свобод наших громадян та всіх нас як політичної нації. Це непростий шлях. На ньому, на жаль, багато помилок і, ймовірно, ми не убезпечені від них і в майбутньому. Але на цих помилках ми зростаємо як держава і громадянське суспільство і кожного разу заново вчимося жити разом. І так само разом з нами зростає і вчиться нове покоління. Це живий процес передачі соціального досвіду та засвоєння уроків історії. Від якості цього процесу залежить те, в якій країні ми житимемо через багато років.

Перед освітньою галуззю сьогодні, як і завжди, багато викликів: навчання на основі діяльності, навчання впродовж життя, розвиток критичного мислення та впровадження принципів академічної доброчесності, вироблення та набуття soft skills – навичок комунікації, емпатії, адаптивності, креативності, вміння працювати у команді. Цьому всьому кожен з нас навчає наших вихованців з огляду на потреби своїх предметних галузей. Але одна з найважливіших особливостей сучасної особистості – бути громадянином. І ваша зацікавленість проблемами формування сучасного громадян-

ського суспільства свідчить про те, що ці проблеми є цілковито міждисциплінарними, такими, що долають галузеві межі та демонструють нам свою безумовну цінність.

Не кожній нації і не кожному поколінню судилося дізнатись, що бути громадянином – це важка праця. Що громадянство – це величина змінна, а не постійна. Що існують події, ті самі «виклики та колізії», які навіть людині цілковито байдужій до долі держави, дають усвідомлення того, що без неї майбутнє її держави неможливе.

На жаль, буває і навпаки. Наша соціальна місія – зробити так, аби цього «навпаки» було якомога менше. Якщо ми не схибимо, то в майбутньому не доведеться виправляти наслідки сьогоднішніх помилок.

Перекоаний, що конференція відкриє не лише нові можливості для обміну думками, але й сприятиме ще більш активній співпраці практичних підрозділів з освітніми та науковими установами нашої країни, допоможе реалізувати ідеї, запропоновані вами у ваших доповідях.

На тлі непростой соціальної ситуації дозвольте побажати всім оптимізму та продуктивної діяльності, а для наших молодих учасників конференції хотілося б повторити відому сентенцію про «прості речі» як «рятують життя» – чесна робота, власний приклад, готовність до змін.

Ще раз дякую всім, бажаю успіхів та міцного здоров'я!

Ректор університету
полковник поліції
Андрій ФОМЕНКО

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Фоменко Андрій Євгенович
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
ректор, полковник поліції,
кандидат юридичних наук,
Заслужений юрист України*

РОЛЬ КЕРІВНИКА В РОЗВИТКУ СТРЕСОСТІЙКОСТІ СУЧАСНОГО ПРАВООХОРОНЦЯ

Сучасність з її раптовими та бурхливими викликами вимагає від працівників Національної поліції постійної готовності та вдосконалення власних навичок з метою успішного реагування на згадані виклики, з врахуванням безпеки власного життя та здоров'я. Лише такий, постійний і динамічний, стан розвитку та навчання забезпечує ефективність та професіоналізм правоохоронної діяльності, а отже і публічної, та, як наслідок, національної безпеки. Саме розуміння індивідуальності та цінності підготовки й збереження професіонала і має визначати реформування і розвиток системи спеціальної освіти та підготовки керівної ланки в Національній поліції України. У цьому контексті, одним з першочергових завдань, що стоїть перед керівниками, є формування належного психологічного клімату у колективі, а також певного рівня стресостійкості, який би відповідав специфіці виконуваних підрозділом завдань.

Практика свідчить, що ефективність та якість виконання поліцейськими поставлених перед ними завдань, здебільшого залежить саме від здатності діяти в умовах ризику, причому, таким ризиком навіть не обов'язково має бути загроза життю чи здоров'ю. Різноманітна, довготривала, понаднормова, монотонна діяльність працівників правоохоронних органів теж є причиною зниження ефективності роботи, не кажучи вже про персональні показники задоволеності службою, які впливають на сприйняття і імідж правоохоронного органу. А виконання високоінтенсивних завдань в екстремальних, напружених умовах (у тому числі у зоні постійного ризику – АТО/ООС), висуває додатково підвищені вимоги до фізичного та психічного здоров'я правоохоронця, наявності високої нервово-психічної стійкості.

За таких умов, ключове значення має взаємодія між поліцейськими та

керівною ланкою органу поліції, оскільки керівник здатен забезпечити колектив від низки стресів ще на початку його формування, вміло врахувавши у власній кадровій політиці та подальшому розподілі повноважень особистісні характеристики підлеглих. У такому випадку необхідність примусу в межах відносин «підлеглості» буде мінімальною, створивши умови взаємодовіри та цілісного механізму взаємодії, що зводить до мінімуму низку внутрішніх виробничих конфліктів, які, як і пов'язані з ними причини стресів, умовно поділяються на:

а) внутрішньоособистісні (інтраперсональні), що виникають у процесі управління на рівні однієї особистості (наприклад, на рівні керівника підприємства або його конкретного працівника);

б) міжособистісні (інтерперсональні) – виникають між двома працівниками;

в) внутрішньогрупові (інтрагрупові) конфлікти, які в процесі управління виникають в групі, зокрема, між конкретною особою і групою, або між декількома групами в межах неформальних відносин;

г) міжгрупові (інтергрупові) конфлікти – характеризуються тим, що у процесі управління виникають між соціальними групами, причому як всередині самої організації, так і при взаємодії з оточуючими.

Управління даним явищем вимагає від керівника напрацювання ефективних способів психологічного впливу на підлеглих, що залежать від усвідомлення наступних факторів:

- врахування особливостей особистості підлеглого (культурно-освітніх, національних, вікових, психологічних та професійних рис);

- досконалого знання змісту професійної діяльності та обов'язків підлеглого зокрема;

- вміння об'єктивно оцінювати власні особистісно-ділові риси, компетентність щодо винесених на з'ясування проблем;

- сприйняття критики та самокритика, оскільки завищення (як і заниження) самооцінки створюють додаткові труднощі керівнику та підлеглому у комунікації, виконанні обов'язків, а отже і в досягненні мети;

- володіння технологічним інструментарієм риторики.

Поведінка керівника у взаємодії з підлеглими, колегами визначається його функціями, становищем у структурі управлінського процесу, правами та обов'язками щодо інших людей. Місце керівника, способи його впливу на об'єкти управління, ознаки, що характеризують його як певний соціально-психологічний тип, фіксуються в понятті «статус», головними складовими компонентами якого є авторитет і престиж, а загальна назва найбільш прийнятної з них як для формальних так і неформальних (у першу чергу) відносин у колективі, визначається як «лідер». З огляду на це, саме стратегія особистого прикладу виступає стимулом та мотивацією росту для підлеглих, у тому числі і у сенсі стресостійкості, адже стресові ситуації не просто стають керованими, а протидія їм взагалі особисто очолюється керівником.

За такого підходу, стрес може використовуватися керівником не лише з огляду на зміцнення колективу та психіки кожного окремо, а і як цілком конструктивний метод вирішення проблемних завдань у професійній діяльності. Показовим можемо вважати метод «мозкового штурму», який забезпечує включеність всіх підлеглих у процес генерації можливих стратегій рішення тої чи іншої ситуації та є конструктивним керованим конфліктом. Саме так. Оскільки стрес безпосередньо пов'язаний зі стресовою ситуацією, або напрямом, будучи тотожним їй, або будучи наслідком конфлікту.

Все це формує запит до особистості керівника на вміння управляти конфліктами які виникають в процесі службової діяльності та, що не менш важливо, вміння створювати конструктивні конфліктні ситуації та керувати вже ними, з метою формування належних рис підлеглих, а також фактичного виховання та формування потенційної ланки нових керівників.

Аброськін В'ячеслав Васильович
*Одеський державний
університет внутрішніх справ,
ректор, генерал поліції другого рангу,
кандидат юридичних наук*

МЕТА ТА ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС УКРАЇНИ ЯК ОBOB'ЯЗКОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ЇХ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ

На сьогоднішній день, кадри для Національної поліції України (НПУ), Національної гвардії України (НГУ), Державної прикордонної служби України (ДПСУ), Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС), Державної міграційна служба України (ДМС) та безпосередньо для Міністерства внутрішніх справ України (МВС) готують заклади вищої освіти із специфічними умовами навчання (ЗВО). І хоча сутність діяльності перелічених органів вочевидь відрізняється один від одного, проте робота зазначених ЗВО спрямовується Кабінетом Міністрів України лише через одного Міністра – Міністра внутрішніх справ.

Водночас з тим, головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах освіти і науки, ... а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю закладів освіти, підприємств, установ та організацій, які надають послуги у сфері освіти або провадять іншу діяльність, пов'язану з наданням таких послуг, незалежно від їх підпорядкування і форми власності [2, ч. 1] є Міністерство освіти і науки України (МОН).

Таким чином, відомчі ЗВО із специфічними умовами навчання, що на-

лежать до сфери управління МВС, та центральних органів виконавчої влади (ЦОВВ), мають дворівневе підпорядкування. Але це не єдина їх особливість. Наразі, із процесами євроінтеграції в Україні відбуваються заходи з реформування, які привносять суттєві зміни у роботу обох міністерств та самих ЗВО. Наприклад, «Календарем реформи освіти і науки» до кінця 2020 року передбачене запровадження формульного підходу до розміщення державного замовлення для магістратури, а також запровадження єдиного вступного іспиту з іноземної мови для вступу до магістратури і єдиного фахового вступного іспиту до магістратури для спеціальностей 081 «Право» та 293 «Міжнародне право». В свою чергу, «Концепція реформування освіти в МВС України» пов'язує свої очікування від впровадження реформ із формуванням єдиної політики у галузі відомчої освіти, а також передбачає оптимізацію системи навчальних закладів, тощо.

Все викладене свідчить про наступні особливості відомчих ЗВО: профільна діяльність державних органів, для яких здійснюється підготовка кадрів, відбивається на змісті вищої освіти; умови (процедури) навчання в відомчих ЗВО є специфічними; структура керування діяльністю ЗВО є складною та дворівневою, у ній водночас задіяні МОН і МВС; процес активного реформування МОН, МВС та самих ЗВО триває; існує велика кількість завдань та цілей, які учасники процесу реформування ставлять одночасно.

Тож постає питання управління переліченими особливостями та координації виконання численних завдань, а також їх нормативно-правового регулювання. При чому, якість цих дій бажано оцінити ще до завершення реформування. На нашу думку ефективними засобами, придатними для виконання цього завдання є дослідження і формалізація мети та принципів діяльності ЗВО МВС.

Загальні цілі утворення ЗВО МВС, вочевидь, можна деталізувати звернувши увагу на специфіку окремих органів для яких здійснюється підготовка фахівців. З цього приводу цікавим є факт відсутності власного ЗВО у Державної міграційної служби України, задоволення кадрових потреб якої здійснюється з числа випускників ЗВО інших органів системи МВС. Водночас з тим, аналіз статутів відомчих ЗВО чітко показує специфіку їх цілей. Наприклад, мета Національної академії Державної прикордонної служби України передбачає підготовку кадрів спрямованих на охорону громадського порядку та безпеки, виконання завдань із посилення охорони Державного кордону України. Мета Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, значена серед основних напрямків діяльності університету, спрямована на підготовку фахівців у сфері цивільного захисту.

Розглянувши узгодженість, ієрархію та специфіку цілей ЗВО МВС, їх деталізацію через виконувані завдання, ми все ж таки маємо відмітити, що цієї інформації недостатньо для якісного аналізу діяльності відомчих ЗВО. За межами нашої уваги залишається таке важливе питання, як вибір шляхів та засобів досягнення поставлених цілей. Відповідь на нього знаходиться у сут-

ності принципів, якими керуються відомчі ЗВО.

Частиною другою статті 3 Закону України «Про вищу освіту» закріплено 9 принципів державної політики: 1) сприяння сталому розвитку суспільства ...; 2) доступності вищої освіти; 3) незалежності здобуття вищої освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій ...; 4) міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір вищої освіти ...; 5) наступності процесу здобуття вищої освіти; 6) державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності, напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної, мистецької та педагогічної діяльності; 7) державної підтримки освітньої, наукової, науково-технічної, мистецької та інноваційної діяльності університетів, академій, інститутів, коледжів ...; 8) сприяння здійсненню державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти; 9) відкритості формування структури і обсягу освітньої та професійної підготовки фахівців з вищою освітою [1, ч. 2 ст. 3].

В свою чергу, статuti ЗВО МВС містять розділ присвячений концепції освітньої діяльності. Група принципів закріплена у цьому розділі статутів здебільшого збігається для усіх ЗВО МВС.

До принципів освітньої діяльності відомчих ЗВО [2, ч. 3 розділ II] відносяться: 1) гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських цінностей; 2) автономія та самоврядування; 3) рівність умов для кожного здобувача вищої освіти в контексті повної реалізації його здібностей, таланту, всебічного розвитку; 4) нерозривність процесів навчання, науково-дослідної роботи і практичної діяльності; 5) використання стандартів вищої освіти як обов'язкового мінімуму змісту освіти та навчання; 6) ступенева підготовка фахівців; 7) багатопрофільність; 8) задоволення освітніх потреб осіб, які навчаються, відповідно до їхніх інтересів, здібностей та потреб суспільства, повної реалізації їхніх здібностей, таланту, всебічного розвитку; 8) якість освітніх послуг (якість змісту освіти, якість результатів освіти, якість технологій навчання); 9) інтенсифікація освітнього процесу завдяки заходам інноваційного розвитку освіти; 10) інтеграція до європейського та світового освітніх просторів; 11) моніторинг якості освіти, забезпечення його прозорості, сприяння громадському контролю; 12) академічна доброчесність.

Розглянувши обидві групи принципів ми можемо помітити, що частина із них збігається.

Так, принцип міжнародної та європейської інтеграції притаманний обом групам і навіть сформульований майже ідентично.

Принцип наступності процесу здобуття вищої освіти перетинається із принципом ступеневої підготовки фахівців та у певному сенсі є його продовженням.

Принцип сприяння сталому розвитку суспільства знаходить своє відображення у принципі задоволення освітніх потреб здобувачів освіти та суспільства.

Доступність вищої освіти розкривається на рівні ЗВО, як рівність умов для кожного здобувача вищої освіти в контексті повної реалізації його здібностей, таланту, всебічного розвитку.

Відкритості формування структури і обсягу освітньої та професійної підготовки фахівців з вищою освітою перекликається з принципом моніторингу якості освіти, забезпечення його прозорості, сприяння громадському контролю.

Інші вище перелічені принципи не мають між собою тісного в'язку та спрямовані на регуляцію безпосередньої діяльності державного органу сфери освіти або ЗВО МВС. Проте, цілком очевидно, що принципи які б суперечили один одному в цих групах відсутні. Аналогічна ситуація спостерігається і при порівнянні принципів відомчих ЗВО з принципами на яких діють органи системи МВС. Це дозволяє зробити нам висновок, що основою для класифікації принципів може слугувати їх впорядкованість. Таким чином, принципи діяльності ЗВО МВС доцільно поділити на: такі, що за своєю спрямованістю збігаються з принципами закріпленими у керівних нормативних актах більш високого порядку; та такі, що є спеціалізованими.

Підводячи підсумки дослідження, варто зазначити, що за своїм призначенням мета та принципи діяльності закладів вищої освіти МВС України є логічно і функціонально пов'язаними, взаємодоповнюючими один одного категоріями. Саме через ці поняття розкривається дійсна функціональна спрямованість суб'єктів ЗВО МВС. А формалізація змісту мети та принципів у відповідних нормативно-правових актах є показником якості регулювання сфери діяльності суб'єктів освітньої діяльності. В свою чергу, мета та принципи є важливим елементом адміністративно-правового статусу ЗВО МВС.

Бібліографічні посилання:

1. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст. 2004. Редакція від : 18.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 03.04.2020).
2. Статут Харківського національного університету внутрішніх справ (нова редакція) : затверджено Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 11.10.2019 р. № 857. URL: <http://univd.edu.ua/files/generaldocs/regulations.pdf?ver=2019> (дата звернення: 03.04.2020).

Наливайко Лариса Романівна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
проректор, доктор юридичних наук,
професор, Заслужений юрист України*

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЯК ПЕРЕШКОДА СТАНОВЛЕННЮ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДОЛАННЯ В УКРАЇНІ

Важливою умовою становлення громадянського суспільства є забезпечення прав людини, соціальної справедливості, доступності суспільних благ. У витоках концепції прав людини знаходяться такі цінності як людська гідність, справедливість і безпека. Низка соціальних проблем перешкоджає розвитку людського потенціалу та уповільнює становлення громадянського суспільства в Україні, серед них – домашнє насильство.

Домашнє насильство є соціальною проблемою, що деструктивно впливає на різні сфери життєдіяльності суспільства. Латентність цього правопорушення зумовлює ріст невдоволення громадян ефективністю реалізації правоохоронної функції держави загалом.

Домашнє насильство постійно викликає науковий інтерес фахівців різних галузей науки (соціології, психології, педагогіки, медицини, кримінології тощо). Проблеми запобігання та протидії домашньому насильству вивчали вітчизняні науковці, серед яких: Н. Аніщук, А. Байда, А. Бова, Н. Болотіна, Л. Бойченко, В. Гальцова, Г. Герасименко, Т. Гончарова, І. Грицай, О. Дашковська, А. Джужа, О. Дудоров, Л. Єрохіна, К. Ілікчієва, Л. Кобелянська, А. Колесова, М. Лактіонова, К. Левченко, Ю. Лисюк, Т. Матюшкова, Т. Марценюк, Т. Мельник, В. Муранова, Я. Оленіна, О. Руднева, О. Старчук, М. Хавронюк, О. Харитонова, Г. Христова, Ю. Черняк, Т. Шевчук та ін. Домашнє насильство є комплексною проблемою, що впливає, передусім, на громадянське суспільство. Попередження та запобігання домашньому насильству, посилення механізмів захисту та реабілітації жертв набуває неабиякої актуальності з метою розбудови громадянського суспільства в Україні.

За даними ЮНЕСКО, домашнє насильство існує у будь-якому суспільстві, будь-якій культурі [1, с. 58]. Причини домашнього насильства мають тривалу історію та базуються на багатовікових традиціях, що в тих чи інших формах притаманні кожному суспільству. Не виключенням є і українське.

На пострадянському просторі проблемою сімейно-побутового насильства зацікавилися з кінця 1990-х. Спеціальне законодавство щодо протидії йому було прийняте у Киргизстані, Грузії, Молдові, Україні. Цьому сприяв комплекс причин: криза перебудови суспільних відносин у 90-ті роки та зро-

стання злочинності на ґрунті сімейних відносин; ратифікація ключових міжнародних стандартів (Конвенція ООН про права дитини та Декларація про викорінення насильства проти жінок); розширення інформаційних зв'язків у глобалізованому світі; робота правозахисних недержавних організацій гендерного спрямування [2; 3, с. 46-50]. У 2001 році Україна стала першою державою на пострадянському просторі, що схвалила окремий закон у сфері протидії домашньому насильству. На становлення в Україні механізму запобігання і протидії домашньому насильству вплинуло підписання та виконання низки міжнародних документів, щодо протидії цьому явищу.

Після ухвалення Пекінської декларації та Платформи дій держава досягла певного прогресу у сфері сприяння гендерній рівності та розширення прав і можливостей жінок. Зокрема, було сформовано основні складові інституційного механізму забезпечення гендерної рівності, законодавчу базу було приведено у відповідність до міжнародних стандартів. Набув розвитку потужний сектор громадських організацій, діяльність яких спрямована на уповноваження та захист прав жінок і забезпечення гендерної рівності [4]. Останнім важливим кроком для України було приєднання в 2011 році до Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Вона впливає на процес утвердження в Україні цілісної і загально визнаної концепції протидії домашньому та гендерно обумовленому насильству. Але, цей крок не реалізований до кінця, оскільки не відбулась її ратифікація.

Рада Європи активно закликає Україну ратифікувати Стамбульську конвенцію, що не відбувається через суттєвий супротив Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій. Має місце ідейний конфлікт в середині Українського суспільства, в якому однією стороною є інститути громадянського суспільства (релігійні організації), що виступають проти ратифікації вказаної конвенції, а іншою – інститути громадянського суспільства (громадські організації, ЗМІ, благодійні фонди тощо), які наполягають на необхідності посилення механізму запобігання і протидії гендерно обумовленому та домашньому насильству.

Домашнє насильство має високий ступінь латентності. Є фактори, які створюють перепони для звернення реальних чи потенційних жертв до структур, що здійснюють заходи з протидії домашньому насильству. Це – обґрунтована занепокоєність жертв, що злочинець не буде заарештований, недовіра до правової системи, небажання відкривати свою таємницю суспільству та багато іншого [5, с. 27]. Умовою зниження латентності домашнього насильства є забезпечення ефективності інституційної системи запобігання цьому явищу, утвердження довіри громадян до поліції. Громадянське суспільство займає ключову роль у цьому процесі. Інститути громадянського суспільства активно підтримують органи державної влади та місцевого самоврядування у різних напрямках реалізації відповідної політики, а також забезпечують постраждалих більшістю необхідних послуг. Дієвість механізму запобігання та

протидії цьому явищу залежить від організації їх взаємодії.

Серед головних причин домашнього насильства відзначають: алкоголізм когось із членів родини; безкарність; виховання батьків, а також жорстокість, пережита в дитинстві [6]; психічні відхилення та захворювання; низький рівень культури та нехтування нормами моралі; незадоволеність життям; прагнення до приниження та контролю над членом родини; дискримінація за ознакою статі; низький соціальний та фінансовий стан у родині; фізична та емоційна уразливість одного з членів родини [7, с. 171]. Важливою причиною домашнього насильства є економічна нестабільність у державі, оскільки, найчастіше насилля має місце саме через незадоволеність у матеріальному стані та соціальному благополуччі [8, с. 322]. В державах, що переживають кризу та політичну нестабільність домашнє насильство прогресує.

В Україні ці проблеми ускладнюються збройним конфліктом у східних регіонах держави. Оскільки гуманітарна ситуація в областях Східної України продовжує погіршуватися, випадки гендерного насильства лише зростатимуть – як в регіонах, де відбувається конфлікт, так і на решті території України. Останнє також може бути викликано процесом ротації учасників АТО при поверненні їх додому, оскільки вони потребують професійної психологічної допомоги для подолання агресії, обумовленої військовими діями [9]. Загалом, вплив конфлікту на примноження випадків ГОН полягає у тому, що останнє використовується як метод ведення війни та дестабілізації ситуації.

Безперечно, у ланцюгу детермінантів домашнього насильства не останнє місце посідають організаційно-управлінські недоліки діяльності Національної поліції, соціальних служб, закладів охорони здоров'я, індиферентність проблемами учнів з боку педагогів і викладачів навчальних закладів. Мають місце й інші, не менш значущі, детермінанти домашнього насильства [10, с. 97]. Причиною латентності домашнього насильства, його примноження та поширення є недовіра жертв до правоохоронної та правозахисної систем. Інститутам громадянського суспільства належить ключова роль щодо повернення довіри до суб'єктів протидії домашньому насильству.

Часто виправдання насильства є наслідком гендерних стереотипів, які майже не змінилися протягом останніх років. Якщо чоловік вважає, що жінка не справляється із відведеною їй роллю, скажімо, домогосподарки, переступає установлені межі чи ставить під сумнів його права, ставиться до нього, з його суб'єктивної точки зору, неповажливо, то він може відповісти насильством [11]. У державах з високим рівнем розвитку громадянського суспільства, гендерної рівності та гендерного паритету, домашнє насильство має порівняно нижчий рівень, ніж у державах з прогресуючою гендерною сегрегацією. Громадянське суспільство здатне формувати об'єктивне розуміння індивідами проблеми домашнього насильства, протидіяти стереотипам у цій сфері. Підвищення потенціалу інститутів громадянського суспільства в Україні можливе через залучення лідерок/лідерів інститутів громадянського суспільства для зміцнення запобігання та протидії домашньому насильству.

Стереотипи є спрощеною формою оцінки та реагування на домашнє насильство. В таких стереотипах помітні гендерні аспекти та відсутня будь-яка обґрунтованість. Стереотипи, в тому числі і щодо домашнього насильства, існують за певними законами, одним із них є закон збереження стереотипів, який проявляється у тому, що стереотипи можуть відтворюватись через такі елементи духовного життя, як: традиції, звичаї, система виховання, освіти, навіть тоді, коли матеріальні умови життєдіяльності людини, що їх породили, вже суттєво змінилися. Сила духовного чинника досить велика і їй можна протиставити лише таку нову реальність, яка потребує свідомості та поведінки, адекватних іншим програмам взаємодії людини з середовищем її існування. Якщо колишній стереотип продовжує активно відтворюватись, то він починає гальмувати самі зміни, які відбуваються у системі практичних відносин людей та створеним людством світом матеріальної та духовної культури [12, с. 37]. Це ж правило діє і у випадку з домашнім насильством.

Отже, у механізмі запобігання і протидії домашньому насильству домінуюче місце має займати діяльність інститутів громадянського суспільства з подолання, зміни, усунення стереотипів що оточують це явище. А ні досконале законодавство, а ні ефективна інституційна система не забезпечать зниження латентності домашнього насильства, якщо жертва буде відчувати суспільний осуд, а дії кривдника будуть систематично виправдовувати.

З метою запобігання і попередження домашнього насильства, а також подолання його наслідків держави намагаються розробити ефективну нормативно-правову основу та побудувати дієву інституційну систему. При цьому, ІГС створюють інструменти та нові підходи щодо протидії домашньому насильству, які користуються довірою громадян. Тому, їх діяльність потребує всебічної підтримки і визнання органами публічної влади. Розвиток потенціалу інститутів громадянського суспільства є передумовою становлення громадянського суспільства, що дозволить гарантувати права людини в Україні.

Бібліографічні посилання:

1. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю. Навч. посіб. К. : ДЦССМ, 2002. 132 с.
2. Галай А. О. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству: монографія. Київ: КНТ, 2014. 160 с.
3. Грозовський І. М. Світовий досвід запобігання домашньому насильству (історико-правовий аспект). *Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи*: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. Запоріжжя: КПУ, 2019. 174 с.
4. Україна. Національний огляд виконання Пекінської декларації та Платформи дій (1995 р.) та заключних документів 23-ї спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН (2000 р.) у контексті 20-ї річниці четвертої Всесвітньої конференції зі становища жінок та ухвалення Пекінської декларації та Платформи дій у 2015 р. URL: <http://www.mil.gov.ua/content/gender/Pekinska%20deklaracia.pdf>
5. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують корекційні програми для осіб, які вчинили насильство в сім'ї / Укладачі: Мустафаєв Г.Ю., Довгаль І.І. Київ, 2011.

192 с.

6. Циганчук Т. В., Лях Д. Д. Причини та наслідки насильства над жінкою в сім'ї. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3530/1/2.pdf>
7. Шрамко С. С. Щодо об'єктів запобіжного впливу у сфері протидії домашньому насильству. *Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи*: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. Запоріжжя: КПУ, 2019. 174 с.
8. Грицай І. О. Принцип гендерної рівності та механізм його забезпечення: теоретико-правовий аспект: дис. ... докт. юрид. наук. Дніпро, 2018. 543 с.
9. Жінки. Мир. Безпека: Інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців сектору безпеки. Київ, 2017. 264 с.
10. Колодяжний М. Г. Стратегії запобігання домашньому насильству в Україні. *Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи*: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. Запоріжжя: КПУ, 2019. 174 с.
11. Сукмановська Л. Домашнє насильство: дослідження актуальної проблеми сьогодення. *Юридичний вісник*. 2014. №4. С.215-219.
12. Блинова О. Є. Роль соціальних стереотипів у регуляції поведінки особистості. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2013. Т. 2. №10(91). С. 37-41.

Горяченко Руслан Іванович

Управління дотримання прав людини

Національної поліції України,

начальник управління, полковник поліції

Дмитрашук Олена Станіславівна

Головне управління Національної поліції

в Кіровоградській області,

сектор кримінальної поліції

Добровеличківського відділення поліції

Новоукраїнського відділу поліції,

оперуповноважена сектору

ДИСКРИМІНАЦІЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Питання дискримінація гендерної рівності на теперішній час досі залишається актуальною проблемою, оскільки вона не перестає бути темою різноманітних досліджень у багатьох країнах світу та використовується у всіх сферах суспільного життя (політичній сфері, сфері освіти, громадської думки, зайнятості та міграції).

Слово «дискримінація» означає менш прихильне поводження з людиною, ніж з іншими в аналогічній ситуації, через певні ознаки цієї людини (відмінне ставлення чи поводження, упередженість, утиск, насильство).

Гендерна рівність – це ті ж самі рівні права і рівні можливості для жінок і чоловіків у суспільстві, рівні умови для реалізації прав людини, участі в національному, політичному, економічному, соціальному та культурному розвитку, отримання рівних винагород за результатами участі і т.д. [5].

Слід зазначити, що гендерна рівність займає центральне місце у системі прав людини та серед цінностей Організації Об'єднаних Націй (ООН). Одним з фундаментальних принципів Статуту ООН, який прийнято світовими лідерами у 1945 році, є «рівні права чоловіків та жінок», а також захист та просування прав жінок, як відповідальність кожної держави.

Наша Держава – Україна зобов'язалась до виконання ключових міжнародних зобов'язань щодо забезпечення гендерної рівності. Країною прийнято Цілі Сталого Розвитку (ЦСР), приєднано до Пекінської Декларації та Платформи Дій (ПДПД) на 4-й Світовій Конференції Жінок (1995) та ратифіковано ключові договори з прав людини, включно з Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1980) та її Факультативний Протокол.

Підписана у 2014 році Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом зобов'язує до гарантування рівних можливостей для жінок та чоловіків у сферах працевлаштування, освіти, навчання, економіки, у суспільстві та прийнятті рішень.

Відповідно до прийнятих міжнародних стандартів Україною вперше прийнято Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок» (вступив у дію з 1 січня 2006 р.) (далі – Закон) де гендерна рівність трактується як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства [2].

Однак, прийняття Закону в повній мірі не забезпечило гендерної рівності на території не тільки нашої держави, а і всього міжнародного простору, за права жінок і по теперішній тривають дискусії гендерної дискримінації.

Гендерна дискримінація – це дискримінація за ознакою статі, коли віддається перевага людині однієї статі, зокрема це може проявлятися під час вступу до ВНЗ із визначеними специфічними умовами навчання, у випадках працевлаштування, у разі можливості кар'єрного зросту, насильства в сім'ї, та ін.

Процеси становлення гендерного паритету як складової державної політики викликали не тільки необхідність окремого вивчення стану дотримання прав жінок у правоохоронних органах, але й розробки відповідних заходів попередження порушення їх прав. Такі превентивні заходи, у свою чергу, потребують чіткого уявлення щодо проблем універсального характеру, притаманних для більшості поліцейських інституцій, в яких працюють жінки.

У США та країнах Західної Європи дослідження наявних проблем жінок-правоохоронців були ініційовані на початку 1980-х років тенденціями гендерної рівності у сфері працевлаштування та кадрового менеджменту. Від самого початку вони були спрямовані на збільшення кількості жінок у підрозділах поліції, розробку моделей відбору жінок на різні посади, а також на

подолання проблем, пов'язаних із адаптацією жінок до субкультури виключно чоловічого поліцейського колективу.

На сьогоднішній день більшість жінок-поліцейських виконують паперову роботу та не займають керівних посад, хоча в органах Національної поліції застосування гендерної рівності є одним із пріоритетних напрямків.

Проте варто зауважити, що останнім часом у зв'язку зі збройним конфліктом на Сході нашої держави, жіноча частина суспільства за власним бажанням активно залучається до несення служби у військових підрозділах. Важливим є й те, що жодних нарікань на якість несення служби немає. Таким чином жінки в Збройних силах України на рівні з чоловіками виконують покладені на неї бойові завдання, і жодних питань щодо їх слабкості, нерішучості та неготовності на бойових позиціях не виникає.

Варто зауважити, що на початкових етапах професійної діяльності може спостерігатися відмінність у роботі чоловіків і жінок в правоохоронній системі, і лиш тому, що жінки у процесі досягнення мети орієнтуються на свою підвищену інтуїцію, легко встановлюють особистісний контакт, а чоловіки спираються на власний авторитет.

З прийняттям низки законів гендерної рівності, поліцейських-жінок і до теперішнього часу не залучають до проведення окремих спецоперацій (з агресивними демонстрантами, під час звільнення заручників, у роботі в спецпідрозділах), проте підготовку жінки-поліцейські та чоловіки проходять однаковий курс навчання, і до оцінювання їхніх знань, навичок та якостей використовуються однакові критерії [4].

Стереотипна позиція більшості чоловіків вважають, що жінка в поліції – це данина сучасній моді. Поширеною серед працівників чоловічої статі є думка, що успіх у діяльності колег-жінок – це лише наявність впливових зв'язків та приваблива зовнішність. Як правило, професійна освіта та здібності до якісного виконання службових обов'язків на формування цього стереотипу не впливають.

Варто зауважити, що недопущення гендерної дискримінації дає змогу реалізуватися жінці не тільки у соціальних ролях дружини та матері, але і стати кваліфікованим спеціалістом у сфері правоохоронної діяльності. Відповідно до статті 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і ди-

тинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [1].

Отже, абсолютна рівність чоловіків і жінок у демократичному суспільстві полягає в наданні однакових можливостей для реалізації ними своїх прав, зокрема і при виконанні службових обов'язків, та рівного співіснування в усіх сферах життєдіяльності.

Питання щодо дискримінації гендерної рівності залишається не до кінця реалізованим, хоча політика гендерної рівності в Україні передбачає створення суспільства, у якому жінки та чоловіки мають рівні можливості, права та обов'язки у всіх сферах життя.

На жаль, суспільні погляди, які являються нав'язаними постійними стереотипами щодо сегрегації ринку праці, не дозволяють жінці, яка несе службу в органах Національної поліції України, реалізувати свій потенціал. Гендерні стереотипи створюють невидимий, але реально відчутний бар'єр, який заважає жінкам реалізувати себе, обмежує можливість вираження як особистості та призводить до гендерної дискримінації.

У Стратегії розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року, затвердженій Урядом, упровадження комплексного гендерного підходу до кадрової політики є одним з ключових. Тож, цілком імовірно, ситуація поволі зміниться в бік гендерного балансу в правоохоронних органах. А система конфіденційності дозволить тим жінкам, які таки зазнають фактів дискримінації, не боятися заявляти про такі випадки.

Не треба забувати, що одне із головних завдань правоохоронної системи – повернути довіру населення. Подолання гендерних стереотипів – величезний крок на цьому шляху. Адже саме наявність жінок, наприклад, в Патрульній поліції дозволяє вагому частину конфліктних ситуацій вирішити без застосування сили! Тож збільшення частки жінок в правоохоронних структурах, безперечно, тільки сприятиме покращенню безпекового клімату нашої країни.

Бібліографічні посилання:

1. Конституція України 1996-го року // Електронний ресурс : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 01.01.2020).
2. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>
3. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» // Електронний ресурс : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17> (дата звернення 30.05.2014).
4. Політова А. С. Права жінок-поліцейських та політика гендерної рівності: досвід інших країн у вітчизняному контексті // Національна поліція Донеччини: проблеми становлення та стратегія розвитку – 2016 : Всеукр. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 21 жовтня 2016 р.) : тези доповідей. ДВНЗ «ПДТУ», Головне упр. Нац. поліції в Донецькій області, Донецькій юридичний ін-т. Маріуполь, 2016. С. 132–134.
5. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів. К., 2014. 65 с.

Брусакова Оксана Валеріївна
*Харківський національний
університет внутрішніх справ,
факультет №6, декан,
кандидат філософських наук, доцент*

ГАЛУЗЬ АВІАЦІЙНОГО ТРАНСПОРТУ ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Одним із важливих напрямів інноваційного розвитку нашої держави, посилення її економічної конкурентоспроможності на світовій арені є розвиток транспортної інфраструктури, розбудова ефективної та прозорої системи державного управління у цій сфері. Це дозволить не лише зміцнити економічні позиції Україні та зовнішньоекономічні зв'язки, а й створити необхідні передумови для забезпечення належного стану національної безпеки держави. Ефективність функціонування транспортної інфраструктури безпосередньо залежить від стану державного регулювання даного сектору, від наявності науково обґрунтованої державної політики в галузі транспорту. Вирішальна роль у формуванні та реалізації державної політики в галузі транспорту належить державі (в особі її відповідних органів державної влади), яка власне і визначає спрямованість державного регулювання транспортної галузі. Саме завдяки грамотній державній політиці в галузі транспорту можливо створити умови для безперебійного функціонування єдиної транспортної системи держави, якісного надання усього комплексу транспортних послуг. Варто зазначити, що на законодавчому рівні державна політика в галузі транспорту не виокремлюється як окремий вид державної політики.

Авіаційний транспорт є транспортом загального користування, що є складовою єдиної транспортної системи України. У порівнянні з іншими видами транспорту (автомобільним, залізничним, водним тощо), авіаційний транспорт є більш глобалізованим (орієнтованим на перевезення на великі відстані пасажирів та вантажів), що зумовлено необхідністю налагодження міжнародного співробітництва у цій сфері та приведення національного законодавства у відповідність до загальноновизнаних стандартів. Зважаючи на те, що авіаційна галузь є високотехнологічною галуззю економіки будь-якої держави, динамічний розвиток даної галузі вимагає упорядкування національного законодавства у цій сфері, розширення міжнародного співробітництва, оновлення правових інструментів, які використовують уповноважені органи державної влади під час державного регулювання галузі авіаційного транспорту. Отже, ефективність галузі авіаційного транспорту безпосередньо залежить від стану державного регулювання діяльності в галузі авіації.

Для України значення авіації та транспорту, що забезпечує її функціонування, важко переоцінити, оскільки геополітичне положення нашої держа-

ви, зокрема, розташування між країнами Західної Європи, Азії та Близького Сходу, дозволяє нашій державі виступати в якості транзитного посередника для перевезення пасажирів та вантажу на великі дистанції у короткі терміни, або ж перевезення у важкодоступні (віддалені) регіони. У зв'язку з цим важливого значення набуває забезпечення належного правового регулювання функціонування авіаційної галузі, яке має складатися не лише з національних законодавчих актів, а й з низки міжнародних (міжурядових) угод, норми яких упорядковують процедурні питання, пов'язані з повітряними перевезеннями та забезпеченням безпеки авіації. Іншим важливим моментом, крім наявності відповідного правового регулювання функціонування авіаційної галузі, є наявність належної авіаційної інфраструктури.

На жаль, що стосується статистичної інформації за 2020 рік, то спостерігається істотне зменшення авіаперевезень (як внутрішніх, так і зовнішніх), що зумовлено пандемією CORVID19 та її стрімким поширенням по всьому світу. Так, лише за січень-березень 2020 року обсяги пасажирських перевезень українських авіакомпаній зменшились порівняно з відповідним періодом минулого року на 17,3% та склали 1953,8 тис. чол., у т.ч. міжнародні – на 17,1% та склали 1757 тис. чол.. Відповідно спостерігається і скорочення пасажиропотоків через аеропорти України на 8,9%, скорочення кількості комерційних рейсів на 16,3%, у тому числі, у міжнародному сполученні на 7,4% 14,5% відповідно.

Варто зазначити, що пандеміологічна ситуація у світі з початку 2020 року негативно вплинула не лише на авіаційну галузь України, що зумовлено різким спадом попиту на авіаційні перевезення, закриттям пунктів пропуску через державний кордон (у тому числі повітряного простору) переважної більшості країн. У результаті це призвело до того, що авіакомпанії були вимушені спочатку скоротити кількість авіаперевезень, а потім і взагалі відмінити виконання практично всіх рейсів, залишивши лише евакуаційні рейси, рейси для здійснення перевезень осіб з метою забезпечення захисту національних інтересів, у рамках виконання міжнародних зобов'язань, а також з метою перевезення представників дипломатичних установ та гуманітарних місій. Така ситуація звісно вимагала належного реагування з боку держави, тобто здійснення відповідного державного регулювання функціонування авіаційної галузі у період пандемії, зокрема в частині здійснення авіаперевезень у виключних випадках, функціонування аеродромів та аеропортів в умовах продовження карантину, паркування літаків у спеціально відведених зонах, унормування питань, пов'язаних з поверненням пасажиром коштів за скасовані рейси або їх перебронювання, забезпечення державної підтримки авіаційної галузі у зв'язку з припиненням фінансових надходжень від усіх учасників ринку (зокрема шляхом виділення із державного бюджету дотацій, надання державної допомоги для забезпечення мінімального функціонування аеропортів та аеродромів, звільнення авіапідприємств від сплати окремих видів податків на певний проміжок часу) тощо.

Держава, усвідомлюючи важливість державної підтримки щодо планування та вироблення сучасного інноваційного високотехнологічного авіаційного транспорту, здійснює відповідні кроки у цьому напрямі, зокрема шляхом: розробки належної нормативно-правової бази; створення суб'єктів державного управління сферою авіаційного транспорту; усунення загрозливих впливів з боку зовнішнього середовища; відновлення авіабудування; забезпечення серійного випуску авіаційного транспорту у разі надходження нових конкурентоспроможних та інноваційних проектів; налагодження взаємодії з європейськими та світовими підприємствами, що функціонують у сфері планування та будівництва авіаційного транспорту; забезпечення належного фінансового та матеріально-технічного забезпечення авіапідприємств; забезпечення рентабельності та прибутковості авіатранспортних підприємств, зокрема шляхом науково та економічно обґрунтованого збільшення державного замовлення; вироблення ефективної науково обґрунтованої системи стимулювання попиту на українську авіапродукцію, продажу авіаційної техніки у лізинг; забезпечення прозорості та підзвітності в економічній та фінансовій діяльності авіапідприємств; запровадження світової практики співробітництва держави та приватного сектору у сфері авіабудування; створення умов для сталого розвитку авіаційних перевезень та їх лібералізації; стимулювання наукового забезпечення функціонування галузі авіатранспорту; оновлення існуючих підходів до підготовки персоналу, здатного забезпечити конкурентоспроможне функціонування галузі авіатранспорту в Україні тощо.

Таким чином, можна дійти висновку, що галузь авіаційного транспорту як об'єкт державного регулювання має специфічні, лише їй притаманні риси: знаходиться у безпосередній взаємодії з економічною, енергетичною, екологічною та соціальною галузями, що і забезпечує її конкурентоспроможність та ефективність; одна із найбільш капітало- та наукомістких галузей економіки та одна із провідних галузей промисловості; передбачає превалювання інноваційної складової під час проектування та виробництва авіаційного транспорту; її ефективність безпосередньо залежить від наявності відповідного державного регулювання; здійснює безпосередній вплив на стан національної безпеки держави, оскільки орієнтована, серед іншого, на проектування та виробництво продукції оборонного призначення; орієнтована на створення конкурентоздатної продукції та виведення її на світовий ринок; розвивається як за рахунок коштів Державного бюджету, так і за рахунок залучення іноземних інвестицій та інвестицій бізнес-середовища (у тому числі у результаті участі у комплексних міжнародних програмах з пільговими умовами фінансування).

Шуліка Андрій Андрійович
*Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара,
факультет суспільних наук і міжнародних відносин,
кафедра політології,
доктор політичних наук, доцент*

РОЛЬ КОНЦЕПЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЩАСТЯ У ФОРМУВАННІ ЄДНОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Наприкінці XVIII століття Бентам припускав, що державна політика керуватиметься її впливом на щастя громадян. У дійсності, однак, можна з упевненістю сказати, що державна політика у більшості країн не завжди керується суспільними інтересами і щастям, а скоріше орієнтується на певні економічні та політичні інтереси найбільш впливових груп.

Досить часто поняття щастя держави або щастя народу підміняються ідеологічними мотивами, тобто аналіз рівня щастя в державі пов'язаний з задоволеністю або підтримкою конкретного правлячого режиму. Такий підхід досить довгий час був актуальний в дослідженнях монархічного ладу, а зараз досить часто використовується при аналізі авторитарних режимів. Дійсно, якщо ми спробуємо проаналізувати сучасні недемократичні держави, то емоційним складовими життєдіяльності народу буде приділятися особлива увага з боку правлячої політичної групи. До таких складових можна віднести особливу увагу понять патріотизм, традиції, ментальність, дух, щастя та ін., що пов'язано зі спробою підмінити соціально-політичне та економічне благополуччя емоційною оцінкою рівня задоволення життям. «У таких випадках маніпулювання питаннями щастя народу, громадян в інформаційній сфері часто необхідно для легітимації влади авторитарного правителя» [3, р. 660].

Така тенденція пов'язана з тим, що поняття політичного щастя часто є досить суб'єктивною категорією. Багато в чому це пов'язано з тим, що немає найкращих форм для виявлення універсальних, оптимальних показників щастя в державі або задоволеності соціально-політичним, економічним та екологічним життям суспільства з тієї причини, що державна влада має можливості маніпулювати цим показником. «Дослідження у сфері щастя викликали жваву дискусію про нові напрямки державної політики, формуються нові підходи до альтернативних форм соціального прогресу та їх наслідків для політики» [3, р. 660].

У поняття суспільного добробуту можуть включатися не тільки «матеріальні» економічні чинники, а й доступ до впливу на прийняття рішень у політичній сфері, що може забезпечити реформування держави у відповідно-

сті з поданням соціально-політичних груп благополуччя. Б. Фрей наводить приклад Швейцарії, яка формує модель, де органи місцевого самоврядування (кантони) мають великі законодавчі права і можливості просувати власні проекти, що, на його думку, крім інших факторів забезпечує більшу задоволеність життям» [3, р. 663].

Це пояснюється тим, що підтримка і легітимність політичних дій державної влади в демократичних країнах (тим більше в умовах сучасних процесів глобалізації) ґрунтується на добровільній згоді громадян про основоположні норми існування держави. Природно це не обов'язкова умова існування сучасної держави, але існування такої підтримки не тільки забезпечує легітимність політичного режиму, а й формує почуття задоволеності громадської життям. Це можна пов'язати з тим фактом, що свобода участі в прийнятті політичних рішень забезпечує можливість вибору найкращої форми досягнення щастя.

Політики, державні посадові особи та представники груп інтересів все частіше звертаються до результатів дослідження щастя, оскільки вони розглядають його як засіб зміцнення своїх позицій в боротьбі за голоси або в боротьбі за формування державної політики. Як приклад можна навести маніпулювання громадською думкою у сфері розподілу суспільних благ та забезпечення «задоволеності життям».

Чисто економічні підходи до забезпечення щастя держави пов'язані з оцінками ВВП, мінімальних економічних гарантій, системи перерозподілу доходів та ін. [1, с. 8].

Суб'єктивний підхід до суспільного благополуччя і щастя замість використання чисто економічних показників або поєднання різних соціальних показників спирається на сприйняття громадянами якості життя і щастя. Підходи, засновані на оцінюванні соціальних і економічних показників рівня життя громадян та рівня соціально-економічного розвитку держави в цілому, досить часто виявляються сильно обмеженими оцінкою статистичних даних за певними показниками. При цьому не враховуються оцінки і сприйняття громадянами реального повсякденного життя в державі в суспільстві, їх оцінок політичного ладу, політичних інститутів, конкретних політиків, які реалізують політичну сферу [1, с. 9]. Такі оцінки в основному є заснованими на суб'єктивному (а досить часто навіть емоційному) сприйнятті громадянами соціально-політичної сфери, який відображає повсякденний досвід та оцінки громадян більш безпосередньо й точно, ніж економічні чи соціальні показники.

Наприклад, ще в лютому 2016 року Об'єднані Арабські Емірати оголосили про необхідність створення Міністерства щастя, толерантності і майбутнього, основним завданням якого стало просування державних програм і політики по забезпеченню щастя громадян ОАЕ. При цьому наголошувалося також, що основою зростання невдоволення і напруги в країнах Близького Сходу (і однією з причин «Арабської весни») були проблеми відсутності у молоді можливості реалізувати свої мрії та амбіції, а також почуття незадо-

воленості, відсутності щастя, що певною мірою корегується з проблемою прекаризації населення.

Підходи до оцінок і поняття національного (політичного) щастя досить сильно різняться і за регіональною ознакою. В Об'єднаних Арабських Еміратах забезпечення щастя громадян пов'язують з модернізацією та підвищенням ефективності політичного менеджменту і демократизацією системи прийняття політичних рішень у державі, а також забезпечення більш ефективної реалізації вимог громадян та соціальних груп [2, р. 11].

Забезпечення реалізації концепції національного щастя допоможе забезпечити врахування інтересів усіх соціально-політичних груп, зменшити відчуженість та забезпечити легітимацію соціально політичного процесу для всіх політичних груп.

Разом з тим все більше число країн, що розвиваються, таких, як Бутан, шукають модель держав, що сприяє розвитку суб'єктивного благополуччя і щастя громадян. Бутан став першою країною в світі, яка вирішила здійснювати цілеспрямовану політику в сфері щастя на державному рівні.

Також достатньо широко відома танзанійська концепція Уямаа (Ujamaa), яка формує підхід «основних потреб», що підкреслює унікальність розвитку в різноманітних регіонах. Уямаа – це африканський шлях розвитку соціалізму обштинного типу при особливій ролі держави як виразника колективної волі народу, це офіційна ідеологічна концепція домінуючої політичної партії Чама Ча Мапіндузі.

М. Рохас зазначає, що «латиноамериканці повідомляють про високий рівень щастя, і при цьому показники позитивного впливу є суттєво більш високими порівняно з іншими країнами світу, так і по відношенню до прогнозованого рівня доходів в регіоні» [4, р. 117].

Стан національного щастя в Латинській Америці можна оцінювати як дуже високий, особливо якщо порівнювати з загальноприйнятими соціально-політичними та економічними показниками [4, р. 118]. Ці показники часто свідчать про слабкість політичних інститутів, високу корупцію, високий рівень насильства і злочинності, вкрай нерівномірний розподіл доходів і високий рівень бідності в багатьох латиноамериканських країнах.

Особливе значення для рівня національного щастя має політична і громадська культура, яка виникла в Латинській Америці. Концепція «Buen Vivir» (по-іспанськи дослівно «Хороше життя») виникла як відповідь на традиційні стратегії розвитку та їх негативні екологічні, соціальні, політичні та економічні наслідки. «Buen Vivir» це альтернативна концепція розвитку, яка фокусується на досягненні «хорошого життя» в широкому сенсі, досяжного тільки в співтоваристві; суспільстві, яке живе в гармонії з різними соціальними групами і природою [5].

Таким чином, політика формування національного щастя в сучасному світі стає важливим компонентом розвитку держави. При цьому формування щастя досить часто не пов'язане з економічним благополуччям, а може базу-

ватися на культурних, політичних, національних особливостях сприйняття громадянами політики держави.

Бібліографічні посилання:

1. AL Shamsi Rashed Shtait Hamad, Ali Abdulbaqi Ameen, Osama Isaac, Ahmed Hamoud AlShibami, Gamal Sayed Khalifa The Impact of Innovation and Smart Government on Happiness: Proposing Conceptual Framework. International Journal of Management and Human Science (IJMHS). Volume 2. Issue 2. 2018. P. 10-26.
2. Шуліка А. А. Вплив глобалізації на реформування системи взаємовідносин у політиці соціального партнерства. Грані. 2015. № 4. С. 90-95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_4_18
3. Frey B. S., Stutzer A. The use of happiness research for public policy. Social Choice and Welfare. 2012. № 38 (4). pp. 659-674.
4. Rojas M. Happiness in Latin America Has Social Foundations. World Happiness Report 2018. Editors: John F. Helliwell, Richard Layard and Jeffrey D. Sachs New York: Sustainable Development Solutions Network. p. 115-145.
5. Vanhulst J. El laberinto de los discursos del Buen vivir: entre Sumak Kawsay y Socialismo del siglo XXI. Polis Revista Latinoamericana. Volume 40. 2015. URL: <https://journals.openedition.org/polis/10727>

Таран Володимир Олександрович

*Національний університет
«Запорізька політехніка»,
факультет соціальних наук,
кафедра соціальної роботи та психології,
доктор філософських наук, професор*

Попович Василь Михайлович

*Національний університет
«Запорізька політехніка»,
факультет соціальних наук,
кафедра соціальної роботи та психології,
завідувач кафедри, доктор філософських наук, доцент*

**ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

В умовах перезавантаження політичної влади після президентських і парламентських виборів 2019 р. та сподівання суспільства на радикальні системні зміни, Україна знов почала занурюватися у стан перехідності, розірвавши зв'язки з попереднім політичним курсом, та до сих пір намагаючись визначити стратегію подальшого розвитку української держави. Йдеться про певну системну невизначеність, що торкається і політичної, і економічної, і соціальної, і духовної сфер: парламентаризм чи президентська форма державного правління, лібертаріанство чи соціалізм, демократія, автократія чи олігархія, гібридна війна чи гібридний мир, унітарність чи федералізм, українці-

зація чи деукраїнізація тощо. Та й навіть європейський вектор розвитку позбувся свого очевидного і чіткого артикулювання, перетворюючись на предмет нової хвилі безкінечних дискусій і суперечок.

Відсутність системної визначеності негативно впливає на економічну, політичну, соціальну стабільність у державі, стан культурно-духовного розвитку, освіти і виховання, охорони здоров'я, рівень життя, правової захищеності громадян, міри індивідуальної свободи, позитивний міжнародний імідж держави, ефективність діяльності всіх державних інститутів, у тому числі престижність професії держслужбовця, можливість максимальної власної самореалізації, зокрема і в межах професійної діяльності, здатність відчувати себе людиною вільною і захищеною., – всього того, що, трансформуючись у ціннісно-орієнтаційні та психолого-ментальні світоглядні пріоритети особистості, сприяє чіткому визначенню нею власної національної і культурної ідентичності та ставленню до своєї Батьківщини.

Однак якщо системна невизначеність у державі може бути пояснена відсутністю професійного досвіду і певними стратегічними прорахунками політичного керівництва держави, що опосередковано впливають на рівень патріотичних настроїв у суспільстві, то деякі інші аспекти української державної політики в умовах гібридної війни РФ проти України вже безпосередньо підривають ціннісні основи патріотизму.

Енциклопедія політичної думки наводить такі дефініції патріотизму. «Патріотизм – це любов до батьківщини, яка включає в себе готовність стати на її захист та діяти в її інтересах». «Патріотизм – це швидше почуття, аніж політична ідея, але таке почуття, яке може бути поставлено на службу різного роду переконанням, особливо під час війни» [2].

Поняття «патріотизм» може розглядатися у широкому розумінні і вузькому. В широкому розумінні він апелює до таких фундаментальних сутностей, як народ, нація, батьківщина, держава. Разом з тим, в залежності від особливостей розуміння тих чи інших їх аспектів можна виділити декілька видів патріотизму, зокрема, етно-національний, територіально-регіональний, державний, громадянський, конституційний, правовий. Кожний із них має свої специфічні особливості і навіть певні елементи «внутрішньої опозиційності». Однак в тенденції всі вони взаємодіють між собою, доповнюючи один одного різними властивостями, а в ідеалі патріотизм завжди виступає особливим, конкретно-історично обумовленим симбіозом усіх названих видів, що так чи інакше проявляється в діяльності державних службовців. У більш вузькому розумінні патріотизм часто виступає у наступних формах – родинний, професійний, корпоративний, відомчий, фірмовий тощо. У такому вигляді він може проявлятися як певна сходинка в контексті широкого національно-державного розуміння, а може і протистояти останньому, не піднімаючись вище егоїстичних індивідуальних/групових інтересів певного соціального суб'єкта.

Існує багато видів патріотизму зі своїми специфічними особливостями і навіть певними елементами «внутрішньої опозиційності». Однак в тенденції

всі вони взаємодіють між собою, доповнюючи один одного різновидовими властивостями, а в ідеалі патріотизм завжди виступає особливим, конкретно-історично обумовленим симбіозом етно-національного, територіально-регіонального, державно-громадянського, конституційного і правового.

Одним із видів патріотизму можемо вважати громадянський патріотизм. Громадянський патріотизм невіддільний від формування громадянської політичної культури, яка включає в себе духовно-ціннісні основи: політичні знання та цінності, цілі і принципи, ідеї, теорії і програми; погляди, уявлення і орієнтації; традиції, форми, способи і методи політичної організації і діяльності, а також має відношення до таких важливих складників будівництва політичного життя суспільства, як верховенство закону, вільні вибори, добросовісна політична конкуренція, змінюваність посадових осіб за допомогою конкурсної змагальності, інформаційна відкритість владних органів, система суспільних ЗМІ, інститути громадянського суспільства, ефективний громадський контроль і громадянський діалог з регулярно оновлюваними владними структурами тощо. Опосередкованою же формою взаємозв'язку громадянського патріотизму і громадянської політичної культури виступає толерантність, яка пов'язана з концепціями плюралізму, соціальної свободи і прав людини. Виходячи з цього, можна зазначити, що громадянський патріотизм – це один зі складових елементів структури суспільної свідомості, в якому відображено ставлення особистості до своєї Батьківщини, країни, народу [7, с. 226], та держави-нації. Громадянський патріотизм – результат тривалого історичного процесу. У будь-якому разі Ю.Збітнев виділяє сім взаємопов'язаних і взаємозалежних джерел, які виникають на різних етапах цивілізації і притаманні всім народам планети: кров, земля, захист, віра, традиція, держава, нація [6], які «вимощують» процес становлення громадянського патріотизму.

Однак сам громадянський патріотизм не може розглядатися як вищий прояв державного патріотизму, який є результатом неминучого природного процесу саморозвитку форм патріотизму. Адже він може стати чинником суспільно-політичного життя лише в разі його визнання і підтримки більшістю громадян країни, що безпосередньо пов'язано із сутнісним визначенням даного поняття, а його змістовне наповнення залежить від конкретних історичних умов життя суспільства, політики, влади, панівних груп, політичних партій, цілей і завдань, що стоять перед ними. Врешті-решт, необхідно враховувати ще й зрілість самого громадянського суспільства у його співвідношенні із рівнем розвитку і типом держави як політичного інституту.

Питання державної ідеології в наукових колах викликає неоднозначну оцінку. Ті, хто заперечує необхідність державної ідеології часто ототожнюють її з ідеологією партійною, яка, як державна, дискредитувала себе у часи існування тоталітарних режимів, зокрема й СРСР. Разом з тим для держави, як суб'єкта політичних відносин, державна ідеологія виступає способом теоретичного обґрунтування стратегії власного розвитку і основних засад внутрішньої і зовнішньої політики, що закріплюється у базових законодавчо-

правових документах. Якщо ж говорити про внутрішньодержавну партійну ідеологію (маються на увазі виключно легітимні партії, чия діяльність не суперечить нормам конкретної Конституції), то вона може розглядатися як один із способів вирішення стратегічних завдань держави. Щоправда, державна ідеологія також може мати різновекторну змістовну наповненість. В ідеалі вона має бути державницькою, але у певних випадках, коли до влади приходять політична сила/партія непатріотичної або антинаціональної орієнтації, – здатна перетворюватися на антидержавницьку. Різні люди і різні народності у різних країнах йдуть до державного патріотизму різними дорогами, але приходять до спільного результату. Отже, в ідеалі – до нього повинні вести як етнічний, так і територіальний чинники, хоча часто вважається, що етнічний патріотизм має тут вирішальне значення [8, с. 151].

Отже, державний патріотизм, як правило, має нормативне втілення в конституційних актах держав, зокрема в інститутах громадянства, державних символів, у правовому статусі посадових осіб публічної служби, в особливо-му режимі права власності на землю, у встановленні обов'язку громадян захищати свою вітчизну, в осуді зради батьківщини тощо.

Бібліографічні посилання:

1. Енциклопедія політичної думки. URL. Електронний ресурс: <http://slovoopedia.org.ua/40/53407/261250.html>.
2. Збітнєв Ю. Сім джерел громадянського патріотизму. URL. Електронний ресурс: <http://politiko.ua/blogpost60551>.
3. Івченко Ю. Громадянський патріотизм як основа національної єдності (філософсько-правові аспекти) // Підприємництво, господарство і право. №9. 2017. С.223-226.
4. Івченко Ю.В. Сутність патріотизму: історія та сучасність / Ю.В.Івченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Вип. 6. Т. 3. С.150-153. URL. http://www.lj.kherson.ua/2015/pravo06/part_3/37.pdf.

Тягло Олександр Володимирович

*Харківський національний
університет внутрішніх справ,
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін,
доктор філософських наук, професор*

**УБЕЗПЕЧЕННЯ СПОЖИВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ – ВИКЛИК
СУЧАСНОМУ ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВУ**

Сумнозвісному доктору Геббельсу приписують вислів: «Дайте мені засоби масової інформації, і я будь-який народ перетворю на стадо свиней». Заява вельми претензійна, за складністю свого утілення навряд чи поступаючись навіть знаменитому архімедовому: «Дайте мені точку опору, і я переверну Землю!». Та коли Архімед ґрунтував свою думку на законах механіки, які, в принципі, допускають виголошене ним, то, можливо, і доктор Геббельс

знав реальні методи й інструменти утілення своїх задумів?

Перетворення людей на свиней відоме, зокрема, ще з давньогрецької спадщини: Цирцея зробила це зі супутниками Одисея, хоча й не впоралася з ним самим. Міф вчить, що перетворення стало наслідком необачного вживання зовні привабливої, але підступно отруєної їжі за умов відсутності належної протиотрути. Аналогічно, доктор Геббельс був майстром приготування й цільового згодовування токсичної інформаційної поживи, злоякісної пропаганди, всіляко блокуючи засоби її ідентифікації та знешкодження. «Найгірший ворог будь-якої пропаганди – інтелектуалізм», – з достатньою обізнаністю у справі стверджував він. Саме «інтелектуалізм», в сучасних термінах комплекс загальнолюдських цінностей, мотивації, раціональних знань і вмій, насамперед логічних та психологічних, неодмінно із залученням сильного критичного мислення, необхідний для успішної протидії і нинішнім учням та послідовникам доктора Геббельса.

Грецькій міф розповідає, що Одисей, попереджений і споряджений богом Гермесом, спромігся не тільки уникнути підступу Цирцеї, а й повернути до людського стану своїх супутників. Та хіба описаної халепи не сталося б взагалі, якби ті самі обережніше і більш розважливо поставилися до пригощання, запропонованого спокусницею?! Звичайно, міф втратив би своє драматичне підґрунтя, однак для світу повсякденності, в якому достойних одисеїв й інституційних гермесів хронічно бракує, такий перебіг подій видається пріоритетним способом уникнути отрути і залишитися повноцінною людською істотою. Аналогічно, сьогодні – у глобальному інформаційному суспільстві, більш-менш локально, але масово напруженому гібридними зіткненнями з обов'язковою інформаційною складовою, наповненою токсичною пропагандою супротивників – *убезпечення споживання інформації по суті видається справою самого пересічного громадянина чи громадянського суспільства*, котрому, звичайно, можуть – і повинні – допомагати різноманітні спеціально навчені фахівці чи доцільні інституції. У сучасному океані інформації, часто-густо просто дурної чи зайвої, брудної чи навіть отруйної, знов виявляється, що спасіння її споживачів – переважно справа рук самих споживачів!

З огляду на проблему забезпечення споживання інформації хтось наполягатиме на категоричному пріоритеті у її розв'язанні держави, відповідних державних інституцій. Не входячи зараз у поглиблені дискусії щодо цього, вважаю за необхідне відзначити одну істотну загрозу такої позиції, здавна відомою як *державний патерналізм*. Справді, перебираючи на себе важелі забезпечення споживання інформації, держава має потенцію обмежувати свободу своїх громадян вживати її відповідно до власних цінностей та переконань. В загальному випадку влучну оцінку такого роду загрози висловив ще Кант.

Правління, ґрунтоване на принципі благовоління народу як благовоління батька своїм дітлахам, інакше кажучи, правління батьківське (*imperium paternale*), за якого піддані, наче неповнолітні, не в змозі розрізнити, що для них справді корисне або шкідливе, і вимушені поводити себе тільки пасив-

но... таке правління є найбільший деспотизм, що тільки можна собі уявити, наголошував знаменитий Кенігзбержець [1, с. 79].

Пошук розумного балансу свободи громадянина і повноважень державних інституцій в забезпеченні споживання інформації доцільно оперти на загальне розуміння виправданого втручання держави у справи окремого громадянина чи громадянського суспільства, досліджене Карлом Поппером. Спираючись на доробок Іммануїла Канта, Вільгельма фон Гумбольдта, Джона Стюарта Мілля, він дійшов наступного висновку.

«Нехай кожен буде вільним бути щасливим або нещасливим у свій особливий спосіб у тій мірі, у якій це не створює загрози третій стороні; разом з тим, держава мусить застерігати непоінформованих громадян від того, щоб вони наволікали на себе ризики, котрі не в змозі оцінити...» (цит. за [2, с. 9]).

Тож, у дусі Поппера, державі належить контролювати споживання інформації громадянином тільки з тим, щоб це споживання не порушувало законні права третьої сторони, насамперед інших громадян. Крім того, держава мусить застерігати вільних у своїх прихильностях, але непоінформованих чи не підготовлених належних чином осіб про ризики споживання тієї чи іншої сумнівної інформації (при цьому слід обов'язково враховувати, що за нашою Конституцією «Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності»). Все інше слід віддати на відповідальний розсуд окремого громадянина чи, знов-таки без порушення його невід'ємних прав, громадянського суспільства.

На підставі проведених міркувань далі коротко звернуся до огляду різноманітних поточних реакцій на вміст електронних ЗМІ, соціальних мереж.

21 квітня 2020 року на офіційному сайті Служби безпеки України було розміщене таке повідомлення.

За період дії карантинних заходів Служба безпеки України викрила вже 207 інтернет-агітаторів, котрі поширювали різноманітні фейки про коронавірус. Також заблоковано понад 2 тисячі інтернет-спільнот із загальною аудиторією 800 тисяч користувачів... Встановлено, що 10 із 207 виявлених агітаторів діяли за завданням російської сторони. Стосовно них СБУ розпочала кримінальні провадження за дії, що спрямовані на посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу чи захоплення державної влади (ст. 109 і 110 Кримінального кодексу України)... [3].

Дане повідомлення має характер чистої констатації низки фактів стосовно поширення, за оцінкою державної інституції, фейків про коронавірус й інших шкідливих відомостей, а також стосовно блокування цієї діяльності. Однак воно не містить аналізу і змістовної критики хоча б типових блокованих месиджів, пропонуючи громадянину – споживачу інформації – пасивно повірити наведеній констатації. Чи не є це проявом державного патерналізму? Чи присутнє в цьому месиджі щось змістовно-повчальне? Чи сприяє він розвитку вміння споживача самостійно ідентифікувати токсичну інформацію та ефективно протидіяти їй?

Повноважна державна інституція і держава загалом, звичайно, має встановлені законом повноваження й повинна ними користуватися. Однак з історії різних часів і народів, включаючи історію нашої країни, відомо, що трапляється й умисне та систематичне зловживання повноваженнями, спрямоване на згодовування громадянам токсичної інформації задля перетворення їх, у дусі хоча б вже згаданого доктора Геббельса, на стадо свиней (див., напр., [4]). Отже, аби не допустити рецидивів надмірного державного патерналізму, а тим більше злоякісної пропаганди і, зрештою, інформаційної інтоксикації громадян, аби підвищити їх здатність протистояти токсичним інформаційним впливам уповноважені представники державних інституцій повинні не просто звітувати про результати їх діяльності, а й чесно та компетентно, широко і систематично розкривати – не порушуючи чинних норм – її інформаційне наповнення, резони і критичну аргументацію.

Принципове заперечення надмірного державного патерналізму, а також нетривіальна різнорідність сучасного океану інформації, його постійно зростаючий обсяг і слабо контрольована множина засобів доставки інформаційних продуктів за сучасних умов, навіть з урахуванням можливостей використання штучного інтелекту, веде до висновку, що сама по собі держава не в змозі забезпечити споживання інформації і, більше того, не мусить плекати щодо цього жодних ілюзій. У цій справі вона має співпрацювати з різноманітними недержавними провайдерами на кшталт Фейсбуку: дані про протидію токсичним фейкам з цього боку відомі. Однак і співпраця держави з недержавними провайдерами становить лише необхідну підставу забезпечення споживання інформації: тут потрібне ще і залучення громадянського суспільства, точніше – тієї його частини, яка уже усвідомила перманентну загрозу інформаційної інтоксикації й самоорганізувалася для протидії їй. У цьому відношенні можна послатися хоча б на науково-просвітницький доробок Академії української преси або конкретний фактчекінг сайту Stopfake.org, створеного за участі випускників, студентів Києво-Могилянської академії та ін. (див., напр., [5]). Проте повноцінне забезпечення споживання інформації не досягне без участі самого споживача – активного громадянина, правильно вмотивованого і спорядженого належними знаннями та вміннями, зокрема сильним критичним мисленням.

Бібліографічні посилання:

1. Кант И. О поговорке «Может быть, это и верно в теории, но не годится для практики». Сочинения в шести томах. Т. 4. Ч. 2. М. : Мысль. 1965. С.59-106.
2. Тягло О. В. Роздуми Карла Поппера щодо теорії та практики демократичної держави. Постметодика. 2010. №1(92). С. 2-10.
3. СБУ викрила 207 агітаторів, які поширювали фейки про коронавірус. Служба безпеки України : офіційний веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/ZyTAT9C>
4. Яковлев В. Пять методов пропаганды в РФ. Лебедь. Независимый альманах : веб-сайт. URL: <http://lebed.com/2015/art6714.htm>
5. Семь фейков за восемь минут: «1+1» об американских лабораториях в Украине. Stopfake.org : веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/wyTAEL0>

Собакарь Андрій Олексійович

Дніпропетровський державний

університет внутрішніх справ,

кафедра адміністративного права,

процесу та адміністративної діяльності,

завідувач кафедри, доктор юридичних наук, професор

ЗАРУБІЖНІ МОДЕЛІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ КАДРІВ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ

В сучасних умовах однією з найголовніших сил, які протидіють злочинності, є правоохоронні органи (поліція). Остання (Національна поліція України) являє собою не тільки виконавчий орган в механізмі влади, який відповідає за підтримання правопорядку згідно з вимогами діючих нормативних актів, але виступає ще й як спеціалізовано-правова служба в суспільстві, яка виконує спеціальні правоохоронні цілі і завдання.

Необхідність рішучої протидії порушенням законності та дисципліни в країні ставить на порядок денний питання внесення суттєвих змін до програм професійної підготовки працівників правоохоронних органів, виховної роботи серед них. Від професійної компетентності кадрів, їх прогресивних орієнтацій і моралі, активності, здорового прогнозування до самовдосконалення й службового зростання значною мірою залежать динамізм та результати здійснюваних перетворень. Це особливо необхідно підкреслити зараз, коли кадрова ситуація у відповідних поліцейських підрозділах характеризується як кризова. Саме тому актуальним є питання підготовки кадрів з новим мисленням, які не були б виховані на негативних пережитках, володіли новим світоглядом. Сприятим цьому в тому числі може позитивний зарубіжний досвід, враховуючи, що кожна європейська країна має свою унікальну систему підготовки поліцейських кадрів, але всі вони формувалися під впливом багатьох чинників (територіальних, історичних, політичних, соціально-економічних тощо) і особливостей національних правових систем. Однак в одних європейських країнах професійна підготовка поліцейських кадрів здійснюється в межах загальнодержавної системи освіти (тобто на підставі загальнодержавних стандартів професійної освіти, в інших країнах – підготовка фахівців орієнтована на вузько професійне поліцейське навчання [1].

Паралельно з основними рівнями професійної підготовки діє встановлена законодавством розгалужена багатопрофільна мережа додаткової або післядипломної освіти, тобто підвищення кваліфікації, спеціалізації, удосконалення та перепідготовки поліцейських кадрів, яка функціонує як на базі поліцейських навчальних закладів, так і у формі службової підготовки безпосередньо за місцем несення служби.

Наприклад, на базі Литовської школи поліції здійснюється трьохмісяч-

на професійна підготовка за спеціалізаціями випускників факультету права університету ім. Миколаса Рьомеріса. З метою підвищення кваліфікації, поглибленого опрацювання навичок дій в типових та екстремальних ситуаціях працює система PRISim Suite Judge Trainer, що являє собою повнофункціональну навчально-оцінювальну програму застосування та оцінки сили. За дизайном програма створює безпечний, ефективний та реалістичний характер тактичних операцій, ведення вогню, дій поліцейського в типових та екстремальних ситуаціях, оцінки його дій інструктором тощо. Крім цього інноваційним в методиці підготовки литовських поліцейських кадрів є проведення занять з тактичної підготовки щодо відпрацювання різних ситуативних сценаріїв у нічний час.

У Франції, наприклад, модель підвищення кваліфікації поліцейських в процесі проходження служби базується на застосуванні сильної загальнотеоретичної підготовки і централізованої координації діяльності відомчих освітніх установ, що багато в чому пояснюється централізованою структурою побудови поліції в цій країні. Основний нахил при підготовці керівних кадрів поліції робиться на залучення випускників університетів на посади комісарів поліції. Для цього встановлені квоти прийому в поліцейські навчальні заклади для співробітників поліції і цивільних осіб, що мають відповідну освіту. Ще однією принциповою рисою французької моделі є яскраво виражений практичний характер навчання, а організація професійної підготовки поліцейських здійснюється дуже прагматично [2, с. 72-74].

Шведська модель професійної поліцейської підготовки реалізується через єдиний принцип кар'єри (single career principle), який передбачає систематичне навчання. Після етапу базового навчання кожний шведський поліцейський починає роботу у правоохоронних органах з нижчого звання (Polisassistent) та має можливість пройти всі етапи кар'єрного зростання. Рекрутмент у шведську поліцію здійснюється за єдиною процедурою, яка передбачає оцінювання за загальними, спеціальними, фізичними, медичними та психологічними вимогами, а також, відповідністю стандартизованому профілю компетенцій. Кандидати, які успішно пройшли відбір, починають навчання у відповідних вищих навчальних закладах [3, с. 240]. У 2006 році в Швеції було прийнято рішення про реформу поліції, важливу частину якої становила реформа поліцейського освіти, яку, як було наголошено у документах, слід змінити відповідно до таких вимог: – можливість роботи в поліції повинні мати більш широкі верстви населення, тобто склад поліції повинен відображати у відсотковому відношенні кількість чоловіків і жінок, а також етнічний склад населення Швеції; – практичне навчання діям в складних ситуаціях, типових для поліцейських з різними функціями і посадами; – потреба в спеціалізації. У довгостроковій перспективі попередження злочинності вимагає, щоб поліцейська робота була заснована на більш спеціалізованих, наукових знаннях. Поліцейський повинен краще орієнтуватися в дослідженнях у відповідних областях і постійно оцінювати свої власні методи роботи, обираючи ті, що дають най-

кращий результат; – забезпечення більш тісного зв'язку теоретичного навчання і навчальної практики курсантів. У зв'язку з цим у Швеції єдиною формою навчання з 2015 року стала вища освіта поліцейських, яка має забезпечити ефективну професійну підготовку на тлі зростаючих вимог до знань і здібностей працівників поліції. Здатність бачити свою професійну діяльність як ціле, яка має бути сформована у вищому навчальному закладі, є ключовим фактором успішної роботи поліції. Курсанти в процесі навчання повинні розвивати свої можливості в аналізі і сприйнятті нових знань, а також використовувати отримані знання безпосередньо в практичній роботі поліції [4, с. 328].

Прикладом максимальної відкритості не тільки для національних загальногромадянських освітніх установ, але і для зовнішніх контактів є британська модель професійної підготовки керівних кадрів поліції. Чим більше контактів між керівними кадрами поліції, наголошують організатори такого професійного навчання, тим вище рівень взаємодії правоохоронних систем взаємодіючих країн і розуміння загальних проблем діяльності поліції.

Найбільш виразно серед усіх систем підготовки поліцейських кадрів виділяється німецький досвід, а саме підготовка керівників поліції вищого рівня (поліцейського менеджменту) запроваджена у Вищій школі поліції Німеччини (Вища школа), яка розташована в м. Мюнстері землі Північний Рейн-Вестфалія. Цей навчальний заклад спеціалізується не тільки на професійній підготовці керівних кадрів поліції для всіх земель Німеччини, але й на підготовці співробітників поліції з інших держав, що входять до Євросоюзу, які направляються для професійного навчання, стажування або підвищення кваліфікації [3, с. 33]. Головною особливістю навчання у Вищій школі поліції Німеччини є обов'язкова наявність «державного замовлення» на підготовку відповідних фахівців для правоохоронної системи, яку визначають міністри внутрішніх справ земель.

У школах поліції Німеччини значна увага приділяється якості професійної підготовки співробітників, яка постійно оцінюється (якість викладання) як викладацьким складом і керівництвом школи, так і слухачами. Основою організації навчання в школі є «погляд на процес навчання очима студента». До речі у Німеччині пропонуються найжорсткіші у Європі умови для просування по службі. Чергове підвищення можна отримати тільки після здобуття певної додаткової освіти, а на деякі посади поліцейські призначаються тільки за наявності відповідного освітнього ступеня. Така система склалася в 50-ті роки ХХ ст. У навчальному процесі застосовуються методи поєднання теоретичних занять зі стажуванням, моделювання, відпрацювання ситуацій, симуляції тощо. На вищих рівнях підготовки переважають комплексні заняття. Розуміючи, що успіх навчання залежить від кваліфікації викладачів, у Німеччині створені умови, що дозволяють відбирати для цієї роботи найбільш кваліфікованих фахівців [5, с. 33].

Підготовкою та підвищенням кваліфікації працівників державної поліції Греції займається Поліцейська академія в Афінах. До її складу входять:

школа поліції (базовий курс навчання), школа офіцерського складу (підготовка середнього начальницького складу), школа вищогоофіцерського складу, школа іноземних мов, школа професійного навчання. До навчання в школі офіцерського складу допускаються унтер-офіцери віком до 35 років після здачі вступного іспиту і за рекомендацією керівника. Отримати дозвіл на навчання можуть також шукачі «з боку» з відповідним університетською освітою у віці до 28 років. Навчання в зазначеній школі триває 3 роки при чергуванні теорії (10 місяців щороку) і практики [6, с. 79-83].

Таким чином, необхідність удосконалення професійної підготовки співробітників Національної поліції України не викликає сумніву та може бути здійснено за рахунок застосування позитивних надбань зарубіжних поліцейських систем, побудованих на принципах: – багатоваріантності та гнучкості системи професійної підготовки працівників поліції; – активності і професійної спрямованості підготовки працівників поліції, що досягатиметься повсюдним запровадженням на прикладі європейської поліцейської освіти практичного навчання, яке виражається у використанні активних методів, відтворенні на заняттях ситуацій, що виникають у поліцейській діяльності, проведення виїзних занять безпосередньо в органах та підрозділах поліції; – практичної спрямованості навчання; – постійного використання «зворотного зв'язку» в навчальному процесі, в тому числі й з випускниками та практичними працівниками (за допомогою проведення круглих столів, анкетування, опитувань, рецензування тощо); – міжнародної поліцейської інтеграції як в галузі досліджень, так і розробки нормативно-методичного забезпечення що одночасно, вирішуватиме завдання підготовки керівної ланки поліції до роботи в умовах європейського простору.

Бібліографічні посилання:

1. Колонтаевская И.Ф. Организационные и нормативные основы регулирования профессиональной подготовки управленческих кадров полиции за рубежом. Таможенное дело. 2006. № 3. С. 10-25.
2. Шушкевич И.Ч. Совершенствование профессиональной подготовки кадров органов внутренних дел России и зарубежный опыт полицейского образования / Зарубежный опыт организации подготовки полицейских кадров и работы полиции: Сборник статей / Под общ. ред. В.П. Сальникова. СПб., 1999. С. 72-77.
3. Public Sector Employment Regimes: Transformations of the State as an Employer / K. Gottschall K. et al. Palgrave Macmillan, 2015. 374 p.
4. Adang O. M. J. Reforming the Policing of Public Order in Sweden: Combining Research and Practice. Policing. 2013. Vol. 7, No. 3. Pp. 326–335.
5. Эйзерман П. Д. Законодательно-правовое обеспечение профессионального обучения полиции / Подготовка полицейских кадров. Проблемы и пути развития в общеевропейском масштабе: Материалы Международной научно-практической конференции. М., 2000. С. 30-35.
6. Сасік А.С. Професійна підготовка працівників поліції в країнах учасницях шенгенської угоди. Особливості підготовки поліцейських в умовах реформування системи МВС України : зб. Матеріалів І міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 20 трав. 2016 р. / МВС України, Департамент патрул. поліції України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. спец. фіз. підготовки. Харків : ХНУВС, 2016. С. 79-83.

Секція 1

СВІТОГЛЯДНО-ФІЛОСОФСЬКІ РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ: НАЦІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ

Кабанець Марина Миколаївна
*ДВНЗ «Донецький національний
технічний університет»,
факультет комп'ютерно-інтегрованих технологій,
автоматизації, електроінженерії та радіоелектроніки,
кафедра мовної підготовки, завідувач кафедри,
доктор педагогічних наук, доцент*

ВИХОВАННЯ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ

Виклики сьогодення, на які доводиться реагувати людству, шукаючи нові підходи та об'єднуючи зусилля міжнародної спільноти, політиків, державних діячів, керівників підприємств і установ, а також фахівців різних галузей, створюють нові умови та ставлять нові завдання, у тому числі для освітніх установ. Необхідність вирішувати проблеми, пов'язані із пошуком шляхів пристосування функціонування суспільства до нових реалій в умовах всесвітньої пандемії, виходу з глобальної економічної кризи, забезпечення належного рівня соціального захисту населення, потребує від влади та керівників різних ланок нестандартних управлінських рішень, розробки та застосування нових підходів не тільки до організації виробництва або функціонування підприємств та установ, а й ефективних комунікаційних стратегій.

В умовах нестабільності суспільства, підсилених загрозами життю та здоров'ю через пандемію COVID-19, люди прагнуть знайти новини, які допоможуть їм відчувати хоча б якусь впевненість у завтрашньому дні та спокій за своїх близьких. Це спричиняє надмірну увагу та поглинання великих обсягів інформації з різних ресурсів, які, втім, можуть переслідувати різні цілі, особливо в умовах гібридної війни, в яких знаходиться Україна, починаючи з 2014 року. Зростаючі обсяги інформації, розгубленість населення через невизначеність щодо майбутнього, глобальні проблеми сучасності спричиняють нові виклики, які постають перед українським суспільством, щодо переосмислення цінностей та допомоги громадянам подолати зовнішні та внутрішні суперечності та проблеми. Така ситуація актуалізує проблему

формування ціннісних орієнтацій особистості, що відбувається протягом усього процесу дорослішання людини, у тому числі під час навчання у закладі вищої освіти.

Сучасні заклади освіти, які намагаються швидко реагувати на суспільні та технологічні зміни, вбачають своєю місією служіння людині та суспільству, що зумовлює мету – цілісний розвиток особистості кожного студента, підготовка конкурентоспроможних фахівців, здатних працювати на благо країни, сприяючи суспільному, економічному, науковому, технологічному прогресу суспільства. У той же час суспільство зацікавлене в активних та щасливих громадянах, які самореалізуються у професійній діяльності, найбільш повно розвиваючи та застосовуючи свої здібності та потенційні можливості. Це означає, що будуть реалізуватися повністю і можливості суспільства, оскільки воно складається з окремих його членів.

Ми поділяємо точку зору вітчизняних та зарубіжних дослідників (В. Алфімов, Д. Богоявленська, Л. Божович, П. Горностаї, Є. Донченко, Г. Костюк, В. Рибалка, С. Сисоєва, Л. Сохань, В. Тихонович та ін.), які розуміють самореалізовану особистість, яка здатна до творчості, як ідеал гармонійно розвиненої людини. Творчість ми розуміємо у широкому сенсі, маючи на увазі, що творча активність – це найвища форма активності особистості, яка може бути притаманна різним видам діяльності. Творча самореалізація особистості – це виявлення, розвиток та застосування своїх здібностей у діяльності зі створення нових матеріальних чи духовних цінностей у професійній чи іншій діяльності, результатом чого стає задоволення потреби особистості у самоствердженні у суспільстві та служіння на благо суспільства.

У світлі останніх подій зростає роль керівників різних рівнів, від дій яких залежить не тільки функціонування тієї чи іншої установи, а й добробут, а іноді й психічний і моральний стан працівників та їх сімей. Дослідженнями групи науковців під керівництвом О. Романовського доведено, що 85% управлінців, які керують промисловими підприємствами та комерційними і державними установами, мають інженерну освіту [3]. Діяльність керівника будь якого рівня вимагає не тільки належних професійних компетентностей, творчих підходів, а й високого рівня сформованості особистісних, у тому числі моральних та лідерських якостей, почуття відповідальності не тільки за себе та результати праці, а й за підлеглих, їх моральний стан, психологічний комфорт, прагнення професійного самовдосконалення, особливо в складних умовах сьогодення.

Важливість виховання технічної інтелігенції у закладах вищої освіти наразі складно переоцінити, оскільки діяльність інженерних кадрів є однією з найважливіших за ступенем впливу результатів їх діяльності на розвиток суспільства, технологій, економіки, і на життєдіяльність населення країни та людства в цілому. Від того, на яких ідеалах буде виховуватися молода людина під час навчання в університеті, буде залежати, які рішення вона буде

приймати, ставши фахівцем та керівником.

У Донецькій та Луганській областях, починаючи з 90-х років ХХ століття, сформувалася та продовжує функціонувати регіональна система роботи з обдарованою молоддю, починаючи з дітей шкільного віку і закінчуючи студентами вишів [2]. Належна увага приділяється моральному вихованню обдарованої молоді, особливо у спеціалізованих закладах для обдарованих дітей, оскільки освітяни, які працюють з ними, розуміють, що такі діти у майбутньому стануть науковцями, лідерами і різних галузях суспільного життя. Так, виховувати високоморальну творчу особистість через моральні ідеали, мистецтво, літературу, було традицією у ліцєях Донецька та Луганська (до 2014 року), а після початку збройного конфлікту це було продовжено на підконтрольній українській владі території, куди перемістилися центри роботи з обдарованою молоддю, а саме в Маріуполі, Бахмуті, Краматорську, Покровську, Северодонецьку, Старобільську та інших містах. Успішними прикладами такої роботи є створення клубів, які мають різні назви (як-от «Інтелігент», «Інтелект», «Зіркова школа», «Ерудит» тощо), метою яких є виховання моральності, національної самосвідомості обдарованої особистості, наповнення новим змістом поняття «інтелігенція», виховання патріотизму, відповідальності за свої дії перед людством та майбутніми поколіннями.

Заклади вищої освіти східноукраїнського регіону, серед яких декілька переміщених університетів, продовжують цю роботу, спрямовуючи зусилля не тільки на професійну підготовку майбутніх фахівців, а й на виховання активного громадянина зі сформованими загальнолюдськими, національними та особистісними цінностями, здатного до творчої самореалізації у професійній діяльності на благо суспільства. Так, у ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», який у 2014 році було переміщено у м. Покровськ Донецької області, також проводиться системна робота з виховання особистості майбутніх фахівців. У 2017 році було створено Гуманітарну Раду, яка об'єднала всі гуманітарні кафедри технічного університету, з метою підвищення ефективності гуманітарної освіти, розвитку гуманітарної співпраці, забезпечення належних умов для реалізації здібностей і талантів студентів та працівників університету на основі дотримання загальнолюдських цінностей, збереження національних культур та накопичення науково-освітнього досвіду.

Усвідомлюючи свою відповідальність перед суспільством за виховання технічної інтелігенції, від якої завтра буде залежати життя та добробут суспільства, викладачі гуманітарних кафедр намагаються доносити це розуміння та важливість виховання особистості до співробітників інших кафедр, поширювати прогресивні виховні ідеї через семінари, конференції, веб-сторінки кафедр, факультетів та університету. Так, у 2018 та 2020 роках у ДВНЗ «Донецький національний технічний університет» було проведено II та III Всеукраїнські науково-практичні конференції з міжнародною участю «Феномен

української інтелігенції в контексті глобальних трансформацій», у 2019 році – Всеукраїнську науково-практичну інтернет-конференцію з міжнародною участю «Виховання духовної краси майбутнього професіонала». Особливо цінним у таких заходах є участь студентів технічних університетів та привертання уваги викладачів технічних дисциплін та майбутніх інженерів до проблем формування світогляду, ціннісних орієнтацій та моральних якостей особистості під час навчання в університеті.

Резюмуючи, зазначимо, що глобалізаційні процеси та необхідність долати кризові явища, спричинені світовою економічною кризою та пандемією COVID-19, призвели до усвідомлення того, що подібні проблеми мають міждисциплінарний характер, потребують виважених, відповідальних рішень на локальному, національному та міжнародному рівні та можуть бути вирішені тільки спільними зусиллями. Від того, які цінності сформовані в особистості під час її дорослішання, буде залежати те, що саме буде орієнтиром людини в житті, що в підсумку буде визначати хід розвитку суспільства і людства в цілому.

Бібліографічні посилання:

1. Виховання духовної краси майбутнього професіонала (до 20-річчя НДІ духовного розвитку людини СНУ ім. В. Даля): матеріали Всеукр. науково-практ. інтернет-конференції з міжнародною участю (м. Покровськ, 15 жовтня 2019 року). Вст. сл. акад. Г. П. Шевченко, відп. ред. М. М. Кабанець. Покровськ: ДВНЗ «ДонНТУ», 2019. 117 с.
2. Кабанець М. М. Педагогічна підтримка обдарованих школярів: східноукраїнський досвід. Монографія. Покровськ: ДВНЗ «ДонНТУ», 2019. 310 с.
3. Романовский А. Г. Духовная составляющая как основной фактор формирования национальной гуманитарно-технической элиты // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія: щоквартальний наук.-практ. журнал / редкол.: О. Г. Романовський (голов. ред.) та ін. Х: НТУ «ХП», 2009. № 2. С. 15-20.
4. Феномен української інтелігенції в контексті глобальних трансформацій (до 100-річчя заснування ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»): матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Покровськ, ДонНТУ, 9–10 квітня 2020 року) / Переднє сл. проф. Марія Кашуба, відп. ред. проф. Нікульчев М. О. Покровськ: ДВНЗ «ДонНТУ», 2020. 205 с.

Кузьменко Вячеслав Віталійович
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
кафедра гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності,
доктор філософських наук, професор*

ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРИНЦИПІВ НАВЧАННЯ

Філософія зайнята осмисленням проблем, що постають в кожному культурно-історичному епоху на новому якісному рівні. Одна з них – освіта і навчання. Філософська рефлексія цієї проблеми була і буде актуальною завжди, йдеться про залучення людини до цінностей культури, про введення її в культурний простір, про соціалізацію людини в суспільстві. Проблеми навчання з часів античності осмислювалися у філософських вченнях. Платон, Аристотель, Августин Блаженний, Д. Локк, Ж-Ж. Руссо, І. Кант, Г. В. Ф. Гегель розглядали їх в різних аспектах. Історія філософської рефлексії навчання дозволяє виділити основний круг проблем, що існують у філософських вченнях. По-перше, осмислення суті людини – становлення в ній раціонального і ірраціонального. По-друге, взаємовідносини суспільства і особи. По-третє, представлення при навчанні знань про природу, про суспільство, про етичні норми і естетичні установки.

Необхідно підкреслити, що дилема сциєнтизму і гуманізму постійно знаходиться в центрі уваги, представляє стержень напруженості усієї філософсько-педагогічної думки.

З упевненістю можна стверджувати, що історія розвитку теорії навчання як відкритої системи відбиває історико-філософський процес. Будь-які конкретні питання дидактики сходять у своїх підставах до філософських проблем: антропологічних, етичних, естетичних, проблем особливостей пізнавальної діяльності, уявлень про картину світу. Положення, вироблені у філософських навчаннях, завжди розпредмечувались в педагогічних теоріях. Дидактична система Я. А. Коменського і педагогічна теорія К. Д. Ушинського відбили онтологічні, гносеологічні, методологічні положення своїх епох.

Виникнення конкуруючих дидактичних моделей при єдиній засадничій педагогічній ідеї залучення людини до цінностей культури, є не що інше, як вираження різних, у тому числі і антропологічних переконань, вироблених у філософських навчаннях. Свідченням сказаного є дидактичні теорії С. Й. Гессена і В. О. Сухомлинського, в яких представлені кантівські і марксистські антропологічні установки.

Історико-філософське осмислення принципів дидактики сьогодні особливо актуально. Осмислення вироблених в різні культурно-історичні періоди філософсько-педагогічних ідей потрібне для вирішення проблем, що встають

перед теорією навчання нині. Кількість знань, що постійно збільшується, в різних областях людської діяльності, диференціація наук, – це основні чинники, що обумовлюють необхідність постійного перегляду не лише змісту, структури, але і методів навчання, яке повинне залучити людину до цінностей культури, вивести в життя, озброївши і навичками до самостійного мислення, і необхідними знаннями.

Нині здійснюються спроби використання інновацій в педагогічній практиці. У школі розгортаються різноманітні експерименти. Передбачаються як нові програми навчання, так і нові організаційні форми шкіл. При цьому відчувається недолік філософських і спеціальних знань, що дозволяють осмислити і направити педагогічні новації. Протиріччя, що виникли між існуючою системою навчання і інноваціями, вимагають філософського осмислення і адекватної оцінки. Рефлексія принципів дидактики в історико-філософському контексті відкриває можливості аналізу онтологічних, гносеологічних, методологічних підстав тієї або іншої концепції.

Говорячи про важливість історико-філософській рефлексії принципів теорії навчання, відмітимо, що навчання – частина соціокультурного буття. Воно відбиває діалогічність самої культури. Принципи дидактики – це особливі форми народження нових культурних сенсів. В якості філософських підстав вони включають антропологічні установки, вчення про суспільство, етичні категорії, гносеологічні ідеї, уявлення про наукову картину світу.

У різні культурно-історичні періоди вплив філософії на дидактику відбувався по-різному. Це обумовлено різноманіттям філософських систем, у рамках яких формувалися початкові поняття, що мають первинне значення в дидактиці. Теорія навчання завжди орієнтована на виконання комплексу завдань, що дають можливість соціалізуватися людині в суспільстві. Вона спрямована на розвиток здібності до самостійного мислення, трансляцію вироблених знань, залучення людини до зразків моральної, правової, господарської і інших видів діяльності.

Існуючі у філософських системах принципи навчання: поступовості, послідовності, руху від простого до складного, доступності, цілісності, рефлексії знання в кожен культурно-історичний період підпорядковані рішенням єдиної педагогічної задачі, залученню нових поколінь до вироблених цінностей культури. Розуміння органічного характеру співвідношення принципів навчання як частин, що становлять єдині дидактичні системи, складає структури систем, що завжди мають певні якості, не властиві окремим елементам системи. Визначення дидактичних систем як органічно цілого – це представлення, з одного боку, про диференціацію їх складових, з іншої – про їх інтеграцію. Принципи дидактики існують як єдине ціле, диференціювати їх можливо лише аналітично. Згідно з Г. В. Ф. Гегелем, саме такий підхід цілком достатній для пізнання явищ в області духу.

Дидактичні принципи, правила, прийоми в сутнісно-змістовному плані також мають бути адекватні соціальним процесам. Дидактика має бути відк-

ритою системою. Це необхідно для того, щоб вона могла постійно «живитися» актуальним матеріалом життя. Інакше, вона буде «безплідною», формальною і абстрактною. Дидактика є системою вироблених правил, зразків навчання, які настільки тісно пов'язані, що виступають по відношенню до інших систем, що їх детермінують, як щось єдине.

Онтологічний аспект у кожному епоху складає рефлексію зв'язку «об'єкт – знання про нього». У дидактиці з потреби доводилося і доводиться приблизити до спрощення представлень, отриманих при пізнавальній діяльності. Поступовість, рух від простого до складного – невід'ємні принципи навчання на будь-якому його ступені. Саме ці складові, що взаємно обумовлюють одна одну, найяскравіше представлені Платоном в «Міфі про печеру». Кожен етап навчання – поступове, послідовне коригування погляду на істину, перехід від простого до складного, від чуттєвого до умодосяжного.

Невідомі Платону проблеми постійно відкриваються людству. Істориків філософії постійно слід тримати в полі зору наступне:

- По-перше, змінюються уявлення про пізнавальну діяльність, але у будь-яку епоху пізнавальна діяльність на різних рівнях усвідомлення, в різних формах здійснюється як єдність раціонального і чуттєвого, емпіричного і теоретичного. Ці моменти невідривні один від одного, їх неможливо протиставляти.

- По-друге, в кожному з культурно-історичних періодів реконструюється наукова картина світу. Починаючи з Нового часу, відбувається експоненціальне зростання впродовж досить невеликих часових проміжків наукового знання, і це постійно відбивається на дидактиці і її принципах.

- По-третє, постійно міняються антропологічні установки, етичні норми і правила, соціальні інститути. Але проблеми навчання усі так само постають перед суспільством, як уперше їх поставив в історії філософської думки Платон. Метод, яким він користувався, залишається зразковим.

Гносеологічний аспект навчання – це осмислення зв'язку «суб'єкт-об'єкт». Проблема суб'єкта в дидактиці у всі часи психологізується. При навчанні існують свої умови пізнання.

Для усвідомлення зміни методологічного аспекту навчання дидактики слід аналізувати прийоми навчання і способи їх застосування в культурах античності, середньовіччя, Нового часу, XIX і XX століть. Методологічні прийоми неможливо дуже «міцно» зв'язати з тим або іншим учбовим матеріалом. Чим більше вироблених методологічних прийомів, тим ширше сфера їх застосування. Використання конкретних методів в навчанні саме по собі не веде до «народження знання» в людській душі. Для того, щоб знання могло народитися, потрібна копітка постійна праця двох сторін.

Аналіз трьох аспектів навчання, що розглядаються як «різноманіття в єдності», приводить і до розуміння цілісності дидактичних систем, єдності різних їх граней, кожна з яких має свої складові.

Лучанінова Ольга Петрівна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
факультет соціально-психологічної освіти
та управління, кафедра психології та педагогіки,
доктор педагогічних наук, доцент*

Маркіна Лідія Леонідівна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
факультет соціально-психологічної
освіти та управління,
кафедра психології та педагогіки,
кандидат педагогічних наук, доцент*

ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Процес виховання зорганізується суспільством як функціонування виховних систем, які є різноманітними за призначенням, структурою, змістом, організацією діяльності вихователів та вихованців. Суспільство не тільки визначає цілі функціонування виховних систем, але й водночас створює умови для їх функціонування. Ці умови залежать від економічної, соціальної, політичної ситуації у суспільстві. Тому зміни життєдіяльності людини в умовах карантину безпосередньо та опосередковано впливають на виховний процес, породжуючи низку проблем. Окреслимо, на наш погляд, основні проблеми, розв'язання яких має нагальний характер.

Сьогодні, в умовах карантину, освіта України перебуває в стані соціально-гуманітарної кризи, яка позначилася і на суспільстві в цілому. Дистанційне навчання навчить нас досвіду застосування техніки, інформаційних технологій. Не зразу вдавалося налаштувати технології віддаленого навчання, тому є думка, що не тільки форми навчання, а й виховання змінилося. В умовах останніх місяців, коли вся система вищої й середньої освіти знаходиться в стані дистанційного навчання, використання різних онлайн-платформ в Інтернеті, про виховання треба не говорити, а кричати. Ми втрачаємо тонкий зв'язок, контакт з душею студента, можливість створити умови для його особистісного розвитку.

Констатуємо, що у закладах вищої освіти склалися суперечності: між потребою сучасного суспільства у високоморальному, конкурентоспроможному й відданому своїй справі фахівцеві та сучасними умовами життя студентської молоді в карантині; між прагматичними прагненнями студента та відсутністю розробленої методики виховання фахівця в умовах ЗВО під час пандемії; між потенційними можливостями виховання фахівця у закладі ви-

щої освіти та відсутністю можливостей в умовах пандемії для їх реалізації.

Сьогодні заклади працюють дистанційно, автономно приймають рішення щодо організації освітнього процесу. Увага більше приділяється навчальній діяльності, а виховна відійшла на другий план. Проте питання формування особистості майбутнього фахівця й значущість виховних практик у закладах вищої освіти залишається актуальною. Виховання, формування майбутніх фахівців як особистостей потребують на сучасному етапі переосмислення через брак особистісного контакту в системі «викладач-студент».

Визначено, що освітній простір закладу вищої освіти – місце, де має відбуватися процес навчання, виховання й соціалізації студентів. Різні наукові розвідки й дослідження щодо виховних аспектів у навчанні й формуванні здобувача вищої освіти мають міждисциплінарний характер. Неможливо сьогодні говорити про екологічні катастрофи, не спираючись на екологічне виховання; вивчати ядерну фізику або генну інженерію, не пояснюючи особистої відповідальності за дослідження та їх наслідки для людства.

На нашу думку, поза увагою дослідників залишилися: роль особистості викладача в нових умовах, його роль у формуванні особистості студента, аксіологічний потенціал професійно-трудової діяльності викладача тощо. Адже тільки характером можна виховати характер. Виховна діяльність – це створення умов для здобувачів вищої освіти щодо розвитку їхньої особистісної активності. На викладача-куратора покладено велику місію – допомогти, створити умови для студента. Без особистісних відносин не буває виховання, у стандартах про виховання нагадують тільки «м'які навички», які віддалено схожі на виховання. Наше завдання в умовах дистанційного навчання допомогти здобувачам орієнтуватися в мережі Інтернет, націлювати на виховний потенціал навчальної інформації, її духовно-культурну змістовність, доцільно використовувати виховні засоби.

В умовах карантину, коли здобувачі вищої освіти навчаються за дистанційною формою, безпосередній виховний вплив науково-педагогічного працівника на студентів набагато зменшується. Можливість регулювання з боку педагога стихійних виховних впливів на студента обмежується. Тому постає проблема пошуку ефективних шляхів посилення опосередкованого впливу на молоду людину. Виходячи з того, що студент є не тільки об'єктом, але й суб'єктом виховної взаємодії, мета виховання може бути досягнута тільки на основі творчої діяльності самого студента. Тобто мова йде про самовиховання, коли об'єкт та суб'єкт співпадають, оскільки представляють собою вплив людини на саму себе. Отже, сьогодні посилюється увага до самовиховання молодшої людини. Перш за все, необхідна розробка сучасної педагогічної технології інтенсифікації процесу самовиховання, яка мотивувала б студентів на оволодіння принципами, прийомами, засобами, методами самовиховання на науковій основі.

Обмеження спілкування під час карантину зі студентським колективом, однолітками, з одного боку, та збільшення спілкування у родинному колі, з

іншого, посилює виховний вплив сім'ї як соціально-педагогічного середовища. Але сучасні сім'ї різноманітні за соціально-культурним рівнем, матеріальним забезпеченням, особливостями способу життя, національних та родинних традицій, моральних вчинків. Від того, в якій саме сім'ї студент вимушено проводить більшість свого часу в умовах карантину, залежить яким змістом наповнюється процес його розвитку як особистості. Тому постає проблема пошуку нових сучасних можливостей щодо корекції сімейного виховання, захисту молодого людини від несприятливого впливу сім'ї, створення інноваційних проєктів підвищення педагогічної культури батьків.

Слід звернути увагу на те, що під час пандемії змінюються інформаційні потоки процесу виховання. Посилюється елементи стихійного виховного впливу різноманітних засобів інформації мережі Інтернет. Цей вплив відіграє різну роль в розвитку студента, має майже некерований характер, відрізняється великої варіативністю реакцій молодого людини на її вплив. Однак ступінь впливу інформаційних потоків на людину залежить від рівня інформаційної культури студента. Тому актуалізується проблема становлення, розвитку особистісної інформаційної культури студента. Виховання в умовах пандемії має передбачати певні принципи: освітнє середовище (простір) – місце для розвитку загальнолюдських духовних цінностей здобувачів вищої освіти; освіта – важлива цінність, яка є пріоритетною у становлення особистості студента; освіта через все життя, значить і «навчаюче виховання» через все життя. Рівень сформованості культури й вихованості студента залежить від такого ж рівня у викладача.

Отже, визначення проблем виховання студентської молоді під час карантину та пошук шляхів їх вирішення є складним процесом, який змінює зміст та форми організаційних структур, інфраструктури виховання, педагогічного середовища та спілкування.

Кришмарел Вікторія Юріївна

*Інститут педагогіки Національної академії
педагогічних наук України,
відділ суспільствознавчої освіти,
старший науковий співробітник,
кандидат філософських наук*

TEACHING PHILOSOPHY AND RELIGIOUS STUDIES IN THE CONTEXT OF HISTORICAL AND CIVIL EDUCATION IN LYCEUM

A cross-cutting teaching of philosophy in school is a general educational trend, which is caused by several factors: the formation of the skills of reasoned presentation of one's own thoughts verbally and in writing, the ability to compare

information from different sources, the dexterity in hypothesizing and reasoning one's own position, the ability to think critically on various problematic issues etc. One of the best ways for including it in educational system of lyceum is by the aspects of religious studies in historical and civil education as so it has such elements as: work with texts and documents, axiological component, ability to draw conclusions on the basis of various sources etc. Countries where high rates of teaching philosophy in school show high results in the PISA system. We understand competence-oriented religious studies as the way of including philosophy in school as teaching thoughtful reading, the ability to analyze, synthesize and evaluate some information, ability for argumentation, as well as dexterity in expressing own opinions in writing and substantiating own position. Considering the stated points, which generally show understanding of the place and role of philosophy in general education, we are convinced that teaching of religious studies is useful for students today, because it is realized in the further professional, social, and personal life. It is also important that teaching religious studies is virtually unique, within general education, by finding answers to the meaningful questions of life that underlie the value horizon of the individual.

Ремех Тетяна Олексіївна

*Інститут педагогіки Національної академії
педагогічних наук України,
відділ суспільствознавчої освіти,
завідувач відділу, кандидат педагогічних наук*

РОЛЬ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СУДДІВ

Професія судді є глибинно людською професією, якій притаманні соціальна значущість і відповідальність. Це одна з найскладніших юридичних професій, яка має певні особливості, що вирізняють її серед інших правничих професій, пов'язаних із захистом прав та інтересів громадян: регламентація професійних дій і поведінки судді через визначений процесуальний порядок; владний характер суддівських професійних повноважень; високе психологічне навантаження; необхідність прояву творчості й організаторських здібностей; виняткова персональна відповідальність за свої дії та рішення [7, с. 17].

Належна професійна підготовка кандидатів на посаду судді та суддів – неодмінна умова здійснення компетентного судочинства. Довіра громадян до системи правосуддя посилюватиметься тоді, коли судді матимуть глибинні та розгалуженні знання, що виходять за межі власне знань, а також особисті й суддівські навички, що дають їм змогу належно й серйозно працювати [1, с.188]. Підготовку суддівського корпусу слід розглядати і як гарантію незалежності та безсторонності суддів, як важливу умову шанобливого став-

лення суспільства до судової влади [2].

Виходячи зі ч.2 статті 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [5] та ґрунтуючись на наукових розвідках, компетентність судді уявляється сукупністю професійної (знання права, вміння проводити судові засідання, здатність до написання вмотивованих рішень); особистої (вміння управлятися з обсягом роботи, приймати рішення, відкритість до нових технологій); соціальної (спроможність бути посередником у спорах, проявляти повагу до сторін; здатність до лідерства) компетентностей.

Плинний характер національного законодавства, вдосконалення механізмів захисту прав і законних інтересів громадян, зростання уваги суспільства до судової влади вимагають від суддів постійного вдосконалення знань, вмінь та навичок стосовно спілкування з учасниками судового процесу, керування процесом, застосування нових технологій та ін. Законодавець та професійна потреба мотивують суддю до поновлення й поповнення арсеналу знань і професійних навичок.

Програми підготовки кандидатів у судді та суддів (*далі у тексті – слухачі*) мають уналежнювати аспекти етики, комунікаційні навички, спроможність розв'язувати спори, управлінські навички, навички правничого письма [3]. Формування й розвиток якостей судді, вдосконалення його вмінь і навичок потребують використання різних форм підготовки та застосування інноваційних технологій.

Ефективними для становлення й розвитку компетентності судді в сукупності її складників є технології, ґрунтовані на механізмах розвитку системного і критичного мислення, творчих і рефлексивних здібностей. Слухач в умовах самостійного пошуку способів виконання навчальних завдань та розв'язання проблемних ситуацій, здобування знань та вдосконалення вмінь проблемно-дослідницької діяльності, стає суб'єктом пізнавальної діяльності та власного професійного розвитку. З цих позицій інноваційними вважати-мемо інтерактивні технології.

Методи та прийоми, що передбачають інтерактивну взаємодію всіх суб'єктів процесу підготовки, сприяють поглибленню професійних знань, удосконаленню вміння самостійно ухвалювати рішення в змодельованій професійній ситуації, розвитку творчого мислення. Взаємодіючи між собою та викладачем (тренером), слухачі аналізують власні реакції та реакції тих, із ким вони співпрацюють у виконанні навчальних завдань, корегують модель поведінки й свідомо засвоюють її.

Застосування інтерактивних методів у підготовці суддів уможливорює залучення до діяльності всієї аудиторії, сприяє виробленню соціально важливих навичок кооперативної роботи, взаємодії та співпраці. Таке навчання носить характер пошуку – слухачі знаходять та аналізують інформацію, необхідну для розв'язання проблеми, отримують відповіді на запитання, розмірковують над доцільним способом виконання завдання. Відтак у підготовці суддів ефективними є ділові ігри, диспути, міні-конференції, громадські слу-

ханья, дебати тощо [4, с. 76–82].

Окремо наголосимо на ролі завдань з аналізу кейсів. Вони як імітація події чи відтворення процесу поєднують в собі адекватне відображення реальної дійсності та варіативність навчання. Тут матеріал слухачам подають у як проблему, а розширення знань і вдосконалення вмінь слухачів є результатом їхньої активної самостійної та кооперативної діяльності. Знання слухачів та їхні вміння (чітко викладати власну думку в усній та письмовій формі, переконливо відстоювати та захищати її, критично оцінювати різні думки, здійснювати самоаналіз та самоконтроль результатів підготовки) вдосконалюються в результаті моделювання розв'язання ситуації, пошуку, добору, аналізу інформації, висунення й обґрунтування гіпотез, розроблення плану дій, ухвалення рішення на основі групового аналізу справи, формулювання висновків тощо. Кейс-метод вважаємо ефективним за будь-якої форми роботи зі слухачами: лекції, семінару, практичного заняття, екзамену.

Для підготовки судді ефективними є дискусії. Обговорюючи спірне питання, слухачі глибше усвідомлюють професійні проблеми, визначають власну позицію, формулюють й висловлюють аргументи, дослухаються думок опонентів, шукають зони спільної згоди тощо. Через залучення до обговорення всієї аудиторії дискусії сприяють конструктивному розв'язанню проблеми, розвивають навички міжособистісного спілкування, толерантне ставлення до різних точок зору на проблему, заохочують висловлювання різних думок і поглядів тощо.

Аналіз наукової літератури з проблеми дає підстави вважати, що найефективнішою формою підготовки суддів є тренінг, де слухачі перебувають у режимі активного діалогу та взаємодії. Така форма підготовки має на меті не передачу певного обсягу знань та інформації – характерною особливістю тренінгів є їхнє спрямування на розвиток практичних навичок слухачів, тобто задоволення потреб, що виникають у повсякденній роботі суддів. Тренінгова форма підготовки слухачів дає змогу віднайти відповіді на питання: *Що робити*, тобто як діяти в певній ситуації; *Де* знайти необхідну інформацію; *Як* застосувати опановані знання та набуті вміння на практиці [6, с.18–19]. Застосування в професійній підготовці кандидатів у судді та суддів інноваційних технологій покликане сприяти вправлянню в спеціальних уміннях, перетворенню навчальних ситуацій в особистісно значущі, накопиченню соціального та правового досвіду тощо. Такі технології впливають на професіоналізацію слухачів, сприяючи їхньому професійному становленню, розвитку пізнавального інтересу та позитивній мотивації.

При застосуванні інноваційних технологій слід враховувати принципи комплексності, професійної спрямованості та варіативності, наступності, динамічності, цілісності, науковості в доборі й структуруванні змісту. Крім того, потребує також розроблення система оцінювання й моніторингу рівня сформованості компетентності слухачів.

Таким чином, в умовах глобалізації інформаційного простору, вдоско-

налення технологій і методів роботи, розвитку законодавства та правозастосовної практики, запровадження нових й удосконалення існуючих способів захисту прав та інтересів громадян суспільство висуває до судді вимоги оволодіння на високому рівні комплексом знань, умінь та навичок, необхідних для виконання суддівських функцій [2]. В умовах підвищеної уваги до ролі й значення судової влади як гаранта демократичного функціонування інституцій на національному, європейському та міжнародному рівнях, питання підготовки кандидатів у судді та суддів набувають особливої ваги [1, с. 188]. Належна підготовка суддівського корпусу потребує розв'язання низки проблем, серед яких – інноваційні форми та способи організації такої підготовки.

Бібліографічні посилання:

1. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. 708 с.
2. Концепція національних стандартів суддівської освіти. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://nsj.gov.ua/ua/about/symbols/>
3. Київські рекомендації ОБСЄ / БДПЛ щодо незалежності судочинства у 2010 р.). [Електронний ресурс]. Режим доступу : [http : // www.osce.org /uk /odihr/86319?download=true](http://www.osce.org/uk/odihr/86319?download=true)
4. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання / О. І. Пометун. Київ, 2017. 96 с.
5. Про судоустрій і статус суддів. Закон України. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
6. Фулей Т.І. Інтерактивні методи навчання у підготовці суддів. Навчальний посібник для викладачів (тренерів). К., ФОП Клименко Ю.Я., 2017. 156 с.
7. Черновський О.К. Психологічна компетентність судді у практичній діяльності. «Вісник Вищої ради юстиції» № 2 (6), 2011. С.14-18.

Чорнобай Павло Олексійович
*Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»,
кафедра історії та політичної теорії,
кандидат історичних наук, асистент*

Титаренко Олена Юріївна
*Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»,
кафедра публічного права,
кандидат історичних наук, доцент*

**ЩОДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ТОЛЕРАНТНОСТІ
У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ**

Протягом останніх десятиліть тема толерантності стала однією з найбільш актуальних у світовому суспільстві. Вона обговорюється на різних рівнях, у різних аспектах, включає пласт різних дискусійних проблем, пов'язаних із взаєминами людей. Зростання агресії та насильства, злочиннос-

ті та тероризму, втрата моральних орієнтирів поведінки та розгортання міжособистісної ворожнечі змушують людство звернутись до загальнолюдських цінностей, до яких, в тому числі, відноситься і толерантність. Важливість цієї проблеми зумовлена тим, що поняття справедливості та толерантності нерозривно пов'язані із застосуванням права, формами його реалізації, здійсненням юридичної діяльності, а також забезпеченням прав і законних інтересів особи.

Наше суспільство зараз переживає нелегкий час – економічна та політична криза супроводжується кризою духовною, наростанням загрози проявів політичного радикалізму, екстремізму та ксенофобії, зростанням недовіри до владних інститутів. Тим більш важливим є формування в молоді – майбуття нації – високого рівня політичної свідомості та політичної діяльності, демократичних стандартів поведінки.

Суттєвий брак саме цієї суспільної цінності у ХХ столітті призвів до того, що людство, окрім значних досягнень у галузі науки і техніки, продемонструвало величезний потенціал руйнації, про який засвідчили дві світові війни, постійні збройні конфлікти, геноциди, екологічні катастрофи. Толерантність – історичний феномен, один із важливих чинників еволюційного розвитку людства. Він виник на основі інстинкту самозбереження і поступово набув статусу цінності й норми. Саме ця цінність так необхідна нам сьогодні, у час швидкого розвитку комунікацій, інтеграції і посилення взаємозалежності, дедалі більшої мобільності та масштабних міграцій населення.

Найпопулярнішим і найпершим критиком фанатизму і захисником толерантності був французький філософ-просвітник, поет та публіцист Вольтер. Саме йому приписують вислів: «Я не згоден з Вами, але віддам своє життя, захищаючи Ваше право висловити свою думку». У цьому афоризмі яскраво виражена класична теорія толерантності [1, с. 185].

Завдяки зусиллям ЮНЕСКО за останнє десятиліття поняття «толерантність» стало однією з фундаментальних світоглядних категорій. «Декларація принципів толерантності», затверджена Резолюцією 5.61 Генеральної конференції ЮНЕСКО від 16 листопада 1995 р. та яку підписали в Парижі її 185 держав-членів, пояснює сутність толерантності, її особливості та значимість. Так, у ст. 1 «Декларації» зазначено, що «толерантність – це повага, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті й переконань» [3].

Принципи толерантності як основні права і свободи закріплені також і в наступних ключових міжнародних нормативно-правових актах: «Загальній декларації прав людини», «Міжнародному пакті про цивільні і політичні права», «Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права», «Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації», «Конвенції про попередження злочину геноциду і покарання за нього», «Де-

кларації про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин».

Виховання толерантності в своєму комплексі охоплює й формування негативного ставлення до насильства та агресії, і виховання пошани до інших людей, їхньої культури та звичаїв й традицій, і розвиток здібностей до толерантного спілкування, незалежно від світогляду інших. Результатом виховання толерантності є отримання особистості, у якій присутні дух партнерства, позитивне ставлення до людської гідності, вміння взаємодіяти з людьми, незалежно від їхньої національної, політичної, соціальної, релігійної приналежності та поглядів [5, с. 177].

З огляду на це, українська дослідниця А. Горянська зазначає, що у зв'язку з професіоналізацією, студентам властива перебудова мотивації всієї системи ціннісних орієнтацій, інтенсивне формування спеціальних здібностей, становлення та стабілізація характеру, подальше вдосконалення інтелекту, активний розвиток моральних та естетичних почуттів, оволодіння повним комплексом соціальних ролей дорослої людини: громадянських, сімейних, професійно-трудова тощо. На фоні підвищеного інтересу до себе, свого власного світу, розвиненої рефлексії формується особистісна та життєва позиція молодої людини, котра прагне не лише відстоювати власну думку, але й починає відчувати відповідальність за свою особистість та оволодіває умінням приймати іншого у нових обставинах [2, с. 84].

Провівши ґрунтовний аналіз такої соціальної верстви як студентство, соціолог В. Чопей називає студентів у віці від 18 до 24 років «молодими дорослими». Саме у цей час молоді люди починають інтегрувати свою ідентичність, підвищувати свій інтелектуальний розвиток і засвоювати особистий ряд переконань і цінностей, стверджуючи, що саме на студентські роки припадає процес самоутвердження молодої людини. На переконання автора, «навіть якщо студент до вступу до ВНЗ не був особливим прибічником толерантного ставлення, то ця його позиція може бути змінена у процесі навчання» [8, с. 53–54].

Досить яскравим прикладом, який актуалізує проблему толерантності, є викладання історії Голокосту. В якості чинника формування політичної культури молоді Голокост доречно розглядати як в курсі «Історія України» при вивченні тем, пов'язаних з історією II світової війни, так і в курсах «Політологія» при розгляді проблем етнополітики чи то сутності демократичної правової держави, «Міжнародне право», «Міжнародно-правові стандарти прав людини», «Європейське антидискримінаційне право» тощо. Насамперед, він не є історією, яка торкається лише євреїв чи то німців. Серед жертв нацизму були цигани та слов'яни – з точки зору нацистів расово неповноцінні. Крім того не всі кати та вбивці були німцями – серед них, на жаль, можна назвати і багатьох українців. До того ж, Голокост являє собою певну модель соціального інжинірингу – як модель знищення певної групи населення, яка вам здається непотрібною. Якщо таке могло статися між німцями-християнами та євреями, то й інші групи населення можуть використати це в якості прецеден-

нту. Як зазначає американський дослідник Гордонг Морк, «...мало сумніву в тому, що в багатьох частинах світу і сьогодні є люди, які з готовністю відновили б газові камери або взяли в руки автомати, щоб позбутися певних етнічних чи то соціальних груп, якби вони знали, що це зійде їм з рук» [6, с. 90].

З огляду на це важливим в формуванні культури толерантності є виховання нетерпимого ставлення до проявів ненависті стосовно так званого «чужого», до проявів ксенофобії, антисемітизму, расизму, політичної боротьби, що багато в чому зумовлюються вкоріненими в масову свідомість етнонаціональними стереотипами [7, с. 155].

Саме тому питання аргументованої негативної реакції на прояви нетерпимості не повинно зніматися з порядку денного так само як і питання недопущення зайвої політизації етнічного життя [4, с. 357]. З точки зору європейської правової культури дотримання правового статусу національних меншин, терпиме та поважне ставлення до «іншого» – один із фундаментальних й інтегральних показників цивілізованості.

Задекларувавши свою відданість демократичним цінностям українська держава мусить активно формувати конституційний світогляд сучасника, усувати значні розбіжності між теорією та практикою етнонаціональних взаємин, реалізовувати ідеї громадянського суспільства у контексті справжньої демократії, а не її імітації. І цим ще раз засвідчити, що за системного підходу до проблеми, яка стала викликом не лише для України, а й світу, держава протистоятиме загрозовим проявам расизму, антисемітизму, ксенофобії, поруч із тим сприятиме розвитку такої цінності як толерантність.

Таким має бути найважливіший методологічний орієнтир, якого слід додержуватися в процесі формування студентської молоді, правової та політичної культури, що базується на визнанні пріоритету демократичних загальнолюдських цінностей.

Бібліографічні посилання:

1. Бобовнікова Л.О. Толерантність як фактор становлення сучасного українського суспільства. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія "Філософія"*, 2004. 261 с.
2. Горянська А.М. Психологічні особливості розвитку толерантності майбутніх учителів. *Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського*, 2011. Т.2. Вип.7. С. 84-88.
3. Декларація принципів толерантності: Міжнародний документ від 16.11.1995 // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_503 (дата звернення: 17.10.2017).
4. Курас І.Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення. Київ: Генеза, 2004. 736 с.
5. Міграція і толерантність в Україні: зб. ст. за ред. Ярослава Пилипинського. Київ: Стило, 2007. 191 с.
6. Морк Гордон. Преподавание Холокоста в школах США. *Тень Холокоста. Материали II международного симпозиума «Уроки Холокоста и современная Россия»*. Москва: Фонд «Холокост», 1998. С. 188-192.
7. Редькіна Г.М. Етнонаціональні стереотипи у масовій свідомості населення України в умовах державної незалежності. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціо-*

- нальних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. Київ, 2008. Вип. 41. С. 147-155.
8. Чопей В.С. Толерантність як принцип і основа світоглядної парадигми сучасних студентів. Соціальна робота та управління: соціологія, психологія, педагогіка, соціальна робота, 2011. Вип. 1. С.48-59.

Корж Ганна Вікторівна

*Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди,
кафедра філософії,
кандидат філософських наук, доцент*

ВИХОВАННЯ ПОСТКОНВЕНЦІОНАЛЬНОГО ПАТРІОТИЗМУ У ДОБУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Глобалізація є об'єктивною реальністю сучасного життя. Гібридні війни, геополітичні конфлікти, торгівля зброєю, організована злочинність, міжнародний тероризм є не тільки викликами людству, а й освіті у демократичних суспільствах, яка здійснює підготовку фахівців для захисту демократичних і політичних здобутків людства, запобігання техногенних катастроф і забезпечення законності і правопорядку. Глобальні проблеми сучасності, глобалізація організованого насилля знаходять прояв в усіх регіонах світу. Їх розв'язання вимагає як спільних зусиль усього людства, так й комплексних дій окремих державних утворень, спрямованих на відстоювання демократичних цінностей і норм життя, забезпечення гідного існування кожній людині.

Складовою нашого суспільного життя стали приклади відданості демократії, мужності, героїчних вчинків громадян, представників органів внутрішніх справ, військових – у екстремальних, екзистенційно-межових ситуаціях (героїчні вчинки бійців АТО) і повсякденності. Разом з тим, в українському суспільстві непоодинокими є випадки позірного патріотизму, політичних спекуляцій на цьому вищому національному почутті. Образно про це сказав, викриваючи показний патріотизм, українській поет і демократ І.Франко у вірші «Сідоглавому»: «...твій патріотизм – празнична одежина, а мій – то труд важкий, гарячка невдержима».

Питання виховання патріотизму у сучасному глобалізованому світі є нагальним серед громадськості, науковців, педагогів. В українських реаліях досить часто відбувається зловживання цим поняттям, внаслідок чого воно втрачає свою дієву силу, перетворюючись на ідеологему. Разом з цим слід зазначити, що культурна глобалізація з усіх інших глобалізаційних процесів відрізняється посиленою внутрішньою суперечністю і прихованою конфліктогенністю. Логіка розвитку цивілізації завжди присутня у культурній глобалізації, надаючи їй глокальних форм прояву. Цивілізацію можна розглядати на макро-, мезо- і макрорівнях, бо вона є творчою стороною антропосоціогенезу, важливою умовою виживання і розвитку людства і окремої людини.

У теоретичних обґрунтуваннях комунікативної філософії (К.-О. Апель, Ю. Габермас) підкреслюється ідея вільного від панування консенсусу, яка має принципове значення для комунікації і налагодження міжкультурного діалогу на всіх цивілізаційних рівнях. Ця ідея є особливо важливою в реаліях постсекулярного суспільства, коли традиційні смисли починають відігравати роль орієнтирів у духовному житті. Німецький філософ В.Гесле підкреслює важливість дискурсивного обґрунтування етичних норм, адже в секуляризованій культурі їхня легітимація вже не може спиратися на традиційний етос та релігійні настанови. Демократичне суспільство – це насамперед справедливе суспільство, де панує дискурсивний розум.

В сучасних умовах прискорених постіндустріальних трансформацій, інтенсифікації міжкультурних контактів смисл і спрямованість національно-патріотичного виховання змінюється. Моральна свідомість, зауважує А.Єрмоленко, на цій стадії передбачає передусім автономну совість, яка строго зорієнтована на взаємність в її всезагальності. Це означає, що совість на основі якої тільки і можлива ідентифікація особи, має інтерсуб'єктивне джерело. Совість – це моральний вибір самосвідомості [1, с. 124]. «Інша особа» в структурі самосвідомості може бути «дійсною» або «чисто ідеальною» особою. Це дає ключ, підкреслює А.Єрмоленко, для тлумачення самосвідомості особистості як певного історичного (філогенез) чи біографічного (онтогенез) процесу. Інтерналізація «іншого» в структурі суб'єкта проходить кілька стадій, які розрізняються рівнем ідеалізації чи універсалізації, що й зумовлює етапи становлення самосвідомості особистості [1, с. 125].

Процес прискореного розвитку національної самосвідомості, який відбувається у транснаціональних інтеграційних контекстах, передбачає посилення уваги громадськості і освіти до формування постконвенціонального рівня моральної свідомості та постконвенціонального патріотизму.

Державна політика України передбачає охоплення правовим і національно-патріотичним вихованням усіх категорій громадян. Водночас, таке соціальне навчання не може зводитися до когнітивного та апелятивного аспектів: постконвенціональний патріотизм реалізує свою трансверсальність насамперед у правовому вихованні та через його підключення до інших виховних комунікацій. Посилення ефективності виховання постконвенціонального патріотизму в освіті і серед різних груп населення передбачає застосування комплексного підходу до його практик, коли світоглядне і морально-етичне виховання підпорядковуються цілям правового просвітництва.

Примус оновлення і свобода самооновлення передбачають формування різних суб'єктів соціальної творчості та життєтворчості з відповідними стратегіями освіти і виховання, які філософська педагогіка не просто фіксує, а й здійснює їхню верифікацію у рефлексіях над відповідними навчальними та виховними практиками. Рефлексії педагогіки, соціальної і політичної філософії тісно пов'язані з соціологією, соціальною психологією і футурологією, прояснюють обидві стартові позиції, тобто примусу і свободи, вказуючи на

перспективи і ризику руху в окреслених діаметрально протилежних напрямках [0, с. 4].

Інтерпретація практик патріотичного виховання як мережі комунікацій дозволяє розширити горизонти їх осмислення у площині комунікативної дії, (Ю. Габермас,) теорії самореферентних соціальних систем (Н.Луман), екзистенційної зустрічі і діалогу (К.Ясперс).

Головне дослідницьке завдання, яке поставив Н.Луман при розробці системної теорії, звучить по-кантівськи: як є можливий соціальний порядок, незважаючи на всі суспільні проблеми, конфлікти, суперечності тощо. На його думку, такий порядок можливий лише за умов визнання цінностей і норм, обов'язкових для існування самореферентних соціальних систем. Закритість, або «автономія» таких систем – це не ізоляція чи незалежність системи від довкілля, а саморегулювання власних залежностей і незалежностей. В рамках цінностей, на яких ґрунтується суспільне життя і які виступають абстрактними цінностями доброго порядку, стає можливим узгодження ідеї свободи та системи свободи, де відбувається її самоорганізація і самообмеження. Громадянське суспільство, що походить з ідеї свободи, отже, породжується з її ініціативи, є простором для конституювання і підтримання системи свободи. Самореферентність такої системи дозволяє спостерігати за виявленням і функціонуванням тих свобод, які конституційно гарантовані громадянам. У цьому місці культура свободи перехрещується з правовою культурою і мораллю.

Будь-яка комунікація як така є багатовимірною і ризикованою справою, неймовірною за своїми сутнісними ознаками, бо не існує жодних гарантій розуміння з боку імовірного партнера комунікації. Інший відомий німецький вчений Юрген Габермас після інтенсивного вивчення доробку Н.Лумана, намагається інтегрувати цю теорію у свою теорію суспільства. Якщо у Н.Лумана комунікація це те, з чого утворені системи, то у Ю.Габермаса, комунікативна дія – це орієнтована на розуміння дія окремих людей у життєвому світі.

Соціальний філософ Юрген Габермас був послідовним просвітителем. Він завжди долучався до актуальних політичних питань і вів дискусії на високому інтелектуальному рівні. Юрген Габермас виріс у час, коли люди схилилися перед тиском конформізму нацистської ідеології, аби робити і мислити те, що не заважало іншим і було прийнято. Цей особистий досвід спонукав молодого Юргена до інтелектуального пошуку моральних засад суспільства під час навчання в університетах Німеччини (Геттінгену, Цюриха, Бонна). У період наукової діяльності, прагнучи досліджувати соціальну дійсність у цілому, а не тільки політичному аспекті, Ю.Габермас розробляє теорію дій, породженням яких є життя суспільства. Ґрунтуючись на методології М.Вебера, Ю.Габермас виділяє три типи комунікативних дій, або символічно визначеної взаємодії: дії, що визначаються істиною (комунікація протікає у формі теоретичного дискурса); дії, що визначаються нормами (комунікація протікає у формі практичного дискурса); драматична дія (комунікація за допомогою терапевтичного дискурса). За Ю.Габермасом комунікативна дія протікає на

тлі символічно структурованого соціокультурного життєвого світу. Його основними структурними компонентами є культура, суспільство і особистість. Шлях до оздоровлення західноєвропейської цивілізації учений вбачав в розвитку комунікативних процесів, усуненні перешкод, що заважають взаєморозумінню сторін. Комунікативна раціоналізація життєвого світу знаходить прояв у тому, що людські стосунки характеризуються повагою до аргументації іншого, вимагають толерантності. Дискурс у Габермаса є насамперед такою формою комунікації, яка визначається аргументацією щодо проблематичних домагань значущості.

К. Ясперс поєднує макро- і мікроперспективи в аналізі феномену демократії та зосереджує увагу на світоглядному аспекті демократичної політичної культури, ґрунтованої на екзистенційно зорієнтованій філософії свободи. Згідно Ясперсу, демократія не може існувати без укорінення такої філософії у суспільній свідомості, демократія закінчується там, де відбувається її монополізація та узурпація. Упізнати та діагностувати патології демократії та її позірні форми може тільки та людина, яка має досвід відповідального філософського мислення, є носієм постконвенціональної моралі, має здатність до самоспостереження і самовиховання, зберігаючи при цьому гуманістичну інтенціональність і керуючись етикою відповідальності.

Бібліографічні посилання:

1. Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія. Підручник. К. : Лібра, 1999. 488 с.
2. Култаєва М.Д. Філософська педагогіка і духовне оновлення сучасних суспільств: монографія / М. Д. Култаєва; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків : Панов А. М., 2019. 270 с.

Пашкова Ганна Геннадіївна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
факультету соціально-психологічної
освіти та управління,
заступник декана факультету,
кандидат наук з державного управління*

**СВІТОГЛЯДНО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ
МУНІЦИПАЛЬНИХ БРЕНДІВ В УМОВАХ ПОДОЛАННЯ
ДЕРЖАВОЮ НАСЛІДКІВ COVID-19**

Сьогодні ми, зважаючи на пандемію та її наслідки, концентрація населення у містах прискорила, і інтерес до міст зростає. Це викликано укоріненням в суспільній світоглядній свідомості уяви про міста як території комфортного проживання та працевлаштування.

Міста – національні лідери конкурентної боротьби за ресурси (зокрема, фінансові, природні та інтелектуальні) «полюють» на інвесторів та нових мешканців, здатних мультиплікувати ресурси, створювати нові точки росту та генерувати конкурентні переваги.

Тому муніципальний брендинг стає все більш актуальним, коли міста в цій боротьбі намагаються диференціюватися від інших, встановити унікальну ідентичність, особливо в умовах жорсткої глобальної конкуренції [1, с. 111 – 112]. Муніципальний брендинг давно привертає увагу науковців та практиків, його концепції активно розглядаються у стратегіях розвитку міст [2] крізь призму таких категорій, як капітал та активи бренду міста [3], унікальність [4,5], автентичність [6] та репутація [7].

Та останнім часом міські бренди також стикаються з новими викликами в мінливому маркетинговому та негнучкому соціальному середовищі, де суспільна свідомість суттєво трансформувалася під тиском загроз захворювання на коронавірус від відвідування «небезпечних» міст світу (зокрема, м. Ухань та Китаю в цілому, а також міст Італії, Німеччини, Великобританії та США).

Якщо брендинг міста раніше орієнтувався на те, як зробити місто більш привабливим для туристів та інвесторів, то останнім часом увага приділяється мешканцям, які стали найважливішим фактором образу міста [8], разом з умовами безпеки в ньому, зокрема, епідеміологічної. Самі жителі виступають одночасно і цільовою аудиторією бренду, і суб'єктами управління брендом міста, тому сучасний муніципальний брендинг буде трансформуватися в напрямі повної орієнтації на споживача – населення міста.

Саме тому державі слід орієнтувати громадян на необхідність відігравати ключову роль у процесах формування і просування бренду власного міста [9], що в сучасних умовах виступає важливим фактором розвитку міст [10].

Згідно з дослідженням про роль мешканців у брендингу міст [11], жителі виконують в ньому три основних ролі.

По-перше, міська громада є суб'єктом міського брендингу. Оскільки міська політика формулюється відповідно до рішення громадян, мешканці стають особами, які приймають рішення щодо брендингу міста.

По-друге, мешканці можуть бути основним елементом брендингу міста. Так, коли туристи відвідують місто, вони оцінюють не лише зовнішні атрибути міста, але і життя містян, що в сукупності формує їх уявлення про цінності міста та його подальшого відвідування.

І, нарешті, мешканці можуть бути амбасадорами брендів у своєму місті так само, як задоволений споживач може забезпечити позитивні відгуки компанії за принципом «із уст – в уста», що може вплинути не лише на наміри отримувачів цієї інформації щодо відвідування міста, а й сформулювати особисті наміри просування міста у світовому комунікаційному просторі [12].

Крім того, слід враховувати, що імідж міста, як і всієї країни, склада-

ється з іміджу місцевого населення, міської влади, соціальної, економічної та культурної політики, яку ця влада проводить. При цьому, провідними складниками ефективності брендингу території є соціальна й комунікативна сфери, оскільки саме вони забезпечують потенціальну економічну ефективність муніципального бренда і реалізацію завдань розвитку території [13].

Таким чином, головним результатом муніципального брендингу є сформований бренд міста та його загальна відомість, бажано не лише в межах країни, а й у світі. Відповідно, бренд-ідентичність міста ґрунтується, з одного боку, на національній ідентичності, а з іншого – на унікальних особливостях території міста, соціокультурній, історичній та економічній ідентичності його громади, яка усвідомлює свою територіальну, соціально-культурну та історичну приналежність до території проживання.

Пріоритезуючи роль соціальної складової цього поняття, слід зазначити, що бренд-ідентичність ключових з позиції брендингу міст повинна бути пріоритетом формування іміджу країни. Інтелектуальна та креативна еліта населення міст не має бути недооціненою, адже туристи та відвідувачі міст звертають увагу, передусім, на мешканців, їх звичаї та уклад життя, формуючи на цій основі уявлення про життя в країні в цілому. Тому орієнтація муніципального брендингу на соціальні параметри має переважне значення.

Бібліографчні посилання:

1. Ritchie J. R. Understanding and meeting the challenges of consumer/tourist experience research / Ritchie J. R., Hudson, S. // *Int. J. Tour. Res.* – 2009. – № 11. – P. 111 – 126.
2. Green A. City branding research and practice: An integrative review / Green A., Grace D., Perkins H., Green, D. // *J. Brand Manag.* – 2016. – № 23. – P. 252 – 272.
3. Bose S. Measuring customer-based place brand equity (CBPBE) from a public diplomacy perspective: Evidence from West Bengal / Bose S., Roy S., Alwi S., Nguyen B. // *Journal of Business Research.* – 2018. – Access mode : <https://portal.findresearcher.sdu.dk/en/publications/measuring-customer-based-place-brand-equity-cbpbe-from-a-public-d>.
4. Tugulea O. City Brand Personality – Relations with Dimensions and Dimensions Inter-Relations / O. Tugulea // *Sustainability.* – № 2017. – № 9. – P. 22 – 43.
5. Soo K. B. A Study on the Influence of City Attributes on Revisit Intention: The Mechanism Test of City Brand Personality / K. B. Soo, J.-H. Na // *Journal on Production Research.* – 2016. – № 34. – P. 9 – 15.
6. Botschen G. Brand-driven identity development of places / Botschen G., Promberger K., Bernhart J. // *J. Place Management Development.* – 2017. – № 10. – P. 152 – 172.
7. Lee Y. J. An exploratory study for development of a city reputation scale: Focusing on stakeholder relationships / Lee Y. J., Han E. K. // *Advertisement Research.* – 2010. – № 87. – P. 392 – 415.
8. Rehmet J. Citizen brand ambassadors: Motivations and perceived effects / J. Rehmet, K. Dinnie // *Journal of Distinctive Marketing Management.* – 2013. – № 2. – P. 31 – 38.
9. Zenker S. Measuring brand image effects of flagship projects for place brands: The case of Hamburg / Zenker S., Beckmann S. C. // *Journal Brand Management.* – 2013. – № 20. – P. 642 – 655.
10. Матвеева О. Ю. Імперативи сталого розвитку територіальних громад та його загально-нотеоретичні засади / О. Ю. Матвеева // *Ефективність державного управління.* – 2017.

– № 1. – С. 224 – 232.

11. Braun E. My city – my brand: the different roles of residents in place branding / Braun E., Kavratzis M., Zenker S. // Journal of Place Management Development. – 2013. – 6. – P. 18 – 28.
12. Yu E. The Relationship between Self-City Brand Connection, City Brand Experience, and City Brand Ambassadors / Yu E., Kim J. – 2020. – № 12. – URL : https://econpapers.repec.org/article/gamjsusta/v_3a12_3ay_3a2020_3ai_3a3_3ap_3a982-_3ad_3a314306.htm.
13. Смирнова Т. А. Формування бренда міста як інноваційний шлях підвищення його привабливості для туризму / Т. А. Смирнова, І. Ю. Приварникова // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Менеджмент інновацій. – 2015. – № 5. – С. 93 – 100.

Недавня Ольга Володимирівна
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди
Національної академії наук України,
відділення релігієзнавства,
старший науковий співробітник,
кандидат філософських наук

ВІДПОВІДІ ЦЕРКОВ НА ВИКЛИК ПАНДЕМІЇ ТА РЕАКЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Зріле громадянське суспільство має адекватно реагувати на ті чи інші проблеми, внутрішні та зовнішні, з якими стикається. Очевидно, українській спільноті слід пройти ще великий шлях до цього, що й продемонструвала, зокрема, ситуація навколо пандемії коронавірусу. Вона стала величезним викликом для цілого світу, непростим навіть для найрозвинутіших країн, справжнім випробовуванням, а то й трагедією для різних соціальних та вікових верств. В Україні, яку і без того рясно обсіли різні негаразди, ковід-19 виявив ще й такі проблеми, котрі, здавалося, не були принаймні на перших позиціях серед їх довгого списку: це, зокрема — неадекватне реагування на інфекційну загрозу частини церковних чинників та подекуди сумнівна не менш (хоч і в іншому плані) реакція на дії Церков і віруючих частини української громадянськості.

Обидві ці проблеми варті негайного й детального релігієзнавчого аналізу, який вже почали ми і наші колеги (зокрема, В.Єленський [5], Д.Бондаренко [1], Д.Горєвой [3] та ін.). В даній нашій розвідці з цієї тематики, актуальність якої важко переоцінити, ми для початку зосередимо увагу особливо на тому, що може мати наслідки, які вийдуть далеко за поточні прикромості, пов'язані суто з пандемією: на реакції певної частини українців (представників влади, журналістів, рядових громадян) на дії Церков та віруючих без належного розрізнення й компетентної оцінки того факту, що ці дії були і є відмінні в різних Церквах, і без всебічного розуміння того, чому і для

чого Церкви та віруючі діяли й діють так чи інакше. Залишаючи суто морально-богословські нюанси теологам, ми підходимо до аналізу означеної проблематики з точки зору міри відповідності (або невідповідності) тих чи інших дій церковних чинників та присудів української громадськості магістральним націєдержавним інтересам у сфері духовних і культурно-цивілізаційних орієнтацій.

На початку пандемії ковід-19 українці (владні й церковні чинники, пересічні громадяни) мали більш як місячний люфт часу, щоб зорієнтуватися в ситуації та продумати і спланувати, наскільки це було можливо, свої дії. Не сказати, що загроза, яка явно насувалася, була такою вже принципово новою, особливо для Церков, котрі вже не перше тисячоліття стикаються з епідеміями й мають чималий досвід своїх дій під час таких лих. Зрозуміло, в сучасності багато чого кардинально змінилось: як у медицині, екології, масштабах і динаміці інформаційного простору, можливостях держав та міжнародних організацій і об'єднань, так і у ставленні людей до свого здоров'я й безпеки, комфорту та духовних потреб, життя та смерті. Церкви, зокрема і в Україні, давно вже не є тими інституціями чи спільнотами, які могли запропонувати більш-менш узгоджений, солідарний та в цілому переконливий (принаймні, для більшості) підхід до вирішення проблем.

Й виявилось, що як державні органи, так і церковні чинники та маса рядових громадян знайшлися, скажімо так, не зовсім готовими до вчасних і адекватних дій в умовах епідемії, а то й — до елементарного розуміння ситуації в усіх її супутніх нюансах: як жити в умовах карантину, чим і як можна поступитися, як визначати, контролювати й реально дотримуватись доцільних і справедливих для всіх обмежень, як не втратити при наполяганні на своєму (чи, навпаки, при ігноруванні встановлених у державі правил) авторитет, життя, свободу, перспективи, а в Україні — ще й як не розсваритися іще більше, на радість зовнішнім ворогам, різним верствам та представникам різних Церков і різних світоглядів?

Знаходити відповіді на ці питання доводиться всім, у світі й в Україні зокрема, у стресових умовах, важких побутово, економічно, психологічно, зрештою — й духовно (принаймні для тих, у кого потреби розвинутіші за елементарні базові рівні). Якщо наразі дуже коротко, згідно можливого у тезах формату, то можна констатувати: в нашій державі більшість Церков та релігійних організацій проявили в цілому раціональну поміркованість, заявлену офіційно й переважно втілену у практиці (духівництвом і мирянами). Окрім Української Православної Церкви Московського Патріархату, для якої характерними були непоодинокі, а то й масові (як от у Лаврах [2]) порушення карантинного порядку, що стало особливо помітним у Великодній період.

Докладному аналізу відповідних заяв та дій різних Церков в Україні буде присвячено нашу окрему статтю, а у даній розвідці достатньо підкреслити: інформація про діяльність Церков, віруючих була рясно представлена в ЗМІ, й навіть якщо була вона у значній кількості випадків недостатньо збала-

нсована, а то й спотворена, все ж при бажанні можна було розібратися, хто що робить, і наскільки ті чи інші дії є типовими і масовими в тій чи іншій Церкві.

Натомість реакції на діяльність тих чи інших Церков (або Церков і віруючих взагалі), схоже, обумовлювались не так прагненням об'єктивно зрозуміти, як, чому і для чого різні чинники діють, як заздалегідь сформованим налаштуванням щодо тих чи інших Церков або «вірунів» взагалі (як зневажливо охрестили віруючих представники опонентного світогляду, наприклад [7]). У різних ЗМІ, на тематичних Інтернет-ресурсах, в блогосфері та соціальних мережах точилася з цього приводу гаряча полеміка. Однак, бракувало як рішучих санкцій владних структур за порушення конкретної Церкви і конкретних священнослужителів та мирян, так і відповідних адресних оцінок з боку пересічних громадян (окрім як тих, хто з повагою ставиться до віри й віруючих взагалі та комплексно зважає діяльність всіх Церков в Україні).

Колеги-релігієзнавці, а також досвідчені журналісти, громадські діячі та активні миряни різних Церков вже звернули увагу на низку проблемних нюансів як у оцінках дій Церков і віруючих в умовах карантину, так і у зворотніх реакціях на це самих звинувачуваних у розповсюдженні коронавірусу (а також — у мракобіссі взагалі, корисливих маніпуляціях та свідомих диверсіях), обговорюючи дану тематику по «гарячих слідах». Так, В.Бондаренко [1] застерігає від злорадства з приводу того, що похворіли віруючі тієї чи іншої церкви, й ми можемо погодитись, що неприпустимо висувати огульні звинувачення всім Церков у порушеннях, як і — додамо — вдаватися до не виправданих утисків потреб та прав віруючих. М.Васін солідаризується з голосами церковних представників, які констатують несправедливість вибірково прискіпливого ставлення до діяльності Церков в карантинних обставинах, й ця його позиція знайшла відображення у Заяві Інституту релігійної свободи [6], натомість Т.Деркач [4] слушно наполягає на тому, що, зрозуміла в цілому, корпоративна солідарність Церков не має їм заважати засуджувати ті з них (чи окремих представників), котрі дійсно порушують виправдані правила карантину (і здоровий глузд, додали б ми).

На нашу думку, аналізуючи всі дотичні розглядуваній проблемі дискусії, як і всі дискутовані дії всіх членів суспільства, важливо оцінювати їх з огляду на наступні аспекти. В умовах епідемії дії всіх громадян мають бути максимально можливо доцільні збереженню життя і здоров'я людей. А сюди входять не тільки дотримання карантину «який вже є», але і його раціональна та справедлива для всіх організація, з урахуванням інтересів всіх (у тому числі й тих численних хронічних хворих, які під час карантину та недоступності належних ліків, лікарської допомоги і необхідного для них режиму заразд страждають чи й помирають). Також варто було б враховувати, хоча б для розуміння або й пошуку якихось компромісів, що духовні потреби і церковна співпричетність віруючих такі ж для них необхідні й цінні (хоч і важко порівнювані), як і потреби тілесні, а тим паче – не більш непереконливі, ніж чийсь

потреби зробити неургентний ремонт, скуповуючись для цього в Епіцентрі. Очевидно, що у піклування про життя і здоров'я українців також входить недопущення краху і так не надто потужної української економіки, голодних бунтів тих, хто під час карантину втратив роботу і не має вже засобів для існування, та збільшення розчарування громадянами у власній Батьківщині і бажання втекти кудись в пошуках кращого життя.

Й нарешті, підкреслимо як висновок: життя, здоров'я і добробут українців залежить також і від того, чи не розсваряться вони ще більше між собою, шукаючи винних і звинувачуючи зручні для себе категорії своїх співгромадян, замість оцінювати, як це й належить у громадянському суспільстві, кожну інституцію, з усіма Церквами включно, кожну конкретну громаду та її членів — згідно дій кожних і кожного. Сучасні ЗМІ цілком дозволяють відповідні спостереження, тож це — справа совісті та громадянської відповідальності кожного, а для релігієзнавців — цікавий виклик нагальних досліджень.

Бібліографчні посилання:

1. Бондаренко В. Коронавірус, церква, держава і суспільство: деякі акценти та висновки // Релігійно-інформаційна служба України. https://risu.org.ua/ua/index/blog/~viktor_bondarenko/80029/
2. Великдень у храмах УПЦ МП: поліція порушила 5 кримінальних справ // Українська правда. <https://www.pravda.com.ua/news/2020/04/20/7248638/>
3. Горевой Д. «Не вірю в коронавірус». // Релігійно-інформаційна служба. України https://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/80012/
4. Деркач Т. Як зашкваритись і вийти сухими з води – майстер-клас від УПЦ МП // Духовний фронт України <https://cutt.ly/byTSTaE>
5. Єленський В. Карантин не є обмеженням релігійних свобод // Релігійно-інформаційна служба України. https://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/church_state_relations/79807/
6. Заява ІРС про неприпустимість розпалювання ворожнечі в суспільстві у зв'язку з пандемією COVID-19 // Інститут релігійної свободи. <https://irs.in.ua/ua/2020-04-irf-statement-on-covid-19-quarantine>
7. По поводу истерики вокруг Церкви // Клуб форуму української правди. <https://forum.pravda.com.ua/index.php?topic=1073987.0>

Пащенко Олена Юріївна

Головне управління Національної поліції

в Кіровоградській області,

провідний консультант

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ У СТАВЛЕННІ ДО КОРУПЦІЇ ЯК ОДНА ІЗ ЗАГРОЗ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Толерування корупції – це виклик громадянському суспільству, що впливає на його розвиток, порушуючи основні принципи – верховенства права та доброчесності.

Результат Індексу сприйняття корупції-2019 для України став невтішним, адже наша держава посіла 126 місце із 180 країн і повернулася на позицію 2017 року. Не слід відкидати і вплив політичних процесів на цей показник, адже рівень політичної корупції на найвищих рівнях влади залишається стабільно високим [4]. Дослідження міжнародних експертів ще раз доводять, що корупція – один із основних чинників нестабільної економічної ситуації в Україні, який впливає не тільки на рівень життя громадян, але і на їх самоусвідомлення як фундаментальної одиниці творення державності.

Проте, побутова корупція також залишається на досить високому рівні – з нею має справу чи не кожен другий українець. Звичним серед населення став стереотип, що корупція – це отримання хабаря або використання посадовцем службових повноважень з метою задоволення певного приватного інтересу [2; С.15]. Однак, у такому трактуванні корупції втрачається важливий аспект – для того, щоб взяти неправомірну вигоду або використати особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди, необхідно, щоб хтось запропонував таку можливість.

Амбівалентне ставлення громадян до корупції – одна з основних причин її розповсюдження в усіх сферах суспільного життя, а також у секторі державного управління. Свідоме виправдання корупції громадськістю неминує призводить до поширення корупційних проявів, а значить, і до руйнування громадянського суспільства.

Раціональне осмислення такого явища як корупція має сформувати чітке розуміння кожним українцем, що корупціонер – це не тільки той, хто взяв неправомірну вигоду, але і той, хто надав таку пропозицію. Частина 1 статті 369 Кримінального Кодексу України передбачає, що пропозиція чи обіцянка службовій особі надати їй або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди за вчинення чи невчинення службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища - караються штрафом від п'ятисот до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до чотирьох років, або позбавленням волі на той самий строк [1].

За результатами різних досліджень щороку українці пропонують та дають неправомірну вигоду у розмірі більше ніж 700 млн. доларів США [3]. Людина, яка вирішила вдатися до корупційних дій, керується такими цінностями як безпека та можливість задоволення своїх базових потреб, а також небажанням нести відповідальність за вчинення протиправних дій.

Однак, світова практика боротьби з корупцією показує, що характерними ознаками успіху у цьому напрямку є:

- дотримання принципу верховенства права;
- незалежність антикорупційних органів;
- нетерпимість громадян до проявів різних видів корупції.

Отже, подолання корупційної складової побудови громадянського суспільства в Україні, перш за все, залежить від соціальної зрілості та самоусвідомлення кожного громадянина себе як фундаментальної основи суспільного життя.

Громадянське суспільство в Україні має подолати на шляху свого подальшого розвитку ряд проблем. По-перше, ми є роз'єднаними: політичні погляди або їх відмінність викликають агресію, направлену на співбесідника; невеликий відсоток середнього класу утворює соціальну прірву між рівнем життя різних прошарків населення; окреме болісне питання – це анексія Криму та російська агресія на сході країни. По-друге, тотальна недовіра проникла в усі сфери нашого життя: серед українців панує стереотип, що отримати бажане – чи то нова робота, чи отримання медичних, освітніх послуг та ін. можливе виключно завдяки корупційним складовим: наявності впливових зв'язків або пропозиції неправомірної вигоди.

На нашу думку, вагомими факторами значного впливу корупції на темпи розвитку громадянського суспільства в Україні залишається безвідповідальність та амбівалентність. Відсутність громадянської активності, зокрема, участі у діяльності громадських організацій, волонтерства, ігнорування можливості стати викривачем, зумовлюють зменшення темпів розвитку демократичного суспільства. Небажання брати відповідальність за подальший розвиток своєї держави, зацікавленість у реалізації власних цілей будь-якою ціною, навіть свідомим порушенням антикорупційного законодавства, сприяють порушенню стійкості фундаментальних принципів побудови громадянського суспільства – правового захисту та рівності перед законом кожного громадянина. Соціальна мотивація у боротьбі з корупцією та трансформація методів подолання цього антисоціального явища стануть запорукою розбудови громадянського суспільства.

Бібліографічні посилання:

1. Кримінальний кодекс України: у редакції від 28.04.2020 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=368#w127> (дата звернення: 08.05.2020).
2. Волошенко А. Корупція: історичні витоки та сучасні прояви//Актуальні проблеми економіки. 2015.№ 3 (165). С.15.
3. Ніколс Філіп. Про феномен корупції – у пошуку адекватних формулювань. URL:https://ukr.lb.ua/news/2020/03/10/451985_mi_mozhemo_obiytis_bez_moralnih.html (дата звернення: 07.05.2020).
4. Трансперенсі Інтернешнл Україна. Індекс сприйняття корупції-2019. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2019/>(дата звернення: 08.05.2020).

Заєць Ольга Миколаївна
*Український державний
хіміко-технологічний університет,
кафедра філософії,
кандидат філософських наук, доцент*

Тимченко Віталій Миколайович
кандидат філософських наук

ВПЛИВ ОБМІНУ Й ДАРУ НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ ТА ЗНАЧЕННЯ УКРАЇНИ ДЛЯ СВІТУ

Колись на теренах України були п'ятирічки. Та й відгули. *А які завдання ставлять перед собою з року в рік українці – як єдиний народ, як нація?* Наприклад, чи адекватно вважати завданням для української нації таку одну з найпоширеніших в сучасній Україні справ як знайти кращу роботу або заробити більше грошей, щоб поїхати у закордонний тур або звести кінці з кінцями? Ні. Припинити війну? Ні. Бо це означає вирішити проблему, а не поставити завдання. Завдання відрізняється від проблеми як щось нове, ще неіснуюче: чого нема, але що може з'явитись. Навіть не треба виявляти й перелічувати *усі* найпоширеніші завдання, які ставлять перед собою сучасні українці, щоб зробити висновок: здається, у нас ще нема завдання для українців як нації, бо більшість з нас переймається такими справами, які обмежені індивідуальними чи груповими інтересами та не є *загальнонаціональними, загальносуспільними*. Адже будь-які приватні чи групові інтереси не роблять людей, які живуть в одній країні, єдиною нацією, де громадяни хоч і мають свої особисті цілі, але також прагнуть цілей, спільних для всіх людей країни. Навіть якщо всі громадяни хотіли б якогось ідентичного, але особистого блага, то й це не надавало б їм існуванню якоїсь спільної мети. Навіть якщо індивідуальні, партикулярні, економічні, політичні інтереси захоплюють більшість населення, ці інтереси не роблять його нацією, яка має *спільні соціальні, національні й громадянські прагнення*. Ні виживання, ні плеонексія не роблять нас командою, яка об'єднує індивідуальні зусилля у спільні та стає здатною розв'язати десятилітні й столітні проблеми. Та ми, нажаль, здебільшого живемо «одним днем, одним роком». Від ЗП до ЗП, від одного «Нового» року до іншого. Як мізерно і невибагливо! Більшість з нас виживає, не зазираючи у майбутнє, наче у нас нема ні очей, ні майбутнього. *Хто ж тоді забудовує наше майбутнє?* Порожнє і досі нам непотрібне. На кого ж українцям сподіватись? На інші народи, людство? Тоді доречно поставити питання вже іншого рівня – культурного, духовного: *чим є Україна і ким є українці для світу, людства, інших країн, суспільств, культур?* Ось тут, у спробах відповісти на це питання, й починає з'ясовуватись, що українське суспільство перебуває,

наче Хома Брут у «Вії», зразу у трьох колах: 1) індивідуальні чи групові інтереси, які є; 2) загальнонаціональні, загальносуспільні, які, якщо ми не помиляємось, ще не сформовані; 3) загальнолюдські інтереси, питання про які взагалі не поставлені. Навіть якщо українці поставлять перед собою загальнонаціональні завдання, Україна ще не отримує статус самоцінного явища для решти світу. Україна існує не сама в собі, а серед людства. Ми не можемо обмежитись лише тим, що треба нам, українцям. Якщо ми бажаємо мати місце серед спільнот світу, якщо ми бажаємо мати для цих спільнот таке значення, щоб вони ставились до нас з повагою, цікавістю, вдячністю, любов'ю, то ми маємо ставити питання про те, *ким є чи може бути український народ для світу? Яким є сенс існування української нації для людства?* Адже життя людини й народу не може зводитись лише до задоволення своїх потреб. Якщо б Україна існувала серед спільнот світу лише для того, щоб щось у них брати та дбати лише про себе, то чи мала б вона хоч якусь цінність для людства, гідну підтримки й права на існування? Ні, і тому *нам варто шукати не лише те, що ми можемо взяти у світі, а й те, чим можемо його обдарувати.*

Як би не було прикро, соромно і неприємно, але маємо констатувати, що на нинішньому етапі свого розвитку ментальна й соціально-економічна парадигма українського суспільства є матеріалістично-споживацькою: «Що ми можемо взяти? Що треба нам? Яка нам користь?». Чи має майбутнє країна з такими інтересами? Адже одним з найбільших викликів, з яким стикаються усі країни сучасного світу, є обмеженість ресурсів нашої планети, через що має лише посилитись боротьба народів за місце під Сонцем.

Тепер питаємо про те, що заважає народженню й визріванню громадянського суспільства в Україні? Одна з таких перешкод пов'язана з *переважанням* у нашому суспільстві стосунків, які засновані на принципові обміну та витісняють інші принципи суспільного життя [2]. Як показано у щойно зазначеному дослідженні, обмін є одним з головних факторів для утворення соціального *відчуження*: «Обмін замінює контакти людей на контакти речей, через що люди перетворюються на засоби для обміну речами»; «Люди і їх поєднання у обміні – тимчасовий засіб для здобуття речей та подальшого відокремлення людей для приватного споживання отриманого. Обмін стверджує егоцентрично-мінові відносини (отримання свого), а не суспільні (співтворення спільного): не консолідує, а розшматовує, індивідуалізує, приватизує су-спільну реальність»; «Обмін необхідним чином пов'язаний з утворенням феноменів влади, володіння, власності, жадібності й скупості, бідності, споживання, експлуатації, насилля, обману, самообману, крадежу, хабарництва, заздності, егоїзму, страху, страждання» [2, с. 13, 119, 117, 15]. «Налаштованій на обмін людині доводиться майже все отримувати, чекати (пасивність, бездіяльність, безініціативність, паразитизм), вимагати (агресивність, тероризм, соціальна роз'єднаність), брати, відбирати (насилля, крадіж, хабарництво), виманювати (шахрайство, обман) ззовні себе, внаслідок чого відбувається множина асоціальних процесів» [2, с. 123-124]. Вже з цього видно, які

перешкоди становленню громадянського суспільства створює принцип обміну, коли поширюється за межі тієї сфери, де впливає на соціум позитивно.

На нашу думку, принципом, «який запобігає деструктивним ефектам обміну в соціокультурній сфері (чи їх нейтралізує, обмежує), а також допомагає пояснювати, розв'язувати соціокультурні проблеми та конституювати соціальні процеси там, де цього неспроможний зробити обмін», є явище дару [2, с. 15, 22-23]. Як показано у зазначеному дослідженні, *дар виявляється одним з принципів, без використання антропологічного, соціокультурного й онтологічного потенціалу якого неможлива конструктивна трансформація українського суспільства*. Для ілюстрації стисло розглянемо таку актуальну проблему як *корупція*. За даними економічного експерта й віце-президента Українського союзу промисловців і підприємців В. Скаршевського, з 2015 р. в Україні створено 6 антикорупційних органів, на функціонування яких протягом 6 років буде витрачено 10,7 млрд. гривень. Якими б не були справжні суми цих витрат, від них не залежить наступне питання: чи хоч в якійсь мірі корупція в Україні знесилена й занепахла?

Корупція є одним із соціальних явищ, яке неможливе без обміну, і є однією з головних перешкод соціальному розвитку. В первісних і так званих примітивних суспільствах корупції майже не було. В т. зв. цивілізованих суспільствах корупція має епідемічний характер. Чому? В архаїчних суспільствах існували звичаї т. зв. «обміну дарами»: люди не лише обмінювались, а й дарували. В цивілізованих суспільствах звичаї і традиції «обміну дарами» були давно і майже цілковито знищені. А коли люди не можуть йти на зустріч один одній добровільно і безкорисно, вони мусять вдаватись до обміну в формі корупції: «ти мені, я тобі». Отже, корупція – це спотворена форма обміну і дару. В людські стосунки корупція вносить елементи обміну, а у сфери, де обмін заборонений, корупція вносить елементи дару. Люди не можуть лише обмінюватись і не дарувати. Таким чином, одна з головних причин корупції – позбавлення соціальних стосунків дару. Адже корупція – одна з форм «обміну дарами» (спотворена форма), від якої залишився лише обмін.

Маркс порівнював корупцію з всезагальною проституцією і продажністю. Дуже цікаво і важливо, що внесок у це роблять обидві сторони. Громадяни ставляться до чиновників не як особистостей, а засобів. Ми вважаємо, що чиновники і політики повинні робити й давати нам те й те, а ми їм – нічого не повинні. Ми не виявляємо до них поваги і вдячності. Але чиновники теж люди, їх обурює таке споживацьке ставлення. Чиновники не бажають бути використаними, і тому змушені вимагати від громадян хабарі [2, с. 132-136].

Цікаво порівняти з теперішніми антикорупційними ініціативами соціально-політичну практику прадавнього Китаю. Там на стосунки правителів і чиновників потужно впливав ритуал-інститут дарування. До того ж, у цих стосунках значно переважало обдарування правителями чиновників (а не навпаки), і навіть самі накази втілювались у формі дарування і дарунків. Небо обдаровує правителів, правителі – чиновників, а чиновники і політики обда-

ровують решту людей, до яких також належать пращури і нащадки. Ця традиція передавалась у Китаї протягом тисячоліть. Нащадки пам'ятають [1] і шанують гідні справи своїх пращурів та продовжують цю традицію дарування. Це і робить можливим у китайців те, що нам здається безглуздим: «Люди ставляться до правителя як до батька й матері та не думають, що він може заподіяти їм шкоду» [2, с. 213; 3].

Перед завданням, яке перевищує наші сили, ми вважаємо себе слабкими та перетворюємось на боязких, безсилих нероб. Перед завданням, з яким швидко впораємось, ми стаємо ледачими, самовпевненими та не втілюємо навіть того, що у наших силах. *Перед завданням, яке співмірне нашим здатностям, ми стаємо сміливими, творчими і ще більш сильними.*

Бібліографічні посилання:

1. Заєць О.М. «Україна–пам'ять» – орієнтир національної політики / Гілея: науковий вісник. Київ, 2018. Вип. 129.
2. Тимченко В.М. Можливості дару в суспільстві обміну. Київ: Логос, 2018.

Гречишкін Ілля Костянтинович

*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
факультет підготовки фахівців
для органів досудового розслідування,
здобувач вищої освіти*

Науковий керівник –

Стояцька Ганна Михайлівна,

*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
кафедра гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності,
кандидат філософських наук, доцент*

**РЕЛІГІЯ ЯК УНІВЕРСАЛЬНА МОВА ЛЮДСТВА:
УТОПІЯ ЧИ РЕАЛЬНЕ МАЙБУТНЄ?**

Постановка проблеми. Сьогодні людство вже відійшло від кордонів у їх традиційному розумінні. У процесі розвитку суспільства з кожним днем розмиваються географічні, часом кліматичні, і найголовніше внутрішні бар'єри між окремими індивідами по всій земній кулі. Тоді необхідно з'ясувати, які чинники впливають на цей процес, як саме він відбувається, а також на наслідки, які він несе із собою.

Мета тез доповіді. З'ясувати чи можлива універсальна мова взаєморозуміння у сучасному швидкоплинному та соціально-, культурно-, релігійно фрагментованому світі.

Виклад основного матеріалу. Не можна не відзначити, що сучасний світ перебуває в стані кардинальної трансформації, у ньому відбувається стрімке оновлення умов життя й праці людини (телебачення, програмне керування, всесвітня інформаційно-пізнавальна мережа – Інтернет, мобільний зв'язок, високошвидкісний транспорт), міняються традиційні установки та уявлення. Задача людства під час цих процесів не втратити зв'язок між кожною особистістю, а навпаки сформувати єдине інформаційне ядро.

А людство намагається сформувати це є ядро вже не одне тисячоліття. Існує безліч різноманітних інструментів, які використовувалися людством для досягнення цієї мети, але найбільш ефективним на довгій перспективі виявився один. Цим інструментом є релігія. Звичайно, ви можете заперечувати, сказавши, що як ми можемо розглядати релігію, як інструмент формування планетарної свідомості, якщо не існує єдиної світової релігії. Ви будете праві, але, якщо ми будемо розглядати релігію не як сукупність різноманітних клаптиків, а єдину картину. Адже, незважаючи на те, що кожна релігія має свої певні плани й підходи, але мета в них фактично одна об'єднати людей своїми ідеалами та релігійними нормами. Зробити так, щоб кожний член соціуму думав не тільки про себе, а про загальну мету, до якої можливо дійти тільки за рахунок чітко скоординованих спільних дій.

Здається якщо все так просто, то чому ми досі не досягли цієї очікуваної єдиної планетарної свідомості? Тому, наразі релігія вже не є новаторським інструментом, вона як пила для дерева, ще може застосовуватися, але чому б не замінити її на більш нову та ефективну бензопилу? На сучасному етапі розвитку суспільства, цими інструментами є ідеологія та освіта.

Одночасно каталізатором та рушійною силою даного процесу є інформація. Вона стає універсальним комунікатором, міжособистісним містком. Здобуття, адекватне сприйняття, критичний аналіз та інтерпретація можливе лише за умови високого рівня освіченості всіх членів соціуму.

На думку асоційованого члена Римського клубу українського вченого В.Вовка [1], Просвітництво XVIII століття поставило на перше місце приватне, індивідуальну людину і її потреби, права, можливості тощо. Зараз ми розуміємо, що акцент виключно на приватних правах і інтересах руйнує багато з так званих commons (в перекладі – спільне – авт.). Commons – це ті речі, які належать всім. Commons – атмосфера Землі, океани, річки, надра, дощові ліси, крижані покриви. Якщо акцент робити виключно на свободі індивіда і на приватному інтересі, то це веде до довгострокового стратегічного руйнування commons, тобто – того, що належить усьому людству.

Підтвердити дане твердження ми пропонуємо на прикладі колективного імунітету. Що це таке і як він працює? В соціумі де переважна більшість людей вакциновані, скажімо від кору або віспи, шанс захворіти на ці хвороби навіть у невакцинованої людини практично відсутній. Це і є колективний імунітет. У разі ж, якщо більшість людської популяції нехтують цим загальним правилом, шансів вижити у соціальної групи практично мінімальні.

А якщо його застосувати у іншій сфері? А саме у якості вакцини розглядати доступ до інформації, освіти та наукові здобутки. Як це має працювати? Високий рівень освіченості притаманний окремим членам соціуму – це окремі піщинки, й лише їх узагальнення та уніфікація у єдиній планетарній свідомості здатне забезпечити очікуваний результат.

Така складна система як людське суспільство, за промовистим висловом Г.Гегеля все необхідне для власного існування та функціонування, здатна створювати «із середини себе» і «для себе» [2]. Сучасні наукові теорії, наприклад, еволюційної космології, стверджують, що протягом розвитку такої глобальної системи як Всесвіт, в ній неминуче повинен з'явитись «спостерігач» – рефлексуюча свідомість. І він з'явиться лише у потрібний момент. Як для соціуму з локальною культурою, що мешкає на Андаманських островах, немає потреби у ІТ-спеціалістах, так само сама ця культура напрацює і відтворить їх у разі потреби. Тобто поява свідомості, рефлексії, критичного мислення, критицизму як такого (а починаючи з Декарта позиція інтелектуала в західній культурі – критицизм) є закономірним етапом еволюційного розвитку. Певним чином ця ідея обіграна у роботах нашого співвітчизника Володимира Вернадського та його концепції ноосфери [3].

Він активно пропагував ідею переходу на абсолютно новий рівень. Під враженням лекцій В. І. Вернадського, прочитаних в Сорбонні в 1922-1923 рр., французький математик і філософ Е. Ле Руа почав розробку концепції переходу біосфери в новий стан, коли визначальним фактором її розвитку є розум людства [3]. Пізніше внесок у становлення теорії про ноосферу вніс французький геолог і палеонтолог П. Тейяр де Шарден [3]. У сучасному розумінні «Ноосфера – новий еволюційний стан біосфери, при якому розумна діяльність людини стає вирішальним фактором її розвитку». Отже, фактично їх вчення зводяться саме до проблематики, яку ми зараз розбираємо: перехід до розуму як найвищого регулятора, що неодмінно стане фактором формування єдиної планетарної свідомості.

Висновки. Підводячи підсумок, можна сказати, що наразі планетарна свідомість для нас є утопією, яка ще тільки має колись настати, але саме її настання не викликає жодних сумнівів. Завдання людства на шляху до цього майбутнього – не втратити не лише загальнолюдську ідентичність, але й культурне та соціальне різноманіття, знайти універсальну мову взаєморозуміння, напрацювати універсальні норми співжиття.

Бібліографічні посилання:

1. Від ковбойської економіки слід перейти до економіки космічного корабля. Віктор Вовк, асоційований член Римського клубу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/2411426-viktor-vovk-asocijovanij-clen-rimskogo-klubu.html>
2. Гегель Г. Наука логіки. СПб. : Наука, 1997.799 с.
3. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление URL: http://1576.ua/uploads/files/1007/Vernadskiy_Volodymyr.Nauchanaia_mysl_kak_planetarnoe_iavlenie.1576.ua.txt

Федорцов Дмитро Віталійович
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
факультет підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності,
здобувач вищої освіти*

Науковий керівник –
Стояцька Ганна Михайлівна,
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
кафедра гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності,
кандидат філософських наук, доцент*

РЕЛІГІЙНА АДАПТАЦІЯ ТА РЕЛІГІЙНА ЕВОЛЮЦІЯ: СУЧАСНІ ВІЗІЇ

Постановка проблеми. Споконвіку провідну роль у формуванні менталітету відігравала релігія. Найдавніші віровчення сягають часів родоплемінного ладу, коли людство для зображення й опису різноманітності суцього застосовувало лише усне слово. До таких різновидів світогляду належать тотемізм, фетишизм, магія, аніматизм, анімізм, міфологія – тобто ті вірування, що базуються на поклонінні певному об'єкту, природному явищу або міфам. Питання про сучасні візії та роль релігії у суспільстві, що стрімко трансформується, є вельми актуальним для всебічного вивчення.

Мета тез доповіді. Дослідити основні віхи релігійної еволюції з огляду на її суспільні адаптації. Проаналізувати роль релігійного світогляду і світосприйняття у сучасному глобалізованому світі.

Виклад основного матеріалу. З плином часу та зміною поколінь формуються певні алгоритми поведінки, правила та традиції, що диктують порядок дій у відповідних ситуаціях. Згодом ці «традиції» знаходять своє відображення у малюнках на скелях, що зображують побут та звичаї представників певного історичного періоду, які у сучасному світі активно досліджуються. Пізніше їх вирізають на камінних пластинах, а вже з винайденням папірусів (предків паперу) – така інформація вноситься на них і передається нащадкам.

Нині у світі налічується понад 5000 релігій, найпоширенішими з яких залишаються так звані «світові» релігії – християнство, іслам та буддизм. У різні часи для людства їх вплив та значення були різними.

Доба Середньовіччя стала, по суті, епохою зростання двох світових релігій – остаточного оформлення максим класичного християнства та виникнення ісламу як надпотужного монотеїстичного ідеологічного руху. А європейське Середньовіччя увійшло в історію «як час деспотії Бога». Через низку геополітичних та історично обумовлених факторів, на теренах України набу-

ло масового поширення християнство. У цей період ті, хто не поділяв безперечну віру у Бога найчастіше ставали жертвами жорстоких гонінь та знищення. Якщо розглядати релігійні максими цієї доби, то можна констатувати, що вони були вельми жорстокими.

Врешті, підсумком пошуку розумної рівноваги між новою вірою та язичництвом стала культурна трансформація традиційних релігійних стереотипів у християнські обряди. До таких обрядів належали хрещення, Різдвяне колядування, освячення дарів на Великдень та інші. З плином часу ці обряди переросли у традиції, масові святкування, до яких щорічно долучалися тисячі людей. Певним чином такі пишності накладали відбиток на світосприйнятті людей, вкоренилися та увійшли до їх життя як щось сакральне, але водночас невід'ємне від їхнього життя. Але загалом, система язичницьких світобачень стала адаптивною для панівних монотеїстичних релігій, містком «примирення» між старою і новою сакральністю і це характерно не лише для християнства.

У наш час вже немає такого ставлення як у часи Середньовіччя до тих, хто не розділяє віру у Бога, проте навіть зараз можна простежити іскри неприязні у очах людей, які представляють із себе «божих послів». Я вважаю, що вплив релігії на менталітет не зникає і сьогодні, адже навернення дітей у релігію відбувається у настільки ранньому віці, що вони ще не здатні у повному обсязі зрозуміти таке явище як «віра», критично зважити чи потрібно вона їм чи ні.

Прикладів можна навести безліч. Почати хоча б зі свят під час яких і зараз прийнято відпочивати. А продовжити можна різними традиціями, як наприклад піст. Вони мають величезний вплив на поведінку людей. Годі й казати, що приймаючи ту чи іншу «віру», ви маєте слідувати переліку правил, які передбачає та чи інша церква, а отже миритися тепер із існуванням певних заборон.

Вельми цікавими є дані, що регулярно генеруються дослідницьким центром Pew Research Center відносно тенденцій розповсюдження та зростання або зменшення релігійного впливу на менталітет, образ життя, культуру загалом. Так, зокрема, центром оприлюднюються прогнози та дані, згідно з якими, найближчими десятиліттями існуватимуть яскраві географічні відмінності у моделях релігійного зростання. Однією з головних детермінант майбутнього зростання є те, де релігійні групи сьогодні географічно зосереджені. В країнах, де переважна більшість населення є прихильниками релігій – це країни, що розвиваються і де рівень народжуваності високий, а рівень дитячої смертності загалом падає. Така тенденція зберігатиметься, вочевидь, і надалі. Наприклад, значна частина світового зростання ісламу та християнства, як очікується, відбудеться в Африці на південь від Сахари. Навпаки, сьогодні релігійно нейтральне населення сильно зосереджене в місцях із низьким рівнем народжуваності та старінням населення, таких як Європа, Північна Америка, Китай та Японія [1]. Так само прогнозується, що релігійно нейтральне населення зменшиться у відсотках до світового населення, хоча воно збільшиться в абсолютній чисельності. У 2010 році, як свідчать переписи населення та опитування, було близько 1,1 мільярда атеїстів, агностиків та лю-

дей, які не ототожнюються з якоюсь конкретною релігією. Причому характерною особливістю, на яку дослідники прямо вказують, залишається тенденція відмови від релігійної ангажованості або послаблення ортодоксальних тенденцій паралельно з економічним зростанням суспільства. Фактично, можна констатувати, що в світі сучасних цінностей, релігійні зберігають свою силу лише доти, доки існують об'єктивні або суб'єктивні перепони для досягнення високого рівня соціального життя. Тобто, за великим рахунком, функція релігії, як і ідеології в сучасному світі – бути заміником якості життя.

Характерними проявами релігійного світогляду є тенденції останніх місяців, позначених тотальним впливом пандемії на соціальне життя. Найбільш ригідними, несприятливими до швидкоплинних тенденцій соціального дистанціювання, до заборон зібрань та необхідності пристосовуватись і бути готовими до змін виявились саме релігійні осередки, громади та цілі країни, де традиційно панують ортодоксальні тенденції. Постійно наполягаючи на свободі віросповідання та відділеності від держави (там, де інститут церкви дійсно зберігає автономію), наголошуючи на праві особи самій приймати рішення щодо участі у релігійних зібраннях, служителі культу часто нехтують суспільною безпекою, ігнорують соціальну загрозу контактного поширення хвороби і на ті групи населення, які не є їх послідовниками. Це ще один сенс, в якому проявляється потреба у просвітницькій та освітній складовій соціального розвитку та відкриття кореляцій, а подекуди і прямих причинно-наслідкових зв'язків між освіченістю та виживанням людства.

Сучасна українська дослідниця В.Титаренко слушно зауважує, що «характерною відмінністю сучасних прогнозів є те, що в них не дається універсальної відповіді на запитання про головні параметри майбутньої картини світі і місця в ньому релігії і що ... на відміну від конкретних прогнозів, наприклад у сфері розвитку економіки або політики, комплексні прогнози в релігійній сфері виправдовуються слабо» [2, 109]. Втім, непересічний вплив релігійного світогляду на сучасний соціум не можна применшувати.

Висновки. З огляду на усе вище сказане, можна без перебільшення називати релігію найпотужнішою силою, що формує менталітет. А те, як саме ми розцінюємо це твердження, залежить тільки від нас самих. Важко не погодитися із тим, що релігія сформувала більшість традицій фактично будь-якого соціуму, з тим, що вона має прямий вплив на свідомість, а отже і саму поведінку людей. Проте не буде помилкою якщо я скажу, що саме вона була причиною нелюдської поведінки і жорстокості окремих історичних періодів та ставала причиною війни. Унеможливити подібне у майбутньому є на мій погляд, одним з головних завдань глобального людського суспільства.

Бібліографічні посилання:

1. The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050. <https://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050/>
2. Титаренко В. Від пророцтв у релігії до прогнозування у релігієзнавстві: історія, теорія, перспективи. Монографія. Київ, 2017. 324 с.

Секція 2
ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ
ЗМІН: ВІД ІДЕЇ ДО УСПІХУ

Примуш Микола Васильович
Донецький національний університет
імені Василя Стуса,
факультет інформаційних і прикладних технологій,
кафедра політології та державного управління,
доктор політичних наук, професор

РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗДІЙСНЕННІ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Суспільно-політичний розвиток третього тисячоліття проходить під значним розширенням повноважень місцевого самоврядування як політичного інституту. Розширення повноважень органів місцевого самоврядування ставить перед державою і громадою низку складних і дискусійних запитань, а саме: чи є делегування центральною владою частини своїх повноважень місцевому самоврядуванню принципом представницької демократії й чи є місцева громада компетентною при вирішенні місцевих питань. З одного боку, на думку А. Арініна, влада, яка створює «умови для розвитку особистості, дозволяє особистості власноруч вирішувати певні завдання, то така влада наповнює суспільство харизматичною енергією, що дозволяє суспільству бути елітивним, стабільним і динамічним» [1, с. 48]. Але, з іншого боку, на думку Б. Андресюка, динамічне суспільство є конфліктним [2, с. 15]. У свою чергу, дослідник В. Григор'єв пропонує вести мову про участь громадянського суспільства, яке має відігравати одночасно три ролі – стабілізуючу, інтегруючу і комунікаційну [3, с. 189-191].

На нашу думку, переважна більшість досліджень місця громадянського суспільства у місцевому самоврядуванні зводять взаємодію між ними у формат вибору певної моделі співпраці, де ані держава, ані суспільство не мають вирішальної ролі у реалізації власних інтересів.

У роботах Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж. Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є громадянське суспільство розглядається як складова державної політики, що формує собою ефективний інститут місцевого самоврядування з метою вирішення місцевих питань власними ресурсами і без втручання адміністративного апарату центрального уряду. Це означає, що місцеве самоврядування залишаєть-

ся структурним елементом державної влади, а це, у свою чергу, викликає дві теоретико-методологічні дискусії.

По-перше, якщо місцеве самоврядування є інститутом громадянського суспільства, то відповідно до правових і юридичних наук головне питання участі громадян зводиться тільки до проблеми формування інститутів місцевого самоврядування, визначення функціональних зобов'язань та встановлення певного регламенту роботи інститутів представницької демократії на місцях.

По-друге, якщо місцеве самоврядування є елементом державної політики, то, не зважаючи на те, що держава має обмежений вплив на формування місцевого самоврядування, виконання своїх функціональних зобов'язань буде викликати у місцевого самоврядування дублювання функцій із центральною владою і дуже гострим стане питання звернення місцевої влади з проханням трансфертів з державного бюджету.

Таким чином, з наведеного виходить, що центральним питанням дослідження є форма участі громадянського суспільства у роботі місцевого самоврядування за ситуації, коли місцеве самоврядування являє собою інститут, що сформований громадянським суспільством для вирішення певних місцевих питань. Особливо гостро останнє питання стоїть в Україні, яка обрала вектор євроінтеграції, котрий ставить перед державою нові виклики у формуванні сталого громадянського суспільства.

На думку вітчизняного дослідника В. Григор'єва, однією з причин в реалізації розширеного місцевого самоврядування в Україні є факт того, що вітчизняна наука ще не виробила єдиного теоретико-методологічного підходу відносно громадянського суспільства, який дозволив би виявити основні закономірності виникнення, становлення й функціонування громадянського суспільства в українських умовах [3, с. 190]. Дослідники й політики в Україні вважають за потрібне взяти за ідеальну модель громадянського суспільства досвід певної країни і вести риторику з приводу того, що в Україні не існує інститутів сталої демократії, громадянське суспільство демонструє пасивність, а центральний уряд взагалі вбачає в ньому загрозу і впроваджує тезу, що громадянське суспільство варто формувати зверху. Доказом такої тези може слугувати як відсутність у Конституції України терміну «громадянське суспільство», так і відсутність «громадянського суспільства» як певного юридичного явища в інших нормативно-правових актах України.

Так, задля визначення місця громадянського суспільства в суспільно-політичних процесах варто розуміти, що воно за К. Марксом, акумулює в собі усю сферу інтересів, як приватних, так і групових, і тому не можна розділяти громадянське суспільство на індивідуальний інтерес та соціальну сферу [3, с. 191]. Отже, на думку В. Сіренка, громадянське суспільство змінює свій стан залежно від:

- сфери реалізації потреб (групові, індивідуальні);
- засобів реалізації потреб (аналіз рівня комунікації між членами групи);
- свідомості дій в громадянському суспільстві при реалізації потреб

(наявні, приховані) [4, с. 12].

Наведений підхід дозволяє нам усвідомити, що першоосновою громадянського суспільства є внутрішньогрупова мобільність громадян і тільки потім, на нашу думку, мобільність держави та громадянського суспільства. Отже, на перший план має виходити власне взаємодія індивідів між собою. Саме після утворення в суспільстві певних соціальних, економічних, культурних та інших зв'язків між громадянами формується відповідний формат інститутів та моделі взаємодії з державою. Іншими словами, ініціатива має утворюватися від того, наскільки індивіди розуміють власні потреби. Органи місцевого самоврядування в такому випадку виступають як інституціональне оформлення і закріплення внутрішньогрупових соціальних, культурних, економічних, політичних зв'язків. Тобто, органи місцевого самоврядування, тут є компромісною моделлю, котра, з одного боку вирішує індивідуальні питання, а з іншого – залучає громадян до державної влади [5, с. 6].

Тому виходом із цієї ситуації може стати правове оформлення орієнтирів формування органів місцевого самоврядування, яке на декларативному рівні може закріплювати таку форму участі громадян, як створення громадських комісій. Це дозволяло б місцевій громаді брати участь не тільки у вирішенні місцевих соціально-політичних та інших питань самостійно, але й у формуванні та проектуванні власної діяльності. З одного боку, це може сформувати окремий кластер соціально-політичного життя щодо недержавного управління, а з іншого – без фаховості й компетенції недержавне управління може мати непередбачувані наслідки.

В умовах України назване вище інституціонально-кластерне оформлення, на думку В. Григор'єва та М. Орзіха, може лише зобразити законотворчі рамки створення громадянського суспільства, але механізми органів місцевого самоврядування в цьому випадку являють собою складну, незрозумілу пересічним громадянам систему представництва інтересів [6, с. 69]. І взагалі, риторика влади в цьому випадку вбачає дихотомію – посилення до створення активного громадянського суспільства розуміється як «занепад держави», і навпаки, послаблення ролі громадянського суспільства також посилює «занепад держави», бо громадяни, не маючи доступу до влади, маргіналізуються і влада, втрачає свою легітимність [7, с. 98-99].

Але як показує практика зарубіжних країн, держава не зникає в умовах громадянського суспільства, а навпаки, більш ефективно виконує свої функції, бо її роль змінюється принципово, і відходить від адміністративно-правової до процесуально-правової. Головна мета громадянського суспільства – це виконання державою прав людини, і, на думку М. Баймуратова, саме місцеве самоврядування формує локальну систему не тільки із захисту, але й з моніторингу та контролю дотримання прав людини [7, с. 100].

Світовий досвід діяльності органів місцевого самоврядування свідчить про те, що результатом його успішності є перехід від вертикальної системи до горизонтальної, яка залучає більшість населення до участі у вирішенні мі-

сцевих питань. Для цього необхідно визначити чіткі функції органів місцевого самоврядування, центральної влади на рівні конституції та інших нормативно-правових актів. І головне, встановити чіткі та зрозумілі орієнтири розвитку громадянського суспільства і надати йому право утворювати ефективний, стабільний та компетентний інститут органів місцевого самоврядування.

Ефективність органів місцевого самоврядування багато в чому залежить від активної позиції громадянського суспільства. Така залежність пояснюється тим, що місцеве самоврядування відбиває собою систему взаємозв'язків між членами громадянського суспільства. Тобто роль громадянського суспільства при формуванні органів місцевого самоврядування є вирішальною, і взагалі, саме створення громадянським суспільством сталого місцевого самоврядування додає йому нових імпульсів розвитку та визначає інструментарій здійснення влади і реалізації інтересів громадянського суспільства на місцях.

Таким чином, підбиваючи підсумки проблеми ролі громадянського суспільства при здійсненні органів місцевого самоврядування в Україні, варто зазначити: місцеве самоврядування- це автономний у своїх рішеннях політичний інститут, у фундаменті якого знаходяться стабільне громадянське суспільство. Проте громадянське суспільство є результатом культурного, політичного, економічного, соціального тощо розвитку суспільства і тому саме воно виступає ініціатором творення інститутів представницької демократії.

Недостатня розвиненість структури самого громадянського суспільства, пасивність громадських організацій перетворюють громадянське суспільство на маргінальну групу, оскільки наявність органів місцевого самоврядування не означає відсутність наявності вертикальної системи внутрішньо-інституціональних зв'язків.

Тому, на нашу думку, до енергії активної участі громадян варто додати її орієнтацію на утворення стійких горизонтальних зв'язків, бо саме вони дозволяють більшій кількості громадян здійснювати своє право на участь у політичному житті.

Бібліографічні посилання:

1. Аринин А. Н. Гражданское общество и правовое государство// *Общественные науки и современность*. 2000, №6. с. 48-61.
2. Андресюк Б. Розвиток громадянського суспільства і реформування системи територіального управління державою / Б. Андресюк. К: Політична думка, 1997. 135с.
3. Григорьев В. Эволюция местного самоуправления. Отечественная и зарубежная практика: монография / В. Григорьев. К.: Истина, 2005. 424с.
4. Сиренко В. Проблема интереса в государственном управлении. К., 1980. 178с.
5. Сиренко В. Интересы – власть – управление. К., 1991. 156с.
6. Орзих М. Конституциональный строй государства и общества. Основы правоведения: учебное пособие. Одесса, 2000. 312с.
7. Баймуратор М. Локальна система захисту прав людини в Україні: сутність та становлення // *Юридична освіта і правова держава (до 150-річчя юридичного інституту ОДУ): збірник наукових праць*. Одеса, 1997. с.96–101.

Кірін Роман Станіславович

*Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Мамутова НАН України,
відділ економіко-правових проблем містознавства,
провідний науковий співробітник,
доктор юридичних наук, доцент*

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕІНТЕГРАЦІЇ ПОСТКОНФЛІКТНИХ ТЕРИТОРІЙ

На шостий рік війни на Донбасі Україна й досі не сформувала чітку стратегію реінтеграції окупованих територій. Прийнятим 16.09.2014 р. (набув чинності 18.10.2014 р.) Законом України № 1680-VII «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» [1], відомим також як закон про особливий статус Донбасу, передбачалося запровадження особливого порядку місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей (далі – ОРДЛО), до яких належать райони, міста, селища, села, що визначаються рішенням Верховної Ради України. Остання такий перелік встановила відповідною постановою [2].

Однак, не зважаючи на перманентне продовження тимчасовості дії цього закону (останнє – на строк до 31 грудня 2020 року включно) особливий порядок місцевого самоврядування, на сьогодні, так і не запроваджений. Основна причина – невиконання російською стороною умов п. 4 ст. 10 закону, адже саме в ньому передбачено, що ст.ст. 2-9 цього закону діють з дня набуття повноважень органами місцевого самоврядування в ОРДЛО, обраними на позачергових виборах, проведених відповідно до Конституції України, цього та інших законів України, з додержанням засад загальних, рівних, вільних і прозорих виборів, а також публічності та відкритості виборчого процесу як основних принципів виборчого права, встановлених Конституцією України та міжнародними договорами України, що закріплюють загальноновизнані міжнародні стандарти забезпечення прав людини і є частиною національного законодавства України, у тому числі з обов'язковим дотриманням стандартів ОБСЄ щодо проведення демократичних виборів, із забезпеченням:

1) участі у спостереженні за виборами міжнародних безсторонніх спостерігачів, зокрема від Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ, Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи, інших міжнародних організацій та іноземних держав, а також інших офіційних спостерігачів;

2) безпечних умов діяльності та безперешкодної участі офіційних спостерігачів у виборчому процесі;

3) виведення усіх незаконних збройних формувань, їх військової техніки, а також бойовиків та найманців з території України;

- 4) недопущення незаконного втручання у виборчий процес, у тому числі з боку незаконних збройних формувань;
- 5) дотримання принципів політичного плюралізму і багатопартійності, рівності прав і можливостей участі у виборчому процесі;
- 6) свободи передвиборної агітації, рівних можливостей доступу до засобів масової інформації та відновлення з цією метою українського теле- та радіомовлення, обігу українських друкованих засобів масової інформації на всій території Донецької та Луганської областей;
- 7) дотримання гарантій вільного волевиявлення та таємного голосування, виборчих прав внутрішньо переміщених осіб, які були змушені покинути місця проживання в ОРДЛО;
- 8) прозорого підрахунку голосів, установлення підсумків голосування і результатів місцевих виборів.

Виконання зазначених умов передбачено також й іншим Законом України «Про створення необхідних умов для мирного врегулювання ситуації в окремих районах Донецької та Луганської областей» [3], яким встановлено, що виключно в такому разі особливий порядок місцевого самоврядування в ОРДЛО набирає чинності, зокрема у частині, що стосується виведення усіх незаконних збройних формувань, їх військової техніки, а також бойовиків та найманців з території України.

Дійсно, зазначені законодавчі акти заклали алгоритм реінтеграції – проведення місцевих виборів за українським законодавством, однак першим кроком до реінтеграції має бути деокупація ОРДЛО.

Хоча термін «деокупація» і не має правового визначення в законодавстві України, по суті він означає припинення режиму окупації (від лат. *ossuratio* – «захоплення», «заняття»). Останній, в загальному розумінні, означає заняття збройними силами держави території, яка їй не належить, що не супроводжується набуттям суверенітету над нею і що здійснюється за відсутності на те волі держави, яка володіє суверенітетом над цією територією. Або, у вузькому розумінні, – заняття чужої території військовою силою.

Серед основних термінів і понять міжнародного гуманітарного права, якими оперує вітчизняне оборонне законодавство найближчим до згаданого є термін «воєнна окупація» – тимчасове зайняття збройними силами сторони, що воює, у збройному конфлікті міжнародного характеру частини або всієї території супротивника на період ведення воєнних дій. Воєнна окупація не тягне за собою позбавлення суверенітету окупованої території. Відповідно до положень Гаазьких конвенцій 1907 і 1954 років та Четвертої Женевської конвенції 1949 року держава-окупант повинна вжити всіх заходів для відновлення і забезпечення суспільного порядку й безпеки населення окупованої території, сприяти задоволенню його першочергових потреб, дотриманню прав і основоположних свобод, забезпечувати захист культурних цінностей, у тому числі шляхом організації на окупованій території військових адміністрацій [4].

Отже, під деокупацією пропонується розуміти здійснення комплексу заходів військово-політичного і правового характеру, спрямованих на повернення контролю держави або встановлення контролю міжнародними організаціями над раніше окупованими територіями. Серед таких заходів, перш за все, слід виділити: стале припинення вогню, демілітаризацію, встановлення Україною контролю над всією ділянкою російсько-українського кордону. В залежності від способу реалізації деокупації, влада на постконфліктних територіях може належати тимчасовим адміністраціям, створеним міжнародними організаціями (ООН, ОБСЄ), або створеним на підставі «мирного» міждержавного договору (між країнами-учасниками конфлікту).

Це ті умови, які дають можливість в подальшому використовувати термін «реінтеграція», який передбачає запровадження комплексу заходів на вже *de jure* and *de facto* постконфліктній (деокупованій) території, направлених, як правило, на встановлення політичної влади країни, проти якої спрямована агресія і територія якої була окупованою.

Формуючи зазначену дефініцію можна орієнтуватися на термін «реінтеграція в суспільство», що вживаються у Законі України «Про зовнішню трудову міграцію» від 5 листопада 2015 р. № 761-VIII, в такому значенні – комплекс соціальних, правових, економічних та інших заходів, спрямованих на сприяння адаптації в суспільстві трудових мігрантів і членів їхніх сімей після повернення з держави перебування.

Тож, очевидно, що поняття «реінтеграція» має охоплювати не лише територію, а й населення, причому як те, що на них проживає так і внутрішньо переміщене. Подібне твердження базується й на одному з основних завдань Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, а саме – забезпечення формування і реалізація державної політики з питань тимчасово окупованих територій України та населення, що на них проживає, кінцевою метою якої є їх реінтеграція в єдиний конституційний простір України [5]. Тому логічним вбачається перейменування Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України на вищезазначене [6].

Нарешті, слід звернути увагу й на першу спробу комплексного напрацювання законодавчої бази політики реінтеграції – Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях» [7]. Цей базовий закон, відомий і як закон про реінтеграцію і як закон про деокупацію Донбасу (набрав чинності 24 лютого 2018 р.), по суті таким не є, адже визначає основи регулювання відповідної сфери суспільних відносин, не містить ані деокупаційних ані реінтеграційних механізмів, а відтак потребує їх конкретизації в підзаконних нормативно-правових актах або актах об'єднань громадян.

Бібліографічні посилання:

1. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей : Закон України від 16 вересня 2014 р. № 1680-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1680-18>
2. Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями : постанова Верховної Ради України від 17 березня 2015 р. № 254-VIII // Офіційний вісник України від 03.04.2015 — 2015 р., № 24, стор. 18, ст. 655.
3. Про створення необхідних умов для мирного врегулювання ситуації в окремих районах Донецької та Луганської областей : Закон України від 6 жовтня 2017 р. № 2167-VIII // Офіційний вісник України від 20.10.2017 — 2017 р., № 82, стор. 43, ст. 2504.
4. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17>
5. Деякі питання Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 8 червня 2016 р. № 376. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-%D0%BF>
6. Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 212 // Офіційний вісник України від 27.03.2020 — 2020 р., № 24, стор. 60, ст. 922.
7. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : Закон України від 18 січня 2018 р. № 2268-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>

Кучук Андрій Миколайович
*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка,
кафедра права та методики викладання
правознавства, доктор юридичних наук, доцент*

**НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ ЯК ПОКАЗНИК
СФОРМОВАНOSTІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА:
УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ**

Для правничої наукової літератури термін «громадянське суспільство», зважаючи на кількість захищених за цією тематикою дисертацій (як на здобуття наукового ступеня кандидата наук, так і доктора наук) можна вважати доволі усталеним. Однак, це не зменшує актуальності питання чи стало українське суспільство громадянським. Чергову «хвилю» актуальності додає йому ситуація з заходами запровадження надзвичайної ситуації та кардинального обмеження людських прав, що пов'язується з протидією поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19 та здійснюється за межами встановленого Конституцією України порядку. Особливої гостро-

ти дана ситуація набуває в контексті неузгодженостей і протиріч між центральною та місцевими владами щодо запровадження карантинних обмежень та процедури їх послаблення. Аналіз стану в державі, протягом останнього року дозволяє зробити наступні висновки:

1. Відхід від принципів парламентаризму. Органи публічної влади тяжіють до радянської системи управління, для якої важливою була наявність єдиної вертикальної системи влади, нагорі якої перебував Генеральний секретар. Лозунг «вся влада радам» залишався пропагандистським гаслом для «одемокрачування» влади, тому Верховна Рада фактичного впливу не мала.

У цьому контексті не можна не згадати і сприйняття багатьма громадянами народних депутатів як представників і захисників інтересів відповідного регіону (що завжди проголошувалось як перевага мажоритарної виборчої системи). Це не можна не сприйняти як заохочення «корупційних схем»: я (ми) тебе обрали – ти маєш захищати мене (нас), мої (наші) інтереси. Народний депутат є представником усього українського суспільства, він реалізує не регіональну політику, а загальнодержавну, закони переважно мають загальну, а не регіональну, територію поширення. Тому, обираючи народних депутатів, виборець має зважати на програму, яку пропонує кандидат (яка часто в українських реаліях виходить за межі повноважень народного депутата; а це також має урахувати виборець).

Інтересами ж окремих адміністративно-територіальних одиниць має опікуватися муніципальна влада (яка повинна мати для цього відповідну матеріально-фінансову основу). Тому питання децентралізації має усе ж таки вирішуватися, а не лише декларуватися. У цьому контексті, знову ж таки, показовими є місцеві ініціативи щодо особливостей запровадження надзвичайної ситуації окремих місцевих владних осередків та фактична бездіяльність інших місцевих голів, які, як і за радянських часів, чекають указівки «зверху» аж від Генерального секретаря (у якого є каральні органи, що підпорядковуються відповідному міністру). Доречно у цьому контексті згадати і досвід Сполучених Штатів Америки щодо муніципальної поліції, яка є частиною саме муніципальної влади.

2. Помітними стають певні тенденції відходу від демократизму. Показовим у цьому випадку є ситуація зі зволіканням щодо дозволу вильоту літакам, що були оплачені роботодавцями іноземних держав та мали доставити за кордон (Велика Британія, Фінляндія; хоча подібна ситуація і з Німеччиною та Польщею) українців, у яких укладені відповідні трудові договори з цими роботодавцями. При цьому йдеться про цілком здорових людей. Подібна ситуація нагадує часи Радянського Союзу з дозволами виїзду закордон. Органи публічної влади не можуть вирішувати де людина має працювати (і чи працювати їй узагалі, оскільки існує право на працю, а не обов'язок працювати, заробляючи «трудоодні»). Завданням цих органів є створення вигідних умов праці, через які робітники і оберуть саме ці умови. Саме так функціонує ринкова економіка, на відміну від адміністративно-командної (або економіки пе-

ріоду феодалізму).

3. Сприйняття значною частиною українців неминучості неефективної діяльності органів публічної влади. Згадаю описану Л. Фуллером ситуацію про американського ученого, який перебував протягом року у СРСР, відвідуючи передусім судові органи. Цей учений написав наступне: «Як і жорсткий клімат, неродюча земля та бідне селянство, суди й закони, здається, сприймаються як властивості ландшафту, з якими нічого не можна вдіяти, бо такою була воля вищих сил, так було завжди... Коли я ставив конкретне запитання, чи є суди «справедливими», відповіддю було зазвичай знизування плечима й невпевнене «так». ... Можна сказати, що вони дуже рідко думають про закон. «Що поробиш?»» [1, с. 7].

У цьому контексті не можна не згадати і соціологічного опитування, проведеного у 2019 році про те, чи читали українці Конституцію. На жаль, 47 % респондентів не читали Конституцію узагалі (примітно, що при цьому 67 % опитаних вважають, що її треба змінювати). Не можна також не відзначити (особливо зважаючи на окреслений нами вище перший пункт висновків), що 34 % українців носієм суверенітету і джерелом влади назвали Президента, а 8 % не змогла дати відповідь на це питання [2].

Показовою на цьому фоні є і низька толерантність українців. Для прикладу згадаю відношення до ЛГБТ, до ратифікації стамбульської конвенції тощо.

Зважаючи на означене виникає запитання: то ж чи є ми громадянським суспільством?

Бібліографічні посилання:

1. Фуллер Лон Л. Анатомія права: Пер. з англ. Н.Комарова. Київ: Сфера, 1999. 144 с.
2. Половина українців не читали Конституції, але вважають, що її треба переписати. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/06/27/7219356/>

Маргулов Артур Худувич
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
факультет соціально-психологічної освіти та управління,
кафедра міжнародних відносин та туризму,
професор, доктор історичних наук, доцент*

СОЦІАЛЬНІ ЗМІНИ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Захоплення влади більшовиками поставило суспільство у рамки вимушених соціальних змін. Втілення у життя авторитарно-тоталітарних практик призвело до кардинальної зміни існуючих століттями маркерів суспільної ідентичності (релігія, школа, мораль, родина та ін.). Саме кардинальне ни-

щення устоїв дало можливість новій владі поширити власну ідеологію. Моральна порожнеча, заборона норм традиційного життя, поширення репресивних практик стало запорукою вдалого результату. Можна констатувати, що радянські ідеологи повністю змінили існуючі практики повсякденного життя та навіть сформували нову державну ідентичність – радянська людина. У такій стислій хронометражній послідовності ми можемо визначити моменти зміни соціальних норм та їх наслідки.

Виклики перед світовою спільнотою, які визначила пандемія COVID-19 довгостроковій перспективі не менш руйнівні наслідки. Охопивши своїми масштабами та наслідками увесь цивілізаційний простір пандемія стала руйнівним явищем для повсякденних практик життя людства. Це стало викликом для економіки країн, світових релігій, традиційних та етичних норм життя, комунікаційних та технологічних каналів та усіх проявів людської життєдіяльності.

Так само як на початку ХХ ст. століття, ми бачимо безпорадність суспільства протистояти їй. Відсутність дієвих механізмів індивідуально-колективного захисту поширює у суспільстві апатію та тривогу. Зміни що поширилися світовими релігіями можуть викликати нову хвилю релігійної Реформація та теж мати негативне явище. Формується тимчасова ситуація за якою утворюються нові стандарти життя та формуються циклічні глобальні зміни. Наслідки цієї пандемії сьогодні важко передбачити, але вже зрозуміло на фоні відновлення та поширення жорстких санітарних норм буде нормативно закріплюватися соціальна дистанція. Це може вплинути на нові комунікативні практики, дистанціювання особистості від соціуму та, як наслідок, його соціально-психологічного стану. Поширення дистанційних форм праці з подальшою автоматизацією процесів призведе до збільшення безробіття та можливості соціальних вибухів. Поглиблення відставання країн у стадії розвитку від країн розвинутих економік, що теж має негативні глобальні наслідки. Перевірка на міцність політичних інституцій від сталих демократій до авторитарно-тоталітарних стане болісною та непередбаченою для суспільства. Як більшість соціально-економічних криз пандемія може привести до зміни політичних лідерів та режимів.

Потужність формаційного тиску на суспільство із боку більшовиків знайшло підтвердження результативності їх діяльності. Пандемія COVID-19 виклик, який випробує на міцність світові суспільні інституції незалежно від політичного спрямування. Знайдення вакцини від COVID-19 не убезпечить світ від негативних наслідків її поширення. Українське суспільство в умовах пандемії проходить черговий етап формування громадянського суспільства та випробування державних інституцій на демократію. На нашу думку, негативні наслідки пандемії можуть вплинути на формування індивідуально-відсторонених ідентичних практик на заміну формально-колективним. Що може замінити розуміння «спільність», навіть в радянському її сприйнятті.

Панова Оксана Олександрівна
*Харківський національний
університет внутрішніх справ,
факультет № 3, кафедра поліцейської діяльності
та публічного адміністрування,
доктор юридичних наук, доцент*

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗ'ЯСНЮВАЛЬНА РОЛЬ ЗМІ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Забезпечення національної безпеки є не лише пріоритетним напрямом діяльності державних органів влади, а й всіх інституцій, що існують. Так, лише злагоджена, скоординована, спільна робота та взаєморозуміння між державою та інституціями громадянського суспільства дозволять вивести національну систему безпеки на найвищий рівень. Тому, існує гостра потреба у визначенні каналів такого зв'язку та порозуміння, що виражається у інформаційно-роз'яснювальній діяльності, для визначення шляхів реагування на можливі загрози національній безпеці. Таким чином, функціонування системи національної безпеки має пряму залежність від діяльності засобів масового зв'язку.

Засоби масової інформації охоплюють «традиційні» мовні ЗМІ, на зразок телебачення, радіо, кіно, компакт-дисків або DVD-дисків; друковані ЗМІ та інші інформаційні ресурси, зокрема Інтернет разом з іншими віртуальними послугами на зразок World Wide Web. Засоби масової інформації є важливими і набули надзвичайної значущості в нашому суспільстві, тепер навіть важко уявити собі життя без телебачення, електронної пошти, сайтів обміну відео-інформацією, інтернет-порталів новин або блогів. Їх традиційна роль своєрідного вікна у світ постійно зростає. Засоби масової інформації набули нових функцій, вони виступають у якості форуму, що сприяє соціальній взаємодії та спілкуванню; завдяки ЗМІ можна купувати або продавати будь-які товари, ЗМІ дозволяють отримати доступ до будь-якої інформації, вони дозволяють розмістити власний медіа-контент [1].

Привабливість ЗМІ полягає в тому, що їх діяльність має масовий вплив, адже завдяки ним існує можливість без використання значних коштів, та доволі швидко, донести інформації до широкого загалу, наприклад, з метою: формування та впливу на соціальні інтереси; попередження про існуючі загрози біологічного, техногенного, соціального характеру; задля надання допомоги особам, які в наслідок надзвичайних обставин залишилися безпорадному стані, тощо.

Визначаючи координаційну роль ЗМІ між органами державної влади та суспільством слід окремо виділити фактору, які впливають на обрання цільової аудиторії. Зокрема, до них відносять: особливість тематичної спрямованості

інформації; родові специфіки аудиторії, такі як, освіта, соціальний стан, діджиталізація.

Виходячи з існуючої сукупності інформаційно-роз'яснювальних каналів ЗМІ, що впливають на свідомість, їх можна поділити на:

1. Спеціалізовані ЗМІ. Головна мета їх створення та діяльності є відображення існуючих справ в державі зі зворотнім зв'язком з громадськістю. Так, наприклад, таким каналом в Україні є «канал «Рада-тб»», як канали для виключно новин себе позиціонують «5 канал» та «112 Україна»;

2. Виступи на радіо, та онлайн трансляції в соціальних мережах;

3. Виступи під час брифінгів, конференцій, круглих столів, тощо.

Отже, виходячи з викладеного, ефективно застосування ЗМІ в якості інформаційно-роз'яснювального засобу, задля впливу на свідомість людини громадськими і державними структурами, з метою підтримання національної безпеки, повинен бути чітко спланованим та скоординованим. На підтримку зазначеної тези, слід привести Указ Президента України від 8.11.2019 № 837/2019 «Про невідкладні заходи щодо проведення реформ і зміцнення держави», де визначено необхідність прийняття законодавства щодо врегулювання діяльності медіа в Україні, передбачивши, зокрема, положення щодо вимог та стандартів новин, механізмів запобігання розповсюдженню недостовірної, викривленої інформації, її спростування, заборони фізичним та юридичним особам держави-агресора володіти або фінансувати медіа в Україні, а також передбачити посилення відповідальності за порушення законодавства про інформацію [2].

Отже, тільки у тому разі будуть позитивні соціальні наслідки у використанні ЗМІ у якості інформаційно-роз'яснювального ресурса, коли налагоджуватиметься соціальна взаємодія між особою, суспільством і державою.

Бібліографічні посилання:

1. Роль засобів масової інформації. *Компас: посібник з освіти в області прав людини за участі молоді*. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/media>
2. Про невідкладні заходи з проведення реформ і зміцнення держави: Указ Президент України від 8.11.2019 № 837/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/2019>

Перетокін Андрій Генадійович
*ДВНЗ «Придніпровська академія
будівництва і архітектури»,
кафедра українознавства, документознавства
та інформаційної діяльності,
заступник завідувача,
кандидат історичних наук, доцент*

ГАЛУЗЕВА ПРЕСА ХІХ-ХХ СТОРІЧЧЯ – ОБ'ЄКТИВНЕ ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ НА ФОНІ ФЕЙКОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ СУЧАСНИХ ЗМІ

Технічна журналістика Російської імперії почала формуватися у ХІХ ст. Головним чином, технічні галузеві видання виходили в столиці Російської імперії – С.-Петербурзі (223 видання) та в Москві (89 видань). Першим спеціалізованим виданням у галузі гірничої справи був «Горный журнал», який почав виходити 1825 р. в С.-Петербурзі. У цьому журналі публікувалися відомі російські вчені: П. П. Аносов, А. П. Карпінський, Д. І. Менделєєв та ін. З кінця 70-х – початку 80-х рр. ХІХ ст. «Горный журнал» звертався до подій у Донецько-Придніпровському регіоні.

У свою чергу, розвиток гірничої та металургійної галузей промисловості в різних регіонах Російської імперії обумовив появу регіональної галузевої преси. Видання з гірничої справи та металургії з'явилися в Томську (Сибір), Єкатеринбурзі (Урал), Тіфлісі (Кавказ), Харкові та Катеринославі (Південь Росії).

Гірничозаводська преса Донецько-Придніпровського регіону представлена у бібліографічному покажчику Ю. Меженка десятьма виданнями, які друкувалися в Харкові та Катеринославі [2]. Чотири з цих видань («Южно-русский горный листок», «Горнозаводской листок», «Горнозаводское дело», «Южный инженер») належать до недержавних (приватних або друківаних органів громадських організацій або професійних товариств). Ці видання сприяли формуванню та розвитку промисловості в регіоні, на сторінках видань публікувалися матеріали про відкриття та наукові досягнення вітчизняних і закордонних вчених, про передові технології виробництва, а також порушувалися соціально-економічні питання.

Редакторами та видавцями цих галузевих видань були талановиті гірничі інженери, відомі спеціалісти своєї галузі. До редакційних комітетів входили видатні підприємці, представники з'їзду південних гірничопромисловців, науковці, директори гірничопромислових товариств, власники копалень, окружні інженери. Це були високоосвічені представники технічної інтелігенції та підприємництва, деякі з них були відомі своїми благодійними справами. Вони забезпечували видання якісної фахової періодики з високим науко-

во-технічним рівнем, надавали інформацію про урядові розпорядження стосовно гірничої та металургійної галузей промисловості, публікували статистичні дані, які допомагали фахівцям орієнтуватись у промисловій та економічній ситуації, тобто регіональна галузева преса відповідала нагальним потребам, що виникли в суспільстві. Ці видання мали свою читацьку аудиторію, яка потребувала оперативної технологічної, комерційної, соціальної якісної інформації. Наприклад, у виданні «Горнозаводской листок» у розділі «Дані статистичного бюро» публікувалися такі матеріали:

- середні ціни на кам'яне вугілля, антрацит, кокс, чавун, залізо, сталь;
- щомісячна статистика залізної промисловості регіону;
- щомісячна статистика акціонерних компаній та пайових товариств;
- матеріали з питання діяльності земств із постачання населенню покривельного листового заліза та сільськогосподарських машин;
- перелік статей (із короткою анотацією) технічних та економічних іноземних журналів, які отримувало статистичне бюро.

Статистичне бюро готувало дані як щомісячно, так і щорічно, іноді – за три роки. Матеріали аналізувалися, подавалися в порівнянні, коментувалися, узагальнювалися. Як результат, читачі могли легко орієнтуватися в асортименті та цінах вітчизняної й іноземної гірничої та металургійної промисловості.

На сторінках галузевого видання можна знайти щомісячну статистику залізної промисловості, таблиці, в яких зазначені назви фірм і заводів, виробництво та вивезення чавуну, заліза та сталі, металевих виробів і кількість робітників на початок кожного місяця. Наведені також досить інформативні показники співвідношення виробництва та вивезення продукції. Дані цього розділу публікацій статистичного бюро дозволяють детально вивчити внутрішній ринок країни. Коментарі редактора видання М.Ф. фон Дітмара стосовно стану ринку відрізняються логічністю, науковістю, і в той же час вони витончені та дотепні. За загальними визначеннями простежується скрупольозний аналіз причин і перспектив його розвитку або регресу. Аналіз аргументований, об'єктивний, економічно витриманий і опосередкований інтересами великого капіталу.

Щомісячну статистику акціонерних компаній і пайових товариств, яка публікувалася у виданні можна вважати джерелом економічної історії України кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Галузева преса ХІХ – початку ХХ ст. була головним об'єктивним джерелом інформації і безумовно сприяла розвитку вугледобувної та металургійної промисловості Донецько-Придніпровського регіону.

Матеріали, що друкувалися в галузевих виданнях, були різноплановими: від документів, законопроектів до наукових статей, від матеріалів з'їздів, статистичних матеріалів до місцевих новин і реклами. До галузевих журналів, які були ілюстрованими виданнями, додавалися карти, схеми, креслення.

Стосовно такої важливої ознаки як періодичність, то вона коливалася від

одного разу на місяць («Новости техники и промышленности», «Южный инженер») до 2–3 разів на тиждень («Горнозаводской листок» у 1908-1909 рр.).

Напротивагу розглянутій галузевій пресі сучасна преса, як і інші сучасні ЗМІ, не така правдива і об'єктивна. Сучасне суспільство вступає в епоху постправди, в якій підробні новини починають витіснити звичайні. Постправа – це стан сучасного суспільства, в якому факти мають меншу цінність, ніж викликані ними емоції і реакції людей, суспільства. Це означає, що суб'єктивне – емоції, оцінки, реакції, особисті переконання – виглядає більш значущим, ніж об'єктивне – факти і явища. Фейкові новини впливають на політику великих країн, їх творці заробляють чималі гроші, використовуючи різні схеми монетизації.

Підроблені новини існували завжди. Раніше поширити інформацію на широку аудиторію можна було тільки через певний канал зв'язку з нею – газету, стенди з оголошеннями, радіо, на зміну якому прийшло телебачення. Доступ до нього для бажаючих поширити таку інформацію був строго обмежений.

У наш час поширювати фейкові новини може будь-хто, бо на початку ХХІ століття з'явилися соціальні мережі, які стали самостійною і необмеженою медіасередою. Зростання їх аудиторії і різноманітність форматів інформації (текст, фото, аудіо, відео, трансляції) привели до доступності «рупорів», які раніше були тільки в руках влади або професіоналів. Саме в соцмережах транслятор фейкових новин спілкується з аудиторією, минаючи журналістів, державну цензуру та інші фільтри [3].

Особливих проявів фейкові тенденції набирають в умовах гібридної війни з Росією. В російських ЗМІ навмисно піднімаються питання українських проблем, які насправді не існують, а саме: мовні, релігійні, національні, культурні проблеми.

Фейкові новини мають різноманітний характер і призначення. В силу своєї сенсаційної природи такі «новини» завжди будуть затребувані чималою частиною суспільства. Відрізнити об'єктивні факти від фейків в деяких випадках представляється складним. В першу чергу необхідно критично ставитися до інформаційних джерел, аналізувати інформацію, що надходить, зіставляти різні джерела і робити самостійні висновки. Але, на жаль, не всі люди можуть відрізнити правдиву інформацію від підробленої. В Україні тільки 11% громадян можуть правильно відрізнити правдиві новини від дезінформації. Про це свідчать результати соціологічного опитування USAID-Internews «Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа в 2019 році». У фокус-групах зібрали 4000 учасників. Показали три новини і запропонували знайти серед них фейк. Це вдалося лише 11% людей. 68% розібралися з однією або двома новинами, а 22% опитаних повністю не впоралися із завданням [1]. Це відбувається, тому що ми живемо в світі фейків і маніпуляцій, вони є на всіх рівнях – від місцевого до міжнародного. І винні в цьому не тільки непрофесійні журналісти, а й зацікавлені особи. Провладні

кола багатьох країн застосовують цей інструмент для того, щоб утримувати громадську думку в потрібному стані, щоб приймати і просувати рішення, що зручні для них. За даними дослідження USAID-Internews, майже 60% українців не схильні до критичного мислення і не вміють розрізнити правду і брехню.

Можна зробити висновок, що галузева преса XIX – початку XX ст. була високоякісною та відігравала дуже важливу роль у промисловому розвитку регіону. Регіональна гірничозаводська преса є цінним джерелом із соціально-економічної історії України. Стосовно фейкових тенденцій сучасних ЗМІ варто зауважити, що вони несуть велику реальну і потенційну загрозу для суспільства і держави. Люди досить легко вірять найнеймовірнішим чуткам, брехливим повідомленням і постам. Щоб не попастися на фейк, експерти радять вибирати для себе авторитетні ЗМІ, які мають бездоганну репутацію і ніколи не маніпулюють інформацією.

Бібліографічні посилання:

1. Как отличить фейк от правды? URL: https://34.ua/kak-otlichit-fejk-ot-pravdy_n83860
2. Меженко Ю. А. Русская техническая периодика 1800-1916 гг. Библиографический указатель / Ю. А. Меженко. Москва – Ленинград: Изд-во АН СССР. 1955. 300 с.
3. Fake News: как создаются фейковые новости и можно ли их распознать. URL: <https://habr.com/ru/company/trendmicro/blog/478040/>

Стояцька Ганна Михайлівна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
кафедра гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності,
кандидат філософських наук, доцент*

МІЖ МИНУЛИМ І МАЙБУТНІМ: УКРАЇНА У МІЖЦИВІЛІЗАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ

«Розколота нація» – це контroversійне поняття стало частиною суспільного українського дискурсу ще на початку 90-х років XX століття. Тоді воно означало, переважно, ідеологічні розбіжності щодо оперативних цілей та найближчого майбутнього держави, яка раптом отримала незалежність. І прикметно, що тоді воно цілковито вписувалось у парадигму «політичної нації». Здавалось, для країни з такою непростю історією, що була поділена свого часу між кількома імперіями, цей фактор може бути єдиним фактором розбіжностей.

Але наразі, у XXI столітті, слід констатувати, що «розколотість нації», лише побіжно і непрямо стосується історичних особливостей існування України як території транзитної в усіх сенсах – географічному, ментальному,

культурному. Ці особливості, хоча і відіграють важливу роль у формуванні сьогоденішнього світогляду українця, але, втім, не є визначальними.

Наразі, найбільш визначальною рисою формування парадигми «сучасного українця» є «цивілізаційність», яка, власне, лежить в основі «цивілізаційного вибору», а саме – демаркаційна лінія між тим українцями, хто вважає що варто боротись за свою свободу, і тими, хто бачить сенс виключно у особистому добробуті і не замислюється над долею держави.

Згідно з грудневим (2019 року) опитуваннями фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, проведеного спільно з Центром Разумкова і оприлюдненим у січні 2020 року, 20% українців вважають, що «за певних обставин авторитарний режим може бути кращим, ніж демократичний» [1], а 33% «згодні поступитись державі часткою прав і свобод в обмін на власний добробут» [2] і ця частка зросла з 2018 року на 7%.

На щастя 52% все ще впевнені, що демократія є найбільш придатним і найбільш бажаним варіантом державного устрою для України. Втім, постає питання: звідки ж беруться в Україні ці 20%? У країні, яка пережила травматичне радянське минуле, події Революції гідності та переживає російсько-українську війну і платить таку високу ціну за свободу і демократію – кров'ю своїх громадян.

Безумовно це ті, хто «некритично» пройшов через радянське життя, коли панувало переконання що лише «сильний господар», «сильна рука», може навести порядок. Але в цьому сенсі активними є намагання і місцевих українських популістів, які перманентно, протягом майже 30 років, нав'язують сумнівні перспективи розвитку, наводячи як прийнятні приклади цілковито взірцевих авторитарних режимів. Ніхто не намагається рефлексивно проаналізувати: а чому, власне, змогли свого часу успішно відбутись реформи в Польщі, Латвії, Литві, Естонії, Угорщині, Чехії, Словаччині – за абсолютно демократичних умов, за боротьби політичних таборів, із конкурентно сформованою громадською думкою та свободою медіа? Адже реформи там було успішно здійснено, ці країни стали членами Європейського Союзу – тепер українці прагнуть жити, так як вони.

Будь-які спроби навести приклади азійських або євразійських країни з різного роду варіантами розвитку або псевдорозвитку (в тому числі і такими цілковито тупиковими як у державі-окупанта Російської Федерації) і призводять, власне, до того «цивілізаційного розколу», який існує у свідомості українців і примушує суспільство постійно балансувати на цій світоглядній межі – між демократією та авторитаризмом.

Зараз дуже модною тенденцією стало «ляяння демократії»: по всьому світу здійснюються атаки на демократичні інституції (часто це супроводжується дискредитацією політиків, популізмом, підтримкою радикальних рухів, ескалацією конфліктних ситуацій). Цей підрив довіри до демократії покликаний показати, що вона, начебто, вже недієздатна форма суспільного існування, начебто загальні вибори себе зжили як явище, не здатні відобразити реалі-

льні суспільні настрої. Прибічники таких ідей намагаються на цьому тлі продемонструвати, що режими типу РФ, Китаю, Ірану виглядають «острівцями стабільності» у світовому хаосі. Не треба ілюзій. Ці заклики до так званої «стабільності» штучно створюються виключно для прагматичного встановлення жорсткої владної вертикалі у будь-якому окремому випадку.

Тому та більшість громадян України, хто хотів би жити в Україні, має розуміти, що до слова «Україна» треба додати «демократична, європейська, не корумпована, не авторитарна, з відкритою пресою та вільними виборами».

Наразі, в останні роки стало мейнстрімом згадувати події на українських територіях сторічної давності. Згадаймо й ми. Так званий «більшовицький мир» сто років тому почався з того, що війська Муравйова по звірячому знищили захисників Києва. Тоді більшість українців, виснажених змінами режимів та воєнними діями, віддали перевагу не боротись за свою державу і свою свободу, а замиритись з агресором. А дехто навіть вітав прихід такого «миру». У 1920 році війна в Україні закінчилась, а залишки українських військ було повністю витіснено з її території. А через декілька років, у 1932-33 рр., ті хто відмовився свого часу боронити свою державу, були змушені їсти своїх власних мертвих дітей.

Байдужість до долі країни дорого коштує байдужим. А спроби здатись на милість переможця коштує ще дорожче цілим наступним поколінням. Ані у 1920, ані у 1933 ніхто не захистив Україну. І, зрештою, протягом наступних десятиліть Україна втратила мільйони своїх громадян внаслідок колективізації, страшного голодомору, сталінських репресій, другої світової війни, розв'язаної двома авторитарними імперіями [3], повоєнного голоду, втягнутості України у повоєнні роки як території СРСР у холодну війну і у велику кількість воєнних конфліктів по всьому світу (в тому числі і в Афганістані). Це все є наслідками того, що українці свого часу виявились нездатними захистити свою державність. В підсумку ми втратили в ході цих подій декілька десятків мільйонів свої співгромадян.

І як частина цієї ідеології замирення з агресором, 20% і сьогодні все ще мріють про правління «сильної руки» і вважають цю химерну пропаганду прийнятною для політичного дискурсу XXI століття. Вибором цих 20% також є політика «замирення з агресором» та «мир за будь-яку ціну». У їх ціннісній системі краще «домовлятись» з агресором на його умовах, аніж продовжувати захищати свою державу. Вочевидь, якщо її реалізувати, ми найближчими роками знову будемо втрачати наших громадян мільйонами або прирікати їх на вигнання. Тому що авторитарна імперія на окупованих територіях завжди діє однаково – так, як вона діяла все XX століття.

Сучасний український історик Ярослав Грицак називає цей феномен, вживаючи метафору «диявол в історії». «Він міцно засів у ній, і нікуди з неї не дівається. У часи воєн і диктаторів він розганяється до мільйонів жертв. А у мирні часи перетворює наше життя в рутину і змушує нас з цим змиритися» [4].

Альтернатива цьому ментальному «рабству», цій віктимності – усвідомити: що авторитаризм – зло; що втілення авторитаризму і зла – Російська Федерація – є агресором; що будь-які спроби замирення з агресором – це шлях приреченої жертви. Усвідомити що немає вибору між війною і миром, між демократією і добробутом. Є вибір захищати країну і розуміти, що за свободу і незалежність треба боротись, або пристати на умови РФ і, зрештою, стати територією, цілковито підконтрольною агресору в усіх сенсах. Для України єдиний шанс зберегтися – це бути демократичною державою європейського зразка. В будь-якому іншому вигляді такої країни не буде.

Бібліографічні посилання:

1. Демократія чи авторитаризм? URL : <https://dif.org.ua/article/reformi-v-ukraini-gromadska-dumka-naselennya-2019>
2. Які реформи нова влада почала успішно здійснювати? URL : <https://dif.org.ua/article/reformi-v-ukraini-gromadska-dumka-naselennya-2019>
3. Снайдер Т. Криваві землі : Європа поміж Гітлером та Сталінім : [монографія]. К. : Грані-Т, 2011. 447 с.
4. Грицак Я. Звідки нам брати сили. URL : <https://cutt.ly/lyRm4sY>

Волобуєв Владислав Владиславович
*Національний університет
«Запорізька політехніка»,
юридичний факультет,
кафедра загальноправових
та політичних наук,
кандидат філософських наук, доцент*

**ПОПУЛІЗМ: ТИПОЛОГІЯ ЗА ФУНКЦІОНАЛЬНИМ
ПРИЗНАЧЕННЯМ**

Головні події політичного життя українського сьогодення можуть бути оцінені як зорієнтовані за змістом, манерою подання та адресою на догоду очікуванню якомога ширшого кола громадян-виборців, тобто – популістичні.

Одночасно, політичні актори, задіяні в продуціюванні таких політичних подій, всіляко намагаються позбутися в своїх проектах популістського забарвлення, дорікнути за популізм політичним опонентам і зробити це як можна яскраво, зрозуміло – тобто, знову ж таки, популярно.

В своєму аналізі популізму ми виходимо з того, що популізм не є помилкою, маніпуляцією, деструктивною технологією і всім тим, що піднімає його до рівня загального зла.

Пропонуємо прийняти явище популізму як рису, притаманну суспільствам з переважно бідним населенням і некомпетентними громадянами. Саме такий стан суспільства вимагає використовувати популізм як метод донесен-

ня інформації, мобілізації населення, агрегації дій та т.п., що в свою чергу не випадково збігається з хрестоматійним переліком функцій політики, а це, в свою чергу, надає нам макіавеллівської сміливості стверджувати, що популізм – річ об'єктивна.

В цьому сенсі, на даний час, автор може запропонувати в аналізі популізму наступне: спираючись на певну соціальну онтологічність досліджуваного явища, та фрагментно досліджуючи популізм у моменті його функціонування (не торкаючись структури цього явища політичного життя), – сприйняти його як певний **режим політичної мобілізації** та розрізнати:

демократичний популізм – режим політичної мобілізації широких мас населення, в їх інтересах та під проводом конкуруючих еліт;

тоталітарний популізм – режим політичної мобілізації широких мас населення, націлений на захист інтересів держави під проводом правлячої еліти;

охлократичний популізм – режим політичної мобілізації широких мас населення, націлений на захист інтересів радикальних груп під проводом харизматичних вождів.

Христов Олександр Леонідович

*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
факультет підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції,
кафедра оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент.*

ЩОДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ГРОМАДСЬКІСТЬ» У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Протягом довгого часу точаться дискусії щодо того, яке визначення має поняття «громадськість», який вона має правовий статус, які функції виконує [1, с. 194].

Зазначений термін використовується у низці законодавчих актах України, які регулюють культурну, соціальну, економічну, політичну сфери життя так і сферу діяльності з протидії злочинності але не завжди він має один і той же зміст [2], зокрема: «наукова громадськість», «представники наукової громадськості», «громадські наукові організації» вживаються у ст.ст. 17, 20, 21, 22, 23, 54 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»; «громадське об'єднання», «громадські організації у сфері культури», «громадськість», «культурно-мистецька громадськість» – у ст.ст. 1, 2, 3, 6, 8, 9, 21³, 21⁵, 31, 32 Закону України «Про культуру»; «пластове, скаутське громадське об'єднання» – у ст.ст. 1, 3, 4 Закону України «Про визнання пласто-

вого руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху»; «громадськість за місцем служби або роботи особи» – у ст. 8 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України»; «громадська організація», «об'єднання громадян», «громадське формування» – у ст.ст. 19, 32, 38, 44 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»; «громадська спілка» – у Законі України «Про громадські об'єднання»; «молодіжні громадські організації», «дитячі громадські організації» – у Законі України «Про молодіжні та дитячі громадські організації»; «громадське об'єднання із статусом юридичної особи» – у Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань»; «громадська природоохоронна організація» – у ст. 30 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»; «представники громадськості» – у ст. 5 Закону України «Про очищення влади»; «пріоритетне завдання громадськості» – у ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України»; «громадське об'єднання», «уповноважені представники», «окремі громадяни» – у ст. 21 Закону України «Про запобігання корупції»; «громадська рада», «громадський контроль» – у Законі України «Про доступ до публічної інформації»; «громадське обговорення», «громадське об'єднання», «громадськість», «населення» – у ст.ст. 9, 10, 11, 51, 86, 88-90 і Прикінцевих та перехідних положеннях Закону України «Про Національну поліцію»; «громадськість», «Рада громадського контролю при Державному бюро розслідувань» – у ст.ст. 12, 13, 23, 25, 28 Закону України «Про Державне бюро розслідувань»; «громадські об'єднання», «громадські слухання», «представники громадських об'єднань», «Рада громадського контролю при Національному бюро» – у ст.ст. 4, 5, 8, 10, 26, 28, 31 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України»; «Громадська рада доброчесності» – у Законі України «Про судоустрій і статус суддів»; «Громадська рада міжнародних експертів» – у ст. 9 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд»; «громадські об'єднання», «громадські організації», «фізичні особи», «громадяни» – у ст.ст. 8¹, 32, 46, 77 Закону України «Про прокуратуру»; «громадські об'єднання» – у ст.ст. 8, 20, 24, 38, 45 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Як бачимо, вказані терміни опосередковано розкривають лише частину змістовної сторони поняття громадськості, вони обумовлюють розуміння цієї правової категорії у такому плані: по-перше як тієї, що не можна конкретизувати та визначити через узагальнену дефініцію у законодавстві, оскільки кожна особа, може бути представником громадськості у тій чи іншій сфері; по-друге як абстрактну категорію у науковому плані; по-третє як категорію, що може мати лише певні ознаки, через визначення яких стає можливим уявлення про її сутність.

Бібліографічні посилання:

1. Білецький А. В. Громадськість як суб'єкт запобігання корупційній злочинності. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали Наук.-практ. конф. (Київ, 25 берез. 2016 р.) : у 2 ч. / [ред. кол.: В. В. Черней, О. М. Джужа, В. В. Василевич та ін.]. Ч. 2. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 194–198.
2. Христов О.Л. Громадськість як категорія теорії протидії злочинності. *Recht der Osteuropäischer Staaten (ReOS)*. 2019. № 3. S. 104-109.

Демичева Алла Валеріївна
*Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара,
факультет суспільних наук і міжнародних відносин,
кафедра соціології,
кандидат соціологічних наук, доцент*

**МОДЕЛЬ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПРЕВЕНТИВНОГО МЕХАНІЗМУ «ОМБУДСМЕН+»:
МОЖЛИВОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Тортури/катування – це один із найгірших злочинів, спрямованих проти гідності людини. Пряма заборона катувань міститься в Загальній декларації прав людини, в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських, або таких, що принижують гідність, видів, поводження та покарання від 10 грудня 1980 р. У ст.1 Конвенції надається широке визначення катувань, під якими у документі розуміється будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди [1]. Подібним чином право не піддаватися катуванням передбачено і в Європейській конвенції з прав людини: стаття 3 фіксує, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню [2]. Містить визначення катування і Кримінальний кодекс України. В будь-якому випадку, під катуванням/ тортурами розуміють насильницькі навмисні, зазвичай систематичні дії з метою здійснення чи утримання контролю над особою/особами.

З метою превенції тортур з 2012 р. в Україні діє Національний превентивний механізм (НПМ). Це умова на виконання Факультативного протоколу до Конвенції ООН проти катувань, який Україна ратифікувала ще у 2006 р.

Зміст діяльності НПМ полягає у здійсненні системи регулярних, незалежних відвідувань будь-якого місця, що перебуває під юрисдикцією та контролем держави, де утримуються чи можуть утримуватися особи, позбавлені свободи. Ці відвідування відбуваються з метою посилення, за необхідності, захисту таких осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання. Чинне законодавство надає НПМ України широкий обсяг повноважень, які охоплюють приблизно 5 тисяч різних місць несвободи. При цьому під містом несвободи розуміють будь-яке місце, де особа утримується чи може утримуватися за наказом судового, адміністративного чи іншого органу чи за його вказівкою, з його відома чи мовчазної згоди, під вартою, в ув'язненні чи під опікою. Факультативний протокол підкреслює, що це може бути будь-яка форма утримання під вартою чи тюремного ув'язнення або поміщення особи в державне чи приватне місце утримання під вартою, яке ця особа не має права залишити за власним бажанням [3]. Перелік місць несвободи представлений у Законі України «Про уповноваженого верховної Ради з прав людини» [4]. Превентивна діяльність НПМ полягає також у підготовці пропозицій до нормативно-правових актів з питань дотримання прав людини в місцях несвободи.

В світі відомі чотири моделі НПМ: «омбудсмен» (Грузія, Чеська Республіка, Польща, Швеція, Естонія та ін.), «омбудсмен +» (Данія, Словенія, Молдова, Вірменія), модель окремого органу (ФРН, Франція, Швейцарія, та ін.), модель мультиоргану (Великобританія, Нова Зеландія). Український НПМ працює у форматі «омбудсмен+», структурними елементами якого є центральний офіс Омбудсмена (Департамент НПМ, що очолює Директор і два заступники, які керують діяльністю 4 окремих підрозділів Департаменту); регіональні представники омбудсмена; Експертна рада з питань реалізації Національного превентивного механізму; неурядові правозахисні організації, відібрані Омбудсменом для здійснення окремих функцій НПМ; монітори (на 2020 р. мають мандати 175 осіб). Останні три складові і є цим «плюсом», який забезпечує участь громадськості у реалізації НПМ. Візити до місць несвободи здійснюють співробітники офісу омбудсмена та громадські монітори-волонтери. Монітори беруть участь у проведенні регулярних візитів, готують звіти за їх результатами, беруть участь у комунікації, навчанні, розвитку НПМ, а також адвокації змін у місцях несвободи.

У Щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини – 2019 зазначається, що станом на 1 січня 2019 р. в Україні налічувалося 5 044 установ, які відносились до місць несвободи. Кількість візитів НПМ у 2019 р. до місць несвободи різного відомчого підпорядкування є такою: Державна міграційна служба – 6, Державна прикордонна служба – 6, Кримінально-виконавча служба – 103, Державна судова адміністрація – 108, Міністерство внутрішніх справ – 164, Міністерство соціальної політики – 143, Міністерство охорони здоров'я – 33, Міністерство освіти і науки – 143, Міністерство оборони – 5, Служба безпеки України – 0. Усього 711 візитів [5,

с.245]. Динаміка кількості візитів за 2012 – 2019 рр. є наступною: 2012 р. – 169, 2013 р.- 263, 2014 р. – 152, 2015 р.- 235, 2016 р. – 284, 2017 р.- 232, 2018 р. – 375, 2019 р. – 711. Також було розглянуто 1775 повідомлень громадян, які перебували у місцях несвободи, та членів їх сімей щодо порушень прав таких громадян. У Доповіді відзначається, що незважаючи на гарантоване Загальною декларацією прав людини та Конституцією України право людини на захист від катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, результати моніторингових візитів до переважної більшості типів місць несвободи свідчать про наявність таких фактів [Там само, с.135].

Оцінка діяльності НПМ відбувається як з боку міжнародних експертів, так і вітчизняних правників та правозахисників. Так, у 2020 р. відбулася повторна оцінка операційної спроможності та потреб НПМ України та на основі доповіді Георгія Тугуші, Консультанта Ради Європи, був підготовлений відповідний Документ. У Звіті наголошується, що НПМ України продовжує ефективно функціонувати і протягом останніх кількох років відбулася низка позитивних змін. Попри існування кількох проблемних питань, НПМ зміг значно збільшити кількість візитів і опублікованих доповідей, покращити аналітичну роботу і діяльність за підсумками візитів, взяти на себе активну роль з надання порад щодо покращення національного законодавства [6, с. 5]. Документ містить ключові рекомендації щодо подальшої діяльності НПМ, а саме необхідно посилити кадровий потенціал центрального офісу; підвищити спроможність до набору зовнішніх експертів, особливо в сферах, де недостатньо персоналу; переглянути внутрішні нормативні документи й надати моніторинговим групам більше часу на підготовку звітів; проаналізувати роль громадських моніторів, маючи прагнення до посилення їхньої участі, а також до забезпечення їм відшкодування витрат на відрядження під час візитів; вкласти додаткові ресурси в навчання і внутрішню комунікацію [Там само, с.32].

Аналіз діяльності НПМ Харківським інститутом соціальних досліджень, здійснений у 2018 р., зафіксував багато негативних моментів. По-перше, зведена роль громадськості у роботі НПМ, невикористання цього ресурсу у повній мірі. Так, експерти зазначають, що публічно декларується, що НПМ в Україні працює за моделлю «Омбудсман плюс», однак, скоріше за все, використовується модель «Омбудсман», оскільки всі аспекти роботи механізму знаходяться під жорстким контролем офісу, а громадськості відводиться другорядна роль в організації моніторингової діяльності і написанні звітів. По-друге, акцентування на перевірках скарг, а не на превенції. На думку авторів, превентивна діяльність полягає в реагуванні на повідомлення про порушення прав людини, і основні зусилля НПМ сконцентровані на конкретних випадках і порушеннях. Як недолік називається замала кількість відвідуваних місць, слабка презентація проблем в публічній офіційній сфері (затримка загальних звітів, непередставлення звітів у Верховні Раді та ін.), невчасне та неадекватне реагування НПМ на виклики, що з'явилися після 2014 р. [7, с.6-7].

Отже, у двох зазначених аналітичних документах підкреслюється значущість ролі громадськості у діяльності НПМ та наголошується на її підвищенні та розширенні. Участь громадських моніторів у реалізації НПМ є дійсно вельми важливою, оскільки громадськість може вплинути на запобігання тортурам та жорстокому поводженню у місцях несвободи через власну незаангажованість та активну громадську позицію.

Бібліографічні посилання:

1. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085 – дата звернення 02.05.2020.
2. Європейська конвенція з прав людини https://notorture.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Konvencija_z_prav_ludynu.pdf – дата звернення 02.05.2020.
3. Факультативний протокол до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_f48. – дата звернення 03.05.2020.
4. Закон України Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Документ 776/97-ВР, чинний, поточна редакція від 28.11.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80>. – дата звернення 04.05.2020.
5. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини – 2019.
6. Повторна оцінка операційної спроможності та потреб Національного превентивного механізму (НПМ) України URL: <https://rm.coe.int/assessment-of-the-npm-in-ukraine-final-ukr/16809e44ae> – дата звернення 02.05.2020.
7. Черноусов А., Кобзін Д., Щербань С., Мартиненко О. Національний превентивний механізм проти катувань та жорстокого поводження в Україні: оцінка діяльності. Х.: Харківський інститут соціальних досліджень, 2018. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/406502?download=true> – дата звернення 04.05.2020.

Єремєєва Ірина Анатоліївна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
факультет соціально-психологічної освіти та управління,
кафедра міжнародних відносин та туризму,
кандидат історичних наук, доцент*

**СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ
МІЖНАРОДНОГО ІМІДЖУ ДЕРЖАВИ**

В сучасних геополітичних умовах все більшої актуальності набуває питання здатності держави впливати на внутрішню та зовнішню політику за допомогою цілеспрямованих інформаційних потоків та сили ідей. Формування іміджу держави на міжнародній арені є необхідною умовою розвитку, можливості захисту інтересів країни та її громадян, забезпечення успішної реалізації зовнішньої та внутрішньої політики як однієї з умов національної безпеки держави. Державний імідж всередині країни формується наступними

чинниками: рівень життя громадян, законодавче регулювання суспільного життя, ступінь розвиненості соціальної політики, використання засобів масової інформації та державних інструментів впливу на населення. За таких умов імідж держави виконує функції ідентифікації, адаптації соціалізації, інтеграції, комунікації та програмування суспільства.

На відміну від внутрішнього іміджу головними інструментами формування іміджу держави на світовій арені є суб'єкти міжнародної сфери, які представляють дипломатію, зовнішньоекономічну діяльність, науку, спорт, культуру, туризм, транспорт, готельну справу. Міжнародний імідж держави формується зусиллями різноманітних акторів для досягнення певних цілей на міжнародній арені – держави, міжнародні організації, корпорації, академічні кола, діячі культури, спецслужби та ін. Об'єктами формування міжнародного іміджу виступають міжнародні фестивалі, виставки, спортивні змагання, наукові конференції, гастролі та ін.

Американський економіст та соціолог Кеннет Болдинг у роботі «Імідж» надає ґрунтовний аналіз впливу державного іміджу на міжнародні відносини. Представляючи взаємовідносини національний імідж – міжнародна політика, К. Болдинг формулює імідж держави як поєднання пізнавальної, емоційної та оціночної систем [2], які при успішній реалізації сприяють формуванню ефективного державного іміджу.

Ефективний міжнародний імідж держави прямо впливає на її успіхи в економічній інтеграції, залучені іноземних інвестицій, забезпечує участь в глобальних проектах соціального та науково-гуманітарного співробітництва, спільній боротьбі з безпековими проблемами міжнародного співтовариства.

Очевидним є те, що держава яка не може належним чином сформувати власний імідж або буде пасивно реагувати на кампанії, що шкодять її іміджу, буде позбавлена можливостей вигідного співробітництва та міжнародної інтеграції. Розвинені держави давно та активно використовують механізми створення та оптимізації міжнародного іміджу з метою збільшення свого впливу на процеси світової політики та економіки, просування власних інтересів в інших країнах та регіонах, виправдання деяких контраверсійних аспектів своєї зовнішньої політики.

Міжнародний імідж має ряд суттєвих ознак:

- імідж є компактним відображенням певного об'єкту або явища країни, що характеризується спрощеним коротким символічним поданням;
- імідж виділяє виключні ознаки об'єкту та індивідуалізує його;
- створення міжнародного іміджу держави спирається на об'єктивні характеристики, зокрема географічне становище, політичний режим, економіка, демографічні показники та ін.

Однією із характеристик сучасної багатополлярної міжнародної системи є її конфліктність через амбіції значної кількості як традиційних, так і нових геополітичних гравців. В таких умовах державний імідж виступає в якості інструменту конкуренції між країнами. Визначається міжнародний імідж

держави на основі рейтингів глобальної конкурентоспроможності. Так, щорічно індекс глобальної конкурентоздатності країн світу визначається за версією Всесвітнього економічного форуму (WEF) в різноманітних сферах життєдіяльності держави за 113 показниками [1].

Всесвітній економічний форум визначає національну конкурентоспроможність, як здатність держави та її інститутів забезпечувати стабільні темпи розвитку. Автори рейтингу підкреслюють, що держави з високим показником національної конкурентоздатності забезпечують більш високий рівень життя для своїх громадян. Міжнародна конкурентоспроможність держав визначається за різноманітними чинниками: інституціональне середовище, інфраструктура, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я і початкова освіта, вища освіта і професійна підготовка, ефективність товарних ринків, ефективність ринку праці, досконалість фінансових ринків, технологічний розвиток, розміри ринку, якість бізнес-процесів, інновації [1].

На основі рейтингу формується імідж успішних, привабливих для інвестицій держав, які є надійними партнерами на міжнародній арені у сфері економіки. У свою чергу, такі іміджеві економічні характеристики сприяють збільшенню авторитету держави у світовій політиці в цілому. Такі висновки підтверджуються результатами рейтингування Всесвітнього економічного форуму – традиційно в першій двадцятці найбільш конкурентоспроможних держав світу опиняються США, Швейцарія, Німеччина, Велика Британія, Австралія, Канада [1] та інші розвинені країни світу, які, без сумнівів, є державами, що мають значний вплив на міжнародні політичні та економічні процеси.

Крім визначення ефективності держави у сфері побудови міжнародного іміджу міжнародні рейтингові агенції визначають критерії оцінки державного іміджу. Так, регулярні глобальні дослідження Anholt-GfK Roper Nation Brands Index («Індекс національних брендів») оцінюють міжнародний імідж за наступними критеріями: політика, економіка, рівень людського капіталу, експорт, туристична привабливість, відкритість суспільства, гостинність та ін.

Засновник Anholt-GfK Roper Nation Brands Index Саймон Анхольт є автором методу бренд-індексування держав світу, на основі якого здійснюється кількісний аналіз чинників, що впливають на привабливість держави. Таким чином, держава перетворюється на своєрідний товар, імідж якого можна виставляти на міжнародних політичних та економічних ринках.

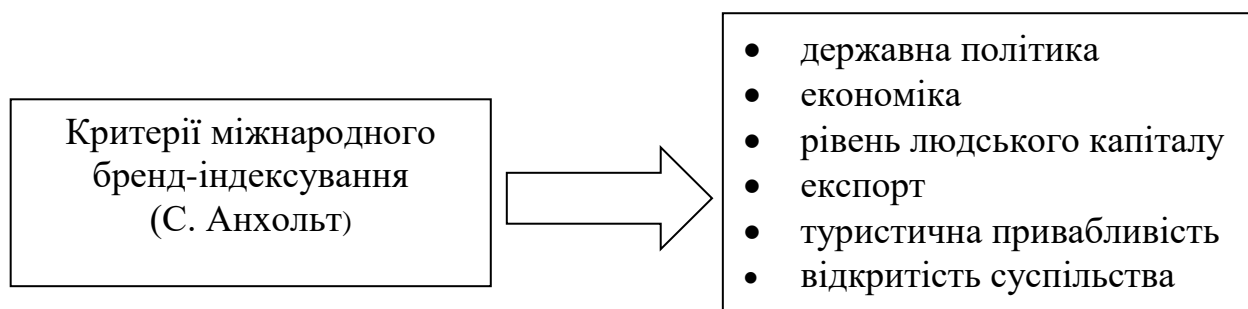

Рис. 1.1. Складові міжнародного бренд-індексування держави за С. Анхольтом.

Більшість міжнародних рейтингових агенцій дотримуються наведених вище критеріїв для визначення успішності іміджу держави на світовій арені. Однак універсальні підходи не завжди враховують специфіку окремих держав та регіонів, тому розробляються інші методики, які розширюють стандартний перелік критеріїв. Імідж є керованою категорією, яку можна побудувати відповідно до політичних або економічних запитів. Доцільним вважається додавання критеріїв, що враховують культурну привабливість держави, її зовнішньополітичну активність, специфіку особистості глави держави. Міжнародний імідж держави має певну вартість та є інструментом вирішення конкурентних задач, зокрема зміцнення статусу держави на міжнародній арені, що є головним критерієм ефективності державного іміджу.

Бібліографічні посилання:

1. The Global Competitiveness Report 2019. – URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (дата звернення – 26.04.2020).
2. Van Ham, P. The Rise of the brand state: The postmodern politics of image and reputation. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2001-09-01/rise-brand-state> (дата звернення – 26.04.2020).

Дручек Олена Василівна
*Національна академія
Національної гвардії України,
Київський факультет,
кафедра правового забезпечення
службово-бойової діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент*

**КСЕНОФОБИЯ: СУСПІЛЬНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР,
ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ**

Однією з комунікативних проблем сучасного суспільства є проблема подолання певних деструктивних суспільних явищ, зокрема, ксенофобії. Соціальна небезпека зазначеного явища полягає у тому, що воно провокує та посилює соціальну напруженість, слугує потужним фактором зростання агресії, насилля та злочинності [1]. У науковому плані феномен ксенофобії є предметом розгляду соціології, психології, політології, юридичних наук, що підтверджується наявністю досліджень, здійснених, зокрема, А. Верховським, Л.Гудковим, Т. Пазинич, Р. Уайтом, А. Штембергом та ін. Водночас, актуальність звернення до питання поняття, сутності та форм прояву ксенофобії обумовлюється формуванням у сучасному українському суспільстві нових форм прояву ксенофобії та поширення зазначеного явища на нові сфе-

ри комунікації, зокрема, інтернет-простір.

Незважаючи на доволі широке застосування, термін «ксенофобія» досі не має єдиного трактування. Найчастіше під ксенофобією (від гр. *xenos* – «чужий» і *phobos* – «страх») розуміють нав'язливий страх стосовно чужинців чи просто чогось незнайомого, незвичного та чужеземного; нетерпимість та неприязнь до представників іншої раси, культури, іноземців, а також до чогось незнайомого, незвичного, чужого. Політологічний енциклопедичний словник визначає ксенофобію як поняття з психології, що означає нав'язливий, нездоланий страх щодо незнайомих людей. Поширеним різновидом ксенофобії є стійке почуття неприязні і відвертої ворожнечі, ненависть до людей певної національності... Найнебезпечнішими в суспільному аспекті є такі принципи, переконання, ставлення і поведінка, як людиноненависництво, расизм, ненависть до іновірців, фанатизм. Саме у цих випадках найвиразніше проявляється агресивна природа ксенофобії – демонструється нетерпимість, ворожнеча до «інших» у вигляді образи словами (вербальної агресії) або застосування фізичної сили (фізичної агресії) [2, с.178]. На нашу думку, визначати ксенофобію як феномен, що має відношення лише до психологічної сфери, є не зовсім коректним. У цілому, ксенофобія є складним комплексним багаторівневим феноменом, в основі якого лежать чинники психологічного, соціально-політичного, економічного, культурологічного характеру. Але корені та передумови формування ксенофобії, безумовно, мають соціально-психологічний зміст. Наголошуємо на необхідності розрізнення понять «ксенофобія» і «расизм». Останнє поняття найчастіше розуміється по-перше, як сукупність антинаукових концепцій, основу яких становлять положення про фізичну і психічну нерівноцінність людських рас, про вирішальний вплив расових ознак на історію суспільства, про поділ людей на «вищі» і «нижчі» раси, з яких перші нібито покликані до панування, а другі приречені бути об'єктом експлуатації; по-друге, як політика, що ґрунтується на расистських теоріях [2, с. 292].

Незважаючи на те, що явища ксенофобії і расизму мають один і той предмет – ставлення до чужинців, їх направленість є різною. Ксенофобія має внутрішній вектор спрямування і направлена на етноцентризм, збереження «самості»; расизм – зовнішній вектор, оскільки агресивно спрямований на «не наших», чужих. Історичне коріння ксенофобії закладене в самій природі людини, її цивілізаційному розвитку, коли заporукою виживання було створення замкнених «ми-груп» у конкуренції з «вони-групами». Таким чином, ксенофобія як комунікативна практика характеризує консолідаційні процеси утворення нації і відсутність тенденцій до її асиміляції з представниками інших етносів. У соціології виділяють дві основні форми ксенофобії: а) соціальну (неприйняття і страх перед групами населення, які не розглядаються як частина суспільства); б) культурну (неприйняття мови, традицій, елементів побуту тощо носіїв іншого етносу). Як психологічне явище, ксенофобія ґрунтується на таких основних страхах (фобіях), як: а) расова та етнічна фобія

(етнофобія), тобто, упереджене ставлення та дискримінація щодо осіб іншої раси чи етнічної групи, що набуває форм расизму, антисемітизму, сінофобії тощо; б) релігійна фобія, тобто, страх і упереджене ставлення до прихильників різних релігійних орієнтацій (ісламофобія, фобії щодо буддистів, кришнаїтів тощо); в) фобії щодо груп, які відрізняються культурними, матеріальними, фізичними ознаками. Ксенофобія може виражатися у прихованому (ізоляціонізм) чи відкритому (агресія) стані. Вона є особистісною характеристикою окремої людини, хоча форма її прояву може носити колективний характер, а об'єкти несприйняття можуть змінюватися залежно від обставин, зокрема, соціально-культурної, соціально-економічної, соціально-політичної ситуації в країні чи в окремо взятому регіоні. Дослідження свідчать, що поширення зазначених фобій активізується у кризові періоди суспільного розвитку, і іноді використовується як інструмент для соціальної і політичної дестабілізації [3]. Вивчення питання про детермінанти ксенофобії привело нас до висновку, що зростання чи спадання рівня ксенофобії в окремо взятому суспільстві залежить від багатьох чинників, найголовнішими з яких є: а) конкретні соціокультурні умови (зокрема, мовного, релігійного характеру); б) виразні соціальні маркери, пов'язані з походженням особи, її територіальною чи державною належністю. Як зазначається у соціолого-психологічній літературі, ксенофобія вимірюється сучасною наукою за шкалою Богардуса, у якій «бажаний» рівень ксенофобії ототожнюється з можливістю бачити чужинця в якості члена сім'ї; гарячий – «в якості друга»; сприятливий – «в якості сусіда»; теплий – «в якості колеги по роботі»; нейтральний – «в якості мешканця країни»; холодний – «в якості туриста»; найхолодніший – «не впускати до країни» [4, с. 225]. Більшість сучасних досліджень підтверджують тенденцію до зростання рівня ксенофобії в Україні за останні роки, що, на нашу думку, обумовлюється інтенсивністю складних соціально-економічних і політичних процесів у нашому суспільстві і державі. Як і раніше, найбільший індекс несприйняття фіксується у ставленні до представників ЛГБТ-спільноти, темношкірих іноземців, ромів. Аналіз державно-політичної дійсності в Україні дозволяє до зовнішніх факторів, що стимулюють зростання ксенофобії, віднести: а) стан неоголошеної війни між Україною та Російською Федерацією, яка триває на Сході України понад шість років; б) наявність територіальних претензій щодо України з боку окремих країн та окремих політичних сил і рухів; в) непослідовність у реалізації мовної політики; г) загострення протистоянь між різними конфесіями православної та інших церков. Відповідно, внутрішніми факторами стимулювання розвитку ксенофобії в Україні, на нашу думку, є: а) етнічний; б) історичний; в) ідеологічний; г) міграційні процеси; д) наявність радикально налаштованих груп і організацій. Основним механізмом подолання ксенофобії, без сумніву, є розвиток особистісної та суспільної толерантності, вивчення та популяризація національних та етнічних культур [5]. Не слід забувати і про те, що ксенофобія у соціально-культурологічному аспекті є своєрідною захисною системою, що обмежує

особистісні відносини між представниками різних етносів за умов засвоєння хоча б одним із них культурних кодів способу життя іншого. Однак, маргінальний характер зазначеного явища почати дуже швидко набуває соціально небезпечних рис. У політико-юридичному аспекті елементами механізму нівелювання ксенофобії, на нашу думку, мають стати: а) чітке правове регулювання заборон явищ і дій, які сприяють поширенню ксенофобії і упередженого ставлення, розпалюванню мови ворожнечі; б) посилення правового контролю за етнополітичною, мовною, релігійною ситуацією в суспільстві з метою недопущення проявів екстремізму та нетолерантності; в) проведення комплексної інформаційно-освітньої та виховної роботи щодо превенції поширення ксенофобії і расистських проявів серед різних категорій населення.

Бібліографічні посилання:

1. Халімон О.П. Фактори сприяння зростанню рівня ксенофобії в Автономній Республіці Крим: загальноукраїнський контент. Інтернет-ресурс. URL: http://academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Khalimon.pdf. (дата звернення: 08.05.2020).
2. Політологічний енциклопедичний словник: навч. посібник для студентів вищих навч. закладів / [упорядники: В. П., А. І. Саприкін]; [відповід. редактори: Ю. С. Шемшученко, В.Д.Бабкін]. К.: Генеза, 1997. 400 с.
3. Пазинич Т. А. Щодо проблем розслідування злочинів, які вчинюються на ґрунті расизму та ксенофобії, і шляхів їх подолання. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. Вип. 2 (2). С. 125-129.
4. Аксьонова Н.В. Рівні ксенофобії у сучасній Україні. / Переяславская Рада: ее историческое значение и перспективы развития восточнославянской цивилизации. Інтернет-ресурс. URL: <http://www.kpi.kharkov.ua/archive/conferences>. (дата звернення: 08.05.2020).
5. Явір В. А. Суспільно-політичний вимір та правові механізми протидії ксенофобії в Україні: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.05. Київ, 2008. 221 с.

Купін Арнольд Павлович
Національний університет
«Запорізька політехніка»,
юридичний факультет,
кафедра конституційного,
адміністративного та трудового права,
кандидат юридичних наук, доцент

**ВИБОРЧІ ПРАВА МІГРАНТІВ У КРАЇНАХ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Основна кількість мігрантів зіштовхується з об'єктивними труднощами інтеграції в суспільство, національні общини з іншою культурою, традиціями в тому числі й політичними, а це, в свою чергу, призводить до замкнення їх частини в межах діаспори. Це ще більше гальмує процес соціокультурної адаптації новоприбулих до суспільства, що приймає, провокуючи реакцію

відторгнення серед корінного населення і ставлячи під загрозу політичну та соціальну стабільність країни прийому.

На сьогодні в країнах Європейського Союзу створено більше, ніж в інших регіонах світу конкретних інструментів і механізмів щодо захисту і реалізації всього комплексу прав (у тому числі й політичних) мігрантів у країнах, що приймають.

Найбільша увага до проблеми прав (особливо – політичних) мігрантів приділяється саме в Європі, у той час як у всіх інших регіонах світу тема надання громадянських і політичних прав мігрантам, або частково вирішена (Канада, США тощо), або, як правило, не підіймається.

Обсяг і зміст прав, що надаються мігрантам різними міжнародними договорами залежать не стільки від «критичної маси» мігрантів в тому чи іншому регіоні, а скоріше від сприйняття та розуміння політиками міграційної ситуації, що склалася в їхній країні або регіоні.

Ключовими індикаторами, що свідчать про ставлення держави до іноземних громадян є наступні:

- характер вимог, що висувуються до мігрантів у першому поколінні, які претендують на громадянство;
- можливість збереження громадянства за походженням після натуралізації;
- спрощення умов прийому до громадянства, у разі укладення шлюбу з громадянином країни;
- особливий підхід до надання громадянства дітям-мігрантам в другому і третьому поколінні, народженим і тим, що проживають в країні перебування на довгостроковій основі.

Політичні права, як правило, впливають із наявності громадянства. Політичні права безпосередньо пов'язані з участю людини в соціальних та політичних процесах на усіх рівнях управління, в публічній політиці, в формуванні та діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, прийнятті та реалізації політичних рішень і т.ін.

Об'єм політичних прав завжди різниться у осіб, що мають громадянство країни проживання, і у осіб, що не мають громадянства країни проживання, але мають громадянство іншої країни, і у осіб, що взагалі не мають громадянства. Відповідно, до мігрантів, що підлягають під дві останні категорії, використовується поняття «негромадяни» [1; с. 9-10].

Форми їх участі у політичному житті країни перебування значною мірою визначаються тими можливостями, які їм надаються. Мова може йти про виборчі права і свободу об'єднання, формування консультативних органів і структур, що представляють інтереси мігрантів. І саме у таких умовах виникає питання про пошук «допустимих» форм політичної участі мігрантів. Частіше за все це вирішується шляхом надання обмеженого об'єму політичних прав, або шляхом інституціоналізації можливостей для неформальної (консультативної) участі мігрантів в політиці.

Форми політичної участі мігрантів значною мірою і в першу чергу залежать від структури політичних можливостей, що існують в даний момент часу і в даному суспільстві, яке є результатом механізмів включення-виключення, що розроблені державами (проживання і походження) і зумовлені їх політичними системами – надання або заборона права голосу для іноземців, шляхом сприяння або перешкоджання доступу до громадянства, шляхом надання або стримування свободи об'єднань, шляхом забезпечення або блокування консультативної політики.

Для одних країн політична участь негромадян – це інструмент інтеграції мігрантів, для інших – спосіб емансипації мігрантів, підвищення їх зацікавленості в роботі органів місцевого самоврядування. Участь мігрантів у демократичному процесі та в розробці інтеграційної політики та заходів, особливо на місцевому рівні, підтримує їх інтеграцію. Для ефективного функціонування демократичної системи важливим є те, що люди відіграють активну роль: в якості виборців, учасників спільноти, активістів політичної партії. Для третіх втягнення мігрантів в політику є основою для успішної міждержавної інтеграції на європейському просторі в цілому.

Існує два основних підходи, які спрямовані на поліпшення політичної участі мігрантів у розвинених демократичних країнах прийому.

У підході «зверху – донизу» головну роль відіграє інституціональна структура суспільства. При такому підході умови включення/виключення в країні прийому і «можливість структури» є ключовим уявленням про відкритість існуючої системи.

У підході «знизу – вгору» головна увага приділяється ініціативам мігрантів, етнічних меншин та їх організацій стати на захист їх (політичних, соціальних і культурних) інтересів незалежно від інституційних структур, поодиноці або в коаліції з іншими акторами. [2, с. 178]

Політична участь може стосуватися різних рівнів політичної системи (місцевого, регіонального, загальнодержавного, міждержавного), але вона завжди повинна бути спрямована на те, щоб на певне рішення здійснювався опосередкований або безпосередній вплив.

На практиці інтенсивність політичної участі мігрантів залежить від сукупності неформальних факторів. Суттєвою перепорою для реалізації політичних прав мігранта, зокрема електоральних, у ряді випадків є мовний бар'єр. Формально виборче законодавство європейських країн не гарантує надання потенційному виборцю не європейського походження будь-якої інформації його рідною мовою. І це, безумовно, обмежує політичні можливості індивіда. В цьому контексті найбільш ефективною може виявитися практика офіційного використання мов мігрантських спільнот в зоні їх компактного розселення (в європейських країнах такої практики не використовують) [3, с. 255].

В країнах Європейського Союзу найбільш лояльна політика щодо участі негромадян в політичному процесі в країнах Скандинавії, а найбільш несприятлива в країнах Східної Європи.

Низка європейських країн у різній формі здійснила надання виборчих прав негромадянам протягом останніх сорока років. Частина з них дозволяє мігрантам-резидентам голосувати лише на місцевих виборах, інші – на регіональних і національних виборах. У 70-х роках це були Швеція (1975), Данія (1977) і Норвегія (1978). У 1980-х – Нідерланди (1982), Ірландія (допустила негромадян до загальних виборів в 1984), Іспанія (1985), Ісландія (1986) і Угорщина (1990, із змінами в 2004), ввели законодавство, надаючи виборчі права іноземцям-резидентам. Важливий етап у процесі наділення виборчими правами осіб, що не входять в національну спільноту, пов'язаний з розвитком загальноєвропейської інтеграції. Маастрихтським договором про створення Європейського союзу, який набув чинності в 1993 році, було введено інститут європейського громадянства. Володіння національним громадянством держави-члена ЄС стало умовою отримання громадянства ЄС. Маастрихтський договір наділив громадян ЄС, які проживають в інших державах-членах, правом обирати і бути обраним як на місцевих (муніципальних) виборах, так і на виборах до Європейського парламенту, зрівнявши їх у правах з громадянами країни проживання. Однак наділення громадян європейських держав, що проживають за межами своїх країн, активним і пасивним виборчим правом у державах-членах ЄС не можуть характеризуватися як розширення політичних прав мігрантів, оскільки виборчі права вони отримують внаслідок володіння статусом громадянина ЄС.

У деяких країнах виборчі права надаються тільки громадянам конкретних країн на умовах взаємності (Мальта – громадянам держав-членів Ради Європи, Португалія – громадянам тих держав, з якими укладено відповідні міждержавні угоди).

Значна група європейських країн не допускає в принципі ніякої участі негромадян у виборчому процесі (Австрія, Угорщина, Німеччина, Греція, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Франція, Чехія).

Частина згаданих країн гарантує відомий рівень виборчих прав легальним резидентам із певних країн. Так, у Великобританії до цієї категорії відносяться вихідці із країн Британської Співдружності; Іспанія і Португалія допускають надання виборчих прав на основі принципу взаємності з рядом третіх країн.

Таким чином, формально доступ мігрантам-іноземцям до виборчих прав детермінується громадянством індивіда.

Отже, мігранти-негромадяни, які постійно проживають в країні прибуття, є повноцінними учасниками соціальних та економічних процесів. Проте вони не завжди виступають повноправними учасниками політичних процесів. Статус мігранта в сучасних державах передбачає те, що він, як мінімум забезпечує можливість участі людини у трудових відносинах, отриманні певних соціальних благ та інших публічних сферах, але виключає їх зі сфери політичної участі – символічної приналежності до «своїх». Дану приналежність (включення у політичну сферу) у повному обсязі забезпечує громадянство,

яке надає право членства і участі у політичному процесі.

Політична участь мігрантів-негромадян в країні, що приймає, визначається цілим комплексом причин як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. До перших відносяться інституціональні особливості політичної системи країни, а до других – соціально-професійні характеристики самих мігрантів.

Основними формами політичної участі мігрантів у країнах прийому можна назвати наступні: участь у електоральному процесі, політичних партіях, консультуванні (на формальній і неформальній основі, індивідуально і колегіально) з представниками уряду, регіональної та місцевої влади, політичних партій, громадських організацій та інших представників суспільства, в організаціях та асоціаціях на підставі різного роду спільних інтересів, а також участь у неінституційних формах політичної діяльності.

Бібліографічні посилання:

1. Телешун С. О. Глобальні виклики та ризики, які загрожують світу у 2010-2015 рр.: місце і роль ООН у цих процесах. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць*. Київ, 2011. Вип. 96, ч. 1. С. 9-10.
2. Шапаров А. Е. Предоставление избирательных прав негражданам: тенденции и практики. *Полис (Политические исследования)*. 2011. №1, С.177-189.
3. Темірова І. Ю. Політичні права і громадянство для іммігрантів – пережиток минулого чи вимога сучасності? *Слов'янський вісник: Збірник наукових праць. Серія: «Історичні та політичні науки»*. Рівненський інститут слов'янознавства Київського славістичного університету. 2011. Вип. 12. С. 254-256

Проць Іванна Миколаївна

*Львівський державний
університет внутрішніх справ,
кафедра адміністративно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент*

Ямкова Тетяна Іванівна

*Львівський державний
університет внутрішніх справ,
юридичний факультет,
здобувач вищої освіти*

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ**

Україна є пострадянською державою, яка всю свою історію боролася за незалежність. Український народ майже всю історію пробув під егідою інших держав, але не втрачав надії та боровся за незалежність. Тому створення самостійної держави є важливим історичним кроком.

Україна після здобуття незалежності обрала курс європейських ціннос-

тей, що означало створення демократичної держави.

В Україні становлення громадянського суспільства завжди відбувалось в особливих умовах. По-перше, його розвиток припадає на етап, коли по суті проблема побудови громадянського суспільства вже не є такою гострою для розвинутих країн світу. Подруге, становлення громадянського суспільства в Україні тісно пов'язано з політичною та соціальною модернізацією країни, перетворенням економічних відносин та формуванням національної свідомості українського народу. Україна завжди була державою, що знаходиться на межі двох глобальних геополітичних блоків – американо-європейського та євразійського, і історично завжди мала вплив різних культур – східної і західної. Тому безумовно, вивчаючи особливості розвитку громадянського суспільства в Україні, потрібно враховувати вплив західних і східних культур та особливості власного історичного досвіду. Українське суспільство, яке багато років перебуває у стані трансформації, має генерувати власну модель громадянських відносин і громадянського суспільства, та відповідно власну модель громадянсько-державної взаємодії. У будь-якому випадку громадянське суспільство, як згуртована сукупність активних громадян, або наштовхується на опір з боку базового політичного інституту – держави, або ж взаємодіє з нею, внаслідок чого, формується особлива складна система суспільного життя й управління, утверджується певний рівень прав та свобод, розподіляються функції та прерогативи [1, с. 131-132].

Для того щоб українці могли сформувати громадянське суспільство – держава повинна надати їм таку можливість, для початку на законодавчому рівні. Відповідно для цього були прийняті такі Закони України:

- «Про об'єднання громадян» (1992 р.);
- «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (1998 р.);
- «Про органи самоорганізації населення» (2001 р.);
- «Про політичні партії в Україні» (2001 р.);
- «Про громадські об'єднання» (2012 р.).

Також можна назвати такі постанови КМУ: «Питання сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 25.01.2012 р., «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 09.12.2010 р., «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 03.11.2010 р.

Не зважаючи на таку законодавчу базу демократизм ще не набув тієї подоби яка має бути. Перш за все це стереотипи, система цінностей, сформована тоталітарним режимом, яка є несумісною з основами громадянського суспільства. В першу чергу психологічний дискомфорт визивають такі цінності, як приватна власність, нерівність доходів, конкуренція, ринок. Ствердження цих універсальних цінностей дуже ускладнюється помилками реформаторів, що привели до різкого зубожіння народу.

Проблеми формування громадянського суспільства в Україні визначаютьс яще й слабкістю політичної позиції окремих індивідів. В українському

суспільстві політичні позиції громадян залишаються нечіткими, обумовленими, насамперед, первинними (сімейними, родинними) зв'язками. Сторонні люди часто сприймаються як потенційні вороги. На такій психологічній основі не можна створити сучасного суспільства, яке потребує певного рівня довіри поміж громадянами. Можливість існування сучасних економічних, соціальних і політичних організацій значною мірою залежить від надійності соціальних зв'язків між людьми. Дж. Коулмен називав цей феномен "соціальним капіталом", тобто потенціалом взаємної довіри та взаємопідтримки, що формується в міжособовому просторі. За роки тоталітарного минулого, коли держава заохочувала шпигування людей одне за одним, у громадян України сформувалася чітка установка на підозріле ставлення до інших людей. Після падіння комуністичного режиму, на жаль, влада тільки закріпила це почуття, можна сказати, перетворила його на стійке переконання [2]. Хоча варто зауважити, що теперішні уряди мають тенденцію залучати іноземців на керуючі посади. І тут виникає питання, чому іноземний елемент повинен саме і формувати наше громадянське суспільство, встановлювати наші права та свободи.

Сучасна Україна і надалі залишається трансформаційним суспільством. Усі сфери життєдіяльності охоплені системною кризою. Держава сьогодні не виконує своєї функції: захисту інтересів людини. Політичні партії й надалі залишаються дрібними і маловпливовими. Партійна система перебуває в аморфному стані. В українському суспільстві панує критичне ставлення до можливостей політичних партій виконувати роль медіатора. Політичні партії та громадські організації залежать від влади. більшість з них не мають перспективної програми дій та чітко визначеної мети. Спостерігається поляризація політичного простору з переважною концентрацією на лівому полюсі. Таким чином шлях до демократії в Україні пролягає через побудову громадянського суспільства. На сьогодні основними шляхами його побудови є:

- розширення масової бази влади;
- підвищення політичної культури населення;
- створення нових можливостей участі громадян в управлінні державними і суспільними справами;
- активізація процесу роздержавлення усіх сфер суспільного життя;
- формування справжніх інститутів громадянського суспільства як ринкового, так і неринкового характеру;
- розвиток кризових форм громадянського самоврядування і самодіяльності;
- постійне удосконалення контрольних механізмів, тобто механізмів зворотного зв'язку від суспільства до держави;
- максимальне розширення сфери судового захисту прав і свобод людини, функціонування поваги до права і до закону;
- виховання природного патріотизму;
- зміцнення свободи інформації, відкритості суспільства на основі

зв'язків із зарубіжним світом;

- піднесення рівня суспільної свідомості та інше [3, с. 188-189].

Отже, Україна лише стоїть на шляху створення громадянського суспільства. На сьогодні суспільство та держава не мають прямого каналу спілкування. Також перешкодою для формування повноцінного громадянського суспільства стоїть пострадянське тоталітарне минуле українців та економічна нерівність, що не дозволяє громадянам повністю відчувати свої права та свободи.

Бібліографічні посилання:

1. Чумаков Д.Д. Проблема розвитку громадянського суспільства в Україні в контексті його взаємодії з інститутом держави. Грані. № 6. 2014. С. 131-135
2. Проблеми розвитку громадянського суспільства в сучасній Україні. URL:<http://politics.ellib.org.ua/pages-3370.html>
3. Гончарук, Т. В., Шумка, М. Л. Громадянське суспільство в Україні: проблеми становлення та потенціал. Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей: Матеріали IV Міжнародних філософсько – економічних читань (18–20 травня 2011 року, Львів). Львів. 2011. С. 435

Гринчак Маргарита Олексіївна

*Університет імені Альфреда Нобеля,
кафедра права, кандидат історичних наук*

**ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ «ГРОМАДЯНСЬКОЇ НЕПОКОРИ»
В АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКІЙ ПОЛІТОЛОГІЧНІЙ ТРАДИЦІЇ**

Поняття «громадянської непокори» виникає в англо-американській політичній традиції ще з 1849 року, коли американській шкільний директор Генрі Девід Торо на знак протесту проти несправедливих законів, рабства, війни проти Мексики та жорстокого поводження з корінними американцями припинив сплачувати державі податки, а пізніше написав твір «Про обов'язок громадянської непокори». У ХХ-му столітті найбільш знаменитими проявами мирного протесту стали виступи індійця М.Ганді проти британського свавілля та темношкірого американця Мартіна Лютера Кінга проти расової дискримінації.

Філософське осмислення громадянської непокори в англо-американській політології починається у 1960-ті, на фоні протестів проти обмеження громадянських прав та війни у В'єтнамі. Це роботи Хьюго Бедоу, Річарда Вассерстрома, Карла Коена, і в першу чергу Джона Ролза, який дав філософське-політичне обґрунтування громадянської непокори в рамках теорії конституційної демократії. З точки зору Ролза, громадянська непокора є свідомим, публічним, політично мотивованим ненасильницьким порушенням закону, здійсненим з метою переконати суспільство у необхідності змін у законах чи самій політиці в рамках справедливості та права [5, с.322].

При цьому вчені одразу ж наголошували на необхідності відрізнити громадянську непокору від інших видів політичної активності, таких як зви-

чайний протест, що відбувається в рамках закону. В обох випадках учасники мають на меті зміни в політиці або законодавстві, але у випадку громадянської непокори застосовують незаконні дії. Але непокора громадян суттєво відрізняється від збройного спротиву і революції. Англійський політолог Вільям Сміт виділяв наступні відмінності – учасники актів громадянської непокори мають на меті втілення в державі норм права, застосовують переважно ненасильницьку тактику та демонструють загальну повагу до правової системи [6, с.3]. Звичайно обставини можуть різнитися. Так, один з відомих актів громадянської непокори – спалення у 1968 р. документів католицькими активістами у Катонсвіллі, штат Меріленд, як протест проти війни у В'єтнамі. Тобто протестна акція супроводжувалася знищенням чужого майна, що безумовно не вкладається в рамки закону.

Питання щодо відповідності нормам закону взагалі є складним. Так політолог Рональд Дворкін стверджував, що у більшості випадків громадянська непокора порушує існуючі закони, але при цьому може відповідати нормам конституційного права. Расова сегрегація у транспорті базувалася на законодавстві, тоді як акції протесту проти неї вимагали приведення законів до конституційних норм [3, с.115].

Жваво обговорювалися такі риси громадянської непокори як публічність, відсутність насильства та готовність прийняти покарання. Публічність вимагає проведення відкритих акцій, з задалегідь здійсненим оповіщенням влади та суспільства. Ненасильницький характер проявляється у відсутності примусу, заподіяння шкоди іншим людям та майну, а також погрози. Необхідною рисою також є готовність нести відповідальність за власні дії, усвідомлення цієї відповідальності. Саме ці компоненти привносять у акти громадянської непокори елемент громадянської позиції, виправдовують їх спрямування на переконання влади та більшості суспільства у власній позиції.

При цьому дослідники переконані що жоден з компонентів не є концептуально необхідною ланкою в системі непокори. Так, американський політолог Мілліган стверджує, що «попереднє повідомлення» може зашкодити самій акції, у випадку, наприклад у випадках рятування тварин від жорсткого поводження тощо [4, с.11-12]. А британець Х.Зінн доводить, що коли громадянська непокора є морально виправданою, винесення державою покарання неприпустиме, тому що по суті є переслідуванням громадянських активістів. Більш того відкритість та гласність сумісні з ухиленням від покарання, тому що можна донести до суспільства свою позицію постфактум [7, с.167].

Особливо дискусійним є умова ненасильницького характеру непокори. Починаючи з того, що самі поняття «насилля» та «ненасильницький характер» є поняттями, які підлягають уточненню. Переважно під ненасильницьким характером мають на увазі відсутність шкоди іншим людям, майну, та погроз подібного характеру. Хоча у більшості випадків акції громадянської непокори все ж несуть у собі якісь матеріальні збитки. Та і приклад самоспалення як крайнього прояву незгоди із ситуацією, наприклад, точно несе в собі

елемент фізичної шкоди.

Багато з дослідників, зокрема В.Сміт, К.Коен, єдині у тому, що апелюючи до певних суспільних цінностей, учасники акцій громадянської непокори переважно порушують якісь з норм моралі, релігії тощо. До подібних проявів можна віднести «Панк Молитву» Pussy Riot у Москві та акції руху Femen, які включають демонстрацію оголеного тіла. Кінець ХХ – початок ХХІ сторіччя взагалі привнесли в систему громадянської непокори нові, небачені раніше форми, які переважно є порушенням діючого законодавства. Це екосаботаж, рятування тварин з лабораторій, антиглобалістичні протести, вуличне мистецтво, розкриття секретних урядових даних. Тому більшість дослідників сходяться у висновку, що існуюча концепція громадянської непокори має бути допрацьована і доповнена.

Бібліографічні посилання:

1. Bedau H. On civil disobedience . Journal of Philosophy . 1961. №58. P. 653–665
2. Cohen C. Civil disobedience and the law. Rutgers Law Review. 1966. №1. P. 21
3. Dworkin R. Justice for hedgehogs. Cambridge, Massachusetts: The Bellknap Press of Harvard University Press, 2011
4. Milligan T. Civility and politicized love in Gandhi. Religions of South Asia. 2014. №8
5. Rawls J. A theory of justice, Revised ed. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999
6. Smith W. Civil disobedience and deliberative democracy. London: Routledge, 2013.
7. Zinn H. Disobedience and democracy: Nine fallacies of law and order. Cambridge, Mass.: South End Press, 2002

Єгорова Олена Віталіївна
*Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»,
кафедра історії та політичної теорії,
кандидат історичних наук, доцент*

**ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ДОСЛІДЖЕННЯ
СТАНУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ**

Важливою тенденцією розвитку нашої країни є демократизація суспільного життя, що проявляється в запозиченні демократичних цінностей, створенні відповідної правової бази, запровадженні демократичних інститутів і формуванні у громадян політичної культури. Процес є складним, суперечливим, іноді повільним або малопомітним і часто поєднує досягнення з відкатами у бік авторитаризму. На цьому тлі для політологічної науки не знижується актуальність питання характеристики такої ознаки демократичного політичного режиму як громадянське суспільство та визначення його місця на певній умовній міжнародній шкалі досягнень.

Проблема розвитку громадянського суспільства в незалежній Україні представлена великою кількістю досліджень із суспільних наук. Серед відомих розвідок можна назвати праці Г. Щедрової «Громадянське суспільство і

демократична правова держава: проблеми взаємовпливу» (1994), В.Моргуна «Суспільно-політичні проблеми розбудови громадського суспільства в незалежній Україні: історичний аспект» (2003), В.Бебика, В.Бортнікова В., Л.Дегтярьової «Держава і громадянське суспільство: партнерські комунікації в глобальному світі» (2006), І.Кресіної, О.Скрипника, А.Коваленка «Держава і громадянське суспільство в Україні. Проблеми взаємодії: монографія» (2007), В.Буряка «Глобальне громадянське суспільство і мережійні революції» (2011). Історії становлення громадянського суспільства в Україні у 1991-2010 рр. увагу присвятила дослідниця Н. Мороз. Однак згадані праці охоплюють період до 2010-2011 рр. і не висвітлюють останнє десятиліття нашої історії.

В арсеналі ж дослідника, зацікавленого в тенденціях розвитку цього сектору в Україні в останні роки, є джерела, які умовно можна назвати «показниками або рейтингами демократичності». На нашу думку, вони представлені двома великими групами. Перша стосується безпосередньо аналізу інститутів громадянського суспільства. Серед найбільш системних і інформативних виділимо англomовне джерело «Індекс сталого розвитку організацій громадянського суспільства для Центральної, Східної Європи та Євразії», розроблене за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) [1]. У вступній частині дослідження міститься загальний огляд щодо функціонування інститутів третього сектору в регіоні, поділеному на три яруси: Північний (8 країн), Південний (9 країн) та Євразійський (7 країн: Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Молдова, Росія, Україна). Із загального аналізу ярусу бачимо, що у 2018 р. бали сталого розвитку «Євразії» є нижчими, порівняно з двома іншими, але Україна має найкращі показники в своєму секторі (на діаграмі це видно для 2016-2018 рр.) [1, с.9]. В цій частині зазначено, що для України помітні зміни відбулися в секторі державного фінансування. У 2018 р. від міністерств соціальної політики, молоді та спорту, культури загалом на громадські організації було виділено 13,6 млн дол. США, що в 1.7 раза більше, ніж у 2017 і 2016 рр. [1, с.4].

Далі індекс аналізує функціонування громадянського суспільства для кожної країни світу за сьома показниками: законодавче поле, організаційна здатність, фінансування, захищеність, надання послуг, інфраструктура, публічний імідж і для кожного з них показує зміни показників, обґрунтовано визначаючи тенденції. При цьому дані не є вирваними з контексту, а наведені, поперше, в певній (як правило, 5-річній перспективі), а по-друге – в порівнянні з країнами, що знаходяться в схожих суспільно-історичних умовах. У джерелі поєднуються кількісні дані із аналізом якісного боку роботи організацій.

Для України цифри запозичені з національного Єдиного державного реєстру організацій. За цим джерелом, на 1 січня 2019 р. налічувалося 84,608 громадських асоціацій, 26,075 релігійних організацій, 28,026 профспілок, 314 творчих спілок, 18,433 благодійних організацій. Дані не включали інформацію по окупованому Криму [1, с.229]. Для порівняння: на 1 січня 2016 р. в Україні було 70,321 громадських асоціацій, 15,384 благодійних організацій, 279 творчих спілок [5, с.245]. Це є свідченням поступового зростання кількісних пока-

зників і, відповідно, зміцнення в нашій країні інститутів третього сектору.

Важливим джерелом для формування уявлення про якісні характеристики згаданих інститутів є студії глобального альянсу *CIVICUS*, який об'єднує інституції громадянського суспільства і активістів. Дослідження результатів діяльності він щорічно оприлюднює в доповіді *State of Civil Society Report* [4]. Ресурс може бути в нагоді для загальної характеристики проблеми в певному регіоні або в окремій країні. Індекс встановлює градацію станів громадського сектору країн світу за п'ятьма категоріями: відкритий, звужений, з перешкодами, пригнічений, закритий, де наша країна віднесена до сектору «з перешкодами». На сайті також розміщені публіцистичні матеріали, найактуальнішими серед яких, з огляду на мету діяльності *CIVICUS*, є питання прав людини. Для українського сьогодення пріоритетною проблематикою залишається порушення прав кримських татар в окупованому Криму, а також резонансні напади на журналістів або громадських активістів, розслідування чого залишаються безрезультатними [3].

Багатобічним і інформативним джерелом для дослідження нашої теми є український *Національний індекс прав людини*. Він представляє собою громадську платформу моніторингу у сфері прав людини, створену Українською Гельсінською спілкою з метою сприяння ефективній імплементації положень Національної стратегії у сфері прав людини та координації діяльності усіх інститутів громадянського суспільства та державної влади [6].

Характеристика потрібного нам об'єкта міститься у тематичних звітах: «Свобода мирних зібрань», «Внутрішньо переміщені особи», «Забезпечення права на справедливий суд», «Право на приватність», «Універсальні періодичні огляди». Найінформативнішим документом є останній звіт, створений Коаліцією неурядових, правозахисних організацій та незалежних експертів, що є фахівцями у відповідній сфері. Він складається з переліку аналітичних матеріалів щодо найуразливіших проблем у сфері прав людини, запобігання дискримінації та ситуації на Донбасі. Важливо наголосити, що в укладанні матеріалу беруть участь організації-партнери: Центр громадянських свобод (заснований у Києві 2007 р.), Фондація DeJuRe (DeJuR), до складу якої входять українські і зарубіжні експерти тощо [7].

До другої групи джерел аналізу стану сформованості громадянського суспільства в Україні належать різноманітні міжнародні рейтинги політичних, економічних і ідеологічних свобод: *The Democracy Index* (видання The Economist), *Freedom in the World* (від міжнародної громадської організації Freedom House), *Index of Economic Freedom* (щорічний звіт The Wall Street Journal), *Corruption Reception Index* (від міжнародної організації Transparency International), з яких можна виокремити потрібні нам аспекти. Так, всі категорії англійського видання *The Democracy Index* – виборчий процес та плюралізм, функціонування уряду, політична участь та політична культура – є дотичними до проблем громадянського суспільства, але найбільше відповідає їм все ж таки категорія «громадянські свободи» [2].

Таким чином, для дослідження особливостей розвитку громадянського суспільства в Україні сьогодні наявні системні ресурси, представлені відомими аналітичними рейтингами, моніторингами, аналітичними звітами, що вивчають як саме громадянське суспільство, так і дотичні показники демократичності – політичні, ідеологічні і економічні свободи. На офіційних міжнародних або національних сайтах міститься інформація щодо кількості установ, динаміки їх змін, статистичних показників, науково обґрунтовуються процеси якісних змін в громадянському суспільстві, що показано на тлі кількарічної перспективи і порівнянь з країнами, які знаходяться в спільних суспільно-історичних умовах розвитку. Розмаїття інформації надає можливість об'єктивного аналізу стану громадянського суспільства своєї країни в контексті інших країн світу.

Бібліографічні посилання:

1. 2018 Civil society organization sustainability index for Central and Eastern Europe and Eurasia. – September 2019. URL: <https://www.fhi360.org/sites/default/files/media/documents/resource-csosi-2018-report-europe-eurasia.pdf>
2. Democracy Index 2019. URL : <https://www.eiu.com/topic/democracy-index>
3. Human rights abuses against Crimean Tatar Community members continue. URL : <https://monitor.civicus.org/updates/2019/09/30/human-rights-abuses-against-crimean-tatars-community-members-continue/>
4. State of Civil Society Report. URL : <https://www.civicus.org/index.php/state-of-civil-society-report-2019>
5. The 2015 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia. URL : https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1861/Europe_Eurasia_CSOSIRreport_2015_Update8-29-16.pdf
6. Національний індекс прав людини. Громадська платформа моніторингу у сфері прав людини. URL : <http://hro.org.ua/index.php>
7. Універсальний періодичний огляд: альтернативний вимір. URL : <http://hro.org.ua/files/docs/1494932877.pdf>

Калініченко Зоя Дмитрівна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
кафедра аналітичної економіки та менеджменту,
кандидат економічних наук, доцент*

Савченко Юрій Володимирович
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
кафедра аналітичної економіки та менеджменту,
кандидат технічних наук, доцент*

СУСПІЛЬНІ ПРОТИРІЧЧЯ ТА ДИСФУНКЦІОНАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ У ДЕРЖАВНОМУ БУДІВНИЦТВІ

Побудова сучасної ринкової економіки з європейськими стандартами має починатись з політичних змін. Гостро, як ніколи, стоїть питання про політичний потенціал владних інститутів в Україні та зроблені однозначні висновки про хибність шляхів розгортання системної корупції. На часі визначення та вирішення питань, що пом'якшували б соціальні протиріччя.

Україні важливо задіяти невикористані у суспільстві можливості промислового розвитку, переходу до конструктивних соціальних програм. Зосередження уваги на формуванні в якості пріоритетних таких окремих програм, як диджиталізація, зростання експорту чи стимулювання підприємництва в окремих галузях не дозволить трансформувати економіку. Тим більше, що й досі не враховується в певній мірі взаємозалежність програм, вмотивованість політичних інститутів, економічних структур на їх виконання.

Підприємницьку державу зі здоровою конкуренцією неможливо вибудувати в умовах олігархії. Олігархи гальмують реформування економіки країни, унеможлиблюють надходження інвестицій. Олігархічні інтереси проникають в політику, великий бізнес, природні монополії, нівелюють дієвість і результативність реформ.

Питання, поставлені в дослідженні, стосуються сутності соціальних протиріч між інтересами великого і малого бізнесу, між олігархічними та незалежними підприємницькими структурами. Розглядаються такі проблемні питання, як олігархія групових інтересів, потреби олігархів, інтереси регіональних еліт, що підкріплені фінансовими ресурсами і політичними амбіціями, олігархія як тип державного володарювання, тип політичного режиму.

Актуальність викладеного матеріалу визначається тим, що зроблено спробу розкрити проблему негативного впливу олігархічного капіталу на зростання національної економіки, означити особливості цієї проблеми в умовах українських реалій. В Україні поставлене завдання усунення жорстких суспільних протиріч задля позитивних результатів трансформаційних перетворень

в економіці. Для цього необхідно:

- з'ясувати сутність олігархічної моделі економіки;
- визначити як основу системної корупції в Україні олігархічну модель;
- назвати зростаючі стимули політичної волі до завершення реформ.

Ці питання мають відношення до певних способів задоволення потреб, до певної соціальної поведінки та захисту економічних інтересів.

Україні, як країні, що налаштована змінити свою економіку відповідно до сучасних ринкових відносин, необхідно вирішити проблему надмірного впливу олігархів, олігархічну систему замінити на підприємницьку, на систему ринкової конкуренції.

Україна належить до перехідних суспільств, що задекларували свій демократичний вибір. Сучасному перехідному періоду притаманна боротьба старих та нових тенденцій, невизначеності. Гармонізація інтересів і відносин інститутів громадянського суспільства з державою дала б можливість поступово обмежити державне втручання в ринкову економіку та активізувати підприємництво. Суспільство здатне на самоврядування, але держава має зберегти регулятивні і наглядові функції у різних сферах.

Перехідні особливості української економіки називають трансформацією, маючи на увазі фундаментальні та взаємозалежні зміни в економічних структурах і пов'язаних із ними інститутах. Уряд активно підтримує окремі галузі, окремі конкретні технології, розуміючи, що в умовах браку інвестицій, рятівними можуть стати саме підприємництво. Але для його розвитку необхідна конкуренція, неможлива у поєднанні з олігархами.

В Україні трансформація відбувалася шляхом «вростання» старих еліт (партійної номенклатури і «червоного» директорату) у нові відносини при невирішеності проблеми передачі влади, хоча б тимчасової, в руки нових політичних сил, при несформованості цих останніх і чим далі, тим більший їх розпорошеності поміж різних партій та груп інтересів.

Психологічно номенклатура примусила визнати старі номенклатурні правила гри не тільки прийнятними, а й єдино можливими для всіх політиків. Незгодні ж зникли з політичної арени за тих чи інших обставин.

Отже, причиною неререформаторської поведінки владної еліти в Україні була саме якість цієї еліти, її склад і джерела формування. Повільний економічний розвиток — це прямий наслідок невміння старої номенклатури господарювати за ринкових умов, а звідси й зосередження нею зусиль на недопущенні домінування ринкових механізмів. Як наслідок, замість розвитку відкритих, конкурентних ринкових відносин сформувався потужний тіньовий сектор економіки з могутніми групами прихованих інтересів і закритих способів не стільки їх захисту, як владного забезпечення.

Зрощення з владою та оволодіння ЗМІ перетворило тіньовиків на кланово-олігархічні групи інтересів[1]. Як найвпливовіша складова суспільства, вони виявились неготовими ні до проведення детінізації економіки, ні до відкритої політики, а тому й чинять відчайдушний опір, викорінюють «нетипо-

ві» для сучасного українського політикуму структури та осіб, які прагнуть діяти в межах плюралістичної політики, підтримуючи цінності відкритого громадянського суспільства.

Протидії тіньовій економіці, яка, залежно від сектору, коливається від 25% до 40%, що створює нерівні правила гри на ринку та заважає прозорому бізнесу рухатись вперед [2]. Йдеться про боротьбу з контрабандою, захист прав інтелектуальної власності, створення приватного бізнесу, сплату податків і деофшоризацію.

Отже, зумовлене політичними причинами (типом переходу та характером української еліти) зволікання з економічними реформами тепер само дало політичний наслідок — зміцнення олігархічних структур, виникнення загрози втрати тенденції стабільного розвитку.

Конфлікти в сучасній Україні спостерігаються на різних рівнях суспільної системи, між різними гілками влади, суспільними верствами населення, підприємницькими структурами і органами державної влади, між державними управлінськими структурами і олігархами (адміністративно-бізнесовими групами), що призвело до нинішньої глибокої й затяжної трансформаційної кризи.

Виокремлюють декілька основних конфліктних полів суперечностей: 1) конституційний процес; 2) приватизація і бюджетно-податкова політика; 3) співвідношення регіональних (місцевих) і загальнодержавних інтересів; 4) геополітичні інтереси України, вказуючи при цьому, що кожна із сил, діючи у політичному просторі, відстоює свої інтереси, не враховуючи або мало враховуючи інтереси інших сторін[3].

Попри успіх низки реформ, ефективність використання праці, капіталу та землі у більшості галузей виробництва в Україні залишається дуже низькою. Для розуміння, наразі на нашу країну припадає близько 5% населення Європи та Середньої Азії, але виробляє вона лише 3% ВВП регіону, тоді як Польща з приблизно такою самою часткою населення виробляє 13% ВВП регіону[4].

Передусім немає розвитку в країні саме за рахунок непроведеної приватизації, банкрутства субурядових підприємств, рейдерства, постачання сировини за монопольно високими цінами, уникнення оподаткування, надання ексклюзивних ліцензій, вигідних держзамовлень і будівельних контрактів.

Наслідком є неефективний розподіл і наступне неефективне управління об'єктами, корупційне захоплення суспільних благ, кримінальне збагачення чиновників і шалене майнове розшарування громади. Україна повторює шлях класичних латиноамериканських країн, що відстають від світового прогресу. Та олігархічна система, яка у нас склалася, не зацікавлена у великих, суттєвих змінах. Тому що тоді, коли ці зміни відбудуться, олігархічні фінансово-промислові групи не зможуть заробляти те, що вони заробляють нині. І вони є до певної міри гальмом для загального поступу. Справді, в Україні присутні олігархічні групи, які є власниками засобів масової інформації і від яких залежать політичні партії.

Формуючи, утверджуючи і закріплюючи нові цінності, перехідне суспі-

льство має таким чином визначати бажаний для нього загальний, стратегічний напрям дії і взаємодії своїх суб'єктів, орієнтуючи їхню поведінку в руслі загальних меж, що встановлюються ним. Якщо, наприклад, як пріоритетна цінність соціальної системи визначається демократія з властивим їй гуманізмом, то завдяки цьому таке суспільство стимулює дії суб'єктів, що проживають у ньому, приймає за основу визнання пріоритету прав і свобод людини, забезпечення умов дійсного народовладдя і реальної турботи про благо людини.

Функції оновлених соціальних інститутів на сьогодні – це відтворення суспільних відносин; передача індивідам установлених у даному суспільстві зразків поведінки і способів діяльності; виробництво і розподіл; управління і контроль. Інститути визначають безпосередні цілі, що управляють поведінкою людей, тобто виконують функцію регулятора поведінки у різних сферах соціально-економічних відносин. Основною альтернативою «новому інституціоналізму» сьогодні є теорія суспільного вибору, що стає способом «злиття» з «новим інституціоналізмом».

Бібліографічні посилання:

1. Радченко О. В. Інституційна взаємодія в демократичному суспільстві Харків: ХарРІ НАДУ «Магістр», 2016. 243 с.
2. Ребкало В. Державна політика: аналіз та впровадження в Україні Київ Вид-во УАДУ, 2018. 80 с.
3. Степаненко В. П. Проблеми інституалізації суспільних ідеалів в Україні / Розвиток демократії і демократична освіта в Україні : V міжнар. конф., м. Київ, 8-10 листоп. 2017 р. : [зб. матеріалів]. Київ, 2017. С. 47-54.
4. Якубенко В. Д. Базисні інститути у трансформаційній економіці Київ : КНЕУ, 2016. 251 с.

Лелеко Андрій Миколайович
*Донецький Юридичний Інститут МВС України,
факультет №3 (юридичний),
здобувач наукового ступеня доктора філософії*

РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ КАРАНТИННОГО РЕЖИМУ

Світова система безпеки зазнає кардинальної трансформації. Це у свою чергу потребує адекватної реакції з боку держави. Ефективна управлінська політика в умовах системних криз неможлива без постійного вдосконалення аналітичного та практичного інструментарію щодо визначення системних викликів і загроз

Станом на початок 2020 року в світі набула великих масштабів хвороба, що спричинена коронавірусом.

Ключовою проблемою даної кризи є те, що сам епіцентр кризи перемищався світом з центру зародження, а саме з Китаю до всієї Європи. В

зв'язку з чим у державах ЄС почали фіксувати велике зростання смертей через нові зараження викликані цим вірусом. Саме це посприяло щодо різкого внесення змін до правил перетину кордону в Європі та між іншими державами світу. Так, через короткий проміжок часу, Європейські зміни щодо перетину кордонів набули неймовірного масштабу. Новий вірус зафіксований у більшості держав світу.

Першою державою на злам шенгенських правил пішла Австрія, яка закрила свої кордони, другою Словенія. Найбільші країни Євросоюзу критично ставились до таких обмежень зі сторони Австрії та Словенії, але як час показав через масштабне поширення епідемії, процес закриття кордонів став незворотнім. Такого у Шенгенській зоні ще ніколи не було.

Протягом останнього часу карта авіарейсів на європейському континенті змінилась до неупізнаваності. Так на час введення державами карантинного режиму скасовані всі авіарейси та закрито всі кордони. Водночас епідемія не скасувала норму про те, що у Шенгені можна перебувати не довше 90 днів за останній 180-денний період! Держави ставлять питання у переговорах з Єврокомісією щоб дозволити своїм співгромадянам, які не встигли повернутись до своїх держав, щодо не перетворення останніх на порушників правил безвізу. Тож вимушенні зізнатись, що Шенгенська свобода не є абсолютною.

Україна в свою чергу спочатку обмежила сполучення з Китаєм, потім з Італією, потім схвалив закриття 170 українських КПП на кордонах. Та з кожним днем карантин в Україні посилюється, а саме призупиняються ж/д, авіа, та автобусні перевезення по країні, закриваються метрополітени, забороняються масові заходи, закриваються ресторани, заклади громадського харчування, перукарні, розважальні центри, фітнес та СПА центри. Заклади харчування переходять на роботу в режимі доставки. Фінал Ліги Чемпіонів, Євро 2020, переносять на невизначений час і так далі. Ширяться повідомлення з різноманітних ЗМІ, що пандемія вірусу може тривати близько двох років.

17 березня 2020 року, Верховна Рада України прийняла законопроект № 3219 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19)» [1].

Стосовно регулювання в міграційній сфері, урядом було схвалено постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації актів законодавства у сфері міграції на період установаження на всій території України карантину». Відповідно до постанови оформлення документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи її спеціальний статус у період установаження на всій території України карантину здійснюється за місцем звернення особи.

Також встановлено, що :

тимчасово на період дії карантину на всій території України та протягом 30 днів з дня його відміни до іноземців та осіб без громадянства, які порушили законодавство у сфері міграції в частині недотримання ними строків перебування на території України або оформлення, у тому числі обміну, пос-

відки на постійне або тимчасове проживання, якщо такі порушення настали в період чи внаслідок установаження карантину, не застосовуються заходи адміністративного впливу;

іноземці та особи без громадянства, які не змогли виїхати за межі України, або в установленому порядку звернутися до територіальних органів / підрозділів Державної міграційної служби із заявою про продовження строку перебування на території України та/або про оформлення, у тому числі обмін, посвідки на постійне або тимчасове проживання у зв'язку із введенням карантину, якщо строк звернення для оформлення таких документів настав у період установаження на всій території України карантину, у строк до 30 днів з дня відміни карантину звертаються в установленому порядку до територіальних органів / підрозділів Державної міграційної служби для продовження строку перебування на території України або оформлення, у тому числі обміну, посвідки на постійне або тимчасове проживання [2].

Таким чином передбачено адміністративний порядок дій у зв'язку із введенням карантину до іноземців та осіб без громадянства, які не змогли виїхати за межі України або не змогли своєчасно звернутись до територіальних органів, підрозділів Державної міграційної служби України із заявою про продовження строку перебування на території України, або про обмін посвідки на тимчасове-постійне проживання, не буде застосовуватися адміністративна відповідальність за порушення законодавства про правовий статус іноземців та осіб без громадянства, якщо такі порушення настали в період чи внаслідок встановлення карантину в державі. Так, вказані норми стосуються виключно іноземців та осіб без громадянства, які станом на початок карантинних заходів перебувають в Україні на законних підставах.

Предбачено також порядок оформлення документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи, у період введення карантину за місцем звернення особи незалежно від місця реєстрації такої особи. Також, на період встановлення карантину або обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19), з дня оголошення карантину зупиняється перебіг строків звернення за отриманням адміністративних та інших послуг та строків надання цих послуг, визначених законом. Від дня припинення карантину перебіг цих строків продовжується з урахуванням часу, що минув до його зупинення.

Так, в Україні виникла проблема щодо боротьби з вказаним явищем, чого раніше в державі ніколи не траплялось. Саме ця проблематика боротьби з пандемією вірусу, дала поштовх державі до створення нових законодавчих актів, щодо врегулювання на законодавчому рівні вищевказаних проблемних питань.

Таким чином, в Україні введено нові правила у міграційній сфері, а саме запроваджено адміністративно-правове регулювання міграційних процесів в умовах карантинного режиму. Такі відносини в площі загального міграційного режиму вже формують стійкий порядок щодо регулювання міграційного режиму на території держави відносно своїх громадян.

Саме такий міграційний режим, вважаємо за потрібне визначати як спеціальний, тобто спеціальний міграційний режим, який запроваджується тільки як тимчасовий на всій території держави або тимчасовий чи постійний на окремих проблемних територіях держави.

Крім того необхідно зауважити що реалізацію будь яких міграційних режимів в Україні суттєво ускладнює мінливість міграційних процесів у світі. Мінливість міграційних процесів як в Україні, так і в цілому у світі суттєво впливає і на міграційну політику в Україні в цілому.

У зв'язку з цим, така політика повинна бути більш гнучкою та спроможною відповідати не тільки на виклики, що існують у цій сфері сьогодні, а й на виклики, які можуть виникнути раптово у зв'язку із змінами у політичному, економічному та соціально-культурному житті інших країн світу. Дуже важливо під час здійснення цієї політики дотримуватись балансу між національними інтересами держави та захистом прав і інтересів мігрантів, які приїжджають до України чи від'їжджають з України до інших країн світу.

Бібліографічні посилання:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 17.03.2020 № 530-IX
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації актів законодавства у сфері міграції на період установаження на всій території України карантину.

Бекдамірова Лідія Заурівна

Національний університет

«Запорізька політехніка»,

юридичний факультет,

кафедра загальноправових та політичних наук,

здобувач наукового ступеня доктора філософії

ВПЛИВ МОЛОДІ НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Сьогодні відбуваються значні зміни у сфері економіки, політики, соціальної сфері. Змінюється свідомість людей, з'являються інші цінності: воля, рівність можливостей, демократія. У зв'язку з цими змінами досить правомірний інтерес до становлення типу суспільства, яке в науковій літературі називають «громадянське суспільство».

Громадянське суспільство – це ідеальна модель суспільного розвитку. Це об'єднання вільних особистостей, наділених найширшими громадянськими, політичними, соціально-економічними та культурними правами, які приймають активну участь в управлінні державою та задовольняють свої потреби.

Громадянське суспільство, як система позадержавних суспільних від-

носин та інститутів, дає можливість людині реалізувати її громадянські права та висловити різноманітні потреби, інтереси та цінності членів суспільства.

Молодь – стратегічний потенціал будь-якої сучасної держави. Від позиції молоді в суспільно-політичному житті, її впевненості у завтрашньому дні та активності буде залежати розвиток та укріплення демократичної держави. Відповідно до цього проблеми молоді на сьогоднішній день стають найбільш актуальними та пріоритетними для держави [1, с.89].

Сучасний етап розвитку країни, суспільства визначає наступні найбільш актуальні завдання громадянського виховання молоді: усвідомлення громадянами України необхідності державотворчих процесів у поєднанні з розбудовою громадянського суспільства; формування у молодого покоління почуття патріотизму, любові до Батьківщині; становлення молоді як суб'єкта свідомої діяльності.

Одне з головних завдань на сьогоднішній день – вдосконалювати та реалізовувати основні напрямки та найбільш ефективні форми роботи по залученню молоді в процес управління державою.

Згідно із думкою К. Мангейма, молодь – резерв, який виступає на перший план, коли це стає необхідним для пристосування до швидко мінливих або якісно нових обставин [2, с. 115].

Н. Кеннет та Дж. Хейко, аналізуючи характер суспільної та громадянської участі, відзначили: «Поряд з людським щастям, демократією, економічним добробутом, участь є ключовою умовою та компонентом життєвого світу сучасної людини» [3, с. 94].

В широкому сенсі активність молоді можна визначити як реалізовану практику в межах певного територіального та соціального простору з притаманними їй соціальними, культурними, політичними та історичними особливостями. Певною умовою для виникнення соціальної активності є суспільний інтерес. В першу чергу участь виникає при об'єднанні індивідів у спільноти. Громадянське суспільство, в свою чергу, є своєрідною ареною для колективних дій індивідів, які утворюють спільноти під впливом спільних ідей, інтересів та цінностей [4, с.13].

Серед цілей громадянського виховання молоді можна виокремити наступні:

- визнання й забезпечення пріоритету прав людини як гуманістичної цінності та єдиної норми всіх людей без будь-якої дискримінації, на чому будується відкрите, демократичне, громадянське суспільство;
- усвідомлення взаємозв'язку між ідеями індивідуальної свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю;
- формування національної свідомості й самосвідомості, приналежності до рідної землі, народу; визнанням духовної єдності поколінь та спільності культурної спадщини; вихованням почуття патріотизму, відданості в служінні Батьківщині;
- формування соціальної активності і громадянської компетентності

особистості на основі соціальних умінь; готовності до участі в процесах державотворення, здатності до життя і продуктивної співпраці в громадянському суспільстві, готовності взяти на себе відповідальність; здатності розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів;

- формування політичної і правової культури засобами громадянської освіти; вихованням поваги до Конституції України, законодавства, державної мови;

- уміння визначати форми та способи участі в житті суспільства, спілкуватися з органами влади, захищати і підтримувати закони та права людини, бути обізнаними зі способами соціального захисту;

- формування толерантного ставлення до інших культур і традицій.

Діяльність демократичної, правової, соціальної держави повинна бути спрямована на їхнє створення та розвиток як підґрунтя для формування громадянського суспільства.

Можна виокремити основні шляхи формування дієвого громадянського суспільства:

- спрямування сімейного виховання, системи загальної та професійної освіти на формування цінностей та орієнтацій дітей і молоді;

- відродження та підтримка національної традиції громадянського життя, формування патріотизму як невід'ємної складової громадянського суспільства;

- сприяння популяризації громадських ініціатив;

- поважання та додержання законів країни;

- формування правової, соціальної держави, надання автономності структурам громадянського суспільства;

- підвищення рівня дотримання прав і свобод людей, заохочення їх до прояву власних ініціатив, активних дій;

- створення структури приватної власності, формування середнього класу, покращення якості життя, зменшення рівня бідності;

- підтримка роботи та ініціатив громадських організацій, профспілок, які б контролювали дотримання прав [5, с. 11].

Отже громадянське суспільство – це сфера солідарності, система громадянських, соціальних та політичних прав, яка складається з 3 основних частин: простір між індивідом та державою, заснована на приватній діяльності економіка; набір цінностей та норм, які включають легітимуючі концепти свободи та демократії. В розвитку цих сфер значною мірою активну участь приймає молодь.

Участь молоді у становленні та розвитку громадянського суспільства – це прийняття низки правил, норм, технологій самоорганізації молоді соціальної направленості, які базуються на добровільній взаємодії з різного роду акторами та стимулюють забезпечення свободи, рівності та солідарності.

Бібліографічні посилання:

1. Івченко О. Г. Людина в структурі громадянського суспільства : філософія ідентичності [монографія] / О. Г. Івченко. К.: Знання України, 2013. 379 с.
2. Eberly D. The Rise of Global Civil Society: Building Communities and Nation from the Bottom Up / Don Eberly. N. Y.: Encounter Books, 2008. 300 p.
3. Кеннеді М. Історична спадщина та громадянське суспільство: альтернативні нації в Східній Європі [пер. з англ.] / М. Кеннеді // Сучасність. 1994. № 5. С.83-101.
4. Ісхакова Н. Г. Громадянська освіта як чинник політичної соціалізації молоді у сучасному українському суспільстві / Н. Г. Ісхакова // Політичні науки та методика викладання соціально-гуманітарних дисциплін. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. К.: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Випуск 5. С. 10-16.
5. Карпець Ю. В. Феномен політичного впливу в структурі демократичного процесу: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. політ. н.: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Ю. В. Карпець. Одеса, 2014. 18 с.

Коробова Софія Романівна

*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
юридичний факультет, здобувач вищої освіти*

Науковий керівник –

Маргулов Артур Худувич,

*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
факультет соціально-психологічної освіти та управління,
кафедра міжнародних відносин та туризму,
професор, доктор історичних наук, доцент*

СТАВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ДО ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Закон України «Про політичні партії в Україні» встановлює правові засади функціонування політичних партій та закріплює право громадян на свободу об'єднання у політичні партії для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. Правова регламентація їх діяльності здійснюється відповідно до Конституції України та інших-нормативно правових актів.

Стаття 2 Закону закріплює визначення політичної партії, відповідно до якого – це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах [1].

В сучасних реаліях українського суспільства партії беруть безпосеред-

ню участь у державотворенні та державному управлінні. Така участь полягає в наступному: вони здійснюють реальний вплив на формування та діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування; виконують поставлені завдання; реалізують свої програми, вимоги, пропозиції. Займаючи окреме місце в процесах державного управління, політичні партії належним чином взаємодіють з українським народом, адже їх діяльність в першу чергу направлена на досягнення позитивних результатів, які покращать рівень життя в країні. Ставлення українців до роботи політичних партій є актуальним питанням в умовах сьогодення.

Проведені соціальні опитування дають багато цікавої інформації про відношення членів нашого суспільства до діяльності політичних партій. На сьогоднішній день майже 80 % українців не довіряють політичним партіям. Рівень суспільної недовіри традиційно був низьким протягом останніх років, однак у 2018 р. він зазнав подальшого падіння – зараз лише 12% населення довіряє партіям.

Українці наголошують на тому, що при виборі партії, за яку вони готові віддати голоси, є розуміння партією проблем її виборців. Також вони високо цінують зрозумілу програму дій, наявність сильної команди, чітку ідеологію. Водночас переважна більшість нашого суспільства стверджує, що діяльність партій в Україні загалом не відповідає демократичним стандартам. Головний прояв вони вбачають у тому, що партії відстоюють інтереси власних лідерів і фінансових спонсорів, не дотримуються заявлених цілей і програм, а також в них відсутній реальний зв'язок із громадянами [3].

Крім політичних партій, велику роль у формування суспільних пріоритетів, цінностей, поглядів, відіграє роль громадських об'єднань.

Законом України «Про громадські об'єднання» встановлено правові та організаційні засади реалізації права на свободу об'єднання, гарантованого Конституцією України та міжнародними договорами України, порядок утворення, реєстрації, діяльності та припинення громадських об'єднань.

Відповідно до статті 1 громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів [2].

Реалізуючи свої основні завдання, громадські об'єднання виражають інтереси і потреби різних верств населення в демократичному суспільстві. Ці організації об'єднують людей для задоволення та захисту їхніх спільних потреб та інтересів економічного, соціального, культурного, правового характеру.

У зв'язку з європейським інтеграційним процесом довіра українців до громадських об'єднань зростає. Про це стверджують показники соціального опитування та анкетування за останній час. Рівень зростання пов'язаний з падінням ефективних показників діяльності державних інституцій (в тому числі і політичних партій) та їх посадових осіб.

За даними досліджень попередніх років лише 20 % громадян залучені

до активної громадської діяльності. Основними причинами своєї неучасті у діяльності громадських об'єднань є так звані «традиційні відмовки» громадян, а саме: брак часу на безоплатну роботу; впевненість, що їх участь нічого не змінить; відсутність інтересу до такої роботи.

В той же час соціологи наголошують на мотивах, які можуть спонукати громадян до активної діяльності. Зокрема це такі умови: якщо діяльність організації буде відповідати переконанням людини; якщо об'єднання працює на благополуччя України; якщо такий рух очолює людина, яка викликає довіру та повагу; якщо наявна стійка репутацію; якщо така робота дозволить вирішити нагальні проблеми родини та близьких; якщо це призведе до стабільного високого заробітку; якщо участь дасть нові знання та навички; якщо робота в організації зараховуватиметься до трудового стажу.

Абсолютна більшість громадян вважає, що держава повинна сприяти розвитку громадянського суспільства. Передусім, державні інститути повинні підтримувати волонтерські, благодійні, правозахисні та інші організації. Основні форми вираження підтримки громадянського суспільства: надання фінансової допомоги у вигляді грантів на конкурсній основі; вчасне реагування на звернення громадських організацій; врахування їх пропозиції під час ухвалення законів та інших державних рішень.

Отже, дуже малий відсоток населення України цікавиться політикою. На сьогодні більшість громадян не розуміють своєї ролі в управлінні державою. Звичайна людина ніколи не задоволена своїм положенням та статусом у суспільстві. Але, коли мова йде про питання: чи задоволені ви своїм статусом з економічної точки зору та матеріального стану, відповідь є досить конкретною. Люди повинні активніше долучатися до життя своєї держави, необхідно ширше ознайомлювати їх із доступними механізмами участі у цих процесах.

Бібліографічні посилання:

1. Закон України «Про політичні партії в Україні» від 05.04 2001 р. №2365-III. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14> (дата звернення: 08.03.2020).
2. Закон України «Про громадські об'єднання» від 22.03. 2012 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 08.03.2020)
3. Ставлення українців до політичних партій і джерел їх фінансування: веб-сайт. URL: <https://dif.org.ua/article/stavlennya-ukrainsiv-do-politichnikh-partiy-i-dzherel-ikh-finansuvannya> (дата звернення: 08.03.2020).

Свічкарь Ольга Валентинівна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
факультет соціально-психологічної освіти та управління,
здобувач вищої освіти*
Науковий керівник –
Маргулов Артур Худувич,
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
факультет соціально-психологічної освіти та управління,
кафедра міжнародних відносин та туризму,
професор, доктор історичних наук, доцент*

ЖИТЛОВІ ПРОГРАМИ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ РАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

«Квартирне питання» стало наріжним каменем існування радянської системи масової агітації. Ідея про надання кожній радянській родині окремих житлових метрів використовувалась протягом всього існування режиму. Це стало виникненням масштабних програм, які і сьогодні знаходять свій відгосок у квартирах типу «сталінки», «хрущовки», «брежнєвки» – вони були найбільш масовими та популярними.

Радянська система працювала так, що виробництво було нерозривно пов'язане з підтриманням умов життя працівників і членів їх родин. За рахунок державних коштів, будувалася основна частина житла, а за рахунок коштів трудящих, будувалися односімейні будинки, які згодом ставали власністю забудовника. Зовсім інше питання щодо кооперативного житла. Зазвичай відповідальними були організації, які уклали договір з кооперативом. Ще однією особливістю тих років стало зведення будинків великими районами, навіть цілими масивами. Уявіть собі, за період з 1951 до 1955 рр. обсяг житлового будівництва збільшився на 20%, в порівнянні з повоєнними роками. Вражає ще один факт: темп зростання житлового фонду міст і селищ став опереджати приріст чисельності жителів міста.

Що ж таке «сталінки», або «сталінські будинки», їх переваги та недоліки. За поняттям «сталінки» стоять асоціації: великі, індивідуальні або парні, значна кількість кімнат, зручності (водопровід, каналізація, підогрів води), гарне планування – а чи було так насправді? Дійсно, «сталінки» – це будинки з висотою від 2-ох поверхів, оснащені муніципальними зручностями, зазвичай 3 або більше 4-ох кімнат. Як правило, їх будували для робітників і часто це нагадувало більш скромне житло, але інколи, у таких будинках, були передбачені і майстерні для скульпторів, а деякі власники могли навіть організувати собі бібліотеки, офіси. На нижніх поверхах «сталінки» навіть були зони обслуговування для персоналу служби безпеки та двірників. Щодо архітектури, все було

просто: відсутні декорації, плоскі фасади та стандартний литий декор. Зовні нічого особливого, матеріалом для будівництва слугувала цегла, яка покривалася штукатуркою. Фасад будинку прикрашали ліпниною, а також використовували кам'яну або керамічну плитку. Для даху покрівельним матеріалом було сланцеве або дахове залізо. Обов'язковою деталлю дахів в будинках Сталіна було те, що вони склалися з декількох секцій, утворюючи велике горище з дерев'яними кроквами. Та особлива увага приділялася висоті стелі – не нижче 3-ох метрів (!) Ці розрахунки виходили з того, що в одній кімнаті перебувало кілька людей і вони потребували певної кількості повітря для життя. Перевагою такого житла став термін придатності будинків – 125 років, а також посправжньому вдале планування, що робило його просторим та зручним.

На зміну «сталінкам» прийшли «хрущовки». З якими ж головними проблемами зіткнулися власники таких квартир? Будівництво «хрущовок» припадає на 1959 рік – це була повна протилежність «сталінкам»: 4-и кімнати, де найменша – кухня, а санвузол мав ще меншу величину. Зазвичай, площа «хрущовок» була від 18 до 50 м. Такий тип квартири був некомфортним. По-перше, тому що для будівництва використовували панелі або цеглу (не у 4 ряди, як у «сталінках») і це давало доволі низьку звукоізоляцію. По-друге, суміщені санвузли. По-третє, прибрали балкони та підвали і відмовилися від ліфту. «Хрущовки» «пишалися» додатковими «зручностями»: велика комора для зберігання непотребу та вбудований під кухонним підвіконником так званий «хрущовський холодильник». А ще володар такої квартири мав змогу облаштувати додаткову комору чи погріб на виділеному для цього місці.

Як відомо, «брежнєвки» це покращений варіант «хрущовок». Тож, чи стали «брежнєвки» масовим видом житла, чи були лише елітні? Із самої назви виходить, що такі будинки проектувалися за часів Л. І. Брежнєва – саме від його імені пішла ця назва. Щодо планування, то вони були гіршими, ніж сучасні будинки, але кращими, ніж «хрущовки». Сьогодні можна знайти близько 40-ка «брежнєвських» планувань. Починалося все з 8-9 поверхів, потім стали будувати в 5 поверхів, а також 14 і 17. Найчастіше використовували панельне будівництво, рідко використовували цегельний варіант. За часів Брежнєва ввели в експлуатацію 1,6 млрд. кв. м. житлової площі та забезпечили безкоштовним житлом 162 млн. людей. Перевагами такого житла є: наявність ліфтів та сміттєпроводів, а також вдале місце розташування – райони з розвинутою інфраструктурою. «Брежнєвки» будувалися в такому ж «стахановському поспіху», як і «хрущовки», але на якість швидкі темпи будівництва не вплинули.

«Безкоштовне» державне житло формувало в свою чергу залежність працівника від підприємства та його керівництва. Відсутність вільного ринку змушувало громадян країни до вигадкування різних «схем» для куплі-продажу цих квартир. Відсутність прав власності на житло додатковим фактором впливало на «осілість» населення та негативно позначалось на його мобільності. Як ми бачимо, доступ до житла у радянський період був відкритий лише громадянам, які лояльно сприймали існуючий устрій.

Бібліографічні посилання:

1. Мисак Н. Р. Формування ідентичності районів масової житлової забудови 1960–1980-х рр : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури (доктора філософії) / Н. Р. Мисак ; Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2018. 290 с.
2. Єрофеев М. Д. Історія хрущовки / М. Д. Єрофеев // Культура. Статті. Економіка. 2014. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://openleft.ru/?p=4962> (дата доступу 03. 04. 2020)
3. Денисюк Ю. Что такое квартира-сталинка? / Ю. Денисюк // 2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://dom.ria.com/articles/chto-takoe-kvartira-stalinka-173713.html> (дата доступу 03. 04. 2020)
4. Денисюк Ю. Что такое квартира-брежневка? / Ю. Денисюк // 2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу :<https://dom.ria.com/articles/chto-takoe-kvartira-brezhnevka-173753.html> (дата доступу 03. 04. 2020)
5. Бігдан І. Жилые дома в СССР / І. Бігдан // 2011. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ibigdan.livejournal.com/9585803.html?cut_expand=1&page=2 (дата доступу 03. 04. 2020)

Боровенська Анастасія Анатоліївна

*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,*

*факультет соціально-психологічної освіти та управління,
здобувач вищої освіти*

**КРАУДСОРСИНГ ЯК ЯВИЩЕ КОМУНІКАТИВНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ**

Легітимність традиційно має вирішальний вплив на стабільність та ефективність будь-якої політичної влади. В сучасному світі відбувається трансформація суспільних критеріїв щодо трактування легітимності влади. Найважливішою суспільною вимогою до влади стає запит на формування прозорого управління та розвиток елементів прямої демократії. Для задоволення суспільних запитів владні інституції розробляють нові механізми у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, серед яких особливої уваги заслуговує краудсорсинг.

Краудсорсинг (англ. crowdsourcing, crowd – «натовп» і sourcing – «використання ресурсів») є достатньо новим явищем в соціокомунікативних технологіях та представляє собою модель вирішення суспільних та державних задач на основі розподілу певних функцій між виконавцями, що мобілізує людські ресурси та скорочує час виконання задачі. На відміну від аутсорсингу, у краудсорсингу розв'язанням одного питання займається група людей. Таким чином, завдяки використанню методів краудсорсингу широко використовуються можливості сучасних технологій громадського консультування, громадської експертизи, коли пропозиції та рішення може пропонувати

ти кожен користувач мережі Інтернет без будь-яких обмежень.

Процес залучення мас до вирішення складних завдань закономірно все частіше торкається публічної сфери. Краудсорсинг у державному секторі є інструментом активної взаємодії органів влади та громадянського суспільства. Активне застосування в державному секторі краудсорсингу пов'язано з розвитком сучасних інформаційних і комунікаційних технологій, соціальних мереж і різних діалогових інтернет-майданчиків. Краудсорсинг дозволяє органам державної влади приймати ефективні управлінські рішення з урахуванням думок, вимог, пропозицій населення шляхом залучення до вирішення завдань, що зачіпають його інтереси, надає можливість висвітлювати, обговорювати й оцінювати ці пропозиції [1]. Першими, хто активно почав використовувати методи краудсорсингу в Україні, були програмісти та організатори добродійних акцій, застосовуючи метод для організації очищення довкілля від сміття. Яскравим прикладом є застосування підходів краудсорсингу в Миколаєві, де активісти не просто створили Інтернет-ресурс і розмістили на ньому інформацію про ідеї і проекти міського розвитку, а й різними методами залучали однодумців до розв'язання цих питань.

Важливим завданням краудсорсингових проектів є перевірка стратегічних ідей на дієздатність та визначення можливостей їх реалізації. Стратегія розвитку обговорюється широко в межах дискусійних майданчиків, де учасники можуть надавати альтернативні сценарії розвитку. Прикладом є проведення у декількох містах України громадською платформою «Нова країна» стратегічних сесій, під час яких активні громадяни мали змогу висловитися та сформувані елементи стратегії розвитку свого регіону [3].

Методика краудсорсингу активно застосовує комунікаційні можливості сучасного Інтернету. Для дослідження технології краудсорсингу в сучасних суспільно-політичних процесах України було створено Інтернет-ресурс під назвою «Зелена книга державної політики у сфері електронного урядування», на основі методу SWOT-аналізу визначено основні положення та особливості технології краудсорсингу. Так, SWOT-аналіз сайту є основою для подальшої розробки стратегії розвитку та просування веб-ресурсу, а також базою при побудові гіпотез перевірок. Для здійснення SWOT-аналізу ресурсу було побудовано матрицю з такими цілями: виявлення сильних та слабких сторін ресурсу; визначення потенційних зовнішніх загроз і сприятливих можливостей для розвитку проекту. Особливістю SWOT-аналізу для Інтернет-ресурсу є те, що він не має на меті виявлення цілей на противагу конкурентам, адже основною метою краудсорсингового проекту є активна участь громадськості в обговоренні законопроектів. Так, з 2010 року, за даними дослідження ООН, Україна займала 54 місце в рейтингу країн із найрозвинутішим електронним урядуванням, однак 2015 року, вона опустилася на 33 сходинки нижче.

Отже, краудсорсинг має великий потенціал для використання інтелектуальних можливостей громадян, а також для підвищення політичної легітимності. Саме тому успішні сучасні політичні партії застосовують нові цифро-

ві інструменти для посилення залучення громадян та підвищення довіри до політичного процесу [4]. Участь в краудсорсингових проектах дозволяє проявити свою громадянську позицію, створює досвід хоч і віртуальної, але емоційної, цілком реальної взаємодії з владою, дає можливість активно брати участь у державному житті, висловлювати як підтримку влади, так і реалізувати свій протестний потенціал в конструктивному напрямку.

Сьогодні в Україні є багато проблем, методи розв'язання яких можуть бути запропоновані на краудсорсингових сервісах, а впровадження практик в політичній сфері допоможе сформувати відповідне до нових реалій державне управління. Наприклад, використання верифікації і моніторинг активності з боку організаторів краудсорсингових майданчиків може дати цінну інформацію для створення кола цивільних експертів, які стануть джерелом формування якісного резерву управлінських кадрів, нових ідей щодо модернізації країни. Широка реалізація проектів політичного краудсорсингу буде сприяти переходу до етапу безпосередньої участі громадян в управлінні державою, виступить запорукою для державного прогресу в частині поліпшення життя суспільства.

Бібліографічні посилання:

1. Голка В. Є. Політичний краудсорсинг: технологія використання потенціалу громадськості/В. Є. Голка//Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2015. Вип.18. С. 68-74.
2. Пальчевська В. В. Реалізація краудсорсингу в українському суспільно-політичному діалозі/В. В. Пальчевська//Науковий блог НУ «Острозька академія». 2015. – URL: <https://naub.oa.edu.ua/2015/реалізація-краудсорсингу-в-українсь/> (дата доступу – 29.04.2020).
3. Проекти з розвитку громад регіонів.- URL:www.novakraina.org/menu/proekti-z-rozvitku-gromad-taregioniv (дата доступу – 29.04.2020).
4. Prpić, J., Taeihagh, A., Melton, J. The Fundamentals of Policy Crowdsourcing. Policy & Internet. 2015. P. 340–361. URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/poi3.102/abstract> (дата доступу – 29.04.2020).

Секція 3

КОМУНІКАЦІЯ В УМОВАХ ПОСТПРАВДИ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Ларіонов Станіслав Олександрович

*Національна академія Національної гвардії України,
кафедра психології та педагогіки,
начальник кафедри,
кандидат психологічних наук, доцент*

Колесніченко Олександр Сергійович

*Національна академія Національної гвардії України,
науково-дослідна лабораторія
морально-психологічного супроводження
службово-бойової діяльності,
начальник лабораторії,
доктор психологічних наук,
старший науковий співробітник*

ПРАВООХОРОНЦІ І КАРАНТИН: ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТРИВОГИ

Рішенням Кабінету Міністрів України 25.03.2020 року на території держави введено стан надзвичайної ситуації у зв'язку з пандемією коронавірусу у світі. Це ставить низку викликів щодо попередження тривожних (панічних) станів як серед громадян, так і у військовослужбовців Національної гвардії України.

Тривога природньо виникає в ситуації недостатньої інформованості, коли прогноз майбутнього ускладнений чинниками, що жодним чином не залежать від волі самої людини. Проведений аналіз проблеми попередження тривоги і паніки у великих соціальних групах дає підстави узагальнити протектори поглиблення тривоги і зниження ймовірності панічного настрою:

1. Бути впевненим в тому, що одержано достатньо інформації про ситуацію.

Безліч джерел сьогодні пропонує інформацію про те, що відбувається в країні і світі, яка статистика захворюваності, як убезпечитись від зараження, які заходи провадяться в інших країнах, але «більше на означає краще».

В умовах надмірної кількості інформації спостерігається збільшення

критичності до неї, з'являються перекручення, джерела починають суперечити одне одному в деталях, що викликає недовіру. З'являється категорія людей, переконаних в тому, що «правда» приховується, ця думка легко заражає інших. Особливо це стосується випадків, коли транслятор інформації демонструє легковажність і безпідставний оптимізм (наприклад, заступник міністра охорони здоров'я виступає без маски, або говорячи про зростаючу кількість захворілих, підсумовує це твердженнями про те, що зроблено все, що було необхідно).

Раціональним є свідоме обмеження кількості джерел вхідної інформації, обрання лише достовірних, свідоме обмеження спілкування у тих випадках, коли сам військовослужбовець може бути джерелом недостовірної інформації.

2. Знати про те, як необхідно поводитись, мати вичерпні інструкції чи алгоритм дій. Впевненість в тому, що такі інструкції санкціоновані належним чином.

Зазначимо, що відомий нині лозунг «ви вдома – ми працюємо», є добрим прикладом надання таких інструкцій громадянам. Загалом дії із забезпечення власної безпеки в умовах карантинних заходів добре доведені до населення, унаочнені графічно і у відеороликах.

Проте вони стосуються громадян у цілому, і досі не конкретизовані для військових. У засобах масової інформації лунає думка про те, що «потрібно виводити на вулиці військових, які навчені і можуть м'яко забезпечити карантинні заходи». Відкритим є питання про те, чи відпрацьовані детальні інструкції щодо алгоритмів дій військовослужбовців в конкретних ситуаціях (наприклад, що саме і як робити з порушниками карантину чи комендантської години? Слід їх доставляти до поліції чи супроводжувати до дому?). Зрозуміло, що під тиском відповідальності та за відсутності таких інструкцій, невпевненість у своїх діях буде провокувати дві стратегії поведінки військовослужбовця: недовиконання, імітація діяльності («робить вигляд, що патрулює») або її перевиконання (перевищення повноважень, насильство тощо).

Тому інструкції повинні бути відпрацьовані у вигляді конкретних алгоритмів (як ре робиться під час виборчого процесу), санкціоновані таким чином, щоб військовослужбовець був переконаний: «якщо я зроблю так, як написано, це буде єдиний вірний шлях».

Необхідним, на нашу думку, є певний рефреймінг: виконання обов'язків в умовах карантину є не просто службою, а виявом спільної з оточуючими боротьби за життя не абстрактної «держави», а конкретно твоєї сім'ї, друзів тощо. Надання особистісного смислу своїй праці розглядається психотерапевтами як ресурс її виконання у складних умовах.

3. Мати досвід тренувань належної професійної поведінки і одержання позитивного зворотного зв'язку за таку поведінку.

Слід зауважити, що у військовослужбовців, наряду з медиками, водіями громадського транспорту, продавцями, ймовірно є виникнення рольово-

го конфлікту. Правильне виконання ролі «громадянина», «сина», «чоловіка» тощо, вимагають убезпечитись, ізолюватись, перецікувати небезпеку разом із сім'єю, виконувати рекомендації Всесвітньої організації охорони здоров'я. Професійна ж роль передбачає активні дії з небезпекою зараження.

З соціальної психології відомо, що рольовий конфлікт вирішується шляхом порівняння цінностей, що підкріплюють кожну з ролей. Людина в прямому сенсі зважає наслідки і переваги виконання професійної ролі, тому важливими є заходи матеріального і психологічного стимулювання: преміювання особового складу на період служби у складних умовах, роз'яснення важливості і суспільної значимості такої служби та ін.

Важливим в цьому аспекті є авторитетність джерела інформації про те, що важливо виконувати професійну роль, її якість і правдивість. Інформація повинна надходити від особи, яка не є членом цільової групи, є ієрархічно вищою («керівник») або фаховою («експерт») або представником тих, на кого спрямована діяльність («громадянин, що потребує допомоги»). Якість інформації визначається її доступністю, зрозумілістю, простотою. Правдивість передбачає не тільки посилення на реальні джерела і данні, а й своєчасність її оновлення, оперативність.

4. Бути переконаним в тому, що інші професіонали також сумлінно виконують свої обов'язки і мають достатні ресурси для цього.

Мова йде про різні види забезпечення самого військовослужбовця і членів його родини (медичне, продовольче, житлово-комунальне тощо). В термінах теорії мотивації Ф. Герцберга – це гігієнічні фактори праці, наявність яких у достатньому обсязі не покращує працездатність людини, але робить можливою саму професійну діяльність. Якщо людина не впевнена в тому, що буде зроблено все необхідне для неї та членів сім'ї, це тільки підсилюватиме рольовий конфлікт, буде формувати недовіру до держави в цілому, як до гаранта забезпечення.

5. Бачити наслідки неналежної поведінки, справедливе, реальне і невідворотне покарання за неї.

З позиції пересічної людини, можна очікувати дві групи таких наслідків: по відношенню до самого захворювання та щодо обмежувальних заходів. По-перше, це кількість захворілих (з негативним прогнозом, померлих) у чітко продемонстрованому причинно-наслідковому зв'язку з порушенням ними інструкцій. По-друге, це випадки покарання громадян за порушення обмежувальних інструкцій, не таблиця штрафів, а систематичне інформування щодо кількості стягнень та розгляд їх окремих випадків. У цьому розрізі питання справедливості є ключовим, наприклад, «повернення додому» великої кількості громадян з європейських країн, сприймається явно несправедливим по відношенню до тих, хто вже тижні знаходяться на карантині.

З позиції військового додаються інші фактори: вони з одного боку є «інструментом покарання», а з іншого – об'єктами дисциплінарного впливу під час виконання обов'язків, і цей вплив повинен бути дуже виваженим в

цих умовах.

6. Мати адекватний погляд на громадян як об'єктів професійної діяльності.

В умовах карантинних заходів у військовослужбовців НГУ превалюватиме не військова, а правоохоронна функція. Традиційним для правоохоронців є упереджений погляд на людей як на потенційних правопорушників. Цьому сприяє професійний досвід, в якому індивідуальні життєві ситуації людей кристалізуються і узагальнюються в достатньо простих термінах і причинно-наслідкових зв'язках (наприклад, «нічого такого важливого не може бути у пенсіонерки, щоб лізти в трамвай о 7 годині ранку»).

Корисною може бути психологічна просвіта військовослужбовців, роз'яснення ним механізму психологічного регресу громадян в умовах небезпеки, що сприятиме формуванню ставлення до них як до тих, хто потребує не покарання, а допомоги.

7. Мати навички антистресової поведінки, структурованого проведення часу в умовах ізоляції.

У межах цієї тези можна виокремити низку рекомендацій, які відрізняються залежно від того, психологи якої школи є їх трансляторами. Загальні рекомендації досить добре сформульовані О. Романчуком:

- з огляду на збільшення фізичної дистанції зменшувати психологічну (більше спілкуватись та поглиблювати емоційність наявних стосунків);

- використовувати квадрат Декарта для прийняття рішень (зосереджуватись на тому, що можна змінити, і приймати те, що змінити неможливо. Наприклад, відносно відповідальності за небезпечну поведінку своїх батьків);

- свідомо переоцінювати цінності, розглядати проблему ізоляції як можливості для чогось іншого (зменшуючи активність і відповідну цінність досягнень, руху вперед тощо, віддавати перевагу духовним, естетичним цінностям, цінувати тишу, сприймати усамітненість не як проблему, а як ресурс);

- планувати час, створювати режим дня, займатись тайм-менеджментом не для того, щоб «встигнути все», а для того, щоб долати тривогу; ставити цілі, щоб мати змістовно наповнене життя, а не перелікувати карантин;

- заощаджувати і накопичувати ресурси, в тому числі психологічні;

- жити «тут і тепер».

Психологи надають і більш конкретні поради, зокрема в руслі КПТ (О. Страховська, Г. Литвинчук та ін.):

- зробити вибірку джерел, з яких отримується інформація, скласти розклад читання новин, відсікати джерела, читання яких призводить до погіршення стану;

- вчитись не боятись тривоги, у разі виникнення панічних атак – спостерігати за нею, виокремлювати тригери, які запускають її;

- використовувати дефюзію (техніка від'єднання від своїх думок), намагатись зайняти позицію стороннього спостерігача відносно власних три-

вожних переживань;

- навчатись навичкам слухання (не критикувати, не вступати в суперечки, не намагатись доказати свою точку зору у питаннях карантину і епідемії), приймати інших людей з їх точкою зору як факт, який неможна змінити;

- використовувати техніки самозаспокоєння і самопідтримки, формувати не жалість до себе, а співпереживання;

- формувати раціональне мислення, не катастрофізувати події, намагатись віддати перевагу конструктивним формам копінгів (наприклад, скласти перелік ресурсних видів активності і розклад їх використання).

Дискусії потребують специфічні для військових методи самопрофілактики тривоги і паніки в умовах надзвичайної ситуації.

Диса Олена Вікторівна
*Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара,
кафедра педагогічної та вікової психології,
завідувач кафедри,
кандидат психологічних наук, доцент*

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ЯКОСТІ ЖИТТЯ ОСОБИСТОСТІ

Протягом усього шляху розвитку людства питанням безпеки особистості приділялася велика увага в зв'язку з тим, що людину завжди оточували й оточують різні небезпеки, які з часом не тільки не зменшувалися, але їх ставало ще більше. У сучасному світі абсолютної безпеки не може бути, у житті завжди є прийнятний допустимий ризик. Суспільство змінюється і завжди потенційно несе загрозу порушення стабільності та якості життя особистості. У зв'язку з цим психологічна безпека поступово набуває актуальності в наукових дослідженнях.

Проблема психологічної безпеки особистості викликає інтерес у багатьох дослідників, але питання психологічної захищеності та способів формування психологічного захисту в умовах кардинальних змін суспільства у психологічній науці ще не є предметом самостійного та активного дослідження. Аналіз наукової літератури показує, що різні аспекти безпеки життєдіяльності людини вивчалися багатьма українськими та російськими науковцями (В.М. Богущ, М.Й.Варій, Л.І. Єремєєва, Г.В. Грачов, Н.В. Кулікова, В.Е. Лепський, І.І. Приходько, В.В. Рибалко О.М. Столяренко та ін.). Аналіз вітчизняних та закордонних (R. Abramovitz, M. Seager, P.M. Senge, C. Willing та ін.) наукових публікацій вчених дає можливість представити багатоаспектні прояви психологічної безпеки людини, а також визначити підходи для її систематизації та дослідження.

З точки зору синергетичного підходу система «людина» відноситься до складноорганізованих, відкритих системам. Різні психічні функції людини, як показано в фундаментальній праці Б.Г. Ананьєва «Людина як предмет пізнання» [1], характеризуються нерівномірністю свого розвитку, що може бути одним з чинників потрапляння людини в небезпечні ситуації. Відповідно, безпеку і безпеку можна вважати найважливішими аспектами життєдіяльності людини. Під безпекою людини ми розуміємо комплекс індивідуальних і зовнішніх параметрів, які людина може певним чином контролювати і зберігати на соматичному, психічному і соціальному рівнях.

У науковій літературі по-різному визначають психологічну безпеку особистості. Частіше за все під психологічною безпекою розуміють певний психічний стан – позитивне самовідчуття людини, її емоційне, інтелектуальне, особистісне і соціальне благополуччя у конкретних соціально-психологічних умовах, а також відсутність ситуацій нанесення психологічного збитку особистості та утиску її прав. Це визначення відбиває міждисциплінарний характер, тому психологічну безпеку особистості досліджують різні фахівці – психологи, юристи, соціологи та ін.

За визначенням українського дослідника І.І. Приходько психологічна безпека людини «являє собою складну багатофакторну категорію, яка визначає рівень захищеності психіки особистості, її здатність підтримувати оптимальний рівень функціонування, спроможність усувати виникаючі зовнішні та внутрішні загрози та можливість збереження на достатньо стійкому дієздатному рівні» [5, с. 93].

У наукових працях Є.С. Катаєва [4] психологічна безпека розглядається як стан суспільної свідомості, при якому суспільство в цілому і кожна окрема особа сприймають існуючу якість життя як адекватне і надійне, оскільки воно створює реальні можливості для задоволення природних і соціальних потреб громадян в сьогоденні і дає їм підстави для упевненості в майбутньому.

З урахуванням положення принципів системного підходу психологічну безпеку можна розглядувати як деяку якісно-своєрідну систему із властивими їй внутрішніми і зовнішніми зв'язками, з її специфічними закономірностями. Це означає, що психологічна безпека може розглядатися як безліч елементів (психічні процеси, стани, властивості, механізми захисту тощо), які знаходяться в певному зв'язку і взаємодії. Звідси виникає можливість вивчення категорії психологічної безпеки як відкритої системи, для якої характерний стан рухливої рівноваги, що зберігає постійність структур за одночасної безперервної взаємодії всіх її компонентів.

Відкриті системи, які існують у природному і соціальному середовищі, знаходяться в стані безперервного взаємообміну із середовищем і чутливо реагують на всі події і зміни, які відбуваються. Яскравим прикладом подібної відкритої системи є людина, яка знаходиться у стані постійного обміну з навколишнім світом речовиною, енергією, інформацією, що, власне, і утворює процес його життєдіяльності. Дослідження показують (зокрема з сенсорної

ізоляції), у разі поміщення юдини в ізольовану статичну середу відбуваються значні порушення роботи її організму. Будь-яке порушення безпеки суб'єкта супроводжується виникненням у нього ряду станів – тривоги, страху, гніву, напруженості, стресу, які здатні призвести до значного витрачання енергії, порушення функціонування пізнавальної, мотиваційної, вольової, психомоторної сфер, супроводжуються неприємними психосоматичними проявами. Подібні наслідки викликають у більшості людей переживання невдоволення. Ситуація безпеки, навпаки, породжує у людини переживання комфортності, спокою, задоволеності, впевненості в собі, дозволяє розслабитися, відпочити, набратися енергії, що пов'язано з виникненням почуття задоволення.

В якості основного механізму забезпечення психологічної безпеки виступає психологічний захист – спеціальна регулятивна система стабілізації особистості, спрямована на усунення або зведення до мінімуму почуття тривоги, пов'язаного з усвідомленням конфлікту. Відповідно до такого підходу в якості головної її функції розглядається "захист" сфери свідомості від негативних, травмуючих особистість переживань.

У широкому сенсі термін «психологічний захист» застосовується для позначення будь-якої поведінки, що усуває психологічний дискомфорт. У суто психологічному розумінні – це результату функціонування ряду захисних механізмів: витіснення, заперечення, проєкції, ідентифікації, регресії, ізоляції, раціоналізації, конверсії та ін.

Психологічний захист може функціонувати не тільки на внутрішньому часто неусвідомленому рівні. Існуючі підходи до психологічного захисту особистості свідчать про те, що у людини є дві основні і досить автономні спеціальні регулятивні системи, які забезпечують його психологічну захищеність, відповідно, від внутрішнього психологічного дискомфорту і від зовнішнього психологічного впливу. Ці системи мають складну будову і забезпечуються різними психологічними механізмами.

Наприклад, за результатами психологічних досліджень був виявлений механізм захисту від зовнішнього впливу – контрсугестія, який пояснюється як одна з форм «психологічного захисту особистості і соціальної спільності від зовнішніх впливів». Звернено увагу на те, що механізм контрсугестивності формується прижиттєво, в тому числі за допомогою цілеспрямованих навчальних процесів [2]. Також проводяться дослідження щодо психологічного захисту від маніпулятивного впливу, орієнтований на міжособистісні маніпуляції і може використовуватися як теоретична основа для вивчення інших форм маніпулятивного впливу [3].

За результатами дослідження психологічного захисту в контексті нейтралізації психологічних маніпуляцій в процесі міжособистісної взаємодії було виділено новий клас психологічних захистів – міжособистісний, що має інші функції на відміну від внутрішньоособистісних психологічних захистів, які традиційно розглядаються у рамках психоаналітичної парадигми. В рамках цього «міжособистісного» підходу сформульовано ряд положень, що до-

звляють розширити розуміння психологічного захисту як специфічного явища міжсуб'єктної взаємодії.

Враховуючи швидкий розвиток інформаційних технологій, зміни у форматі спілкування, наявність різних способів і засобів інформаційно-психологічного впливу, який людина відчуває у сучасних умовах, психологічна безпека вже зараз є важливою складовою якості життя будь-якої людини. Тому, необхідно розробляти загальний підхід до проблеми психологічної безпеки. Зокрема, з метою індивідуальної захищеності впроваджувати програми навчання безпечній поведінці шляхом відпрацювання навичок контролю та організації власної поведінки.

Бібліографічні посилання:

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. СПб.: Питер, 2001. 288 с.
2. Грачев Г.В. Личность и общество: информационно-психологическая безопасность и психологическая защита [Электронный ресурс]/ Грачев Г.В. Электрон. текстовые данные / Москва, Саратов: ПЕР СЭ, Ай Пи Эр Медиа, 2019. 301 с. URL: [http://www.iprbookshop.ru/88175.html].
3. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. М.: ЧеРо, Издательство МГУ, 1997. 344 с.
4. Катаев Є.С. Інформаційно-психологічна безпека особистості в умовах сучасного суспільства [Електронний ресурс] / Є. С. Катаев // Вісник Національного університету оборони України. 2014. Вип. 2. С. 215-220. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2014_2_42].
5. Приходько І.І. Концептуальний підхід для систематизації поняття психологічної безпеки людини // Проблеми екстремальної та кризової психології. Вип.8. Харків: НУ-ЦЗУ, 2010. С.91-97.

Волошина Оксана Василівна

*Національна академія внутрішніх справ,
наукова лабораторія з проблем
психологічного забезпечення
та психофізіологічних досліджень,
старший науковий співробітник,
кандидат психологічних наук, доцент*

СПЕЦИФІКА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАВОХОРОНЦЯ

Аналіз наукової літератури засвідчує різні підходи до сутності поняття «інформаційно-комунікативна компетентність». Відтак, Т. Поліщук під інформаційно-комунікативною компетентністю офіцера тактичного рівня розуміє показник сформованості в нього професійних якостей, що характеризуються ступенем його здатності і готовності сприймати, перетворювати різноманітну інформацію в інформаційний продукт та ефективно доносити його до споживача.

вачів засобами усної і письмової комунікації у ході виконання службово-обов'язкових функцій [1, с.114]; Л. Дідух характеризує інформаційно-комунікативну компетентність особистості адаптивністю, вільним володінням вербальними і невербальними засобами спілкування, відношенням до пізнавальної діяльності, природного і соціального світу, до самого себе [2, с.153]. На нашу думку, поняття інформаційно-професійної компетентності та шляхи її формування потрібно досліджувати в залежності від специфіки професійної діяльності спеціалістів.

Зокрема, особливі умови професійної діяльності правоохоронців зумовлюють необхідність глибокого розуміння сутності складних соціально-нормативних процесів в суспільстві, і, відповідно, шляхів та засобів ефективного використання інформаційних технологій з метою їх упорядкування. Відмітною рисою професійної діяльності працівників правоохоронних органів є робота із значною кількістю різноманітної соціальної, економіко-політичної, культурологічної, нормативно-правової, наукової інформації. Тому проблематика формування та розвитку інформаційно-комунікативної компетентності спеціалістів, опрацювання якої, в сучасних умовах глобальності інформаційного простору, створює невід'ємну складову інноваційних досліджень у сфері професіогенезу правоохоронців. З іншого боку, забезпечення ефективної правоохоронної діяльності виступає об'єктивною необхідністю формування визначеної компетентності щодо врахування низки психологічних та праксеологічних чинників.

Окрім цього, системний характер результативності взаємодії соціально-психологічних та нормативно-правових детермінант інформаційно-комунікативної компетентності правоохоронців проявляється в наслідкових контекстах її розуміння. Зокрема, до них можна віднести:

- опанування особистістю загальнокультурними та ціннісно-смысловими компетенціями, які забезпечують не лише загальну орієнтацію фахівця в інформаційному просторі, але й формують мотивацію щодо перспектив особистісного та професійного зростання;

- системну складову професійної майстерності правоохоронця на рівні вільного володіння сучасними інформаційними та комунікативними технологіями, яка детермінована відповідними особистісними та професійно-важливими якостями;

- зумовленість всебічного розвитку професійно-культурологічних тенденцій у особистості правоохоронця на основі базових психічних новоутворень (мотиваційно-ціннісних, рефлексивних, когнітивних, праксеологічних тощо), які виступають інтеграторами формування цілісної «інформаційної особистості» – носія інформаційної та комунікативної компетенції;

- визначеність напрямів системно-функціональної освіти та підготовки правоохоронців в сфері формування, розвитку та прояву знань, вмінь та навичок інформаційно-комунікативної діяльності з метою орієнтації, вибірковості та диференціації глобального та професійного інформаційного простору;

- визначеність діагностико-прогностичних критеріїв і показників продуктивного розвитку інформаційної компетентності як основи розбудови моделі фахівця-правоохоронця, в яких відображені особистісні та професійні властивості, своєрідність інформаційної поведінки та перелік базових компетенцій [3, с.37-38].

Як підкреслюється в дослідженні Л. Бистрякової [4], «...на тлі постійного зростання нормативно-правової інформації виник дисонанс між можливостями традиційних засобів роботи з інформацією і сучасними вимогами щодо оперативності її використання». Тому, на її думку, підвищення ефективності юридичної діяльності зумовлюється як інформатизацією правової сфери, так і забезпеченням особистісно-професійного зростання юристів через формування досконалої інформаційної компетентності. Відповідно, продуктивність розвитку цієї компетентності, Л. Бистрякова вважає можливим, якщо:

- розглядати інформаційну компетентність як складову загальної професійної компетентності правоохоронця, і як інтегральний чинник продуктивності діяльності в сучасному інформаційному просторі;

- «...досліджувати інформаційну компетентність як інтеграційну властивість особистості, як сукупність груп елементів, що відображають відповідний її зміст в мотиваційно-ціннісному, когнітивному, емоційно-вольовому, діяльнісно-практичному, рефлексивному аспектах» [4, с.7];

- буде сформовано адекватний критеріальний апарат оцінки відповідних рівнів сформованості інформаційної компетентності правоохоронців;

- буде опрацьовано і впроваджено в практику професійної освіти та підготовки психолого-акмеологічну модель інформаційної компетентності фахівця-правоохоронця;

- буде «...вивчена психолого-акмеологічна складова інформаційних технологій, визначені відповідні принципи їх використання в реальній практиці розвитку інформаційної компетентності співробітника правоохоронних органів» [4, с. 8].

Інформаційні та комунікативні аспекти компетентності слідчих розглядали М. Боева та О. Власов. Зокрема М. Боева вважає, що продуктивність і оперативність слідчої діяльності залежить від розвиненості тактико-комунікативної компетентності слідчого, яка забезпечує можливість встановлювати психологічний контакт з об'єктами професійної діяльності, позитивні міжособистісні відносини з учасниками розслідування, завдяки чому він здатний отримувати від них достатньо повну та належну інформацію. Саму ж тактико-комунікативну компетенцію науковець розуміє, як «...засноване на особистісних якостях слідчого вміння використовувати об'єктивні закономірності перцепції, комунікації та інтеракції, а також тактичні техніки і прийоми взаємодії з учасниками розслідування, а також...здатність долати реальну протидію зацікавлених осіб щодо встановлення істини по справі» [5, с.58]. Ступінь виразності тактико-комунікативної компетентності слідчого зале-

жить від його психічних якостей, суспільного та культурного розвитку особистості, професійно-психологічних знань, умінь та навичок (аналітико-психологічних і тактико-технологічних).

В дослідженні О. Власова, присвяченому потенціалу професійної компетентності слідчого у виявленні та діагностиці неправдивих свідчень, підкреслюється, що в системі професійної компетентності вирізняються такі складові, як комунікативна, інтерактивна, соціально-перцептивна, організаційно-правова, що спрямовані на встановлення організаційно-психологічної взаємодії з різними категоріями громадян і забезпечення ефективного інформаційного обміну. Встановлено також, що ефективність компетентності в слідчій діяльності залежить від низки акмеологічних умов та чинників. Зокрема, відповідними акмеологічними умовами формування професійної компетентності слідчого виступають: професійна підготовленість; ступінь взаємовідповідності особистісних та професійних якостей, їх відповідності вимогам спеціальності; налаштованість слідчого на самоосвіту, саморозвиток та самоудосконалення; цілеспрямоване формування професійно-правових, комунікативних, перцептивних та акмеологічних знань, вмінь та навичок як фахових компетенцій [6, с.9].

Таким чином, постановка і вирішення проблеми особистісно-професійного становлення фахівця-правоохоронця, формування у нього низки компетенцій, які визначають цілісну інформаційно-комунікативну компетентність, неможливе поза залученням системного, компетентнісного підходу, згідно якого особистість професіонала є складною, самоорганізованою системою, психіка якої виступає засобом входження суб'єктивного в професійну реальність і зворотного впливу реальності на формування особистості.

Бібліографічні посилання:

1. Поліщук Т. В. Формування інформаційно-комунікативної компетентності в офіцерів тактичного рівня підготовки (результати експериментального дослідження). *Вісник Національного університету оборони України*. 2013. № 2 (33). С.114-119.
2. Дідух Л. І. Інформаційно-комунікативна компетентність викладача. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. 2013. № 32-33 (36-37). С.150-155.
3. Карпушина Н.Б. Інформаційна компетентність в професійній діяльності слідчого: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.06 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2018. 209 с.
4. Быстрякова Л. А. Развитие информационно-коммуникационной компетентности сотрудников правоохранительных органов: автореф. канд. дис: 19.00.06/ Росс. Акад. нар.хоз-ва при Президенте Росс.Федер. Москва, 2013. 21 с.
5. Боева М.В. Тактико-коммуникативная компетентность следователя (На примере взаимодействия с обвиняемым в конфликтной ситуации расследования): дисс. канд. юрид. наук: 12.00.09. Воронеж, 2002. 230 с.
6. Власов А.И. Психолого-акмеологические технологии выявления заведомо ложных показаний в следственной деятельности: автореф. канд. дисс.: 19.00.06/ Росс. акад. гос. службы при Президенте Рос. Федер. Москва, 2010. 22 с.

Кумеда Тетяна Андріївна
*Національна академія внутрішніх справ,
кафедра філософії права та юридичної логіки,
кандидат мистецтвознавства, доцент*

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Об'єктивним процесом світового розвитку стала глобалізація. Будучи за змістом спрямованою на консолідацію, поєднання потенціалів, зусиль усе більшої частини людства, вона має відігравати вирішальну роль у забезпеченні успіху подальшого розвитку людської цивілізації. Сучасний світ наповнений, розмаїттям знань, гуманістичних цінностей, життєвих орієнтирів, ускладненим буттям самої людини, яка опинилася перед низкою неочікуваних проблем. У таких умовах створити цілісну картину світу є надскладним завданням для окремої особистості. Але вирішувати його потрібно і необхідно, інакше людство змушене буде потонути в технократизмі, сцієнтизмі, моральній неповноцінності, зрештою, духовній неспроможності.

Нині актуалізувалася необхідність підготувати людину до життя у зовсім іншому суспільстві. Як зазначає Кремень В.Г., «потрібно переорієнтуватися на формування інноваційного типу культури, інноваційного типу мислення і готовності до інноваційного типу дій... Сформувати людину, здатну творити і органічно сприймати зміни, – означає і зробити успішною людину, і забезпечити системний прогрес суспільства. Важливо підготувати людину до життя в глобалізованому просторі, де на неї чекає незліченна кількість динамічних і часто суперечливих комунікативних впливів» [1, с. 345].

Сьогодні люди навряд чи можуть дозволити собі стабільність. Якщо людина спробує зберегти свою стабільну ідентичність, роботу чи погляди на світ, то ризикуватиме відстати, коли світ зі свистом пролетить повз неї. Щоб вижити і процвітати в такому світі, людині потрібна висока ментальна гнучкість і величезні резерви емоційної рівноваги. Вона повинна бути готовою до того, що раз по раз муситимете прощатися з чимось, що найліпше знала, і почуватися невимушено з невідомим. Проте навчати молодь приймати невідоме і зберігати при цьому ментальну рівновагу значно важче, ніж викладати їм рівняння з фізики чи причини Першої світової війни, не можна навчитися життєвої стійкості, читаючи книжку чи слухаючи лекцію. Самим учителям бракує ментальної гнучкості, необхідної в наш час, бо вони самі є продуктом старої освітньої системи.

Процес навчання сьогодні повинен все більше ґрунтуватися на здатності знаходити знання і звертатися до них, застосовуючи їх для вирішення завдань і проблем. Вчитися тому, як вчитися, як трансформувати інформацію у нові знання, у конкретні пропозиції – все це важливіше, ніж запам'ятовування конкретної інформації. У цій новій парадигмі найголовніше

– здатність шукати і знаходити нову, потрібну актуальну інформацію, яка відповідає вимогам часу. Люди потребують здатності використовувати інформацію, визначати різницю між важливим і неважливим, а передусім об'єднувати численні біти інформації в широкую картину світу.

Найпродуктивніше це завдання може виконати філософія, яка завжди була надійним другом і порадиником у вирішенні суперечностей між людиною і світом. Філософія є активізацією творчих можливостей людини в її прагненні зрозуміти життя, вона завжди спрямовувалася проти краху, кризи, занепаду цивілізації, культури і духовності людини. Філософська рефлексія найбільшою мірою сприяла здобуттю людиною свободи. Людство, котре давно вже усвідомило роль і значення філософії, завжди звертатиметься до багатства її ідей. Завдяки їм тільки й можна виявити, досягнути і розвинути глибокі смисли свого власного буття, які виступають у різних символічних формах – мовних, культурних, технічних, інформаційних тощо.

Ставлення до філософії сьогодні далеко неоднозначне. Дехто, особливо з числа орієнтованих на позитивістський світогляд, навіть вважає, що філософія своє віджила, що її неначебто слід замінити новим позитивним знанням. Такого роду сентенції можуть мати місце стосовно традиційно уможляданих форм філософії, які не завжди встигають за стрімким поступом сучасних наукових і технологічних новацій, її прогнози, як правило, запізнюються, а їх практичне значення залишає бажати кращого. Насправді ж тільки філософія на сьогодні володіє необхідним інструментарієм, категоріальним апаратом та потенціалом для осмислення і пояснення практичного значення всього того, що є актуальним у всіх наукових галузях.

Тисячі років філософи й мудреці заохочували людей пізнати самих себе. Однак ця порада ніколи не була такою нагальною, як у ХХІ столітті, бо, на відміну від часів Лао-Цзи чи Сократа нині існує серйозна конкуренція. Питання «Хто я?» стане значно важливішим і складнішим питанням, ніж будь-коли. Це, напевно, спричинить колосальні стреси. Адже зміни завжди сповнені стресів, і після певного віку більшість людей не любить змін.

Сучасна освіта має зосередитися довкола формування у людей критичного мислення, комунікації, колективної роботи і креативності. Навчальні заклади мають зменшити формування технічних умінь і зробити наголос на загальноцільових життєвих уміннях. Найважливішою з усіх буде здатність впоратися зі змінами, навчитися новому і захищати свою ментальну рівновагу в незнайомих ситуаціях.

Вимогою сьогодення стало навчання впродовж усього життя, потреба в неперервній освіті та професійній підготовці зумовлена коротким «життєвим циклом» знань, навичок і професій. Внаслідок цього все важливішими стають неперервність освіти та регулярне оновлення індивідуальних здібностей, підвищення кваліфікації. Вимоги, які ставляться до неперервної освіти, можуть привести також до поступового стирання меж між базовим і подальшим навчанням, а також міжпрофесійним навчанням молоді та підготовкою фахівців

у процесі їх професійної діяльності.

Необхідність постійної освіти впродовж усього життя змінює її часові межі, а нові інформаційно-комунікаційні технології стирають просторові бар'єри. У цих змінах, зумовлених багатьма інноваційними підходами, інституціональна диференціація прискорюватиметься, зумовлюючи появу величезної кількості різноманітних організаційних конфігурацій і моделей.

Однією з головних проблем сучасного суспільного розвитку є недостатній рівень культури та духовності, як на глобальному рівні, так і стосовно окремих спільнот та особистостей. Для розвитку міжкультурного діалогу та ефективного міжнародного співробітництва необхідною є гуманітарна культура, що формується завдяки гуманітарній освіті, адже саме вона розвиває якості особистості, які полегшують міжкультурний діалог. На думку Олексієнка Р.В., «гуманітарна культура виступає тим фундаментом, на основі якого будуються ефективні соціальні відносини, засновані на принципах взаємоповаги та поваги до моральних, духовних принципів всього суспільства та певних соціально-культурних груп» [2].

У сучасній вищій освіті намітилася тенденція занепаду гуманітарної складової, увага зосереджується переважно на професійній підготовці фахівців, розвитку знань, вмінь та навичок, які допоможуть їм досягнути матеріального благополуччя, тобто зорієнтовані на матеріальні, а не гуманітарні цінності. Але потрібно пам'ятати, що завданням освіти є підготовка людини не лише до професійного, але і до соціального життя, формувати навички і знання, які сформуєть не просто фахівця, але і громадянина. Гуманітарна освіта сприяє успішній соціалізації людини та полегшує її соціальні відносини через засвоєння культурних цінностей, що поділяє переважна більшість суспільства. До схожого висновку приходять О.С. Запесоцький [3, с. 289], який вважає, що гуманітарна культура є засобом соціальної інтеграції та індивідуалізації особистості.

Водночас сутність гуманітарної культури базується на таких поняттях, як духовність, мораль. Сьогодні ці поняття дуже рідко стають на передній план в освіті, яка стає все більше професійно-орієнтованою, в той час як гуманітарна культура, включаючи духовність, моральність, етичність залишаються нерозвинутими складовими сучасної освіти та культури. Точніше, сучасна вища освіта не приділяє їм стільки уваги як професійним дисциплінам, що формують професійні навички, вміння та знання студентів.

Духовність як основа гуманітарної культури створює ціннісну базу, на основі якої представники різних культур можуть ефективно спілкуватись один з одним як рівноправні члени світової спільноти. Духовність в великій мірі базується на моральності людини. Моральність це система норм поведінки, прийнятна для суспільства, як обов'язкова для його членів. Тобто ці норми є суспільно важливими і необхідними для використання. В іншому випадку поведінка людини стає аморальною і суспільно неприйнятною. Більше того, моральність також містить визначення правильних (з точки зору мора-

льності) мотивів поведінки та пояснення причин, з яких поведінкова норма є обов'язковою. Етичність, в свою чергу, має на увазі відповідність поведінки людини та рішень, що приймає людина, певним стандартам, правилам та вимогам, прийнятим у певному соціальному колі [2, с. 20]. Етичні норми існують в соціальних групах, що мають спільну культуру, адже одна і та ж поведінка може бути етичною в одній культурі і неетичною в іншій.

Отже, сучасний світ, що динамічно розвивається і трансформується, у якому стан хаотичності та нестабільності стає умовою порядку, вимагає відходити від застарілих стандартів освіти, а натомість, виявляти, усвідомлювати інноваційні соціокультурні детермінанти, які сприятимуть формуванню в людині здатності до нестандартних, якісно нових рішень і дій. Саме завдяки цьому можна подолати духовну ціннісну кризу суспільства, наслідком якої є економічна, фінансова, політична, екологічна та інші кризи.

Бібліографічні посилання:

1. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. К.: Т-во «Знання» України, 2010. 520 с.
2. Олексієнко Р.В. Гуманітарна культура як невід'ємна частина сучасної освіти // https://otherreferats.allbest.ru/pedagogics/00867634_0.html
3. Запесоцкий А.С. Гуманитарная культура как фактор индивидуализации и социальной интеграции молодежи: дисс. ... д-ра культуролог. наук. СПб., 1996. 426 с.
4. Горбунова В.В. Етичні та правові аспекти психологічних досліджень. *Практична психологія соціальна робота*. 2005. № 3. С. 18-23.

Шинкаренко Інна Олександрівна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
кафедра гуманітарний дисциплін
та психології поліцейської діяльності,
доцент, кандидат психологічних наук*

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВІДЧУЖЕННЯ ЛЮДИНИ І ПРИРОДИ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Ускладнення взаємодії в системі «людина-середовище (природа)» викликано високими темпами економічного розвитку, що призвело до появи нових проблем, які потребують не тільки розуміння, але і вирішення. Створений штучний світ речей, машин, будівель, віртуальний світ Інтернету посідає все більше місце в житті людства. На споглядання, спостереження природи, спілкування з нею та один з одним люди виділяють усе менше часу. Природне навколишнє середовище все більше замінюється новими створеними умовами [1, с. 43].

Екологічні катастрофи – повені, посухи, пожежі, забруднення та інші

лиха, які постійно відбуваються і в нашій країні, і по-за її межами, мимоволі наводять на думку, що в цьому винні не тільки техніка або екологічна безграмотність, а щось інше, вочевидь, те, що криється в нашій психіці. Психічні ж процеси нам помічати набагато важче: вони всередині нас.

Сучасна екологічна обстановка, і без того достатньо тривожна, продовжує погіршуватися. І це відбувається не тільки у нас в країні, але й у всьому світі. Хоча всім відомо, що природу необхідно зберігати і охороняти. Зараз немає ні одного керівника підприємства або звичайного працівника, який би не знав про це. Але заводи, що отруюють річки та атмосферу, продовжують працювати. Аграрії завдають шкоди землям. І таких прикладів можна наводити безліч. Вони свідчать про те, що практично кожен абсолютно впевнений в тому, що його добробут не постраждає від того, що десь буде отруєна річка, атмосфера насичена шкідливими газами або відбудеться ще щось подібне. Причина психологічно байдужого відношення до результатів своєї праці криється у відчуженні людини від природи у найширшому розумінні цього поняття, у відчуженні людини від результатів своєї конкретної праці.

Але на ранніх етапах розвитку людської спільноти людина була не роздільна з природою. Її мислення перетворювало природу в живу істоту, таку ж, як і сама людина. Вона знала, коли і як себе поводити в конкретній природній обстановці. Від її поведінки залежало її майбутнє. Мислення людини було спрямовано на збереження природного середовища, в якому вона мешкала. У людини набувалися особливі правила поведінки, завдяки яким вона виживала.

Народи Півночі завжди заготовляли дрова, користуючись гарбом, зламуючи лише сухе гілля. Хоча це була тяжка праця, але дерева вони рубали у крайніх випадках [2, с. 20]. Їх свідомість, їх психологія були спрямовані не на те, щоб з меншими зусиллями заготовити більше дров, а на те, щоб зберегти навколишнє середовище. Вони усвідомлювали, що їм тут жити і їх життя залежить від благополуччя лісу, а не від швидкості заготовлення дров та кількості витраченої на це праці. Сучасна вирубка лісу у Карпатах проходить за іншими принципами, і сумні наслідки нам відомі.

На жаль, у сучасних умовах навіть закони не завжди допомагають в охороні природи, хоча мають певну гальмуючу силу. У свідомості сучасної, відчуженої від природи та продуктів своєї праці, людини практично немає гальмівних установок. Ф. Боас відзначав, що ескімоська спільнота може голодувати, але ніколи не користуватиметься тюленьми, які гріються на льоду [3, с. 62]. Проте, у нашому сучасному суспільстві уявлення про охорону тварин та рослин носять лише теоретичний характер. Це, так би мовити, насильницький шлях вироблення психології поведінки людини, а не природній. Так само відбувається відчуження дитини від школи та вчителів через примусову мотивацію навчання, хоча всім безперечно відома користь навчання [4, с. 7].

Відчуження свідомості людини від її єдності з природою сприяло найфантастичнішим «проектам віку». Від їх здійснення потерпає не стільки при-

рода, скільки сама людина. Природа лише видозмінилася: деякі види рослин змінилися іншими, зникли якісь тварини, а зафіксована поява нових. Людина постраждала через те, що корисні види тварин та рослин замінилися іншими видами, які людство ще не може утилізувати. Проектувальники, можливо, і передбачали несприятливі наслідки від здійснення своїх проєктів. Свідомість їх була відчужена від конкретних наслідків.

Потерпає Україна, та і багато інших Європейських країн, від наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. Багаточисельні дослідники цієї катастрофи, розглядаючи її у ракурсі різних наукових галузей, визначають насамперед людський фактор як аналіз людської надійності, який містить визначення потенціальних джерел людських помилок протягом часу, який передував аварії. До психологічних факторів, від яких залежить вірогідність скоєння помилок у роботі, що визначає надійність працівника, належать:

- довготривалі медичні та психофізіологічні характеристики особистості, тип темпераменту, швидкість реакцій та стійкість до негативних впливів, характер людини та її здібності;
- наявність місцевих подразників;
- морально-вольові якості людини;
- рівень освіти та розвитку, культурний рівень особистості.

Разом з тим слід зазначити, що людський фактор-надзвичайно багатоманітне та складне явище, яке піддається лише достатньо глибокому аналізу. Але світ не зробив належних висновків, АЕС продовжують проєктувати, тим самим порушуючи екологічну безпеку суспільства. В свою чергу, екологічна безпека є складовою частиною національної безпеки держави.

Техногенні аварії та катастрофи негативно впливають на соматичний та психічний стан людини. В посткатастрофний період змінюються соціально-психологічні умови її життєдіяльності, якість життя, а також – психологічне сприйняття навколишнього: настанови, ціннісні орієнтації та пріоритети особистості. Це суттєво змінює психологічний статус особистості, зміст актуальної екологічної свідомості, визначає подальші життєві цілі.

Безперечно, суспільство, занепокоєне сучасним погіршенням екологічної обстановки, намагається за допомогою юридичних нормативних актів штучно гальмувати відчуження природи і людини. Але сподіватися, що закони стануть надійною перешкодою на шляху цього відчуження не слід. Досвід показує, що свідомість людини, її психологія спрямовані на те, щоб обійти ці нормативні акти.

Таким чином, залишається тільки сподіватися на загальний розвиток культури всього суспільства, на екологічну свідомість її громадян, формування екологічних цінностей. Тільки у такий спосіб можна подолати прояв феномену відчуження людини від природи, досягти синергетичного етапу екологічної свідомості, коли людина усвідомлює свою єдність з природою.

Бібліографічні посилання:

1. Марушевський Г.Б. Етика збалансованого розвитку: монографія. Київ : Всеукраїнська Екологічна Ліга, Центр екологічної освіти та інформації, 2008. 435 с.
2. Таксами Ч.М., Косарев В.Д. Экологические и этнические традиции народов Дальнего Востока. *Природа*. 1986. № 12. С.14-21.
3. Рыжиков А. И. Природа и человек. *Вопросы психологии*. 1991. № 1. С. 60-64.
4. Абраменкова В. В. Проблемы отчуждения в психологии. *Вопросы психологии*. 1990. № 1. С. 5-12.
5. Кравченко С. М., Костицький М. В. Екологічна етика і психологія людини: навч. посіб. Львів :Світ, 1991. 104 с.

Когут Олександра Олександрівна
Донецький юридичний інститут МВС України,
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін факультету №3,
доцент кафедри, кандидат психологічних наук,

**КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЦІННІСТЬ ТА ІНТЕГРАЦІЯ
ОСОБИСТОСТІ В СУСПІЛЬСТВІ**

У новому світорозумінні змінюються аспекти *розуміння генезису свідомості*: її трактують не як похідну від матерії та енергії, а як регулятор енергії, за В. І. Вернадським [1]. То ж вчені розвивають уявлення про «організований Космос», що самоорганізується і самовиражається. Вчені шукають новий стиль мислення, що стверджує новий образ знання на основі культуростворюючої ролі науки [1]. Розумовий потенціал повинен забезпечувати гармонію, формувати *синергетичну модель світорозуміння* [1]. Із новим типом мислення на основі культури людина набуває свободи безперервної зміни програми своєї поведінки заради її удосконалення, підвищує ефективність своєї діяльності, засоби їх вирішення [1]. *Культура в синергетичній трактовці культурної динаміки* є така соціальна організація, у якій спостерігається зріст впорядкованості системи і сам хаос конструктивний у своїй руйнівності: у ньому гинуть нежиттєздатні системи, що веде до її реорганізації до тих пір, поки культурна система не набуде якості самоорганізації. *Інформація одержує надприродної якості, ціннісного смислу*. Сучасний філософ В. Ф. Капіца виокремлює такі культурологічні просторово-часові виміри: комунікативний, ціннісно-смысловий, когнітивний, інформаційно-інтелектуальний, творчо-реалізаційний, естимативний (ціннісно-нормативний) [1].

Шлях розвитку, пов'язаний із самоорганізованими системами, неможливо нав'язати із-зовні. За Ф. Коркюфом, внаслідок «*множинності соціального досвіду*» суб'єктів реальність проявляється в різних способах судження під час вираження думок, вірувань, аргументів, доказів, мають розрізнені галузі дискурсу, представлені множинністю комунікативних контек-

тів. Тому сама реальність в аспекті «поняття ментальності» є утворенням «між вибором наявних ресурсів і логікою ситуацій, що переживаються» (М. Добрі). В. Ф. Капіца виокремлює декілька типів «архетипових реальностей»: «звичайна реальність», яка формується шляхом вибіркового сприйняття, неконцентровано, нестабільно; «відфільтрована реальність» як відбір необхідних для виживання подразників; «погоджена реальність», як буття для нас; «імпритингова реальність» формується в разі особливостей характеру сприйняття людиною дійсності, що обумовлена вродженими генетичними програмами (К. Лоренц, О. Хейнрот); «галографічна реальність» світу, за К. Прибрамом, сприйняття не тільки даного моменту, а й асоційованого комплексу цього моменту з даними нашого минулого досвіду; «холономна реальність» (Д. Бом, К. Прібрам) – позапросторовий і позачасовий прихований порядок; «реальність метафізичного космічного бачення» (Лірі-Уілсон) – втілює ідею тілесно-духовної єдності [1].

Сучасний світ ускладнюється, і щоб успішно адаптуватися до нього, особистість повинна вміти керувати всіма реальностями. Проблема розвитку особистості є актуальною та центральною для всіх галузей наукового знання. І хоч вона різноманітно висвітлюється у психологічних теоріях, все ж залишається малорозробленою. У наш час формування постіндустріального інформаційного суспільства особливої уваги заслуговує комунікативно-міжособистісний аспект зазначеної проблеми. Важливою культурною складовою розвитку особистості є *мотив самореалізації*. Ідея самореалізації особистості досліджувалася як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями: самореалізація як втілення образу бажаного майбуття, за П. К. Анохіним; самореалізація як опредметнення і розпредметнення культурних сил, за Г. С. Баптищевим; самореалізація як самомотивація вищими почуттями без надмірного волевого зусилля, за Л. І. Божович; самореалізація як процес та результат втілення початкового культурного потенціалу особистості, за Л. С. Виготським; самореалізація як самовираження, за О. Ф. Лосєвим та С. Л. Рубінштейном; самореалізація як самоактуалізація – ріст, розвиток, індивідуація, за А. Маслоу; самореалізація як динамічний процес самоусвідомлення на шляху досягнення цілісності, за К. Левіним та Ф. Перлзом; самореалізація як втілення того, що «дано», за К. Г. Юнгом та ін.

Слід зазначити, що *повноцінна самореалізація обов'язково передбачає комунікативний аспект* у вимірі «Я – світ інших людей», вважають науковці. Мова відіграє найважливішу роль у розвитку особистості (Дж. Бруно), інша людина слугує мотивом спілкування (О. М. Леонтьєв). На думку М. Лісіної, спілкування необхідне для того, щоб пізнати себе та оцінити себе через іншого та за його допомогою. За такого підходу стає зрозумілим, що особистість – інобуття – буття в іншій людині, яке залишає слід в іншій людині. Е. Ельконін сказав, що людина народжується для того, щоб наслідувати в іншому. З огляду на проведений теоретичний аналіз, даний аспект розкрито недостатньо, зокрема, малодослідженими залишаються

«архетипи», що визначають комунікативну ціннісно-смыслову доміную в процесі міжособистісно-комунікативної самореалізації. Виокремлення таких архетипів, на нашу думку, спростить можливість самовизначення комунікативної цінності власного «Я» для іншого («Що я даю іншим?») та значення комунікативної цінності інших для «мене» («Що інші дають мені?») у процесі комунікації, сумісної діяльності, самоідентифікації. За К. Г. Юнгом, «архетип», «першопочатковий образ» – це символічна формула, яка починає діяти кожен раз, коли немає свідомих ідей, або вони пригнічуються зовнішніми і внутрішніми причинами. У К. Г. Юнга «архетип» представлений поняттям «самість» – це ширше поняття, ніж «Его», воно включає і свідоме, і підсвідоме; це інстинктивний, вроджений спосіб психічного досягнення.

Теоретично припускається, що *архетипова істина носить всезагальний символічний характер* та може виявити справжні, комунікативно-ціннісні мотиви поведінки особистості у соціальному житті. У чому ж полягає викривлення людської природи? К. Г. Юнг описав їх через базові дихотомії комунікативної складової, що створені природою, а проявляються та усвідомлюються у міжособистісних стосунках. Він зазначив, що розвиток – це диференціація раніше єдиного явища – виокремлення власного «Я», утворення нових елементів у процесі розвитку самосвідомості. Даний процес К. Г. Юнг ототожнює із процесом самореалізації особистості. Свідоме розуміння себе та інших він назвав «realization» [98, с. 179]. Він вважав, що взаємовідношення можуть бути тільки там, де дана відмінність існує; природа несвідомих мотивів повинна бути зрозумілою [98, с. 176]. Процес самоусвідомлення полегшують поняття, що позначають базові вроджені функції:

– екстравертивна та інтровертивна настанови вказують на різні форми відношення до об'єкту: інтроверти орієнтовані на суб'єкт, пізнаючи світ інших через власний внутрішній світ, – усвідомлення того сліду, що залишає інший через власні переживання, власні ідеали; екстраверти орієнтуються на те, як прийнято у суспільстві; це типові настанови, що представляють собою процеси адаптації з біологічної точки зору; два способи адаптації це два різні шляхи до успіху – інтроверт монополює досягання успіху, а екстраверт – завдяки багаточисельним стосункам з іншими;

– інтуїція та відчуття у сприйнятті світу пов'язані з орієнтацією на світ духовний, який людина пізнає через інтуїтивні здогадки, та матеріальний, що дано людині пізнати через відчуття;

– мислення та почуття у сприйнятті світу вказують на орієнтацію в судженнях особистості: на факти чи на переживання;

– раціональність та ірраціональність (мисленнєвий та почуттєвий типи К. Юнг назвав раціональними, а інтуїтивний та чуттєвий – ірраціональними).

Викривлення людської природи, за К. Г. Юнгом, виявляється в неврозах, причина яких полягає у ненормальних умовах ставлення батьків до дітей: сильна настанова матері нав'язується дітям і проявляється як результат

насилля над їх індивідуальністю.

Пізнавально-комунікативні домінанти є вродженими і їх чотири, одна з яких переважає, завдяки їй особистість відчуває себе впевненою, адже вона допомагає в пізнанні інформаційної дійсності й надає максимально інформацію про світ й впливає на формування світогляду особистості. Завдяки їй особистість набуває необхідної для адаптації у суспільстві інформації. Отже, пізнавальних процесів чотири – відчуття, емоція, мислення, інтуїція. Навчитися їх диференціювати та застосовувати – предметно задача кожного, хто прагне ефективного розвитку. Звідси виокремлено психотипові пізнавальні характеристики людей. Інтуїтивні особистості керуються переважно символічно-образним сприйняттям світу; емоційні – орієнтуються на емоції, мисленнєві на пізнавальну логіку, сенсорики – на тілесні відчуття.

Керуючись теоретичними надбаннями К. Г. Юнга, А. Аугюстінавічуте, І. Майєрс-Бріґс шукали принципи сумісної взаємодії різних психотипів на основі взаємодоповнення. На певному етапі особистість починає самосвідомо організовувати своє власне життя, визначати тією чи іншою мірою свій власний розвиток, на думку психолога В. І. Колеснікової [2]. Досліджуючи ідеї аналітичної психології К. Г. Юнга, вона довела, що у представників одного й того ж самого психологічного типу виявляється стійкий набір дій з організації життя, що вказує на типологічні особливості самодетермінації життя особистості. Об'єм особистісних сенсів реалізовується через усвідомлення несвідомих аспектів «самості» (центр прояву несвідомого). Тож, як показує об'єктивний аналіз, самореалізація є можливою за умови диференціації та розвитку апріорно заданих власних пізнавально-комунікативних структур особистості, які проявляються у взаємному спілкуванні з іншими.

Отже, з огляду на проведений теоретичний аналіз, можемо зробити висновок про існуючі на рівні індивіда задатки культурно-інформаційного розвитку особистості – комунікативно-міжособистісні архетипи. Ними є апріорно задані стабільні структури в системі «індивід – особистість – індивідуальність», що є базовими, фундаментальними; їх людина в собі пізнає, а потім свідомо вчиться спрямовувати та адаптувати їх до інших людей. Більш розвинуті функції свідомості проявляються – реалізуються, а менш розвинуті – мало усвідомлюються, можуть витіснитися та виконують роль компенсуючих механізмів у вигляді невротичних симптомів. Домінуючі комунікативні функції є свідомими і повністю знаходяться під контролем, а менш розвинуті – менш контрольовані. Домінуючі функції – вираження свідомої особистості, її цілей, її волі і досягнень. Менш розвинуті проявляються ситуативно, малоконтрольовано, просто трапляються з людиною. За допомогою спостереження можна встановити, яка функція повністю знаходиться під контролем свідомості, а яка має випадковий характер.

Бібліографічні посилання:

1. Когут О. О. Культурно-комунікативні основи розвитку особистості. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова : матеріали II міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні проблеми теоретичної та консультативної психології». К. : «НПУ імені М.П. Драгоманова», 2015. С. 103-108.
2. Когут О. О. Перспективи розвитку сучасної психології. Науковий журнал «Психологія і особистість» №2 (8) Частина 2. Київ-Полтава : 2015. С. 48-59.
3. Когут О. О. Психологічна культура особистості у кризовому суспільстві. Вісник Київського Національного університету імені Тараса Шевченка «Психологія» №1(6)/2(7). К. : 2017. С. 69-74.
4. Когут О. О. Проблема становлення інформаційного суспільства і світогляду людини (культурно-національний аспект) / О. О. Когут // Сталий розвиток гірничо-металургійної промисловості – 2007 : матеріали міжнар. наук.-техн. конф. (м. Кривий Ріг, травень 2007 р.). – Кривий Ріг : Видав. центр КТУ, 2007. – С. 73–77.

Колісник Лариса Олексіївна
*Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»,
кафедра історії та політичної теорії,
завідувач відділу аспірантури та докторантури,
кандидат соціологічних наук, доцент*

АКРЕДИТАЦІЯ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ У ВИЩІЙ ОСВІТІ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Будь яка соціальна система завжди намагається максимально зберегти стан інертності, незмінності, збереження своєї енергій в різних її проявах. Цей феномен є протиріччям для формування громадянського суспільства, переорієнтації на нові потреби, побудови системи, яка б відповідала постійними викликам суспільства, темпи зміни якого прискорюються. Інститут вищої освіти – це один з найбільш традиційних (неповоротких, немодернових, консервативних) інститутів. До речі традиційність в даному випадку оцінюється як негативна для руху властивість, так і нейтральна та позитивна – збереження відтворення та передача загальнолюдських цінностей, які не повинні швидко змінюватись. В той же час на нього покладається відповідальність за відтворення саме сучасного суспільства як носія цілого арсеналу моральних інформаційних, технічних, фінансових, педагогічних і багато інших глобальних цінностей. Назвемо це функціональною амбівалентністю.

Ще одна причина того, що вища освіти не може існувати в незмінному стані є також втрата нею стратифікаційної функції, яка полягала у тому, що наявність вищої освіти, отримання престижної спеціальності гарантувало просування до отримання решти існуючих, визнаних у суспільстві високих

соціальних благ, надавало перевагу перед іншими громадянами, які не мали такої освіти. Загальна доступність вищої освіти, невідповідність її запитам ринку праці призвели, які є закономірними наслідками і причинами кризи вищої освіти, перестали виконувати таку роль. В певний період часу (протягом останнього десятиліття) таку стратифікаційну роль виконували закордонні вищі навчальні заклади. Передбачалось, що отримана там освіта є більш сучасною, їдуть її отримати найбільш вмотивовані, активні, креативні студенти. Додати ще знання мінімум однієї іноземної мови, проходження практики на європейському (частіше з все) ринку праці. З часом і в цій системі відбуваються зміни – найбільш вмотивовані та достойні не повертаються до України, не завжди можуть нострифікувати отримані за кордоном документи, що теж об'єктивно відштовхує їх від повернення додому, за гроші можна вступити в будь який навчальний європейський заклад учню з не найвищими показниками у навчанні.

Крім того можна визначити ще багато причин, що підштовхують до реформування вищої освіти: глобалізація, цифровізація, швидкий темп зміни економічних відносин, структури виробництва, структури ринку праці, міграційні практики, культурні стереотипи, тощо.

Тож загострення кризи відтворення суспільства, громадянського суспільства, через кризу у вищій освіті закономірно спровокувало інституційні спроби реформатування всієї системи. Часта зміна керівників міністерства освіти і науки, цілих команд підтримки – маркер не тільки кризи політичної, але також закономірний показник запущених змін, опору будь яким змінам. Тобто можна стверджувати, що зміни без опору більшості неможливі. Але це не значить, що кожен опір блокує тільки позитивні зміни.

Інтеріоризуються та будуть підтримані найбільш прораховані, відповідні ситуації, конструктивні зміни. А швидкість їх впровадження залежатиме від налагодженої ефективної практики комунікації з зацікавленими сторонами, отриманням зворотного зв'язку реагуванням на нього.

Громадянське суспільство в першу чергу передбачає не стільки зміну в вертикалі зв'язків, а конкретніше напрямку ініціативи змін, їх підтримки з «зверху вниз» на «знизу вверх», скільки (і це дуже актуально саме для вищої освіти) з вертикальних на горизонтальні. І це ще важчий та нехарактерний для українського, зокрема центрально-української та східно-української частин суспільства. Горизонтальні зв'язки породжують не тільки більшу свободу у прийнятті рішень, а й більшу відповідальність, звітність за якість результату, відкритість та обґрунтованість прийняття рішень, врахування та відслідковування задоволеності прийнятими рішеннями.

Тобто без докорінних соціально-культурних змін, змін цінностей суспільств, швидких реформ не буде.

Саме тому так болісно сприймають в системі вищої освіти, зокрема нові процедури акредитації освітніх програм, яка запроваджена новоствореним Національним агентством з забезпечення якості вищої освіти. Хоча їх основ-

ні вимоги базуються виключно на тих, які існували раніше, а додається лише прозорий та однозначний механізм перевірки представленої на акредитацію інформації. Замість проходження процедури за домовленістю, не вдаючись в подробиці, створюючи фіктивний механізм процедури. Складно сприймаються у негромадському за своєю суттю та цінностями суспільстві залучення студентів, тобто одних з головних замовників та користувачів результатів діяльності вищої освіти, до процедури оцінки, тобто акредитації освітніх програм в університетах. Оскільки вертикальна система управління не передбачає врахування думок та оцінок кінцевих бенефіціантів.

Останнім часом соціологічні дослідження, які проводяться з метою вивчення оцінок студентами якості освіти, стають не просто ініціативою місцевих соціологів (хоча деякі ЗВО, в тому числі НТУ «ДП», в якому працює автор, завжди підтримували діяльність соціологів, враховували результати їх досліджень), а обов'язковим інструментом для перегляду освітніх програм, якості провадження освітньої й наукової діяльності.

З часом саме за результатами оцінок студентами якості викладання окремого викладача буде прийматись рішення про продовження його контракту в університеті, або суми заробітної плати. До речі, такі механізми давно вже існують з західноєвропейських університетах. Приміром, ще у 2009 році в Католицькому університеті в Любліні, після кожної сесії, маючи електронний кабінет, кожен студент. В тому числі і докторант/аспірант. Повинен був оцінити дисципліну, та якість її викладання, і тільки після цього бути допущеним до сесії.

Боязнь конкуренції, визнання власних помилок, нової інформації, навчитись чогось нового – гальмує формування відповідальності, і як наслідок формування громадянського суспільства. Зміни все одно відбудуться, але можуть бути різкими, неочікуваними й непрогнозованими, до яких ми не зможемо приготуватись.

Таким чином, мова не йде про те, необхідні реформи, зміни у системі вищої освіти, чи ні, а про те, як на них вірно зреагувати, наскільки правильно відбувається інформування про них, як впливати на їх перебіг, брати на себе відповідальність.

Крамаренко Юрій Миколайович
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
юридичний факультет,
кафедра кримінально-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ДОВІРИ В УМОВАХ ПОСТПРАВДИ

Довіра у взаєминах в умовах постправди стає розкішшю. Рівень довіри до органів влади, бізнесу, недержавних громадських організацій, преси та інших суб'єктів суспільних відносин стає об'єктом багатьох досліджень, в тому числі тих, що здійснюються за замовленням уряду, [1; 2; 3; 4] та є предметом змагань політиків та підприємців. В національній доповіді «Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії» довіра, визначається як складова «духовної сфери життєдіяльності сучасного суспільства», джерело «набуття її суб'єктами внутрішньої свободи» та «запорукою поширення ненасильницької, свідомої соціальної взаємодії» [5, с.145].

Спостерігаючи за результатами досліджень щодо стану довіри до основних суб'єктів впливу на соціальні процеси, можна помітити, що суспільство знаходиться в дещо збентеженому стані й проявляє недовіру до соціальних та державних інститутів. Крім того, за даними «Daniel J. Edelman Holdings Inc.» 83% співробітників у світі занепокоєні втратою роботи, більш ніж половина їх респондентів відчуває втрату поваги й гідності, три чверті занепокоєні тим, що «підробні» новини будуть використовуватись як зброя, а 60% бояться технологічних змін [6].

Припускаючи, що такі дослідження максимально відображають дійсний стан суспільства, можна стверджувати про необхідність знаходження дієвих інструментів щодо побудови комфортних взаємин, основою яких є довіра. Ці дані також вказують на наявність підозрливості у взаєминах. Оскільки на думку фахівців безпідставна підозрливість є формою агресивної поведінки [7, с.171], то цілком придатними для застосування будуть інструменти, які застосовуються при нейтралізації конфліктних ситуацій, де агресія опонентів один до одного є характерною рисою.

Питанням взаємодії соціальних систем присвячена досить не нова, проте корисна та актуальна робота Р. Акоффа і Ф. Емері «Цілеспрямовані системи» [8]. В цій роботі чимала частина присвячена саме вирішенню конфліктних ситуацій і взаємній комунікації, що може бути використано для знаходження шляхів розв'язання проблем комунікації в умовах постправди.

З погляду впливу на конфлікт Р. Акофф і Ф. Емері використовують три поняття, які українською мовою можна озвучити як «усунення», «подолан-

ня» та «вирішення». Перше зводиться до зміни в оточенні конфлікту, при якому його учасники перестають конфліктувати між собою (наприклад, ізоляція учасників або усунення причин). Подолання полягає у змінах «в поведінці або у властивостях одного або обох учасників, при якому вони більше не конфліктують один з одним». Вирішення – це «вибір одним з учасників такого способу дій з безлічі доступних, який би максимізував його очікувану питому цінність» (наприклад залишення конфліктного оточення або зміна власної поведінки) [8, с.195].

З використанням розробок А. Рапопорта й інших фахівців вони роблять висновок про те, що «конфлікт, в якому для усунення або знешкодження одного з учасників застосовується фізична сила», яка «може усунути конфлікт з точки зору переможця, але не з точки зору переможеного», може спричинити ще більш негативні наслідки. Це пояснюється тим, що «вороже ставлення переможеного до переможця, як правило, не проходить, а тільки посилюється, так що при нагоді він намагається розв'язати новий конфлікт, найчастіше ще більш інтенсивний, ніж перший» [8, с.196].

Вони наголошують також на тому, що подолати конфлікт можливо за допомогою спілкування: «Одна з конфліктуючих сторін може вдатися до спілкування, щоб впливати на поведінку іншої сторони, або інформуючи її (змінюючи її вірогідність вибору), або інструктуючи її (змінюючи ефективність її вибору), або мотивуючи її (змінюючи ті цінності, які вона приписує можливим результатам), або, нарешті, комбінуючи всі ці форми» [8, с.196]. Окрім цього, автори роблять акцент на тому, що при подоланні конфлікту нав'язування є неефективним способом впливу, оскільки воно не залишає опоненту «жодного вибору». Натомість засоби стримування, винагороди та спілкування використовують для того, щоб спонукати опонента до потрібної поведінки, при цьому залишаючи право вибору за ним [16, с.198].

З огляду побудови ефективної комунікації між опонентами, у вказаній роботі зроблено посилання на гіпотези, висунуті А. Рапопортом, котрі зводяться до наступного. По-перше, «якщо двом ворогуючим особам доводиться сперечатися про предмет, з приводу якого їхні думки розходяться, то вони швидше дійдуть згоди, якщо від кожного з них вимагати, формулювання точку зору опонента в прийнятному для опонента вигляді». По-друге, необхідним є окреслення кожною стороною меж та умов «обґрунтованості позиції опонента»: «Ця гіпотеза пов'язана з повідомленням або з повідомленнями, адресованими кожним учасником конфлікту своєму опоненту, де перераховуються умови, при яких, на його думку: 1) переконання опонента з приводу Х (предмету протиріччя – авт.) є обґрунтованими і 2) його ставлення до Х виправдано. Вона стверджує, що такий взаємний обмін призведе до того, що в результаті подальшого спілкування відмінність у ставленні до Х буде зменшуватися» [8, с. 264-265].

Таким чином, одним із ефективних засобів, що дозволяє вплинути один на одного й змінити поведінку опонентів під час взаємин є спілкування, в

якому відсутні викривлення або некоректне тлумачення інформації, якою обмінюються учасники. Формування взаємного спілкування, що засноване на засадах дискусії під час якої сторони починають повною мірою розуміти один одного, може підвищити рівень довіри на всіх рівнях і видах суспільних відносин, а також допомогти усунути суперечності й необґрунтовані підозри чи звинувачення один одного. Отже, заданням соціальних та державних інституцій, що прагнуть формування довіри у взаєминах, є побудова саме таких платформ для взаємного спілкування та розуміння, що є відмінними від платформ для поширення або нав'язування певної інформації.

Бібліографічні посилання:

1. World-Low 9% of Ukrainians Confident in Government. URL: <https://news.gallup.com/poll/247976/world-low-ukrainians-confident-government.aspx> (дата звернення 10.05.2020р.)
2. 2020 Edelman trust barometer. URL: <https://www.edelman.com/trustbarometer> (дата звернення 10.05.2020р.)
3. Про затвердження Порядку проведення оцінки рівня довіри населення до Національної поліції. Постанова Кабінет Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 58. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/58-2018-p> (дата звернення 10.05.2020р.)
4. Оцінка громадянами ситуації в країні та діяльності влади, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків. URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-diialnosti-vlady-riven-doviry-do-sotsialnykh-instytutiv-ta-politykiv>
5. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії : національна доповідь: підручник / ред. кол.: С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Ю. Ж. Шайгородський та ін. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАНУ України. Київ: НАН України, 2016. 284 с. URL: http://nbuviar.gov.ua/images/naukmon/Cuvilizaciynuy_vubir_Ukrainu.pdf (дата звернення 10.05.2020р.).
6. The evolution of trust. URL: <https://www.edelman.com/research/evolution-trust> (дата звернення 10.05.2020р.)
7. Зелинский А.Ф. Криминальная психология. Научно-практическое издание. – К.: 1999. – 240 с.
8. Акофф Р., Эмери Ф. О целеустремленных системах. Пер с англ. под ред. И.А. Ушакова. М.: 1974, 272 с.

Сергієнко Тетяна Іванівна

Національний університет

«Запорізька політехніка»,

юридичний факультет,

кафедра загальноправових та політичних наук,

кандидат політичних наук, доцент

**ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
І ПОЛІТИКА В ЕПОХУ ПОСТПРАВДИ**

Актуальність даного дослідження полягає у тому, що інформація є механізмом, що забезпечує цілеспрямовані дії суб'єктів, а її накопичення дозволяє здійснювати корекцію поведінки суб'єктів та інститутів влади. За до-

помогою інформації можна дезорієнтувати людей, впливати на політичну діяльність та маніпулювати людською свідомістю. При цьому, зміни які відбуваються в даний час, під впливом інформаційних комунікацій, окрім позитивного впливу, несуть з собою серйозні проблеми. Сучасне суспільство живе в інформаційному світі, під впливом великої кількості інформації, яка постійно змінюється, впливаючи на свідомість та уявлення людей. Виступаючи складовою частиною всієї людської діяльності інформація здійснює повсюдний вплив на всі сфери життєдіяльності людини.

Реалії сьогодення свідчать, що під впливом інформаційно-комунікаційних потоків інформації відбувається створення глобальної інформаційної інфраструктури, що забезпечує ефективний інформаційний вплив людей та доступ до інформації. Комунікації в сучасному суспільстві розуміють як передачу різноманітних даних та повідомлень, які мають безпосередній інформаційний вплив і психологічний примус [1, с. 75]. Щодо сучасного політичного процесу, то він безумовно характеризується використанням різноманітних форм впливу, і найбільш поширеним є саме маніпулювання свідомістю. В сучасному світі у влади немає інших засобів впливу, крім комунікативних [2, с. 13].

Комунікація може бути різною за формою: міжособистісною, здійснюватися за допомогою якогось індивідуального засобу чи масовою. Також вербальною і невербальною. Вербальна комунікація – це наше звичне використання мови. До невербальної належать міміка, жестикуляція, зовнішній вигляд. Також, комунікація буває усною і письмовою, формальною і неформальною [4, с.14].

Здійснення комунікацій у складних соціальних системах – це процес, необхідний для будь-якої управлінської дії, тому важливим є моделювання інформаційного процесу. Як зазначає Є.Бистрицький, «в сучасній масовій комунікації спостерігається критичне ставлення до випадків викривлення прийнятих мовних норм правопису та, особливо, до хибної логіки – до порушення формальної логіки в побудові комунікативного висловлювання» [3, с, 55]. Перетворення будь якої інформації в ресурс стратегічного значення забезпечує можливості для розвитку інформаційного суспільства, що також, сприяє становленню та розвитку нових економічних і політичних відносин. Питання про інформаційно-комунікативні стратегії набуває сьогодні все більшої актуальності, адже вибір комунікативних стратегій визначається основними цілями впливу на свідомість мас. Ефективність такого впливу залежить від правильного вибору комунікативних стратегій та засобів їх реалізації.

Сьогодні маніпулювання особистістю, використання різних засобів і технологій інформаційно-психологічного впливу на людей стало досить звичайним явищем в повсякденному житті, економічній конкуренції та політичній боротьбі. Це стимулювало широку поширеність і інтенсивне застосування маніпулятивних засобів і технологій впливу на людей. Сучасний етап розвитку не тільки не знизив, а посилив тенденцію до використання новітніх те-

хнологій інформаційного впливу маніпулятивного характеру на психіку людей в політичній боротьбі [5, с. 100].

Таким чином, значимо, що інформаційна політика влади повинна працювати не лише на висвітлення її дій, а скоріше на організацію інформаційних потоків усієї держави. Сучасне суспільства, в якому володіння новітньою інформацією є рушійною силою будь яких змін та розвитку. Інформація лежить в основі нового інформаційного світогляду, що формує у свідомості людини нову єдину інформаційну картину світу як інтегративний образ інформаційно-комунікативної реальності – системи масової свідомості, породжуючи систему більш високого порядку – інформаційні процеси.

Бібліографічні посилання:

1. Арабаджиев Д.Ю., Сергієнко Т.І. Особливості розвитку сучасного інформаційного суспільства в Україні в умовах політичної конфліктності // The 2 nd International scientific and practical conference «Scientific achievements of modern society» (October 9-11, 2019) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2019. С.74-79.
2. Арабаджиев Д.Ю., Сергієнко Т.І. Маніпулювання свідомістю суспільства в умовах інформаційної та гібридної війни в Україні // Гілея: науковий вісник. К.: «Видавництво «Гілея», 2019. Вип. 146 (№ 7). Ч. 3. Політичні науки. С.12-15.
3. Бистрицький Є. Екзистенційна істина і постправа // Філософська думка. 2018. № 5. С. 54-71.
4. Квіт С. Масові комунікації. Друге видання, виправлене і доповнене. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2018. 352 с.
5. Сергієнко Т.І. Особливості формування інформаційного суспільства в Україні в умовах гібридного миру та війни // Contemporary Issues of Digital Economy and Society. Series of monographs Katowice School of Technology. Monograph 36. The authors bear full responsible for the text, data, quotations and illustrations Copyright by Katowice School of Technology, 2020. С. 99-108.

Бурлаченко Олександра Степанівна

*Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка,
завідувач відділення психологічного забезпечення*

**КОМУНІКАЦІЯ В ЕПОХУ ПОСТПРАВДИ: ФЕЙКИ,
МАНІПУЛЯЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ
ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19**

Сучасний світ і епоха цифрових комунікацій – ці поняття наразі є невідимими. Цифрові технології вже докорінно змінили й продовжують змінювати наше життя. Майже кожен отримав доступ до інформаційного середовища, звідки черпає знання, цінності, стереотипи тощо. Але всупереч оптимістичним сподіванням, інформаційний простір не став сферою домінування ані демократичних цінностей, ані логічного мислення. Крім правдивої інформа-

ції, у ньому поширюються хибні дані, нетерпимість, ворожнеча.

З 2016 року, в результаті успішної маніпуляції у цифрових медіа, в науковому, журналістському та медійному середовищах популярним стало поняття «постправа», яким позначають небажання людей споживати зважену та фахову інформацію. Постправа – це спрощення і схематизація складних тем. Вона ознаменовує перемогу емоційних та естетичних аргументів у тих дискусіях, де мали б переважати раціональні докази. Активно використовуються прийоми й технології, які відвертають увагу людей від справжнього змісту, підмінюючи його на такий, до якого важко підібрати контраргументи або на такий, який допомагає медіа підвищувати свій рейтинг.

Існують певні етапи, коли зростає активність впливу на свідомість суспільства. Останні події в світі, а саме поширення коронавірусу й висвітлення інформації щодо пандемії COVID-19 вплинуло на поширення дезорієнтації, панічних настроїв серед населення, сприяло погіршенню психологічного здоров'я окремих людей і суспільства в цілому. Теорії змови, дезінформація, фейковий новини про коронавіруси SARS-CoV-2 і пандемії COVID-19 на наших очах стали *інструментами інформаційної боротьби*. Ще в лютому 2020 року на Мюнхенській конференції з безпеки генеральний директор ВО-ОЗ Тедрос Адха Гебрейесус заявляв: «Фейкові новини поширюються швидше і простіше, ніж вірус. І вони точно так само небезпечні».

Безперечно, що фейків (неправдивої інформації), у класичному розуміння цього слова, стає все менше. У наш час, справжній фейк – це професійно змонтований або ж створений з нуля постановочний контент, який дуже важко перевірити за допомогою типових порад чи інструментів. Маніпуляція в медійному середовищі – це техніка цілеспрямованого викривлення інформації заради формування певного погляду, певного ставлення до тієї або іншої проблеми/особи/явища. Прикладами маніпуляції в медіа можуть бути: надання неповної інформації, навмисне приховування певного аспекту інформації, зміщення акцентів у повідомленні, висмикування з контексту тощо. Фейки й маніпуляції в медіа небезпечні, бо демонструють силу медіа, силу комунікації як інструменту, який здатний змінити настрої суспільних груп і навіть цілих суспільств.

Розглянемо проблему комунікації щодо COVID-19 з декількох сторін. По-перше, існує проблема комунікації влади з населенням щодо ситуації з коронавірусом – інформації з офіційних джерел недостатньо, що призводить до поширення чуток та зростання недовіри до влади; іноді спостерігається певна суперечливість у повідомленнях офіційних структур, використання різної термінології, розбіжність статистичних даних. По-друге, незалежні ЗМІ, намагаючись підняти свій рейтинг – використовують занадто емоційну лексику, фотографії, які не мають відношення до описаних подій, неперевірену інформацію, гучномовні заголовки типу: «Коронавірус: "Я, без сумніву, важче хворів на грип"», який містить інформацію про перебіг захворювання у однієї людини, але одночасно натяк на те, що так перехворіють усі інфікова-

ні. Пізніше назву статті було змінено на: «Коронавірус: "Найгірше – це неконтрольований кашель"». Викликають сумніви щодо інформації, отриманої з анонімних джерел чи коментарі «нефахівців», або загадкових «британських вчених».

Ще одним джерелом недостовірної інформації, фейків є соціальні мережі, популярність яких зростає з кожним днем (за результатами дослідження компанії Яндекс, у чотирьох найпопулярніших соціальних мережах (ВКонтакте, Однокласниках, Фейсбуку й Твіттері) зареєстровано понад 40 мільйонів українських аккаунтів).

Завдяки тому, що у Facebook зареєстровані і активно дописують майже всі найбільш впливові політики та чиновники, ця соціальна мережа стала одним з найвпливовіших каналів поширення інформації в українських ЗМІ. Публічні сторінки замінюють собою роботу цілих прес-служб, редакцій та інших структур, які не встигли переформувати свою роботу під сучасні реалії споживання українцями інформації. З'являється велика кількість блогерів та експертів, які перетягують аудиторію традиційних онлайн-видань на себе. Це явище стає настільки масовим, що компетентність деяких експертів та блогерів тепер визначатися тільки кількістю їх підписників, і вже переважає за впливовістю центральні ЗМІ.

Крім того, кожен з користувачів соціальних мереж має можливість створювати власний контент, робити дописи, організовувати дискусії, спільні перегляди тим самим формуючи суспільну думку з різних питань й дуже часто поширюючи неправдиву інформацію. За офіційною інформацією Національної поліції України станом на 31.03.2020 року Кіберполіція встановила 116 осіб, що розповсюджували фейкову інформацію про коронавірус. Загалом виявлено 228 фактів розміщення на інформаційних ресурсах неправдивої чи провокаційної інформації щодо пандемії коронавірусу.

Висновки. Найбільша небезпека від фейків і маніпуляції в інформаційному просторі – у їхньому накопичувальному ефекті. Що більше таких викривлених новин споживає людина, то більше вона стає дезорієнтованою. Людині стає все важче відрізнити правду від вигадки, і вона може навіть свідомо уникати міркувань про те, де – правдива інформація, а де – фейк чи маніпуляція. Небезпека фейків полягає також у тому, що вони: спотворюють реальність, підривають довіру до медіа. Саме тому важливо навчитися сприймати й критично оцінювати інформацію, а також вміти розпізнавати маніпуляції, на яких ґрунтуються фейки. Головна умова розпізнання фейку – критичне ставлення до інформації.

Бібліографічні посилання:

1. Букхорст А. Медиа- и информационная грамотность и ее «подруги»// Медиа- и информационная грамотность в обществах знания / Сост. Кузьмин Е.И., Паршакова А.В. М.: МЦБС, 2013. 384 с. С. 35 – 44.
2. Голуб О. П. Медіакомпас: путівник професійного журналіста. Практичний посібник / Інститут масової інформації. Київ: ТОВ «Софія-А», 2016. 184 с.

3. Г. Почепцов. Пропаганда: возрождение старого инструментария в новых условиях.044F http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/propaganda_20_novye_izmereniya_v_deystvii/
4. Туоминен С. Педагогические аспекты формирования медийной информационной грамотности. М.: ИИТО ЮНЕСКО, 2012. URL:<https://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214708.pdf>

Новікова Наталя Анатоліївна

*Харківський національний
університет внутрішніх справ,
відділення психологічного забезпечення
відділу кадрового забезпечення,
завідувач відділення*

Руднєва Катерина Євгеніївна

*Харківський національний
університет внутрішніх справ,
відділення психологічного забезпечення
відділу кадрового забезпечення,
провідний фахівець*

ВПЛИВ МАНІПУЛЯЦІЙ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ КОМУНІКАТИВНОГО АКТУ

Нині популяризація теми впливу на свідомість, застосування різного роду технологій та прийомів набули загрозливих масштабів. Бурхливий розвиток масової культури став причиною зародження в людини нового страху – страху відкритися, щоб вільно спілкуватися з іншими. Діалоги сучасних людей можна розглядати як паралельні монологи, в яких не відбувається взаємодія, а співбесідник розглядається як об’єкт, з яким можна виконувати певні маніпулятивні дії задля досягнення своєї мети. [2, с. 48] Саме тому ми боїмося бути відвертими у спілкуванні, щоб не стати об’єктом впливу іншого, а самі намагаємось контролювати ситуацію, використовуючи для цього різні механізми, які впливають на свідомість співбесідників.

Суспільство зіткнулося з проблемою: відбуваються соціально-психологічні деформації в стосунках суб’єктів спілкування, коли людина перестає бути цінністю, а перетворюється на об’єкт, яким можна маніпулювати. Маніпуляція перетворюється на зброю нового тисячоліття і людина має навчитися розрізняти даний вид впливу і протидіяти йому, щоб не перетворитися на об’єкт в чужій грі.

Слід відзначити наявність значної кількості різних визначень того, що розуміють під терміном «маніпуляція». Зокрема такі:

- психологічний вплив на людину, який не завжди нею усвідомлюється і

змушує її діяти відповідно до цілей маніпулятора;

- штучний процес створення суб'єктом ілюзій щодо дійсності (або щодо себе), які сприймаються іншими суб'єктами (або й самим творцем ілюзій);
- приховане управління людиною всупереч її волі, яке приносить ініціаторові односторонні переваги;
- вид психологічного впливу, майстерне виконання якого викликає приховане пробудження у іншої людини намірів, які не співпадають з її актуальними бажаннями.

Маніпулятор намагається вплинути так, щоб цього не помітив суб'єкт. Об'єктами впливу можуть бути такі особливості психіки людини як: потреби, установки, ціннісні орієнтації особистості, стереотипи, страх, тривога.

Потреба є причиною будь-якої діяльності. Прийнято класифікувати потреби на нижчі (біологічні) та вищі (соціальні). Біологічні потреби – первинні, соціальні – вторинні. За походженням розрізняють потреби природні і культурні. За предметом вони бувають матеріальними і духовними.

З числа соціальних потреб варто виділити такі: трудові, пізнавальні, естетичні, правові та етичні.

Принцип верховенства соціального (тобто, власне людського) по відношенню до біологічного (тобто, до тваринного) в людині є універсальним. Людина – істота соціальна і поза людським суспільством вона не може розвинути до рівня особистості.

Однією з мішеней маніпулювання і є соціальне в людині, тобто її соціальні потреби. [3, с. 356] Прослідковується намір змінити вектор розвитку людини: замість руху вперед, до все більш духовного і натхненного, винищення соціального в людині веде її назад – до тваринного стану.

Механізмом маніпулювання свідомістю, пов'язаним із зверненням до інстинкту самозбереження, є культивування і використання страху. Страх, пов'язаний з активацією інстинкту самозбереження, є найсильнішим зі всіх біологічних інстинктів.

За допомогою культивування різних видів (та інтенсивності) страху можна радикально регулювати життя людини і суспільства в цілому – наприклад, спровокувати одні види діяльності і приглушити інші (наприклад, викликати ажіотажний попит на певну продукцію).

Існує таке психічне явище, яке будучи близьким страху, є більш універсальним – тривога.

З точки зору маніпулювання, технології культивування тривоги і неспокою є одним із знарядь маніпуляції свідомістю. [1, с. 203] Подібно до страху, насадження відчуття невпевненості, тривоги може бути як самостійним методом маніпулювання, так і одним із підготовчих заходів відносно до основної маніпуляції. При цьому, якщо страх можна розглядати як чинник, що паралізує всі види діяльності людини, не пов'язані із завданнями, викликаними активацією інстинкту самозбереження, то тривога, що не доходить по своїй інтенсивності до рівня страху, може служити чинником як гальмуван-

ня, так і активації. Варто пам'ятати, що тривога може швидко перерости в страх, а він, в свою чергу, – в паніку. Тому, такий неспокій є дуже небезпечним явищем, що може провокуватися, а потім використовуватися з метою породження страху та паніки, або виступати самостійним знаряддям маніпулювання свідомістю.

Таким чином, маніпуляція посідає особливе місце серед соціально-психологічних механізмів впливу (як засіб досягнення мети) і є невід'ємною частиною життя сучасного суспільства.

Щоб захистити себе від маніпулятивних дій та дезінформації й не допустити її поширення корисні наступні рекомендації.

Вивчити джерело інформації. Цей простий крок допоможе захиститися як від дезінформації (навмисного поширення помилкової інформації), так і від місінформації (ненавмисного поширення неправдивої інформації). [5] Незалежно від того, чи була отримана інформація від особи з вашого найближчого кола (члена сім'ї, друга, сусіда) або незнайомої людини, ретельно проаналізуйте її, перш ніж передавати іншим.

Перевірте себе на упередженість. Наш мозок запрограмований вибирати із загального потоку інформації ту її частину, яка узгоджується з нашими переконаннями. Це часто веде до помилок. Всі ми цінуємо свої переконання, тому схильні вірити людям, які їх розділяють. У підсумку ми опиняємося у власній «бульбашці фільтрів».

Мова. Якщо ви помітили, що людина використовує незрозумілі, спеціальні або дуже узагальнені слова, швидше за все вона намагається щось від вас приховати. Термінологія потрібна тільки в розмові фахівців.

Оскільки маніпулятор завжди давить на емоції, бажано постаратися притупити їх. Сприймати його слова раціонально і неупереджено.

Необхідно пам'ятати про власні переконання, бажання та цілі, до яких ви прагнете. Дуже легко маніпулювати людиною, яка не знає, чого хоче і як ставиться до того чи іншого явища.

Розвиток критичного мислення в системі загального особистісного саморозвитку допомагає нам бути більш стійкими до негативних впливів сучасного суспільства.

Бібліографічні посилання:

1. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита [Текст] / Е.Л. Доценко. СПб.: Речь, 2003. 304 с.
2. Знаков В. В. Макиавеллизм, манипулятивное поведение и взаимопонимание в межличностном общении [Текст] / В.В. Знаков // Вопросы психологии. М., 2002. №6. С. 45-54.
3. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія особистості і спілкування [Текст]: підр. / Л.Е. Орбан-Лембрик. К.: Либідь, 2004. 576.
4. Филатов А.В., Филатова В.Н. Основы распознавания и противодействия манипуляции сознанием [Текст] / А. В. Филатов, В.Н. Филатова. М.: Сенте, 2004. 200 с.
5. Telegram-канал Психологічна підтримка: t.me/psy_support.

Вишневський Сергій Вацлавович

*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
відділ кадрового забезпечення,
відділення психологічного забезпечення,
завідувач відділення*

Фролова Ірина Віталіївна

*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
відділ кадрового забезпечення,
відділення психологічного забезпечення,
фахівець*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НАДАННЯ ПЕРШОЇ ДОПОМОГИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Постановка проблеми. Екстремальні умови життєдіяльності здебільшого супроводжують надзвичайні ситуації (НС), які закономірно впливають на фізичне та психічне здоров'я людей. Людині, яка опинилась у екстремальних умовах, обов'язково повинна надаватись психологічна допомога. Екстремальні події тією чи іншою мірою впливають на кожного, проте спектр можливих реакцій і емоцій у людини вельми широкий. Люди відчувають страх або тривогу, можуть впасти в заціпеніння або апатію. Деякі люди проявляють слабкі реакції, інші – більш важкі. Можливості пристосування (психологічні, фізіологічні, соціальні) до таких умов рано чи пізно вичерпуються, що сприяє зростанню посттравматичних стресових розладів (ПТСР). Тому дуже важливим є надання фахівцями-психологами психологічної допомоги в екстремальних умовах, а саме надання кваліфікованої першої психологічної допомоги.

Стан дослідження. Особливості психологічної допомоги в екстремальних умовах розглядали Ф.Є. Василюк, О.Г. Караяні, М.О. Крюкова, Л.А. Пергаменщик, В.Г. Ромек, Н.В. Тарабрина, О.В. Тімченко, Є.М. Черепанова, С.І. Яковенко та ін. Д.Ю. Бородін, О.Я. Варга, О.В. Гнездилов, С. Гремлінг, Є.Г. Гриневич, Б. Дейтс, В.Л. Маришук, В.Л. Решетніков, А. Antonovsky, A. Baum, С. Benington, R. Bryant та ін. досліджували особливості поведінки людини в екстремальних умовах, вивчали питання керування стресом, розглядали проблеми здійснення психотерапевтичних заходів із постраждалими.

Мета – розгляд питань щодо особливостей проведення психологами необхідних заходів під час надання першої психологічної допомоги.

Виклад основних положень. Надзвичайні (екстремальні) умови характеризуються насамперед надсильним впливом на психіку людини, що викликає в неї травматичний стрес. Психологічні наслідки травматичного стресу в

крайньому вияві виражаються в посттравматичному стресовому розладі (ПТСР), який виникає як затяжна або відстрочена реакція на ситуації,

сполучені із серйозною загрозою життю або здоров'ю. ПТСР може розвиватися в умовах надзвичайної практично у кожної людини навіть за умов повної відсутності явної особистої схильності [1].

Травматичний стрес – це особлива форма загальної стресової реакції. Як відомо, стрес є неспецифічною відповіддю організму на будь-яку зміну умов, що вимагають пристосувань. Центральними положеннями в концепції стресу, запропонованої 1936 року Гансом Сельє, є гомеостатична модель самозбереження організму й мобілізація ресурсів для реакції на стресор [7].

Стрес стає травматичним, коли перевантажує психологічні, фізіологічні, адаптаційні можливості людини й руйнує захист, коли результатом впливів стресора є порушення у психічній сфері за аналогією з фізичними порушеннями [2]. Як стресор у таких ситуаціях виступають травматичні події – екстремальні, кризові та надзвичайні ситуації, що володіють потужним негативним наслідком. В умовах надзвичайної ситуації у людини відбувається розрив цілісності особистості на всіх рівнях вияву: когнітивному, рольовому, особистісному й соціальному.

Перша психологічна допомога (ППД) – це сукупність заходів загальнолюдської підтримки та практичної допомоги ближнім, які відчувають страждання і потребу. Першу психологічну допомогу може надавати не лише професійний психолог, а й інший спеціаліст, людина, яка знайома з правилами надання ППД.

Перша психологічна допомога включає:

- ненав'язливе надання практичної допомоги та підтримки;
- оцінювання потреб і проблем;
- надання допомоги у задоволенні нагальних потреб (наприклад, таких як їжа, вода, інформація);
- вміння вислуховувати людей, але не примушуючи їх говорити;
- вміння втішити і допомогти людині заспокоїтися;
- надання допомоги в отриманні інформації, встановленні зв'язку з відповідними службами і структурами соціальної підтримки;
- захист від подальшої шкоди [5].

Важливо звернути увагу що існують стани при яких недостатньо лише надання першої психологічної допомоги це такі, як:

- важкі травми, що загрожують життю та вимагають екстренної медичної допомоги;
- зміни в психічному стані, які не дозволяють особам самостійно піклуватися про себе або про своїх дітей;
- стан, у якому людина може заподіяти шкоду собі;
- стан, у якому людина може заподіяти шкоду іншим.

Під впливом травматичних ситуацій у людини порушується процес сприйняття безперервності життя і руйнуються індивідуальні пояснювальні

схеми, які до травматичного впливу робили суб'єктивний світ зрозумілим і передбачуваним. Такі переживання та думки можуть супроводжуватися неадекватними вчинками людини, що може призвести до нанесення пошкоджень собі та іншим людям, у людини можуть виникнути і суїцидальні думки. Головне – не допустити, щоб людина зробила крок до їх здійснення. У людей у такому стані спостерігаються різні негативні психічні стани, які можуть спровокувати появу суїцидальних думок, на цьому етапі важливо забезпечити психологічне супроводження. Необхідно, щоб у цей час психологи були поруч з такою людиною.

Існують три основних правила надання першої психологічної допомоги – дивитися, слухати і направляти. Ці правила допомагають оцінити кризову ситуацію, забезпечити власну безпеку на місці події, знайти підхід до людини, зрозуміти, що необхідно робити, направити їх туди, де вони зможуть отримати практичну допомогу та інформацію.

Дивитися: необхідно перевіряти умови безпеки, з'ясувати, чи є навколо люди, які дійсно потребують задоволення основних життєвих потреб; перевірити, чи є навколо люди в стані важкого дистресу.

Слухати: необхідно звертатися до людей, які можуть потребувати підтримки; з'ясувати, у чому саме вони мають потребу і що їх турбує; вислухати їх і намагатися заспокоїти.

Направляти: люди, що пережили травмуючу подію, нерідко відчувають себе незахищеними, відрізаними від світу або безпорадними. Їх повсякденне життя руйнується, вони більше не отримують звичної підтримки або раптово опиняються у стресових умовах. Спрямувати людей туди, де їм нададуть практичну допомогу, – одна з основних цілей ППД.

Перша психологічна допомога – найчастіше одноразове втручання, і ви можете знаходитися поряд з людиною тільки короткий час. Для подальшого відновлення слід спонукати людей застосовувати власні вміння справлятися з життєвою ситуацією. Допоможіть людям дати раду самим собі й відновити контроль над ситуацією.

Висновок. Психологічна робота з надання першої психологічної допомоги в екстремальних умовах є найважливішим етапом психологічної роботи фахівця-психолога. Коли і як припиняється надання допомоги, залежатиме від умов кризи, від ролі та функцій того, хто таку допомогу надає, і від потреб людей, яким ви допомагаєте.

Бібліографічні посилання:

1. Відношення до життя та смерті в умовах надзвичайної ситуації: ціннісносмысловий аспект: монографія / Д.В. Лебедев, С.Ю. Лебедева, О.О. Назаров, Н.В. Оніщенко, В.П. Садковий, О.В. Садковий, О.В. Тімченко. Х.: НУЦЗУ, 2009. 128 с.
2. Кризова психологія: навчальний посібник / за заг. ред. проф. О.В. Тімченка. Х.: НУЦЗУ, КП «Міська друкарня», 2010. 383 с.
3. Оніщенко Н.В. Особливості підготовки психолога МНС до виїзду в зону надзвичайної ситуації / Н.В. Оніщенко // Право і безпека. Х.: НУВС, 2012. №1 (43). С. 329–333.

4. Оніщенко Н.В. Роль та місце екстремальних психологів при ліквідації наслідків надзвичайної ситуації / Н.В. Оніщенко // Вісник Національного університету оборони України: збірник наук. праць. К.: НУОУ, 2012. Вип. 1 (26). С. 223–229.
5. Крюкова М.А., Никитина Т.И., Сергеева Ю.С. Экстренная психологическая помощь: Практическое пособие. М.: Изд-во НЦ ЭНАС, 2001. 64 с.
6. Психиатрия чрезвычайных ситуаций. Руководство: в 2 т. / под ред. Т.Б. Дмитриевой. М., 2004. Т. 1; 2. 361 с.
7. Ромек В.Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / В.Г. Ромек, В.А. Контрактович, Е.И. Крукович. СПб.: Речь, 2004. 256 с.

Черевко Марта Юріївна

*Львівський державний
університет внутрішніх справ,
відділ кадрового забезпечення,
психолог відділення психологічного забезпечення,
магістр психології*

Науковий керівник –

Кісіль Зоряна Романівна

*Львівський державний
університет внутрішніх справ,
кафедра психології діяльності в особливих умовах,
доктор юридичних наук, професор,
академік Академії наук вищої освіти України*

ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ ДУМОК ГРОМАДЯН В УМОВАХ ПОСТПРАВДИ

У сучасному суспільстві, де на людей значною мірою мають великий вплив засоби масової інформації (ЗМІ), кожна особистість так або інакше потрапляє у інформаційний вихор, у якому самотужки через недостатню обізнаність іноді буває неможливо відрізнити дійсне від фейків або викривленої подачі правдивих даних. І цим успішно користуються ті, кому вигідно вводити людей в оману, приховуючи важливе та налаштовуючи проти когось або чогось, задля вдоволення власних, не завжди добродесних намірів. Найпростішим прикладом можуть бути передвиборчі агітації чи антиагітації, яскрава та приваблива реклама неякісних товарів чи послуг, «сенсаційні» статті журналістів і тому подібне. Люди, сприймаючи таку інформацію, схильні цілком довіряти їй і таким чином опиняються «на гачку», потрапивши у пастку постправди, якої, на жаль, зараз значно більше, ніж правди.

Для початку слід зазначити, що означає сам термін «постправда». Даний термін з'явився в Оксфордському словнику у 2016 році як «слово року» і означає обставини, за яких об'єктивні факти є менш значущими при формуванні громадської думки, ніж звернення до емоцій і особистих переконань

людей. Інакше кажучи, це інструмент маніпулювання громадською думкою та свідомістю шляхом створення інформаційного потоку, який навмисно конструюється у сучасному суспільстві ЗМІ для створення віртуальної, відмінної від дійсності реальності. Постправа не завжди означає неправду. У більшості – це набір викривлених, «урізаних», доповнених видуманими деталями, емоційно забарвлених та підкріплених необґрунтованими судженнями правдивих фактів, про які розповідає автор [1; 2; 5].

Найбільше розповсюдження постправдива інформація отримує власне через таке джерело, як соціальна мережа (Twitter, Facebook та ін.), де будь-який опублікований на сторінці чи каналі з новинами допис журналіста підхоплюється користувачами і поширюється, видозмінюючись і доповнюючись суб'єктивним сприйняттям блогерів, які цю новину «несуть у маси» своїх читачів. А ті, у свою чергу, підхоплюють отриману спотворену інформацію і поширюють її далі, тим самим дедалі сильніше відходячи від першоджерела, яке, варто зазначити, також подається не ідеально достовірним працівниками ЗМІ. Адже журналісти, які висвітлюють ту чи іншу подію, подекуди можуть займати чиюсь зі сторін, хоча зобов'язані завжди зберігати нейтралітет та залишатися ніби осторонь, не прикрашуючи факти власними баченням та сприйняттям [3].

Постправа, яку ми щодня сприймаємо, здатна: апелювати до емоцій та особистих переконань аудиторії, тим самим ніби вплітаючись у картину світу особистості; умисно замовчувати об'єктивні факти, акцентуючи увагу лише на певній частині інформації; інформаційно перенавантажувати постійним потоком новин, здебільшого наповненим абстрактними поняттями і роздумами; поєднувати частину правди з частиною брехні; провокувати на бурхливу реакцію представленням «сенсаційного» матеріалу та з'являтися у «вдалий» момент, коли вона є найбільш очікуваною [2].

З усього вищезазначеного виникає логічне запитання: а як тоді уберегтися від постправди і отримувати лише достовірну інформацію?

В першу чергу, необхідно пам'ятати, що ми – свідомі, мислячі люди, які повинні завжди розуміти, що довіряти єдиному джерелу інформації, яким би надійним воно не здавалось, у наш час не можна. Завжди слід перевіряти отриману інформацію, вивчати проблему з усіх сторін, підходити до її вивчення під різним кутом зору, щоб отримати власне, більш повне уявлення про ситуацію. Також завжди слід ставити під сумнів усе, що ЗМІ та блогери намагаються донести до аудиторії та мислити критично. Ні в якому разі не можна вірити лише заголовкам перших шпальт, адже факти у назві статті можуть суттєво переколювати саму новину задля ефективнішого привернення уваги осіб. Не сприймати усе за щирю правду, особливо, коли мова йде про різного роду фото- та відеоматеріали. Окрім того, необхідно активно створювати або долучатися до вже існуючих дискусійних майданчиків, де колективно можна дійти до суті питання, розширити коло свого спілкування та вислухати позиції інших людей щодо обговорюваного питання [4].

Не було такого періоду в історії, коли не існувало постправди. Вона повсякчас існує пліч-о-пліч з людством. Однак зараз, у 21-му сторіччі, коли доступ до новин та інформації став практично необмеженим, цим успішно користуються ті, хто бажає підкупити, схилити на свою сторону чим більшу кількість прихильників, використовуючи у цьому усі нечесні прийоми та засоби. Щодня з телебачення, радіо, газет, соціальних мереж та інших джерел ми отримуємо безліч інформації, яка, без сумніву, впливає на формування свідомості кожного окремого громадянина та, як наслідок, спотворює уявлення про дійсний стан справ у державі та світі у цілому. І головна проблема полягає в тому, що під впливом усього цього масиву постправдивих фактів людина починає вірити у те, що бачить, чує, читає, нехтуючи перевіркою інформації на достовірність. Це становить значну загрозу, адже набагато простіше впливати на тих, хто відкидає критичне мислення, не вміє аналізувати, порівнювати та перевіряти факти, довіряючи новинам «з перших рук».

Дотримуючись значених у цій тезі простих порад, ми зможемо вберегти себе від маніпулятивних впливів зацікавлених осіб, адже людей, які вміють самотійно мислити, аналізувати, досліджувати та ставити під сумнів побачене чи почуте, дуже важко змусити вірити в усе те, про що говорять у ЗМІ та у соціальних мережах. Краще потратити трохи більше часу і дійти до правди, ніж жити у прикрашеному вигадками світі ілюзій, створеним для нас іншими.

Бібліографічні посилання:

1. Николаевич И. С. Как нас обманывают СМИ. Манипуляция информацией. СПб.: Питер, 2018. 320 с.
2. Петренко І. Епоха постправди: чому перемагає технологія популізму [Електронний ресурс] / Ігор Петренко // Апостроф. Режим доступу : <https://apostrophe.ua/ua/article/politics/political-parties/2018-12-21/epocha-postpravdyi-rochemu-robejdaet-tehnologiya-populizma/22886> Назва з екрана. Дата публікації : 21.12.2018. Дата перегляду : 06.05.2020.
3. Піддубний О. Що таке постправда? [Електронний ресурс] / Олександр Піддубний // Блог українського журналіста. Про політику і медіа. Режим доступу : <http://pidubny.com/scho-take-postpravda/> Назва з екрана. Дата публікації : 12.05.2017. Дата перегляду : 06.05.2020.
4. Як же не загубитись в епоху постправди: результати дискусії в AGORA CLUB [Електронний ресурс] / Ейдос // Центр політичних студій та аналітики. Режим доступу : <https://eidos.org.ua/novyny/yak-zhe-ne-zahubytys-v-epohu-postpravdy-rezultaty-diskusiji-v-agma-club/> Назва з екрана. Дата публікації : 21.12.2018. Дата звернення : 06.05.2020.
5. Post-truth. [Електронний ресурс] / Definition of post-truth in English by Lexico Dictionaries. // Oxford Dictionaries. Lexico Dictionaries | English. Режим доступу : <https://www.lexico.com/en/definition/post-truth> Назва з екрана. Дата публікації : 2016. Дата звернення : 06.05.2020.

Половін Сергій Миколайович

*ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»,
факультет комп'ютерно-інтегрованих технологій,
автоматизації, електроінженерії та радіоелектроніки,
кафедра мовної підготовки,
старший викладач*

LEARNING FOREIGN LANGUAGES TO FIGHT A POST-TRUTH REALITY

In a world where people are bombarded with post-truth or fake news on a daily basis, finding trustworthy information is getting more and more important. As much of information is in English, being able to speak it has become an essential skill.

What can people who are constantly busy juggling their work and family commitments do to speed up the process of learning English?

They should turn to the Internet. There are a lot of useful sites that have been created to help solve this problem.

I would like to talk about three ESL (English as a Second Language) websites that can help you get some more English practice.

Let us start with Breaking News English. <https://breakingnewsenglish.com/>

When you visit the website [1], you will find tons of free full English lessons that are all based on real news stories. The site comes out with a new lesson every other day, so you can continue to check back and find more lessons to practice English. The materials are organized by difficulty. For instance, level O lessons. These are for total beginners and Level 6 lessons are for more advanced learners.

Let us take a look at a lesson called “China grows plants on the Moon”. When you click on the lesson title, there are lots of different options here. The lesson itself contains 27 pages [2] filled with different exercises to practice with. It is awesome, but a little bit too much for a single short article. If you are overwhelmed with exercises, choose the two-page mini lesson. They are the same exact article, and they have a few good comprehension sections with the answers at the bottom for you to check. Another good thing to have is instead of reading the article, you can actually listen to it. Under the Listening tab, if you click North American or British English, you can hear a recording of the article either in American English or British English.

My advice to learners is first listen to the article, and try to understand as much as possible, and then move on to reading it. That is a good way to practice listening and reading comprehension.

There is another way to access the materials available on the site.

You can choose a topic, for example, Business English, and by clicking on the Business English section, you will be directed to an impressive collection of

lessons on Business English.

The second website I would like to talk about is HeadsUpESL.

<http://www.headsupenglish.com/index.php/esl-articles>

Just like BreakingNewsEnglish.com, this website [3] has news-based articles that are organized by difficulty level and then also by topic. The layouts of their lessons are quite similar. If you click on a difficulty level and a topic, you might get 10 to 20 articles accompanied by a number of different discussion questions, so these lessons might serve your aims best if you do them with someone whose English is quite good so that you can work on your speaking with these discussion questions. If you are studying alone, then I think the listening lessons on the website are good, too. To find those, go to Skill Builder and Listening, and then for each difficulty level they have 15-20 lessons. If you click on one, you will see the text from the listening track and the listening file itself.

The next website is ESL Brains. <https://eslbrains.com/>

It has video lessons. The site is more advanced than the previous two. If you are a beginner, you can find a lot of material on BreakingNewsEnglish and HeadsUpESL.

Like these two sites, ESL Brains [4] has lessons organized by topic and difficulty level. These lessons are video-based, which is nice, because it is different from the other two websites. So, if you click on a video, you see the video that goes with this lesson, and then the student version and the teacher version of the lesson plan. You will want to start with the student version because it does not have any of the answers in it. So, there will be a few warm-up activities that are not really connected to the video, and then the second half is usually all about the video. So you can watch the video, try to answer the questions, and then go to the teacher version, and you can check your answers there. A lot of lessons are TED Talks [5] which are academic lectures and those are awesome if you want to build your vocabulary because they use a lot of advanced words, but the speaker's pronunciation is usually easy to understand.

To sum up, knowing a foreign language can help you find reliable and trustworthy information in the ocean of post-truth facts. Learning a foreign language is an interesting process that can be made easier using these free websites.

References:

1. My go-to ESL materials site – Breaking News English. Retrieved from: <https://www.christiantefl.org/blog/my-go-to-esl-materials-site-breaking-news-english/>
2. Breaking down Breaking News English. Retrieved from: <https://simpleenglishuk.wordpress.com/2014/06/16/breaking-wind-english/>
3. 10 Best, Shockingly Good Apps for ESL Teachers. Retrieved from: <https://www.fluentu.com/blog/educator-english/best-apps-for-esl-teachers/>
4. The resources for ESL teachers. Retrieved from: <https://www.tefl.org/blog/best-resources-for-efl-teachers/>
5. 4 great authentic materials to use in ESL lessons with teens and adults. Retrieved from: <https://www.fluentize.com/4-great-authentic-materials-to-use-in-esl-lessons-with-teens/>

Жук Наталія Анатоліївна
*Національна академія внутрішніх справ,
відділення психологічного забезпечення
відділу культурної комунікації
та психологічного супроводження,
здобувач наукового ступеня доктора філософії*

Науковий керівник –
Казміренко Людмила Іванівна
*Національна академія внутрішніх справ,
кафедра юридичної психології,
кандидат психологічних наук, професор*

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПАТРУЛЬНОГО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Сфера професійної діяльності поліцейського окреслюється ситуаційністю постійно змінних умов оточуючої обстановки. Цю сферу можна назвати своєрідним полем поведінки, розглядуване як особистісне суб'єктне уявлення правоохоронця про правову реальність і середовище здійснення ним певних професійних дій.

Своєрідність поведінки поліцейського залежить від характеру його взаємовідносин із оточенням, у якому він перебуває, від правових норм, ціннісних орієнтацій, рольових приписів, які йому нав'язує оточення і яких він зобов'язаний додержувати. Крім цього, за класифікацією професій Є. Климова [1, с. 159] у сфері діяльності правоохоронних органів критерієм диференціації виступає вираженість професійних інтересів, які зараховують поліцейських до професійного типу суб'єкт – суб'єктних взаємовідносин, що пов'язані з безпосереднім спілкуванням з людьми [1].

З огляду на багатогранність функціональних обов'язків працівників підрозділів патрульної служби, контактувати з різними верствами населення доводиться постійно. За цих умов професійна компетентність правоохоронців є необхідним чинником ефективної службової діяльності [2].

Комунікативний характер діяльності поліції загалом визначає тенденційність поведінки їх працівників. Адже комунікативність передбачає не лише повідомлення якоїсь інформації, але й спонукання до дії. Взаємовідносини правоохоронців мають бути побудовані за чіткими правилами комунікування, що забезпечить стабілізацію вербальних і невербальних між-суб'єктних взаємовідносин через координацію поведінки кожного окремого члена колективу [1].

Патрульний поліцейський повинен володіти сукупністю певних компонентів: знань і вмінь, що визначають результативність професійної діяльності

ті; обсяг навичок виконання професійних завдань; вектор професіоналізації; єдність теоретичної та практичної готовності до професійної діяльності; відповідна аксіологічна наповненість професійної діяльності, що в подальшому дозволить якісно та безпомилково реалізувати свої функції як у звичайних, так і в екстремальних умовах, успішно освоювати нове та швидко адаптуватися до умов, що змінюються.

Професійна компетентність працівника підрозділу патрульної служби – це структура, у якій інтегровано досвід, теоретичні знання, практичні вміння, навички та значущі для правоохоронця особистісні якості, що утворюють складний багаторівневий стійкий комплекс психічних рис особистості, спрямований забезпечити ефективність правоохоронної діяльності за рахунок сформованих відповідних компонентів і здатності оперативно й доцільно поєднати їх та постійно оновлювати й накопичувати. Прийняття працівником поліції правильного рішення та втілення його в певну послідовність дій можливе завдяки володінню спеціальними професійними знаннями; знаннями в галузі права; знаннями психології та моделей поведінки правопорушника [2].

Комунікація є важливою складовою професійної діяльності поліцейських патрульної служби, під час виконання якої вирішуються різноманітні комунікативні завдання, відбувається спілкування з певними категоріями населення за різних обставин та умов [3].

Ефективність професійного спілкування визначається рівнем комунікативної компетентності його учасників, і насамперед – самого патрульного поліцейського. Комунікативна компетентність для правоохоронця – це спроможність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, яка включає вміння розширювати (або звужувати) коло спілкування, варіювати його глибину, розуміти партнера по спілкуванню, прогнозувати наслідки різноманітних комунікативних ситуацій тощо. Високий рівень комунікативної компетентності дозволяє поліцейським патрульної поліції швидко орієнтуватися у різноманітних ситуаціях та підвищує ефективність професійної діяльності [1].

Формування готовності патрульних поліцейських до здійснення професійної діяльності потребує розвитку в них комунікативної компетентності як складової загальної професійної компетентності. Рівень її сформованості визначає спроможність фахівця конструктивно діяти у специфічних ситуаціях міжособистісної взаємодії, пов'язаних із особливостями їхньої роботи. Опанування працівниками поліції навичок ефективного комунікації, їх досконале володіння повним спектром засобів професійного спілкування як у службовій діяльності, так і з громадянами та представниками засобів масової інформації є необхідною умовою виконання Національною поліцією України поставлених перед нею завдань із забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Бібліографічні посилання:

1. Балинська О.М. Психолого-комунікативні конструкти поведінки поліцейського в соціумі. *Психологічні конструкти позиціонування поліції серед населення: матеріали «круглого стола»* (м. Львів, 24 листопада 2016 р.). Львів, 2016. С. 12–15.
2. Бондаренко В. В. Компоненти професійної компетентності працівників підрозділів патрульної служби Національної поліції України. *Юридична психологія*. Юридичні науки. Київ, 2016. № 2. С. 81–88. DOI : http://nbuv.gov.ua/UJRN/urpp_2016_2_9.
3. Туринська О. Є. Комунікативна компетентність правоохоронців як умова їх ефективної професійної діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Психологічні науки*. Львів, 2012. №3. С. 185–195. DOI : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2012_1_20.

Зімборовська Маргарита Сергіївна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
відділ кадрового забезпечення,
відділення психологічного забезпечення,
провідний фахівець*

**КОМУНІКАТИВНІ МОДЕЛІ МАНІПУЛЯЦІЙ
ЯК СПОСОБИ КЕРУВАННЯ ОСОБИСТІСТЮ**

Постановка проблеми. Питання маніпуляції свідомістю з боку гуманітарних дисциплін, особливо психології, залишається відкритим і остаточно не досліджуваним. Тема маніпуляції свідомістю сьогодні активно обговорюється представниками широкої громадськості, стає предметом бурхливих наукових дискусій та гострої полеміки.

Поняття «маніпуляція» походить від латінського терміну «*manipulus*», який має два значення «жменя», «наповнювати руку» та «маленька група». У першому значенні даний термін використовується як звернення до об'єктів з особливими намірами і цілями, як ручне управління. У значенні терміну «маніпуляція як маленька група» позначається загін воїнів – маніпула, який беззаперечно підкорюється і виконує всі розпорядження командуючих.

До проблеми маніпуляції зверталися як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники. Серед них науковець Р.Е. Гудін, вчені О.Т. Йокояма, Л. Прото, У. Рікер, Дж. Рудінов, П.У. Робінсон, Е. Берн, Д. Карнегі, Р. Чалдіні, Ф. Зимбардо, М. Ляйппе, Е. Шостром, Р. Шиллер, Є.Л. Доценко, С.Г. Кара-Мурза, О.В. Сидоренко, В.П. Шейнов, В.В. Знаков, О.Є. Гуменюк та ін. Більшість дослідників розглядають маніпуляцію як етично неприйнятний засіб впливу, оскільки вона спонукає іншу людину виконувати дії, що йдуть врозріз з її інтересами або волею.

Великий внесок у розуміння проблеми маніпуляції свідомістю людини зробили у ХХ ст. такі представники філософської школи як Е. Фромм, Т.

Адорно, Ю. Хабермас. Вони вважали, що усвідомлення диспропорції між зовнішньою соціальною успішністю і труднощами самореалізації особистості неможливе через особливий стан свідомості особистості, який детермінований політичними, ідеологічними, культурними установками, а саме маніпулятивним впливом. Р. Мей пов'язував маніпулювання із сильною волею, прагненням до влади.

Маніпулювання проявляється у різних формах: людина може маніпулювати не лише іншими людьми, а й собою. Така сила волі використовується як спосіб відмовитися від бажань, стримати іраціональні прагнення. Людина, яка маніпулює собою, маніпулює іншими [3].

Розглянемо основні причини маніпуляції.

Фредерік Перлз вважав, що основна причина виникнення феномену маніпуляції полягає у вічному внутрішньому конфлікті людини між її прагненням до незалежності і самостійності, з одного боку, і бажанням знайти опору в своєму оточенні, – з іншого. Не довіряючи повністю своїм силам, людина вважає, що її порятунок в опорі на інших. Проте і іншим вона повністю не довіряє, тому ступає на слизький шлях маніпуляцій, щоб посадити «інших» на прив'язь, щоб вона завжди могла їх контролювати і, за такої умови, більше довіряти їм.

Еріх Фромм вказує на ще одну причину маніпулювання. Він вважає, що нормальні відносини між людьми — це любов. Великі світові релігії закликають нас полюбити ближнього як самого себе, але це якраз і є проблемою. Чи багато хто знає, як полюбити самого себе? Більшість навіть не усвідомлює, що при всьому своєму бажанні не змогли б полюбити ближнього, оскільки не люблять себе.

Так, можлива причина маніпулятивної поведінки наводиться в роботах Джея Хейлі, Еріка Берна і Вільяма Глассера. Працюючи з пацієнтами, хворими на шизофренію, Хейлі виявив, що вони бояться близьких відносин з людьми, прагнуть не вступати у такі відносини і уникають самої можливості їх виникнення. БERN припустив, що люди починають грати один з одним в ігри, щоб краще управляти своїми емоціями і уникали близькості. Глассер, у свою чергу, висунув гіпотезу про те, що одним з основних людських страхів є страх залученості. Виходячи з цього, маніпулятора можна визначити як людину, яка намагається уникнути близькості і залученості у відносини з іншими людьми, і тому взаємодіє з ними за допомогою певних ритуалів. У прямому значенні під маніпуляцією розуміються майстерні дії, що виконуються руками; у переносному значенні вона визначається як «вид психологічного впливу, при якому майстерність маніпулятора використовується для прихованого насадження в психіку адресата цілей, бажань, намірів, ставлень або установок, що не співпадають з тими, які є в адресата в даний момент» [2, с. 52].

Є.Л. Доценко вказує, що маніпуляції в основному мають руйнівний характер, оскільки людина сприймається як об'єкт, за рахунок якого досяга-

ються поставлені цілі, змінюється його потребова-мотиваційна сфера, перекладається відповідальність на нього, а результати привласнює собі маніпулятор. Проте в деяких ситуаціях, на думку автора, маніпуляція є виправданим засобом: «Маніпуляція все ж таки більш припустима річ, ніж фізична розправа або прямий примус» [2, с. 66].

Також можливою причиною маніпуляції назвав Альберт Елліс. За його словами, на ранньому етапі дорослішання кожний з нас приходиться до деяких помилкових висновків про те, що є життям, і починає потім відповідним чином поводитися. Один з таких висновків свідчить: потрібно, щоб нас всі схвалювали. Пасивний маніпулятор, вважає Елліс, будує своє життя саме на цій аксіомі, і тому принципово не бажає бути чесним і відвертим з тими, хто його оточує, прагнучи всіма правдами і неправдами догодити їм.

Можна відокремити чотири основні типи маніпулятивних схем:

Активний маніпулятор – намагається керувати іншими за допомогою активних методів. Він не демонструватиме свою слабкість у стосунках, а грає роль людини повної сил. При цьому він використовує своє соціальне становище, а також застосовує систему прав і обов'язків, наказів і прохань тощо, управляючи людьми як маріонетками.

Пасивний маніпулятор – являє собою протилежність активному. Цей тип людини вирішує, що оскільки він не може контролювати життя, то відмовиться від зусиль і дозволить розпоряджатися собою активному маніпулятору. Пасивний маніпулятор прикидається безпомічним і грає роль «пригнобленого». Він перемагає своєю млявістю і пасивністю, дозволяючи працювати за себе.

Маніпулятор, який змагається – ставиться до життя як до стану, що потребує постійної пильності, оскільки тут можна виграти або програти – третього варіанту немає. Для такого типу людини життя – це битва, де всі інші люди – суперники чи вороги. Ця людина коливається між методами «пригноблювача» і «пригнобленого», тому є середньою ланкою між активним і пасивним маніпулятором.

Байдужий маніпулятор – намагається відійти від контактів, вдає що йому байдуже. Однак насправді його поведінка пов'язана з можливістю обіграти партнера.

Маніпулятор намагається вплинути так, щоб цього не помітив суб'єкт. Об'єктами впливу можуть бути такі особливості психіки людини як: потреби, установки, ціннісні орієнтації особистості, стереотипи, страх, тривога. Потреба є причиною будь-якої діяльності. Прийнято класифікувати потреби на нижчі (біологічні) та вищі (соціальні).

Біологічні потреби – первинні, соціальні – вторинні. За походженням розрізняють потреби природні і культурні. За предметом вони бувають матеріальними і духовними.

З числа соціальних потреб варто виділити такі:

- трудові;

- пізнавальні;
- естетичні;
- правові;
- етичні.

Однією з мішеней маніпулювання є соціальне в людині, тобто її соціальні потреби. Стереотипи поведінки виступають однією з передумов, основ, на якій організовується і здійснюється маніпуляція свідомістю людини. Стереотипність реагування людини – це її схильність в схожих ситуаціях діяти схожим чином, а то і аналогічно, як це було в попередніх подібних ситуаціях. Маніпулятори не обмежуються використанням лише наявних стереотипів поведінки людей. Навпаки, приймають заходи для того, щоб сформувати такі стереотипи поведінки (реагування) людей, при цьому – масові, щоб нові стереотипи краще відповідали цілям і завданням маніпулятора. На сьогодні у психологічній літературі виділяється три основні групи маніпулятивних прийомів: організаційно-процедурні, логіко-психологічні та особистісні. Прийоми організаційно-процедурного характеру пов'язані із створенням певних умов, попередньої організацією і специфічним здійсненням процедури міжособистісної взаємодії. Використання таких прийомів ускладнюють процес обговорення для об'єктів маніпулятивного впливу і, відповідно, полегшують його для суб'єкта, який організовує маніпуляцію.

Основними маніпулятивними прийомами визначено: організаційно-процедурні, а саме дозування вихідної інформаційної бази, формування установок шляхом цілеспрямованого підбору виступаючих, подвійний стандарт в нормах оцінювання поведінки учасників дискусій, маневрування порядком обговорення, управління процесом обговорення, обмеження в техніці проведення обговорення, реферування; логіко-психологічні, серед яких «порочне коло», «неповне спростування», прийом дотримання норм, послідовності, логічності висловлювань, «багато питань», «постулювання істини»; особистісні, зокрема, роздратування опонента, власне піднесення або самовихваляння, використання незнайомих для опонента слів, теорій і термінів, зрив або відступ від обговорення, прийом «паличні доводи», «читання в серцях».

Висновок. Отже, всі явища, стани і процеси психіки людини маніпулятор намагається використати у своїх цілях. Потреби, стереотипи, установки, страхи, тривоги і цінності людини, – це те, на що досвідчений маніпулятор може вплинути непомітно, готуючи ґрунт чи таким чином здійснюючи маніпуляцію. Маніпуляція посідає особливе місце серед соціально-психологічних механізмів впливу (як засіб досягнення мети) і є невід'ємною частиною життя сучасного суспільства. Проблема маніпуляції залишається актуальною через відсутність загального підходу до розуміння даного феномену.

Бібліографічні посилання:

1. Берн Э. Игры, в которые играют люди: Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры: Психология человеческой судьбы [Текст] / Э. Берн, пер. с англ. А.В. Ярко, Л.Г. Ионин. М.: ФАИР-ПРЕСС, 2000. 480 с.
2. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е.Л. Доценко. СПб.: Речь, 2003. 304 с.
3. Глассер У. Школы без неудачников [Текст] / У. Глассер. М.: Прогресс, 1991. 140 с.
4. Знаков В. В. Макиавеллизм, манипулятивное поведение и взаимопонимание в межличностном общении [Текст] / В. В. Знаков // Вопросы психологии. М., 2002. №6. С. 45 – 54.

Гура Олена Станіславівна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
відділ кадрового забезпечення,
відділення психологічного забезпечення,
психолог*

Варбанський Олександр Володимирович
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
юридичний факультет,
здобувач вищої освіти*

**ДЕТЕРМІНАЦІЯ СУЧАСНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ:
ЗАРУБІЖНІ КОНЦЕПЦІЇ ПРИЧИН ЗЛОЧИННОСТІ**

Причини та умови злочинності мають важливе методологічне та практичне значення, що, в свою чергу, впливає на розуміння соціально-правової природи злочинності, а також визначення соціальної та ідеологічної суті особи злочинця. Як показує практика, на основі вивчених особливостей причин та умов злочинності здійснюється розробка запобіжних заходів, а також визначаються інші кримінологічні проблеми.

Детермінантами злочинності є чинники або фактори у різних сферах і на різних рівнях суспільного життя, що обумовлюють злочинність. Відповідно «детермінант» – визначальний, «детермінувати» визначати, зумовлювати, «детермінація» – процес визначення, зумовлення [1, с. 215].

Детермінацію злочинності вчені-кримінологи уявляють ширше, включаючи до неї зв'язки з усім спектром соціальних явищ, називаючи їх сукупність термінами «фактор», «криміногенні фактори». Заслужовує на увагу і визначення поняття «фактори злочинності», якими є криміногенні явища і процеси, які детермінують злочинність та її відтворення [2, с. 231].

Як показало вивчення історичних джерел, факторний підхід у криміно-

логії виник ще у XIX столітті (Ч. Ломрозо, Е. Феррі, І. Фойницький), коли сформувалася так звана теорія факторів. Ця теорія передбачає наявність концепцій, які беруть за основу певну ознаку або групу певних ознак (обставин) і пояснюють її дією зміст, природу і характер досліджуваного явища або процесу.

Таким чином, у теорії факторів, перевага надається тільки певному аспекту дії одного чи декількох факторів [3, с. 203].

В сучасній науці кримінології термін «фактор» по-різному сприймається вченими. Так, деякі з них розуміють під ним причину і рушійну силу, що визначає характер та окремі властивості процесу, що досліджується; інші – сприймають фактор як явище та групи причин, що є домінантами розвитку та зміни певного суспільного явища. Інколи, терміном «фактор» замінюють поняття «умова», «причина».

Наприклад, І. Г. Богатирьов вважає фактором рушійну силу процесу детермінації, і зазначає, що серед факторів того чи іншого явища потрібно розрізняти безпосередню (спеціальну) причину та умову [4, с. 205]. Фактор (*від лат. factor*) – в загальному розумінні означає рушійну силу якого-небудь явища, таку, що обумовлює його характер [5, с. 191]. Отже, криміногенні фактори – це родові поняття, яке включає в себе всі види криміногенної детермінації.

Слід зазначити низку істотних ознак просторової профілактики, під якою слід розуміти окремий напрям спеціально-кримінологічного запобігання злочинності, заходи якого здійснюються державними і недержавними суб'єктами і спрямовані на її скорочення, створення безпечного середовища шляхом зміни вигляду, форми архітектури, об'єктів інфраструктури, ландшафтного дизайну, способів використання міського простору та оточуючого середовища.

З метою вивчення стану та тенденцій злочинності в окремих регіонах світу, кожні п'ять років, починаючи із 1955 р., відбуваються науково-практичні заходи, які організовує ООН під назвою «Конгреси ООН із запобігання злочинності і кримінального правосуддя» [6, с. 9-27]. Так, 12-19 квітня 2015 р., у Катарі в м. Доха, відбувся 13-й такий Конгрес, в якому взяло участь понад 5 тис. представників із 142 країн світу: урядовці, керівники правоохоронних органів, провідні науковці, експерти, делегати від різних неурядових організацій та ін. Матеріали цих конгресів є своєрідним віддзеркаленням сучасного стану світової злочинності та прогресивної практики її протидії. Найбільш значущою, з кримінологічної точки зору, інформацією, яка стала предметом розгляду на зазначеному Конгресі ООН була «Інтеграція питань запобігання злочинності й кримінального правосуддя в широкий порядок денний ООН для розгляду соціальних та економічних викликів, сприяння забезпеченню верховенства права на національному й міжнародному рівнях і розширенню участі громадськості».

Слід звернути увагу на те, що протягом 2010-2019 рр. у світі відбулося

незначне зростання насильницької злочинності. Така тенденція не є типовою для різних регіонів світу. Якщо в Європі, Азії та Океанії рівень вбивств становить від 2 до 4 на 100 тис. населення і тяжіє до скорочення, то у Центральній та Південній Америці у середньому реєструється 16 вбивств на 100 тис. населення при суттєвому зростанні в окремих країнах Латинської Америки. У загальносвітовому масштабі з 2010 р. по 2019 р. простежується у відносних показниках на 100 тис. населення найбільше зростання злочинів, пов'язаних із зберіганням (+ 17%) та обігом (+ 2%) наркотичних засобів.

Скорочення відбулося за більшістю основних індексних злочинів: угон автотранспорту (– 53%), крадіжка (– 23%), вбивство (– 14%), грабіж (– 3%). Якщо аналізувати тенденції злочинності, за регіонами світу, то вони відрізняються по різних злочинах. Наприклад, на Американському континенті зросли грабежі (+ 12%) та вбивства (+ 6%), скоротились угони автотранспорту (– 49%) й незаконний обіг наркотиків (– 20%). В Європі, протягом вказаного періоду, зафіксовано значне збільшення злочинів щодо зберігання наркотиків (+ 66%), решта злочинів переважно тяжіє до зменшення: угони автотранспорту (– 50%), крадіжки (– 50%), грабежі (– 48%), вбивства (– 40%). В Азії та Океанії, за вказаний проміжок часу, на 50 % зменшилась кількість крадіжок та на 23 % – угонів автотранспорту. Натомість, збільшилась кількість випадків незаконного зберігання наркотиків (+ 45%), зґвалтувань (+ 18%) і грабежів (+ 16%).

Кримінологічно значущими є відомості про зв'язок злочинності й рівня доходів в окремих групах країн. Так, у групі країн із високим рівнем доходів (США, країни-члени ЄС) відбулося зниження за всіма видами майнових та насильницьких злочинів. Щодо країн із низьким рівнем доходів (держави Африки і Латинської Америки), то в них, навпаки, спостерігається збільшення рівня основних злочинів загально кримінальної спрямованості, за винятком злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків [7].

До причин, перелічених форм злочинності, прийнято відносити глобалізацію, соціальну нерівність, розбалансованість правоохоронної системи, розвиток сучасних інформаційних технологій.

Такі напрями діяльності, як морська торгівля й спорт, стали злочинними транснаціональними багатомільярдними індустріями, що вдосконалюють технології кримінального збагачення. Поширенню сучасних викликів світової спільноті у вигляді різних злочинів сприяє можливість отримання незаконних надприбутків. Доходи лише від морського піратства у берегів Африки протягом 2010–2019 рр. оцінюються у 400 млн. дол. США. Незаконні ж прибутки від тоталізаторів та кіберзлочинності оцінюються у десятки мільярдів дол. США.

В якості прикладу, можна розглянути умови злочинності у виховних колоніях, якими є комплекс явищ, які самі по собі не можуть породити злочинність, але служать певними обставинами, що сприяють її виникненню та існуванню. Так, зміст таких умов може бути найрізноманітнішим – соціаль-

но-психологічним, економічним, соціальним, правовим, організаційним тощо. Зокрема, умови злочинності кримінологи поділяють на три основні групи: супутні – утворюють загальний фон подій і явищ, обставини місця і часу; необхідні – без таких умов подія могла б не настати; достатні – сукупність всіх необхідних умов [8, с. 67].

Отже, включаючи вивчення детермінації злочинності слід зазначити, що будь-яке наукове дослідження передбачає орієнтування в тих поняттях, якими доводиться оперувати, а тому причини та умови будь-яких злочинів, а також фактори та чинники їх вчинення не можна розглядати, без розуміння суті цих категорій. З іншого боку, правильне розуміння зазначених наукових понять та термінів має і практичне значення, що суттєво впливає на рівень виконання правозастосовними органами законодавчо визначених завдань, з означеної проблематики. Дослідження тих явищ і процесів, що пов'язані з аналізом детермінації злочинності, завжди залишається актуальним, з огляду динаміки розвитку науково-технічного прогресу.

Бібліографічні посилання:

1. Кримінологія: довідник термінів, основні визначення, рекомендовані джерела: навч. посіб. / О. Г. Колб, М. М. Яцишин, О. В. Крикунов, В. С. Наливайко та ін. Луцьк : РВВ «Вежа», 2007. 468 с.
2. Курс кримінології. Особлива частина: підручник у 2 кн. / М. В. Корнієнко, Б. В. Романюк, І. М. Мельник та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 449 с.
3. Кримінологія: курс лекцій / Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Київ : МАУП, 2002. 295 с.
4. Кримінологія : підручник / Богатирьов І. Г. , Топчій В. В. Київ : ВД Дакор, 2018. 352 с.
5. Тлумачний словник української мови. URL: <http://uktdic.appspot.com>
6. Конгрессы ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию : сб. материалов : в 3 кн. Кн. 1 / В. В. Голина, М. Г. Колодяжный. Харьков : Право, 2013. 188 с.
7. State of crime and criminal justice worldwide : Report of the Secretary-General / Thirteenth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice (Doha, Qatar, 12–19 April 2019). 39 p
8. Trafficking in persons and smuggling of migrants: successes and challenges in criminalization, in mutual legal assistance and in effective protection of witnesses and trafficking victims : Workshop 2 / Thirteenth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice (Doha, Qatar, 12–19 April 2015). 19 p.

Стеценко Світлана Петрівна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
відділ кадрового забезпечення,
відділення психологічного забезпечення,
фахівець*

ЗАСТОСУВАННЯ КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ В УМОВАХ ПОСТПРАВДИ

Інформаційні технології сучасності відіграють провідну роль у здійсненні комунікацій як на індивідуальному, так і на суспільно-політичному рівні. Це істотно впливає на процеси управління людською свідомістю, дозволяючи суб'єктам комунікаційного впливу ефективно конструювати сприйняття суспільством реальності. **Комунікація** у вузькому розумінні – обмін інформацією (фактами, ідеями, емоціями), як суспільне явище, основа практичної, творчої та пізнавальної діяльності особистості. Діяльність – багаторівневий процес, що змінює свої характеристики залежно від рівня, на якому функціонує людина. Комунікація є універсальною умовою людського буття. Все, що є в людині і для людини, отримується насамперед у комунікації. Важливим є те, що обов'язковою умовою успішного перебігу процесу спілкування є комунікативна компетентність, яка характеризується як система внутрішніх ресурсів, необхідних для формування ефективної дії в певних ситуаціях міжособистісної взаємодії. Глобальне Інтернет комунікаційне середовище на сьогоднішній день має потужний маніпулятивний потенціал, що дає змогу технологічно озброєним суб'єктам ефективно здійснювати транзит цінностей і смислів у сегменти інформаційного простору певних соціальних груп. Інформаційно технологічна сфера створює, зберігає і поширює інформацію. При цьому інформаційні технології можуть бути ключовим інструментом інформаційної агресії. Психологічні та інформаційні операції, кібервійни, соціальний інжиніринг, нейропсихологія, нанотехнології – усі ці явища посилюють роль інформаційних технологій, особливо в умовах постправди та призводять до проблем в орієнтації людини в навколишній соціальній дійсності, до неможливості прогнозування нею власного майбутнього. [5, с.202]. Все це в свою чергу негативно впливає на функціонування, адаптацію та вироблення ефективних стратегій подолання ситуацій, пов'язаних із невизначеністю та стресовими факторами. Основні завдання, які постають перед особистістю при зіткненні з кризовими ситуаціями, безпосередньо пов'язані з активним використанням психологічних ресурсів. Сучасна соціальна дійсність в умовах постправди робить важкі ситуації важливими елементами взаємодії людини з оточуючим світом. В такому випадку ефективною буде конструктивна копінг-поведінка, яка разом із життестійкістю та оптимізмом,

допоможе особистості успішно проаналізувати отриману інформацію, знайти для цього найбільш адаптивні можливості, подолати життєві труднощі та перешкоди. «Копінг», порівняно молоде поняття в психології, яке, проте, уособлює цілий напрям нових досліджень у науці, як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Сучасні дослідники (І.Ю. Афоніна, (В.О.Бодров, Б.С.Божук, Є.О.Варбан, С.І.Корсун, Р. Лазарус, К.С.Максименко, Д.В.Носенко, Т.А.Ткачук, В.І.Шебанова та ін.) [7, с.100] подають термін копінг як адаптивну «переборювальну» поведінку або «психологічне подолання». Існують різноманітні види копінг-стратегій управління діючим стрес-чинником, які виникають як відповідь особистості на загрозу. Вони визначаються специфікою стресогенної ситуації та індивідуальними характеристиками людини, особливостями її когнітивного реагування та поведінки в стресовій ситуації. [2, с.103]. Виділяють три сфери психіки, в яких відбувається реалізація копінг-стратегій: емоційну, когнітивну, поведінкову.

Її класифікація виглядає так: не адаптивні, адаптивні, відносно адаптивні.

Неадаптивний копінг це пасивні форми поведінки з відмовою від подолання труднощів через невіру в свої сили та інтелектуальні ресурси, з умисною недооцінкою неприємностей; пригнічений емоційний стан, стан безнадійності, покірності та недопущення інших почуттів, переживання злості та покладання провини на себе та інших; відмова від рішення проблем.

Адаптивний копінг це поведінка, спрямована на аналіз виникаючих труднощів і можливих шляхів виходу з них, підвищення самооцінки і самоконтролю, глибше усвідомлення власної цінності як особистості, наявність віри у власні ресурси в подоланні важких ситуацій;

В.А.Бодров висловив припущення, що подолання стресу можна розглядати з позицій оперативних і превентивних впливів на стресову ситуацію і реакції людини на неї [1, с.176]. Оперативне подолання стресу передбачає спробу ліквідації або зниження реакції; превентивне подолання полягає в запобіганні впливу стресора або за рахунок зміни когнітивної оцінки при сприйнятті вимог ситуації, або за допомогою підвищення опірності, стійкості до дії стресу.

В такому випадку превентивне подолання включає такі способи: уникнення стресорів шляхом регулювання умов життя і діяльності; оптимізація рівня вимог ситуації до людини; зміна поведінки, що спричиняє стрес; розвиток особистісних ресурсів для подолання стресу. В оперативному подоланні стресу виділяють такі способи поведінки: контроль за діючими стресорами і ознаками стресу – оцінка ситуації і вибір адекватної, індивідуально кращої стратегії поведінки; «наступ» на стресори, визначення можливості прямого усунення стресорів (вирішення проблеми, пошук відсутньої інформації та ін.); організація ресурсів-мобілізація ефективних зусиль з подолання стресу; підвищення стійкості до стресорів шляхом когнітивної переоцінки їх сприйманої значущості, вольових зусиль і т.д.; зниження, збудження, зменшення

психічної напруженості за рахунок застосування психокорекційних технік.

Особистісні ресурси не завжди відіграють підсилюючу роль, іноді вони можуть залишатись у потенційному стані, особливо коли вони не розвивались і не застосовувались. Особливо слід розглянути період навчання у ЗВО, оскільки він ускладнюється особливостями особистої життєвої ситуації та діяльністю, ламкою звичних стереотипів життя і навчання, що поєднується з матеріальною та побутовою невлаштованістю, невизначеністю соціального статусу особистості. Саме у молоді роки відбувається сприйняття певних норм і зразків поведінки, накопичення відповідних знань та вмінь, усвідомлення потреб та мотивів, визначення ціннісних орієнтацій, інтересів та уявлень, тому дуже важливо: вміння аналізувати отриману інформацію; володіння навичками саморефлексії та самоконтролю; усвідомлення власної цінності та прийняття себе; наявність впевненості особистості в собі та віри у власні ресурси; вміння аналізувати труднощі, що виникають, і можливі шляхи виходу з них; вміння правильно визначити перспективні життєві цілі та вміння приймати рішення[8, с.12].

Врахування зазначених вище умов, сприятиме ефективнішому впливу на прояви копінг-стратегій у молоді. Формування конструктивних копінг-стратегій поведінки в юнацькому віці можливе за допомогою використання методів і методик з різних напрямків практичної психології на індивідуальних і групових заняттях. Зважаючи на вище зазначене фахівці відділення психологічного забезпечення починаючи з вересня 2019 розробили та впровадили інтерактивні тренінги та заняття, які підвищили фаховий рівень освіти курсантів, студентів ДДУВС. На сьогодні спостерігається плідний результат такої поглибленої роботи.

1. Молоді люди навчилися ефективно спілкуватися, тобто усвідомили навички уміти слухати і чітко висловлювати свої думки, відкрито виражати свої почуття, співчувати та розуміти почуття; потреби і проблеми інших людей.

2. Оволоділи невербальними засобами комунікації: жестами, мімікою, інтонацією тощо. Вміють розрізняти і розв'язувати конфлікти поглядів на основі толерантності та за допомогою конструктивних переговорів.

3. Засвоїли навички поведінки в умовах тиску, погроз, дискримінації, вміють відстоювати свою позицію та відмовлятися від небажаних пропозицій, зокрема й пов'язаних із залученням до куріння, вживання алкоголю, наркотичних речовин; знають як уникати небезпечних ситуацій і адекватно діяти при загрозі насилля. Уміють передбачати наслідки кожного з варіантів для себе та інших людей, враховуючи власні можливості та життєві обставини; здатні обирати оптимальні рішення.

4. Реально оцінюють свої здібності й можливості, а також адекватно сприймати оцінки інших людей, тренують волю, працьовитість, наполегливість. Враховуючи аналіз можливостей і обставин визначають пріоритети.

5. Починаючи з перших днів навчання набувають досвіду самоконтролю

лю.

Висновок: застосування конструктивних копінг-стратегій поведінки підвищують позитивний потенціал особистості, сприяють розвитку почуття компетентності, самоцінності, впевненості у власних силах, самоефективності, особистісного та соціального успіху і є надзвичайно актуальною для сучасної психологічної науки і практики.

Впровадження конструктивних копінг-стратегій поведінки є важливою складовою у професійному зростанні серед здобувачів освіти ДДУВС в умовах посправди.

Бібліографічні посилання:

1. Бодров В.А. Информационный стресс: Учебное пособие для вузов. М.: ПЕР СЭ, 2000. 352 с.
2. Водопьянова Н. Е. Психодиагностика стресса / Н. Е. Водопьянова—Санкт-Петербург : Питер, 2009. 330 с.
3. Ващенко І. В. Ретроспектива сутності поняття життєва ситуація / І. В. Ващенко // Психологічна освіта в Україні: традиції, сучасність та перспективи (до 50-річчя від початку фахової підготовки психологів у КНУ імені Тараса Шевченка) (РЕУТМР) : Тези Всеукр. науково-практ. конф. з міжнар. участю, 21–22 квітня 2017 р., м. Київ. Київ : Логос, 2017. С. 42–44.
4. Вірна Ж.П. Психологія професійної безпеки: технології конструктивного самозбереження особистості : кол.моногр. / Ж.П. Вірна, Х. Хворост, та ін.; за заг. ред. Ж. Вірної.- Луцьк : Вежа -Друк, 2015.—588 с.
5. Грачев Г.В. Манипулирование личностью: Организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия / Г.В Грачев, И.К. Мельник. Издание второе, исправленное и д/полненное.—М.: Алгоритм, 2002.—228 с.
6. Лазарус Р. С. Эмоция как процесс защиты / Р. С. Лазарус // Психология эмоций : хрестоматия / Витис Вилюнас. СанктПетербург : Питер, 2004. 7с.
7. Родина, Н. В. К проблеме соотношения понятий «копинг-стратегии» и «защитные механизмы». Психодинамический подход // Тенденції розвитку психології в Україні: історія та сучасність: матеріали всеукраїнської науковопрактичної конференції. К. : Либідь, 2006. С. 98-104.
8. Сирота, Н. А. Программа формирования здорового жизненного стиля / Н. А. Сирота, В. М. Ялтонский. М., 2000. 210 с.

Бакало Вікторія Вікторівна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
факультет підготовки фахівців
для органів досудового розслідування,
здобувач ОР «магістр»*

Науковий керівник –
Шинкаренко Інна Олександрівна,
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
кафедра гуманітарний дисциплін
та психології поліцейської діяльності, доцент,
кандидат психологічних наук*

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ПІДЛІТКІВ

В наші дні комп'ютер та інтернет так міцно увійшли до життя кожного з нас, що вже важко уявити, як 10-15 років тому ми обходилися без всесвітньої мережі. Вільний доступ в інтернет істотно полегшує життя більшості людей і допомагає заощадити час, завдяки комп'ютерам ми знаходимо будь-яку інформацію, спілкуємося, здійснюємо покупки, переводимо гроші і робимо мільйони інших невідкладних справ, не виходячи із дому і навіть не встаючи з стільця, одним натиском комп'ютерної миші. Ця проблема є особливо актуальною в підлітковому середовищі. У сучасному світі стає все більш очевидною нестача інформаційної культури.

Значний внесок у дослідження і вивчення специфіки та глобальної проблеми взаємодії дітей і підлітків з інформаційно-комунікаційних технологій зробили Л. Городенко, С. Водолазька, В. Горовий, А. Єфремов, О. Клименко, О. Онищенко, В. Попик, В. Сазанов, А. Федонюк та ін [3].

Однак на нашу думку, без належної уваги залишилося питання про психологічні фактори формування ігрової залежності на різних етапах онтогенезу, зокрема у підлітковому віці .

Самі школярі в силу своїх психофізичних особливостей піддані негативному впливу Інтернету, як основного каналу проникнення в інформаційну віртуальну реальність. Далі виникає необхідність виділити і проаналізувати специфічні риси феномену комп'ютерної залежності та впливу соціальних мереж як нового, що займає значне місце в світовому комунікативному просторі та формуванні внутрішньо-суб'єктної повсякденної реальності феномена.

Психологам все частіше доводиться стикатися з проблемою підвищеного інтересу до комп'ютерних ігор і навіть з так званою ігровою

комп'ютерною залежністю. Також нарівні з гральною залежністю набуває поширення такий вид інтернет залежності як кіберкомунікативна залежність.

Кіберкомунікативна залежність за класифікацією, запропонованою К. Янг, є однією з п'яти основних типів інтернет-залежності і передбачає залежність від спілкування в соціальних мережах, форумах, чатах, групових іграх і телеконференціях, і може в підсумку привести до заміни наявних в дійсному житті членів сім'ї і друзів – віртуальними.

Більшою мірою комп'ютерними аддиктами стають діти і підлітки, які мають нестабільні і конфліктні сімейні або шкільні стосунки, які не мають ніяких серйозних захоплень. Саме вони знаходять у віртуальному світі віддушину і вважають своє перебування в мережі або успіхи в комп'ютерній грі достатніми для самоствердження і для поліпшення психічного стану [4].

Соціальні мережі стали свого роду Інтернет-притулком, де кожен може знайти технічну і соціальну базу для створення свого віртуального «Я». При цьому кожен користувач отримав можливість не тільки спілкуватися і творити, але і ділитися результатами своєї творчості і багатомільйонною аудиторією. Творці таких мереж орієнтувалися в першу чергу, на задоволення людської у самовираженні [1].

За даними досліджень, основним мотивом особистості, схильної до адиктивної поведінки є активне прагнення до змін, які не задовольняють її психічний стан. При цьому у індивіда з адиктивною націленістю, активна поведінка у повсякденному житті є значно зниженою, наповненою вимогами і очікуваннями.

На сьогодні виділяють п'ять типів комп'ютерної залежності:

- нав'язливий серфінг, тобто подорож до мережі, пошук інформації по базах даних і різного роду пошукових сайтах;
- пристрасть до онлайн-ових біржових торгів та у свою чергу азартних ігор;
- віртуальні знайомства;
- кіберсекс (захоплення порносайтами);
- комп'ютерні ігри [2].

За даними останніх досліджень, надмірне використання комп'ютера або гаджета, та постійне перебування в Інтернет-просторі, без належної потреби, засвідчують про появу кризової форми, а саме інтернет-соціалізації як негативної залежності серед підлітків, що у свою чергу викликає компульсивну (нав'язлива) віртуальна поведінка, що вимагає занурення у світ внутрішніх переживань, та зменшення потреби в активному засвоєнні зовнішнього середовища. До цих кризових форм можуть призводити онлайн-ігри з елементами насилля, що в свою чергу сприяє зростанню агресивної поведінки молоді в реальному середовищі [2].

На сьогоднішній день в соціальних мережах та зокрема в Інтернеті все частішають випадки кібербулінгу, в доступному режимі знаходяться порнографічні матеріали різного характеру, що дає можливість підлітку цілеспря-

мовано зайти на порносайти та безперешкодно знайти інформацію, яка йому необхідна; беззастережна довіра, до цього випадку відноситься небезпека у спілкуванні з шахраями, які ховаються під різними «ніками» однолітків, і поширення небажаної інформації, і вивідування даних про особу або добробут для крадіжок, продажу та інших обмани, пропаганда насильства й наркотиків, нецензурні тексти, реклама тютюну й алкоголю.

Наслідки залежності від комп'ютерних ігор та соціальних мереж можуть досить погано позначитися на становленні і розвитку багатьох поколінь, на демографічній ситуації в країні. Такого роду залежність ототожнюється психологічними розладами, замкнутістю, небажанням, а можливо і страхом перед спілкуванням з реальними людьми поза мережею.

Бібліографічні посилання:

1. Вплив інтернет-залежності на особистість підлітків/ [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2018/41.pdf.
2. Три найголовніших небезпеки для підлітків в соцмережах [Електронний ресурс] Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/family/_3-najgolovnishih-nebezpeki-dlya-pidlitkiv-v-socmerezah/692564.
3. Титова В.В., Катков О. Л., Чугунов Д.М / Інтернет-залежність: причини і механізми формування, діагностика, підходи лікування та профілактики. – Педіатр. 2014. №4 С. 132-139. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/internet-zavisimost-prichiny-i-mehanizmy-formirovaniya-diagnostika-podhody-k-lecheniyu-i-profilaktike>;
4. Михайличенко А. О. / Інтернет-залежність – актуальна проблема сучасного суспільства // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/3715/1/>

Осінцева Олена Євгенівна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
Навчально-науковий інститут
заочного навчання та підвищення кваліфікації,
здобувач ОР «магістр»*

**Науковий керівник –
Диса Олена Вікторівна,**
*Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара,
кафедра педагогічної та вікової психології,
завідувач кафедри,
кандидат психологічних наук, доцент*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ НА ЯКІСТЬ ЖИТТЯ

Наш час характеризується значною швидкістю змін, до яких людина просто не встигає адаптуватися. Важливого значення останнім часом у суспільстві набуває проблема залежностей особистості, які можна розглядувати як форми дезадаптації. Правильне харчування забезпечує повноцінне функціонування людини, а неправильне – призводить до надлишкової, або вкрай недостатньої ваги, погіршення стану здоров'я та розвитку різних захворювань.

За результатами досліджень з використанням «Голландського опитувальника харчової поведінки», зроблено висновок про те, що порушення харчової поведінки спостерігаються у 43% досліджуваних. За даними Stitt (1994), Моу S.M. (2000) у Великобританії 1,1 мільйонів людей хворіють на порушення харчової поведінки [4].

Останні 30-40 років зросла кількість порушень харчової поведінки і в Україні – збільшення шкідливих чинників, економічна нестабільність, стресові ситуації – призвели до збільшення кількості людей, які хворіють на порушення харчової поведінки.

Вивчення задоволеності життям у досліджуваних з різним індексом маси тіла показало, що існує значущий зворотний зв'язок між рівнем задоволеністю життям та індексом маси тіла. Це ілюструє те, що особи, які мають більшу вагу, менш задоволені життям, ніж особи з меншою вагою. нашому суспільстві стає все більше людей з надлишковою або з недостатньою масою тіла, неправильне харчування приводить до надмірної або недостатньої ваги. З другого боку, більшість дослідників погоджуються з тим, що сучасні культурні норми відносно того, яким повинне бути тіло сучасної людини, є своєрідним тиском для людей, та спонукають їх до того, щоб бути стрункими або худими. З тим, для багатьох людей це не можливо, у зв'язку з чим вони пе-

реживають достатньо сильний психологічний стрес. Тому проблема вивчення харчової поведінки особистості набуває все більшої актуальності.

Аналізу психологічних аспектів харчової поведінки, її розладів та порушень присвятили свої роботи багато дослідників, зокрема Х.Е.Долл, Г.Ш.Ашурова, А.А.Марков, Дж.Терренс Уілсон, Кетлін М.Пайк, С.Дж.Фрайберн, В.Я.Семке; П.Норман, Б.А.Девіс та інші. В Росії дослідженнями порушень харчової поведінки (неврогенна анорексія та неврогенна булімія) займаються Холмогорова А.Б., Вознесенська Т.Г., Вахмістров О.В., Бобровський О.В., Ромацький В.В., Гудков С.В., І.І.Федорова; Н.Ю.Красноперова, В.Д.Менделевич, І.Г.Малкіна-Пих, Ю.Л.Савчикова, в Україні – Вараксін І.В., Цай П.А. Але, незважаючи на те, що накопичен багатий досвід із вивчення особливостей харчової поведінки, проблема ще не достатньо вивчена.

Що таке взагалі термін «харчова поведінка»? Поняття було уведено для позначення сукупності дій, здійснюваних у процесі харчування, якісних і кількісних характеристик споживаного живильного раціону. В.Д.Менделевич під харчовою поведінкою розуміє: «... ціннісне відношення до їжі, стереотип харчування в повсякденних умовах і в ситуації стресу, а також харчова поведінка розуміється як така, що, орієнтована на образ власного тіла, і діяльність по формуванню цього образу».

До розладів харчової поведінки відносять: нервову анорексію, нервову булімію, сітофобію, геофагію, орторексію, бігорексію та інші. Для порушень харчової поведінки характерні занепокоєність контролем за масою власного тіла, спотворення його образу, зміна місця їжі в ієрархії цінностей тощо.

Останнім часом набуває поширення такий вид розладу, як *орторексія* (від гр. «ortho» правильний) – це комплекс правильного харчування. Такі люди одержимі здоровим харчуванням, більше турбуються про якість свого харчування, ніж про кількість, постійно шукають свою дієту залежно від їхньої особистої уяви про це, їх непокоїть, які продукти шкідливі, а які – ні. Багато орторексиків, наприклад, їдять тільки сирі фрукти й овочі, або є веганами, фрутаріанами. Деякі з них їдять тільки продукти певного кольору и т.д. Правомірність віднесення такого розладу як орторексія до хвороби є спірною.

До порушень харчової поведінки Т.Г.Вознесенська відносить, екстернальну, емоціогенну і обмежувальну харчову поведінку та описує особливості їх прояву [1].

Екстернальна харчова поведінка, на думку авторки, пов'язана з підвищеною чутливістю до зовнішніх стимулів споживання їжі: люди з такою поведінкою їдять не у відповідь на внутрішні стимули (рівень глюкози й вільних жирних кислот у крові, порожній шлунок і т.д.), а на зовнішні: вітрина продуктового магазину, гарно накритий стіл, вигляд людини, що їсть, реклама харчових продуктів і т.д.

Емоціогенна харчова поведінка характеризується тим, що стимулом до приймання їжі є не голод, а емоційний дискомфорт. Продукти харчування

для людей з емоціогенною харчовою поведінкою є своєрідними ліками, тому що дійсно приносять їм не тільки насичення, але й заспокоєння, задоволення, релаксацію, знімають емоційну напругу, підвищують настрій. Емоціогенна харчова поведінка може проявлятися як компульсивне переїдання та як синдрому нічної їжі. Компульсивна харчова поведінка проявляється як короткі повторювані напади переїдання, що тривають не більш двох годин.

Обмежувальна харчова поведінка полягає у харчовому самообмеженні, дотриманні строгої дієти. Строгої дієти не можна дотримуватися тривалий час, і зазвичай їй на зміну приходять періоди вираженого переїдання [3].

На формування харчової поведінки впливають різні чинники: біологічні, соціальні, психологічні. Велике значення для формування порушень харчової поведінки має дисфункція церебральних систем організму, які регулюють прийом їжі. Наприклад, серотонін є нейромедіатором мозку, який бере участь у формуванні насиченості та емоційного комфорту. Отже, високовуглеводна їжа може бути свого роду ліками, які знаходить сама людина для того, щоб досягнути емоційного комфорту [2].

До соціальних факторів порушень харчової поведінки можна віднести, соціокультурні стереотипи. Наприклад, красивими вважаються люди, які мають струнке, худорляве тіло, або особливості сімейного ставлення.

Досліджуючи особливості харчової поведінки, Ш. Г. Малкіна-Пих зазначає, що «поведінка людини у відношенні до їжі спрямована не тільки на задоволення біологічних та фізіологічних, але й психологічних та соціальних потреб». При аналізі психосоціальних аспектів надмірної ваги, вона виділяє такі функції харчової поведінки: підтримка гомеостазу, релаксація, отримання задоволення, комунікація, самоствердження, пізнання, підтримка ритуалу або звички, нагорода та задоволення естетичної потреби [5]. Все це відображає психологічні аспекти харчової поведінки.

Отже, порушення харчової поведінки необхідно вивчати як комплексну проблему. Причини та наслідки всіх харчових розладів і порушень можуть бути розглянуті у двох напрямках. Зайва вага може виступати в якості фактора, що перешкоджає відчуттю задоволеності життям. Але й незадоволеність життям може також виступати в якості фактора, що впливає на порушення харчової поведінки.

Харчова поведінка та її порушення є предметом комплексного дослідження, а розлади харчової поведінки розглядаються як серйозна проблема багатофакторної етіології, загрозової для здоров'я індивіда у сучасному суспільстві.

Бібліографічні посилання:

1. Вознесенская Т. Г. Клинико-психологический анализ нарушений пищевого поведения при ожирении / Т. Г. Вознесенская, А. В. Вахмистров // Журнал неврологии и психиатрии. 2001. №12. С.19-24.
2. Вознесенская Т. Г. Расстройства пищевого поведения при ожирении и их коррекция / Т. Г. Вознесенская // Фармак, 2009. № 12. С 91-94.

3. Вознесенская Т. Г. Типология нарушений пищевого поведения и эмоционально-личностные расстройства при ожирении и их коррекция/ Т. Г. Вознесенская // Ожирение. Под. ред. И. И. Дедова, Г. А. Мельниченко. М.: МИА, 2004. С.34-71.
4. Клиническое руководство по психическим расстройствам/ под ред. Дэвида Барлоу. [3-е изд.]. СПб.: Питер, 2008. С. 912.
5. Малкина-Пых И. Г. Лишний вес. Освободиться и забыть. Навсегда / И. Г. Малкина-Пых. Москва: Эксмо, 2012. С. 3-5.

Баєв Андрій Борисович
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
Навчально-науковий інститут
заочного навчання та підвищення кваліфікації,
здобувач ОР «магістр»*

Науковий керівник –
Диса Олена Вікторівна,
*Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара,
кафедра педагогічної та вікової психології,
завідувач кафедри,
кандидат психологічних наук, доцент*

ПРИЧИНИ ТА ФОРМИ ПРОЯВУ АУТОАГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Однією з актуальних проблем нашого суспільства є аутоагресивна поведінка людини, тому необхідність вивчення причин виникнення такого виду девіантної поведінки не викликає сумніву [2].

Проблема аутоагресивної поведінки молоді для України набуває на сьогоднішній день особливої гостроти, оскільки молодь формується в складних соціально-культурних умовах економічних і політичних суперечностей, неврівноваженості соціальних процесів, криміногенності суспільства.

Найбільш суттєвий внесок у дослідження причин аутоагресивної поведінки людини, ще на початку ХХ сторіччя, зробила психоаналітична школа (З. Фрейд, А. Адлер, В. Франкл, К. Юнг та ін.). З. Фрейд, який був засновником психоаналітичної школи, своїми роботами поклав початок вивченню аутоагресивних тенденцій людини. Згідно з автором, в житті людини існує безперервна війна між інстинктами самозбереження та саморуйнації. Агресія спрямовується ззовні лише з метою зберегти суб'єкт від знищення, чому сприяють розвинені механізми психологічного захисту [4].

Багато хто з послідовників З. Фрейда підтримував його ідею про існування у людини двох протилежно спрямованих сил, які борються між собою. Одним з них був американський вчений К. Меннінгер. А. Адлер погоджував-

ся з З. Фрейдом, що аутоагресія — це прихована атака на інших людей. А послідовник З. Фрейда та А. Адлера В. Франкл вважав основною причиною аутоагресії втрату сенсу життя [1, 3].

Представники гуманістичного підходу (А. Маслоу, Р. Мей, К. Роджерс, Є. Фромм) висловлювали ідеї, що від форми прояву, спрямованості свідомості залежить вирішення екзистенціального протиріччя та як наслідок – психічний стан людини та ймовірність дії факторів аутодеструктивної поведінки [5].

Роботи Н. Фарбероу, що є засновником концепції саморуйнівної поведінки, дали змогу більш широко подивитися на проблему, відносячи до аутоагресії не тільки самогубства, а й інші форми аутоагресивної поведінки: алкоголізм, токсикоманію, невиправдану схильність до ризику тощо.

Саморуйнівна поведінка має різні назви. Аутодеструктивна (саморуйнівна поведінка) – це поведінка, що відхиляється від медичних і психологічних норм, що загрожує цілісності та розвитку самої особистості [2]. Аутоагресивна (грец. autos – сам і лат. aggressio – напад) поведінка – специфічна форма особистісної активності, спрямована на завдання шкоди своєму соматичному (грец. soma – тіло) або психічному здоров'ю. З огляду на специфіку дій індивіда, спрямованих на нанесення шкоди своєму здоров'ю, розрізняють такі види аутоагресивної поведінки:

Аутоагресивна поведінка у сучасному світі виступає у наступних основних формах:

- суїцидальна поведінка,
- розлад харчової поведінки,
- хімічна залежність (зловживання психоактивними речовинами),
- віктимна поведінка (поведінка жертви),
- комп'ютерна та ігрова залежність (гемблінг),
- діяльність з вираженим ризиком для життя (екстремальні види спорту, істотне перевищення швидкості при їзді на автомобілі та ін.)

Суїцидальна поведінка – поняття більш широке ніж суїцид, воно включає в себе будь-які внутрішні та зовнішні форми психічних актів, які спрямовуються уявленнями про позбавлення себе життя.

Розлад харчової поведінки, серед яких найпоширеніші — нервова анорексія, булімія та компульсивне переїдання, наразі є надзвичайно актуальною проблемою, оскільки вони асоційовані з вираженими негативними медико-соціальними наслідками та мають найвищий рівень смертності серед усіх психічних захворювань.

Для нервової анорексії характерні такі прояви, як: бажання постійно знижувати вагу і відмова підтримувати її на рівні мінімальної норми для відповідної вікової категорії; сильний страх щодо збільшення маси тіла або змоги погладшати, навіть якщо вона не досягає норми, і це відчуття не вщухає при постійному зниженні ваги, а лише посилюється в міру подальшого схуднення; порушення сприйняття власної ваги або форм тіла, надмірний їх

вплив на самооцінку (дисморфоманія/дисморфофобія).

Для булімії притаманні такі ознаки, як: напади некерованого підвищеного апетиту, великого поглинання їжі, відчуття браку контролю над цим процесом: за нападаподібним переїданням слідом ідуть спроби позбутися зайвого, вдаючись до різних форм очисної поведінки (штучного спричинення блювання, надмірного використання проносних або сечогінних засобів), крім того, задля зниження ваги додаються ще суворі дієти з надмірним фізичним навантаженням; напади переїдання супроводжуються гострим відчуттям провини і сорому.

Компульсивне переїдання – це вживання набагато більшої кількості їжі, ніж передбачалось, у продовж короткого часу. При компульсивному переїданні людина відчуває втрату контролю, а реакцією на їжу є почуття провини, відрази, сорому або зніяковілості.

Хімічна залежність (зловживання психоактивними речовинами) – це хронічна хвороба, яка постійно прогресує та супроводжується рецидивами. Виникає вона в наслідок зловживання психоактивних речовин, що призводить до численних порушень фізичного та психічного здоров'я особистості. Види хімічної залежності: алкогольна, наркотична, тютюнопаління, медикаментозна.

Віктимна поведінка (поведінка жертви) – це вчинки або дії людини, що так чи інакше провокують заповідати яку-небудь шкоду. Як правило, таку поведінку людина використовує для того, щоб: спровокувати злочинця на вчинення певних дій; створити обстановку вигідну для нападу; привернути увагу.

Комп'ютерна та ігрова залежність (гемблінг) – психічний розлад, в основі якого лежить сильний потяг до азартних ігор (ігри в казино, ігрових і комп'ютерних клубах, тоталізаторах та ін.).

Діяльність з вираженим ризиком для життя (екстремальні види спорту, істотне перевищення швидкості при їзді на автомобілі та ін.).

Схильність до ризику деякі автори розглядають як властивість особистості, інші як поведінку, обумовлену факторами зовнішнього середовища. У той же час дослідники притримуються однієї думки, що рівень тривоги та агресивності суттєво впливає на схильність до ризикованої поведінки. На думку деяких учених схильність до ризикованих дій виступає як суб'єктивна категорія, що тісно пов'язана з почуттям провини.

У сучасному світі є багато причин і чинників, які створюють підґрунтя для розвитку аутоагресивних тенденцій як у окремих особистостей, груп, країн, так і цивілізації в цілому. Тому все гостріше стає не тільки перед психологами, а й перед самими особистостями – усвідомлення того, що єдина рятувальна стратегія щасливого життя є самопізнання, самовдосконалення, відмова від своїх помилкових егоїстичних схильностей.

Бібліографічні посилання:

1. Меннингер К. Война с самим собой / К. Меннингер. М.: Экспо-пресс, 2001. 480 с.
2. Мусаелян О. М. Гендерно-вікові та організаційно професійні особливості схильності студентської молоді до аутоагресивної поведінки . *Асп. кафедри педагогіки та психології професійної освіти Національного авіаційного Університету*, 2016. Вип. 1. С. 85-98.
3. Франкл В. Человек в поисках смысла: сборник / В. Франкл ; под общ. ред. : Л. Я. Гозмана, Д. А. Леонтьева ; пер. с англ. и нем. М. : Прогресс, 1990. 368 с.
4. Фрейд З. Печаль и меланхолия / З. Фрейд // Суицидология: прошлое и настоящее. М. : Когнито-центр, 2001. С. 255-270.
5. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм ; пер. с нем. Э. Телятниковой. М. : АСТ: АСТ МОСКВА, 2006. 670 с.

Гуртова Юлія Володимирівна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
Навчально-науковий інститут
заочного навчання та підвищення кваліфікації,
здобувач ОР «магістр»*

**Науковий керівник –
Диса Олена Вікторівна,**
*Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара,
кафедра педагогічної та вікової психології,
завідувач кафедри,
кандидат психологічних наук, доцент*

ЕВОЛЮЦІЯ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ В СИСТЕМІ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЇ

Сьогоднішній час створює нові принципи роботи організацій і руйнує старі форми у всіх сферах життєздатні. Прийдешнє майбутнє не залишає нам можливості отримувати пасивно хороші результати в діяльності організацій і бути спокійно задоволеними. Інформаційний бум, простота міжнародної комунікації, прагнення до духовного і усвідомленого розвитку багатьох людей – все це стимулює нас виходити з традиційних застарілих організаційних форм минулого століття [9]. З огляду на нові тенденції в побудові організацій, корпоративна культура зазнає значних еволюційних змін. Її важливою частиною стають нові інноваційні принципи і цінності, на яких будується організація, норми і зразки поведінки, що визначають зміст і моделі діяльності співробітників незалежно від їх посадового становища і функціональних обов'язків. Тому, вкрай важливо на сучасному етапі досліджувати нові тен-

денції та підходи у формуванні корпоративної культури організацій як базисної основи підприємств у сучасному суспільстві.

Сам термін «корпоративна культура» з'явився в ХІХ в. Він був сформульований німецьким фельдмаршалом Мольтке, який використовував його, характеризуючи взаємини в офіцерському середовищі [3]. Згодом це поняття поширилося і на інші сфери, і зараз ні в кого не виникає сумнівів з приводу значущості корпоративної культури для успішного функціонування і процвітання будь-якої організації. Корпоративна культура – це сукупність пануючих в організації ціннісних уявлень, норм і зразків поведінки, що визначають зміст і модель діяльності співробітників незалежно від їх посадового становища і функціональних обов'язків. Корпоративна культура – потужний стратегічний інструмент, що дозволяє створити загальний дух в компанії, орієнтувати всі підрозділи організації і окремих осіб на спільні цілі, мобілізувати ініціативу співробітників, забезпечувати лояльність і полегшувати спілкування [4].

Найчастіше в організаціях корпоративна культура формується спонтанно і не виконує в повній мірі покладених на неї функцій. Тим часом, формування корпоративної культури має впроваджуватися не лише цілеспрямовано і послідовно, а й з урахуванням всіх змін в ціннісних поняттях в нових формах організацій [5].

Існує безліч різних типологій корпоративної культури організацій. Типологія, запропонована в 1980 р Джеффри Зонненфельдом, є однією з найпопулярніших і в класичному західному менеджменті вважається загальноприйнятною. Ще однією відомою класифікацією корпоративних культур є типологія К. Камерона і Р. Куїнна, створена в 1999, в основі якої лежить модель «конкуруючих цінностей». Також відзначимо такі відомі типології, як типологія корпоративної культури Г. Хофстеда, розроблена в 1980 р, модель корпоративної культури Діла-Кеннеді 1982 р, а також типологія Чарльза Хенді 1970 р.

Інноваційна модель спіральної динаміки К. Грейвза (1966 р), яка була доопрацьована Д.Беком і К.Кованом в 1996 р, на сьогоднішній день найбільш актуальну для сучасних компаній. Її принципове значення для сучасного менеджменту визначається тим, що вона деталізує й адекватно описує зміни світогляду, що відбуваються на переході від індустріального суспільства до цифрового світу. А також, визначає нову типологію корпоративної культури, яка показує організацію як еволюційний організм, що вбудований в екосистему бізнесу і суспільства в цілому.

Рівні корпоративної культури, як відомо, відрізняються один від одного різним набором цінностей і пріоритетів розвитку компанії. Перехід від одного рівня корпоративної культури до іншого, від групи людей, об'єднаної лише загальними правилами, в команду людей, що цінують один одного і спільно приймають загальні рішення і рухаються до загальних цілей розвитку – це величезне, іноді просто нерозв'язне, завдання для багатьох компаній.

Дон Бек, співавтор моделі «Спіральної динаміки», стверджує, що людина – це динамічна система, яка перебуває в розвитку. Рівень розвитку визначається цінностями, глибоко закладеними в нашій свідомості. І якщо навички можна досить швидко розвивати, то перехід з однієї ціннісної платформи на іншу – це глибокий трансформаційний процес, що вимагає величезних витрат сил, часу і енергії [2]. Так і в організаціях – перехід від однієї ціннісної бази на іншу вимагає великих енергетичних затрат. При цьому, цінності організації не можуть бути «вірними» або «невірними», але вони можуть бути «живими» або «мертвими», «рідними» або «нав'язаними», «розвиваючими» або «стримуючими» щодо нових тенденцій розвитку суспільства. І з цим пов'язана успішність і стабільність роботи компаній на ринках [6].

Отже, ґрунтуючись на концепції Грейвза К., Бека Д., Кована К. про спіральну динаміку, Полякова В.А., Ціпурінди В.С про універсальне управління систем життя [8], а також Маслоу А. про ієрархію потреб людини як індивідуальної еволюції свідомості, можна виділити 7 рівнів корпоративної культури в організації. А також, розглянути більш докладно останні рівні, які стають пріоритетними в розвитку організацій нового типу сучасного світу [1].

Корпоративна культура першого рівня організацій – корпоративна культура «виживання» – рівень безпеки, виживання і фінансового прибутку. Перший рівень передбачає фокусування людини тільки на засобах, необхідних для виживання. Тобто, основною цінністю організації є фінансовий прибуток.

Другий рівень організаційної культури – рівень близькості, приналежності. Корпоративна культура «приналежності», для якої характерні сімейні цінності. Основною цінністю даної компанії є якість відносин.

Третій рівень організаційної культури підприємства заснований на конкуренції і розвитку власного «Я». Корпоративна культура «сили». Даний тип культури заснований на лідерстві кожного в організації. Основною цінністю є боротьба за лідерство і визнання.

Четвертий рівень включає дві форми корпоративної культури:

1. Культура «принципів і правил».
2. Культура «єдності і успіху».

Головною особливістю культури «принципів і правил» є те, що лідер втрачає необмежену владу. Тепер він, як і всі інші, підпорядковується виробленим правилам і принципам роботи. Це знаменує собою перехід від абсолютного лідерства до менеджменту. Ключовою є цінність порядку і системності.

Культура «успіху» не скасовує правила зовсім, але поміщує їх в «ядро» і доповнює цінністю результату. Співробітники, що працюють в цій культурі, знають, що головне – це видатний успіх компанії.

Описані рівні визначають нові підходи в організаційній культурі підприємств.

П'ятий рівень організаційної культури підприємства заснований на узгодженості. Це корпоративна культура «згоди». Ключовими цінностями ку-

льтури згоди є діалог і спільний пошук найкращих рішень. Культура згоди – це культура мозкових штурмів, дискусій, творчості та колегіальних рішень. Вона дозволяє вибудувати надійні канали комунікації між різними рівнями, підприємствами і функціями компанії.

Образ цієї культури – рада мудрих і глибоко поважаючих один одного людей. Рішення спираються на консенсус. У культурі згоди цінується індивідуальна особиста точка зору і заохочується конструктивна суперечка і дискусія в ім'я розвиваючих організацію рішень. Місія корпоративної культури організацій п'ятого рівня полягає у впровадженні інноваційних рішень для несення максимальної користі кінцевому користувачу продукту.

Ціннісні установки сфокусовані на узгодженості, пошуку третього рішення, експерименті.

Шостий рівень організаційної культури підприємства заснований на інтеграції всіх попередніх культур. Корпоративна культура «синтезу». Культура синтезу вбирає в себе все краще, що є в попередніх культурах. Перехід до неї додає в культурний код організації дві найважливіші цінності:

1. По-перше, цінність самоврядування – співробітники безпосередньо домовляються між собою в тимчасових командах, при цьому кожен може в якийсь момент взяти на себе один з аспектів лідерства.

2. По-друге, культивується цінність творчості, інновацій, в тому числі інновацій, що носять революційний характер.

Організація в культурі синтезу – це по суті добровільна спілка зрілих, творчих особистостей, які здатні самоорганізуватися і неймовірно швидко винайти та запровадити принципово нові ідеї. Місія корпоративної культури організацій шостого рівня полягає в об'єднанні зрілих людей задля втілення еволюційних ідей, які вирішують соціальні питання суспільства. Ціннісні установки – самоврядування, відповідальність кожного за загальний результат, синергія зв'язку.

Сьомий рівень організаційної культури підприємства заснований на консолідуючому планетарному цілепокладанні. Корпоративна культура «цілеорієнтованості і планетарної єдності». Цей рівень поки тільки формується і проявлених організації на цьому рівні немає. Місія корпоративної культури організацій сьомого рівня полягає в консолідації організацій в цільпорації майбутнього, засновані на єдності цілей, які задають нові еволюційні параметри змін у світі. Ціннісні установки – безмежність розвитку, синхронізація з ритмом і завданнями світу.

Таким чином, еволюція корпоративної культури в організаціях дає поштовх у розвитку нової суспільно-економічної формації у світі. Саме тому, важливою частиною для будь-якої організації є розвиток корпоративної культури на все більш вищі рівні [7].

Ідентифікація співробітника з компанією означає, що він не тільки усвідомлює ідеали компанії, чітко дотримується правил і норм поведінки в організації, але і внутрішньо приймає корпоративні цінності. З розвитком кож-

ного нового рівня корпоративної культури в організації, ми допомагаємо сформуватися більш еволюційно розвиненій людині. Такий співробітник стає потужним джерелом даних цінностей та ідеалів в суспільстві.

Бібліографічні посилання:

1. Бек Д., Ларсен Т., Солонин С., Вильєн Р., Джонс Т. Спиральна динаміка на практиці. Модель розвитку людини, організації та людства. М.: 2019. 384 с.
2. Бек Д., Кован К. Спиральна динаміка. Управляючи цінностями, лідерством та змінами в ХХІ столітті. М.: 2010. 424 с.
3. Вудкок М., Френсіс Д. Розкрепощений менеджер: Для керівника – практика. М.: Дело, 1994. 217с.
4. Кибанов А.Я., Захаров Д.К., Коновалова В.Г. Етика ділових відносин: Учебник. М.: ИНФРА-М, 2002. 572 с.
5. Кибанов А.Я. Основи управління персоналом: Учебник. М.:НФРА-М, 2002. 201 с.
6. Маслов Д.В., Роше Г. Трансформація організаційної культури через аналіз цінностей // Методи менеджменту якості. 2006. №2. С. 18-23.
7. Менеджмент по нотах: технологія побудови ефективних компаній/ під ред. Л.Ю. Григор'єва-М., Альпіна Паблішерз, 2010. 692с.
8. Поляков В.А. Філософія управління. М.: 2012. 88 с.
9. Ципуринда В.С., Ципуринда О.А. Основи універсального управління системами життя. Модульний курс. Дн.: 2012. 428 с.

Хитрук Руслана Олегівна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
факультет підготовки фахівців
для підрозділів стратегічних розслідувань,
здобувач вищої освіти*

**Науковий керівник –
Недря Кирило Михайлович,**
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
кафедра гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності,
завідувач кафедри, кандидат історичних наук*

**ПРОФЕСІЙНІ ЯКОСТІ ПСИХОЛОГА-КОНСУЛЬТАНТА
ЩОДО КОНСУЛЬТУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ
АБО КУРСАНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ**

Психологи-консультанти, що працюють з діючими правоохоронцями, курсантами закладів вищої освіти або з ветеранами правоохоронних органів, повинні володіти низкою здібностей та навичок професійної діяльності. Це

необхідно для забезпечення адекватної оцінки ситуації, здійснення професійної і адекватної допомоги та виявлення та лікування проблем психічного здоров'я та підтримки сімей правоохоронців, якщо виникають проблеми, пов'язані з виконанням їхньої роботи. Всі ці особливості роботи пов'язані зі специфічним характером клієнтів, адже «...діяльність в екстремальних умовах не проходить безслідно для професіоналів» [1, с.74]. Тому психологи-консультанти поліцейських потребують досить унікального набору навичок, який включає:

Гнучкість. Оскільки консультування з приводу майбутнього фаху поліцейського здійснюється щодо дуже різноманітних осіб, однією з найбільш бажаних навичок є здатність бути гнучкими для задоволення потреб своїх клієнтів, тобто людей, які варіюються від тих, хто взагалі не має досвіду роботи у правоохоронних органах та уявлення про специфіку такої діяльності, до тих, хто працював десятиліттями в органах міліції та Національної поліції. Тут психолог-консультант повинен вміти гнучко пристосовувати свої послуги щоб допомогти своїм клієнтам у вирішенні багатьох питань, пов'язаних з професійною діяльністю, навчанням та адаптацією.

Комунікативні навички. Професійні психологи-консультанти, як і будь-який інший радник, також повинні мати найвищі навички спілкування. Насамперед, йдеться про вміння слухати клієнтів та мати обізнаність щодо типових та нетипових професійних проблем, пов'язаних з фахом правоохоронця. Вони повинні вміти задавати проникливі, але часто складні питання, щоб оцінити ступінь труднощів, для чого вкрай необхідні навички кваліфікованого комунікатора.

Навички письмової комунікації також важливі, оскільки часто з працівниками правоохоронних органів виникає потреба консультування у віддаленому або в онлайн-режимі.

Емпатія. Існує необхідність співпереживання і в професійному консультуванні. Бути невідготовленим до роботи може бути дуже стресовим і пригнічуючим досвідом для правоохоронця. Як результат, психолог повинен мати можливість проявляти справжню турботу під час роботи зі своїми клієнтами.

Професійні консультанти, які виявляють співпереживання та підтримку своїми діями, мають набагато більшу ймовірність налагодити зв'язок із клієнтом та мотивувати цю людину до позитивних успіхів у професійній діяльності або професійній адаптації. Це особливо важливо в тому випадку, коли консультування здійснюється щодо молодих людей, які тільки визначаються з вибором професійного шляху [2] або щойно вступили до закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Співчуття є важливою навичкою для консультанта ще й тому, що, хоча сам він не має і не матиме досвіду своїх клієнтів-правоохоронців або курсантів, йому потрібно вміти ефективно розуміти досвід роботи своїх клієнтів і співпереживати їх ситуації. Причому це необхідно вміти робити ефективно без надто великих емоційних вкладень (для захисту від «вигорання»).

Знання структури організації. Для гарного розуміння поліцейських та курсантів з їх проблемами необхідно чітко ознайомитись з динамікою поліції як організації, а також з якими соціальними та політичними питаннями стикаються правоохоронці та курсанти під час несення служби.

Аналітичні здібності. Професійному консультанту часто доведеться виводити дані з особових справ клієнтів, які, можливо, не бажають розповісти про деталі свого досвіду. Вони також потребують можливості виявити ранні ознаки психологічних проблем у своїх клієнтів. Значна частина ролі зосереджена на профілактиці та ранньому втручанні у проблеми психічного здоров'я. Тому вміння аналізувати дані про особливості виховання, спілкування, сімейні й родинні аспекти життя своїх клієнтів є вкрай важливими.

Адаптація. Психологам-консультантам у правоохоронній сфері необхідно вміти адаптувати свої методи та підходи до широкої клієнтської бази, адже вони можуть мати справу з високопоставленими особами з числа правоохоронців, але також і з зовсім юними особами, що лише прагнуть вступити на службу або з дітьми сімей правоохоронців.

Здатність до прийняття рішень. Частина ролі психолога-консультанта вимагає оцінки своїх клієнтів (тих що самостійно цілеспрямовано звернулись за консультацією) та загалом співробітників правоохоронних органів з приводу їх професійної готовності. Це особливо важливо щодо тих правоохоронців, що пережили стрес або проходить період реабілітації після нього. Для цього потрібно вміти створювати штучні умови та ситуації професійної діяльності, ставити людей у відповідні ролі. Це необхідно для адекватного вирішення, коли хтось психологічно готовий (чи ні) повернутися до виконання своїх службових обов'язків, активного несення служби [4]. Психолог повинен вміти оцінювати всі докази, приймати рішення та представляти свої висновки.

Отже, підсумовуючи, можна зазначити, що хоча повсякденні обов'язки сильно різняться, головна роль поліцейського психолога полягає у роботі з поліцейськими, працівниками громадської безпеки, сім'ями, жертвами, свідками, членами правової та судової системи та іншими особами, які беруть участь у роботі правоохоронних органів. Щоб виконати свою роботу на оптимальному рівні, поліцейським психологам необхідні різноманітні спеціалізовані навички та знання, але насамперед готовність до зіткнення з непередбачуваними ситуаціями, розуміння основних психологічних принципів роботи в екстремальних умовах, розуміння функцій відділів поліції та органів громадської безпеки.

Бібліографічні посилання:

1. Афанасьєва Н.Є. Психологічне консультування фахівців екстремального профілю: теорія, методологія, практика: монографія. Держ. служба України з надзвичайн. ситуацій, Нац. ун-т цивіл. захисту України. Харків : НУЦЗУ, 2017. 315 с.
2. Кондратова А. В. Аналітичний погляд на проблему професійного самовизначення правоохоронців. Проблеми екстремальної та кризової психології. Х. : ХНУВС, 2010. Вип. 7. С. 191–198.

3. Логвиненко Б.О., Андреев А.В. Підготовка поліцейських у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання: основні алгоритми: Методичні рекомендації. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 48 с.
4. Hall, L. K. & Wensch, M. E. (2008). Counseling military families: What mental health professionals need to know. New York, NY: Routledge.
5. Miller L. Police Psychology: What Is It? https://www.doereport.com/police_psychology.php

Рудницька Кароліна Сергіївна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
факультет економічно-правової безпеки, з
добувач вищої освіти*

Науковий керівник –
Новицька Ія В'ячеславівна,
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
кафедра гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності,
викладач*

СУЧАСНІ АСПЕКТИ КОМУНІКАТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Актуальність обраної теми зумовлена тим безсумнівним фактом, що мова відображає загальний рівень культури фахівця з будь-якої спеціальності, стає своєрідним індикатором його компетентності, а оволодіння принципами і основними засадами ділового спілкування є ознакою професійної зрілості сучасного спеціаліста.

Розвиваючи цю думку, варто почати з того, що фактором підвищення ефективності роботи правоохоронних органів є встановлення робочих відносин між поліцейськими та громадськістю на основі взаємної довіри, розуміння (оцінки інтересів і цілей один одного, прийняття їх як своїх власних) і взаємодії (процесу обміну). Виходячи з цього, відносини між поліцією та населенням можуть вплинути на рівень ефективності роботи співробітників поліції у сферах охорони громадського порядку, попередження та запобігання злочинності, боротьби зі злочинністю в цілому [1, с. 54].

Поліцейський повинен мати не тільки професійні знання, а й володіти хоча б на початковому рівні основами психолінгвістики, соціолінгвістики та права. Якість комунікації співробітника поліції з різними групами населення визначає ефективність його функціональної діяльності. Саме тому одним із визначальних чинників ефективної роботи співробітника правоохоронних органів є професійна комунікативна компетентність. При спілкуванні поліцейський здійснює такі функції:

- отримує необхідну інформацію для розкриття злочину;
- керує процесом розмови, інколи у важких умовах;
- передає усну інформацію в письмовому вигляді.

З практики відомо, що оволодіння навичками спілкування має бути за-своєне правоохоронцем ще на початку його навчання, адже це є запорукою швидшого та оптимального вирішення будь-яких питань, які постануть перед ним під час роботи. У цьому аспекті важливим є аналіз концепції комунікативної компетенції, яка дозволяє встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми і включає в себе здатність розширювати (або звужувати) коло спілкування, розуміти партнера по спілкуванню, прогнозувати наслідки різних комунікативних ситуацій, що виникають при виконанні безпосередніх функціональних обов'язків [2].

Отже, професійна комунікативна компетентність співробітника правоохоронних органів – це складне психологічне утворення, яке формується на основі комунікативної компетентності людини в конкретній професійній діяльності, що може бути представлена в якості окремої системи значущих відносин, навичок і комунікативних здібностей.

Для співробітника поліції в ході професійної діяльності важливо не тільки протидіяти правопорушникам, а й спілкувалися з широким колом людей, які постраждали від злочину (жертви, свідки, різні посадові особи тощо). Особистість кожного з них формувалася за певних умов, у них різне мислення, система взаємовідносин, цінностей тощо. У той час, як правоохоронець обмежений в часі і можливостях для всебічного вивчення особистості людей, що потрапляють у сферу його офіційних інтересів. Саме тому комунікативна підготовка майбутнього професіонала є надзвичайно важливою [3, с. 19].

Таким чином, ми вважаємо, що кожен професійно підготовлений співробітник поліції повинен мати розвинуті мовні навички (здатність використовуючи мовні стандарти, обирати кращий з можливих варіантів, як для вивчення мови, так і для висловлення власних думок та поглядів). Особливо важливо контролювати використання формул мовного етикету, а саме – фразеологічні вирази – готові до використання стандартизовані мовні конструкції, які виражають ставлення, подяку або вибачення в різних ситуаціях спілкування. Тому варто сказати, що комунікативна підготовка поліцейського є одним з найважливіших компонентів формування справжнього професіонала, який здатен впоратися з будь-якою життєвою та практичною ситуацією.

Бібліографічні посилання:

1. Степаненко О.К. Мовленнєва компетенція професійно орієнтованої особистості: Посібник. Дніпропетровськ: Акцент ПП, 2016. 72 с.
2. Стрілецька М. В. Етика ділового спілкування: взаємини в колективі, URL: <http://www.bizslovo.org/content/index.php/ru/diloviy-etyket/160-kerivnyk-pidlegliy/657-etyka-dil-spilk-vzaemnyuv-kolektyvi.html> (дата звернення 04.05.2020)
3. Сучасні шляхи розв'язання міжособистісних конфліктів працівниками ОВС, Іменем Закону. 2007. № 18–19 (5561). С. 32

Лозицький Максим Павлович
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
факультет підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності,
здобувач вищої освіти*
Науковий керівник –
Новицька Ія В'ячеславівна,
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
кафедра гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності,
викладач*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУСПІЛЬСТВА У ПЕРІОД ЗМІН ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО ЖИТТЯ

Протягом усього шляху історичного та соціально-політичного розвитку Україна не раз переживала перехідні кризові етапи. Вони виступали своєрідними бар'єрами, непротиставними випробуваннями, перед здобуттям незалежності. Тут можна згадати, зокрема, Національно-визвольну війну під проводом Богдана Хмельницького 1648–1657 рр., революційні події 1917–1921 рр., значимі політичні дії періоду Перебудови в Радянському Союзі 1985–1991 рр. тощо. Після здобуття довгоочікуваної незалежності, проголошеної у Верховній Раді 24 серпня 1991 р., почали формуватися перші зародки українського демократичного громадянського суспільства як основного показника гуманізму та верховенства права. Безумовно, це сприяло поліпшенню державно-правового життя вже незалежної молоді країни. Але цей процес був певною мірою загальмований, а згодом і відтермінований кризовими соціально-політичними та економічними явищами в державі, а також певними соціальними невротами та розладами.

Проблеми соціально-психологічних особливостей суспільства у період змін державно-правового життя розглядалися багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Вони досліджували це питання через призму поняття *соціального порядку*. За визначенням українського соціолога В. І. Тарасенка, соціальний порядок – «це такий стан відносної врівноваженості, стабільності, збалансованості соціальних відносин, дієвості норм у суспільстві, що задає індивідам певні моделі поведінки поза сферою державно-правових і виробничих зв'язків і відносин» [1, с. 168].

Треба відзначити, що перехідні періоди в державному розвитку будь-якої країни супроводжується кризовими явищами. Ці явища обумовлені: створенням нових соціальних порядків, які несуть за собою масову дезадап-

тацію; важкістю самоідентифікаційних процесів; невизначеністю або різкою, часто негативною зміною соціального статусу, цінностей та мотивації особистості. Усі перелічені компоненти дезадаптації є *соціальною аномією*. В її основі лежить невизначене, хитке, перехідне соціальне становище, в якому опинилося суспільство в результаті руйнування та докорінної зміни однієї і спроби сформуванню іншої соціально-політичної, економічної, ціннісної системи. У соціологічному тлумаченні соціальна аномія – неодмінна складова і наслідок глибинних соціальних змін [5, с. 736].

Український соціолог Н. В. Паніна розробила власну методологію українського моніторингу, запропонувавши наступні її компоненти:

- 1) *аномійна деморалізованість*, яка пов'язана зі стабільністю ціннісно-нормативної системи суспільства;
- 2) *національно-ізоляціоністські установки*, що дають можливість оцінити спрямованість ціннісних орієнтацій на відкритість або закритість суспільства;
- 3) *соціальний цинізм*, котрий характеризує ставлення людини до прийнятих в суспільстві соціально-етичних норм поведінки;
- 4) *життєва задоволеність*, що є інтегральною оцінкою людьми свого життя у минулому, теперішньому і майбутньому;
- 5) *тривожність*, яка дає змогу судити про психофізіологічні основи морально-психологічного стану [3, с. 26–27].

В пострадянському українському суспільстві аномія стала тотальним і затяжним соціальним явищем. Основними характеристиками цього перехідного періоду є:

- 1) злам звичних, порівняно стійких соціальних зв'язків і відносин;
- 2) масова фрустрація (сукупність негативних психологічних реакцій у відповідь на недосягнуту мету та/або певні очікування);
- 3) деформація колишньої системи суспільно значущих цінностей;
- 4) серйозна криза нормативно-правової свідомості [2, с. 17–18].

З медицини відомо, будь-який живий організм не може нормально функціонувати без належної роботи його складових елементів, тобто органів, тканин, клітин та їх органел. На тлі цієї аналогії, вважаємо, що соціально-психологічні проблеми суспільства починаються із виникнення тих чи інших психологічних криз, деформацій у окремої людини як соціально-біологічної істоти з усіма тими рисами, що індивідуалізують її на тлі інших.

Оскільки людина істота соціальна, вона безперервно знаходиться в певному комунікативному взаємозв'язку з її оточенням. Через цей взаємозв'язок на основі власних не завжди об'єктивних суджень щодо становища в країні вона може психологічно заражати, нав'язувати своє невдоволення, фрустрацію, депресію іншим членам суспільства, а ці члени суспільства – суспільству загалом. Завдяки цьому проблеми однієї людини передаються іншим. Але ця гіпотеза є відносною, тому що, скажімо, вірус психологічного невдоволення та депресії може вражати лише нестійких членів суспільства: молодь,

людей похилого віку, осіб зі слабкою психікою та ін.. Тому не випадкового російський соціолог та психолог Б. Д. Карвасарський зазначає, що викривлення соціального сприйняття виникають як результат конфліктної самооцінки людини, яка неадекватно реагує на певні зміни в суспільстві. Вся її увага зосереджується не на розв'язанні реальних проблем, а на збереженні уявлень про значущість свого «Я» як у власних очах, так і в очах оточуючих. Учений при цьому припускає розповсюдження даного викривлення від одного індивіда до групи індивідів, що призводить до розповсюженості соціальної аномії. Особливості соціуму у період змін державно-правового життя включають у себе комплекс соціально-психологічних реакцій в суспільстві, які спрямовані на адаптацію до нових умов життя [4, с. 192].

Отже, підсумовуючи, можемо констатувати, що будь-яка країна протягом свого розвитку не раз переживала перехідні кризові етапи, обумовлені створенням нових соціальних порядків, котрі включають в себе: масову дезадаптацію, важкість самоідентифікаційних процесів, невизначеність або різку, часто негативну зміну соціального статусу, цінностей та мотивації особистостей. Викривлення соціального сприйняття є результатом конфлікту при самооцінці людини, неадекватно реагуючої на певні зміни в суспільстві.

Бібліографічні посилання:

1. Головаха, Е. Соціальне божевілля: історія, теорія і сучасна практика / Е. Головаха, Н. Паніна. К. : Абрис, 1994. 168 с.
2. Паніна, Н. В. Молодь України: структура цінностей, соціальне самопочуття і морально-психологічний стан в умовах тотальної аномії / Н. В. Паніна // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2001. №1. С. 5–26.
3. Паніна, Н. В. Фактори національної ідентичності, толерантності, ксенофобії й антисемізму в сучасній Україні / Паніна Н. В. // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2005. № 4. с. 26–46.
4. Практичний посібник лікаря-психіатра / Під ред. Г. Воронцова і А. Відренко. К.: Здоров'я, 1981. 192 с.
5. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / уклад. В. І. Волович, В. І. Тарасенко, В.М. Захарченко та ін., за ред. В. І. Воловича. К. : Укр. Центр духовної культури, 1998. 736.

Секція 4
**«ЧЕРВОНІ ЛІНІЇ» ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ:
МЕЖА ЗАКОНУ ТА СВОБОДИ**

Недря Кирило Михайлович
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
кафедра гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності,
завідувач кафедри,
кандидат історичних наук*

**ДЕРЖАВНІ ГАРАНТІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО НА ПСИХІЧНЕ
ЗДОРОВ'Я: «НАДАТИ НЕ МОЖНА ОБМЕЖИТИ»
(НАРИС ДО АКТУАЛЬНОСТІ ПРОБЛЕМИ)**

В умовах динамічного еволюції та глобалізації зв'язків у різних сферах життя, що, у першу чергу, має відображення у створенні та розвитку різного роду ринкових відносин, питання конкурентоспроможної пропозиції починає відігравати ключову роль не лише з точки зору зростання ефективності виконуваної роботи, а і взагалі виживання як такого.

Не є виключенням з цього і будь-які державні органи, ситуація для яких є навіть більш складною. Це зумовлено обмеженістю фінансових ресурсів, а отже і можливої заробітної платні. Особливе місце у системі державної служби посідає силовий блок, який відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки, а отже і існування держави. І в даному випадку, мова піде про Національну поліцію, яка, як і інші, відчуває потребу у постійному якісному наповненні власних лав, в чому, власне, має бути зацікавлена як влада, так і пересічний громадянин, безпека яких прямопропорційно залежить від цього.

Специфікою службової діяльності поліцейського є подекуди її не нормованість, підвищена інтенсивність, екстремальність, ризик для життя та здоров'я, тощо. Все це формує постійно існуючий запит з боку поліцейського та його родини на психологічний супровід, допомогу, у разі потреби, підвищення рівня їхньої стресостійкості, а також взагалі постановки питання щодо формування державних гарантій поліцейському на його психічне здоров'я. Додатково це актуалізується наявністю збройної агресії з боку Російської федерації та бойовими діями, до стримування та участі у яких залучені і співро-

бітники Національної поліції України, маючи у своїх лавах учасників бойових дій, а також будучи органом, який розглядається у якості потенційного роботодавця володарями такого статусу з інших структур (на теперішній момент у складі Департаменту патрульної поліції налічується близько 1 тис. осіб, які є безпосередніми учасниками бойових дій).

Відповідно, наявність державних гарантій у зазначеній сфері, а також механізмів їхньої реалізації, у значній мірі посилювали би пропонований соціальний пакет для співробітника поліції, виступаючи певним компенсатором безпосередньої грошової винагороди за службу, у вигляді заробітної платні. При цьому, абсолютно зрозуміло потенційному рекруту, що рівень психогенних втрат та стресів у подальшій службі більш достатній, що підтверджується і відповідними дослідженнями. Так, завдяки анкетуванню, що було проведено колегами з науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності Донецького юридичного інституту, на базі території обслуговування Криворізького Відділу поліції Головного управління поліції у Дніпропетровській області, вдалося визначити та групувати найбільш стресові ситуації для співробітників різних служб:

- для слідчих підрозділів: довготривале спілкування з неадекватними людьми, необхідність одночасно обробляти велику кількість інформації, хронічна втома, виснаження, неможливість відпочити, неможливість приділяти увагу особистому життю, недолік часу для прийняття рішення, спілкування з агресивними людьми при масових заходах, конфліктне спілкування з керівниками та громадянами, спілкування із раніше засудженими (рецидивістами);

- для підрозділів кадрового, аналітично-інформаційного, документального забезпечення роботи: необхідність одночасно обробляти велику кількість інформації, довготривале спілкування з неадекватними людьми, неможливість приділяти увагу особистому життю, хронічна втома, виснаження, неможливість відпочити, низький рівень згуртованості у групі, недолік часу для прийняття рішення, конфліктне спілкування з керівниками та громадянами, ситуації невизначеності;

- для працівників поліції превентивної діяльності (поліцейські конвойної служби, груп швидкого реагування, забезпечення публічної безпеки, ювенальної превенції): довготривале спілкування з неадекватними людьми, хронічна втома, виснаження, неможливість відпочити, необхідність одночасно обробляти велику кількість інформації, неможливість приділяти увагу особистому життю, конфліктне спілкування з керівниками та громадянами, спілкування з агресивними людьми при масових заходах, спілкування із раніше засудженими (рецидивістами), низький рівень згуртованості у групі;

- окремо для дільничних офіцерів поліції: довготривале спілкування з неадекватними людьми, неможливість приділяти увагу особистому життю, необхідність одночасно обробляти велику кількість інформації, хронічна втома, виснаження, неможливість відпочити, ситуації невизначеності, конфліктне спілкування з керівниками та громадянами, недолік часу для прийняття

тя рішення, спілкування із тими, хто повернувся із зони АТО;

- для поліцейських чергової частини: довготривале спілкування з неадекватними людьми; необхідність одночасно обробляти велику кількість інформації; ситуації невизначеності; хронічна втома, виснаження, неможливість відпочити; неможливість приділяти увагу особистому життю; недолік часу для прийняття рішення; конфліктне спілкування з керівниками та громадянами; спілкування із тими, хто повернувся із зони АТО;

- для поліцейських кримінальної поліції: довготривале спілкування з неадекватними людьми; неможливість приділяти увагу особистому життю; хронічна втома, виснаження, неможливість відпочити; необхідність одночасно обробляти велику кількість інформації; ситуації невизначеності, спілкування з агресивними людьми при масових заходах, спостереження за людськими втратами (смерть, поранення), недолік часу для прийняття рішення;

- для керівників: довготривале спілкування з неадекватними людьми, необхідність одночасно обробляти велику кількість інформації, хронічна втома, виснаження, неможливість відпочити [1].

Таким чином, якщо це все узагальнити, можемо сказати, що два найбільш частих розлади з яким зіштовхуються поліцейські, це посттравматичний стресовий розлад та синдром емоційного вигорання, які, у купі, є основою професійної деформації співробітників та у значній мірі причиною звільнень, та, що не менш важливо, негативного іміджу службу у очах потенційних рекрутів.

І аби зрозуміти стан проблеми, необхідно знати, як загалом складається ситуація з нормативним регулюванням питання права на психічне здоров'я в Україні. Так, згідно статті 3 Конституції України, людина, її життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканість та безпека, є вищими соціальними цінностями, а отже, державою гарантується можливість їх повної та своєчасної реалізації, а також ефективного правового захисту відповідних прав та законних інтересів. І особливе місце в цій системі гарантій посідає саме психічне здоров'я, на що окремо наголошують і низка міжнародних нормативно-правових актів ратифікованих Україною (в тому числі і Всесвітньої організації охорони здоров'я). Окремим нормативно-правовим актом, який був покликаний стати базовим в системі охорони психічного здоров'я в нашій державі, є Закон України «Про психіатричну допомогу», який було прийнято у 2000 році, а після того вносилися певні зміни [2]. Окрім того, є незначна кількість наказів Міністерства охорони здоров'я України, а також деяких інших міністерств, які, у першу чергу, мали безпосереднє відношення до проведення антитерористичної операції, а у подальшому – операції об'єднаних сил. А наприкінці 2017 року, Кабінетом міністрів України навіть було схвалено Концепцію розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року, план реалізації якої, так і залишився лише у вигляді проекту. При цьому, аби було зрозуміло про який масштаб уваги йдеться, наведу одну цитату з преамбули Концепції: «Станом на 1 січня 2017 р. 1673328 жителів

України перебували на обліку у зв'язку з розладами психіки та поведінки, в тому числі 694928 – внаслідок розладів, пов'язаних із вживанням алкоголю та наркотиків (або 3,9 відсотка населення). За 2016 рік до закладів з надання психіатричної допомоги було госпіталізовано 182415 хворих, які пробули в середньому 53,4 дня у стаціонарі. На кінець 2016 року в Україні 261240 хворих на психічні розлади мали групу інвалідності, з них 8,5 відсотка – діти у віці 0-17 років. 9893 хворих у 2016 році первинно були визнані особами з інвалідністю у зв'язку з психічними розладами. Смертність населення України від навмисного самоушкодження у 2015 році становила 17,7 на 100 тис. населення» [3]. І це мова про облікованих, а цього потребують далеко не легкі хворі... Нажаль, статистики суїцидів серед співробітників Національної поліції, чи экс-поліцейських, нам бачити не доводилося. Але якщо взяти Сполучені штати, де рівень психологічного супроводження та широта охоплення вище, з початку року таких випадків лише серед діючих поліцейських зафіксовано 61.

Тому, намагаючись акцентувати увагу на сучасному стані системи державних соціальних гарантій щодо психічного здоров'я поліцейського, слід відмітити відсутність врегульованості проблеми настільки, що навіть, здавалося би, загальновідома всім спеціальність «психотерапевт», є лише обіходною в сенсі мови, і абсолютно відсутня у переліку спеціальностей нашої держави, а отже і самій системі психологічної підтримки, як гарантії на все те ж таки психічне здоров'я, вводячи будь-кого з потребуючих допомоги у систему взаємин «психіатр – діагноз, або психолог – порада», обмежуючи у можливостях людини встановити причинно-наслідковий зв'язок проблеми у повній мірі, системність його проявів, а отже і вирішенні проблеми на до медичному етапі, при цьому підтримуючи та культивуєючи стереотип про психіатра, як крапку у кар'єрі та нормальному житті.

Бібліографічні посилання:

1. Когут О.О. Дослідження професійних стресових ситуацій працівників Національної поліції в сучасних умовах // Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів – 2017. Регіон. круглий стіл. (Кривий ріг, 10 лютого 2017 р.) : тези доповідей. Донецький юридичний інститут МВС України. Кривий ріг, 2017. С. 103–108.
2. Конституція України 1996-го року // Електронний ресурс : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 26.04.2020).
3. 3. Концепція розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року // Електронний ресурс. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80> (дата звернення 26.04.2020).

Кобзар Олександр Федорович

Київський факультет

Національної академії

Національної гвардії України,

начальник кафедри

забезпечення державної безпеки,

доктор юридичних наук, доцент

Поворознік Євген Олександрович

Київський факультет

Національної академії

Національної гвардії України,

начальник навчально-методичного відділення

СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ГРОМАДСЬКОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Стаття 3 Конституції України визначає, що основною метою держави є забезпечення прав і свобод громадян. Для цього повинні бути створені відповідні політичні, економічні та ідеологічні умови. З огляду на значну різноманітність прав і свобод громадян, закріплених у Конституції України, вони реалізуються у певних сферах суспільного, економічного, політичного життя. Ці сфери перетинаються між собою, і тому в окремих випадках може скластися так званий конгломерат суспільних відносин, що підпадають під вплив різного виду умов, що створюються для реалізації громадянами своїх прав і свобод. Таким конгломератом виступає громадський (публічний) правопорядок, у сфері якого відбувається реалізація численної частини прав і свобод або створюються передумови для їхньої реалізації.

Являючись частиною суспільних відносин, що регулюються нормами права, правилами співжиття і звичаями, громадський правопорядок охоплює інше, набагато менше коло суспільних відносин. Громадський правопорядок необхідно розглядати як стан соціальної урегульованості, при якому забезпечується життя, здоров'я громадян, їх права і свободи, громадський спокій, мораль, людська гідність. Відносини громадського правопорядку в багатьох випадках встановлюються нормами права.

Слід підкреслити, що поняття громадського правопорядку являє собою категорію, яка головним чином складається з трьох елементів:

- зміст громадського правопорядку;
- засоби його регулювання;
- цілі встановлення громадського правопорядку.

Звичайно, зміст громадського правопорядку тісно переплітається зі змістом громадської безпеки, яка «являє собою відносини, пов'язані з відверненням або ліквідацією шкідливих для життя і здоров'я людини наслідків, які

викликані небезпечною для оточуючих поведінкою людей або дією стихійних сил природи» [7, с. 136, 137]. Порушити нормальний правопорядок суспільного життя, суспільних відносин, що склалися, створити загрозу безпеці громадян та збереженню їх майна, порушити нормальну діяльність підприємств, установ, організацій, посадових осіб і громадян можуть і такі обставини, як стихійні лиха: пожежі, паводки, землетруси, епідемії та інші. До шкідливих наслідків можуть призвести непродумані організація вуличного руху, проведення масових заходів і т.п. Взаємозв'язок цих груп суспільних відносин в тому, що безумовне здійснення суспільних відносин сфери безпеки є обов'язковою умовою реального прояву відносин у сфері громадського правопорядку. А тому необхідно визнати, що складовою частиною змісту громадського правопорядку є громадська безпека, яка також ґрунтується на суворому виконанні встановлених вимог учасниками відносин з метою попередження та ліквідації шкідливих наслідків стихійних сил природи чи інших небезпечних для суспільства явищ.

Отже, *зміст* громадського правопорядку, на нашу думку, складають наступні системи суспільних відносин:

- система суспільних відносин, що забезпечують життя, здоров'я, честь і гідність громадян;
- система суспільних відносин, що забезпечують збереження власності;
- система суспільних відносин, що забезпечують нормальну діяльність підприємств, установ, організацій, посадових осіб і громадян.

Варто зазначити, що громадський правопорядок, як і будь-яка система, відчуває управлінський вплив з боку відповідного суб'єкта управління, має свою певну мету і засоби управління. У зв'язку з цим виникає необхідність визначити зміст супутніх системі елементів: а) об'єкт управління (внутрішня структура і взаємозв'язок складових частин); б) призначення, мета сформованої системи; в) суб'єкт управління; г) зміст керуючого впливу.

Без заперечень визначено, що найбільшу складність представляє визначення об'єкта управлінського впливу, його структури, взаємодії складових частин, характер середовища їхнього існування і т.д. , створення моделі громадського правопорядку.

Носіями вищенаведених сукупностей суспільних відносин є громадяни, посадові особи, державні та громадські органи, установи й організації.

Таким чином, основною структурною частиною даного об'єкта управлінського впливу є поведінка громадян, діяльність посадових осіб, державних і громадських органів; установ і організацій, що виступають носіями певних сукупностей суспільних відносин і взаємно дотримують встановлені цими відносинами права й обов'язки.

Бібліографічні посилання:

1. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ / Під заг. ред. І.П. Голосніченка, Я.Ю. Кондратьєва. К.: МАУП, 1995. 177 с.
2. Корнієнко М.В. Роль органів внутрішніх справ України в охороні громадського правопорядку при ускладненні оперативної обстановки. Дніпропетровськ: Україна, 2001. 430 с.
3. Войцеховский А.В., Додин Е.В., Голосниченко И.П. Организация патрульно-постовой службы по единой дислокации. К.: МВД СССР КВШ МВД СССР, 1982. 88 с.
4. Загальна теорія держави і права / за ред. академ. АПрН Укр. проф. В.В. Копейчикова К.: Юрінком, 1997. 211 с.
5. Кузнецова Н.Ф. Уголовная ответственность за нарушение общественного порядка. М.: Госюриздат, 1963. 332 с.
6. Polizeirecht. Potsdam, 1989. S. 14-19.
7. Здир Я. А. По поводу прочитанного // Советское государство и право / Я.А. Здир, 1967.- №2. С. 136-138.

Міщанинець Олександр Миколайович
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
кафедра оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент*

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО
КОНТРОЛЮ ЗА СУБ'ЄКТАМИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

Державний механізм забезпечення правоохоронної діяльності та функціонування правоохоронних органів в нашій державі щодо протидії злочинності передбачає різноманітні форми його здійснення: соціальні, економічні, культурно-виховні, кримінально-правові та інші.

Оперативно-розшукова діяльність як одна із функцій (напрямів) правоохоронної діяльності здійснюється з метою виявлення, запобігання та припинення злочинів, отримання інформації в інтересах кримінального судочинства, а також безпеки суспільства і держави.

Активне, впливове і розвинене громадянське суспільство є важливим елементом будь-якої демократичної держави та відіграє одну з ключових ролей у впровадженні нагальних суспільних змін і належного врядування, в управлінні державними справами і вирішенні питань місцевого значення, розробці і реалізації ефективної державної політики у різних сферах, утвердженні відповідальності перед людиною правової держави, розв'язанні політичних, соціально-економічних та гуманітарних проблем.

Так, в Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки (далі – Стратегія) зазначено про необхід-

ність створення державою сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства, налагодження ефективної взаємодії громадськості з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, зростання його ролі в різноманітних сферах – від просування реформ на державному і місцевому рівнях, європейської інтеграції та розвитку електронного урядування до надання волонтерської допомоги, зокрема правоохоронним органам та ін. [1].

Слід зазначити, що у Стратегії серед інших чинників, які впливають на розвиток громадянського суспільства в Україні визначені такі, як:

- 1) недосконалість чинного законодавства;
- 2) низький рівень взаємної довіри між громадськістю та органами державної влади (далі – ОДВ);
- 3) відсутність ефективного громадського контролю за діяльністю ОДВ;
- 4) недостатність практики залучення громадськості до формування та реалізації державної політики;
- 5) відсутність єдиної державної інформаційно-просвітницької політики у сфері розвитку громадського суспільства.

Сьогодні, визначені у законодавчих актах положення надають громадянам України право створювати громадські об'єднання для участі в охороні громадського порядку, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, рятуванні людей і майна під час стихійного лиха та інших надзвичайних подій [3].

В.Ф. Нестерович в своїй монографії надав таке визначення поняття *громадськість* – організована сукупність фізичних та юридичних осіб приватного права, яка на добровільних засадах бере участь у процесі підготовки та прийняття органами публічної влади нормативно-правових актів, а також здійснює контроль за їх виконанням з метою захисту прав, свобод та законних інтересів [6]. Відповідно до Словника української мови *громадськість* – це передова частина, передові кола суспільств [7].

С.В. Албул в термінологічному словнику «Основи оперативно-розшукової діяльності» надав визначення «сили оперативно-розшукової діяльності» – це оперативні підрозділи правоохоронних органів та їх посадові особи, які у повному обсязі або ж частково реалізують оперативно-розшукові функції, громадяни, з якими встановлено конфіденційне співробітництво на засадах добровільності, а також *представники громадськості*, які залучаються до виконання оперативно-розшукових завдань [4, с.113].

Разом з цим співвідношення термінів «суб'єкти оперативно-розшукової діяльності» та «сили оперативно-розшукової діяльності» залишається одним із найбільш дискусійних питань у науці ОРД.

Так, С.С. Шрамко, зазначає, що основними ознаками громадськості, як суб'єкта запобігання злочинності є: соціальна активність; зацікавленість в участі у заходах щодо запобігання злочинності; спрямованість на захист громадян від злочинних посягань та представництво їх інтересів; здійснення

своєї діяльності в межах суворого дотримання чинного законодавства та засад моралі; визначена організація та співпраця з іншими суб'єктами запобігання. Таким чином, під громадськістю, яка бере участь у запобіганні злочинності, дослідниця розуміє соціально активну частину суспільства (окремі громадяни та їх об'єднання), заінтересовану в участі у заходах щодо запобігання злочинності як в умові подальшого сталого розвитку суспільства, яка спрямовує свою діяльність на захист будь-якого члена спільноти від злочинних посягань та інших правопорушень та діє в межах суворого дотримання законодавства та засад моралі [5].

В 2018 році за результатами соціологічного опитування проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва у співпраці з громадською організацією «Центр інформації про права людини» за підтримки Програми розвитку ООН в Україні (ПРООН) від респондентів були отримані наступні відповіді: свобода (86% респондентів зазначили її як основну цінність), справедливість (70%) та безпека (67%) продовжують залишатися серед ціннісних пріоритетів українців. «На жаль, в Україні половина населення навіть не знають, що їхні права порушуються і що йдеться саме про реалізацію особистих прав, а не примхи державних чиновників», – пояснює Володимир Яворський, експерт Центру інформації про права людини [8].

Тому одним із завдань держави є проведення просвітницьких заходів у сфері розвитку громадянського суспільства, а також співпраці з питань запобігання, виявленню кримінальних правопорушень, їх розкриттю і встановленні осіб, які винуваті у їх вчиненні, а також надання юридичної допомоги при вирішенні питань захисту і охорони прав та інтересів у разі їх порушення або у разі захисту у кримінальному провадженні.

Також громадський контроль здійснюється у формуванні кадрової політики суб'єкта правоохоронної діяльності, в тому числі, що здійснює оперативно-розшукову діяльність. Як приклад, відповідно до ст. 28 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» з метою забезпечення прозорості та цивільного контролю за діяльністю Державного бюро розслідувань створено Раду громадського контролю (далі – РГК), яка крім визначених цим законом завдань делегує своїх представників (членів) для участі до складів конкурсних комісій та дисциплінарної комісії Державного бюро розслідувань [11]. Рішення РГК мають рекомендаційний характер та є обов'язковими для розгляду правоохоронними органами. Під час виконання покладених на неї завдань взаємодіє з громадськими об'єднаннями, в тому числі міжнародними, іншими інститутами громадянського суспільства, засобами масової інформації [12].

Аналогічне за змістом, метою та завданням створено та організоване функціонування Ради громадського контролю й в інших правоохоронних органах України.

Як показує досвід демократичних держав, розвиток громадянського суспільства за системної державної підтримки дає змогу залучати додаткові

людські, організаційні, фінансові та технічні ресурси для надання соціальних та інших суспільно значущих послуг, сприяння процесу децентралізації державного управління і підвищенню його якості, а також скоротити державні видатки і запобігти корупційним ризикам [1].

Таким чином, зазначені в Стратегії проблеми залишаються актуальними й на теперішній час та потребують створення надійної системи функціонування як громадського суспільства, так і суб'єктів оперативно-розшукової діяльності. Поряд з цим, недостатня ефективна робота суб'єктів оперативно-розшукової діяльності та їх реформування, призводить до неналежного забезпечення прав і свобод людини, зростання рівня агресивно-корисливої та економічної злочинності, а також викликає недовіру зі сторони суспільства.

Питання залучення інститутів громадянського суспільства до формування політики у сфері оперативно-розшукової діяльності створила б можливість вироблення стратегічних напрямів розвитку оперативно-розшукової діяльності як виду правоохоронної діяльності та її правової регламентації.

Бібліографічні посилання:

1. Указ Президента України від 26 лютого 2016 року № 68/2016 "Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки".
2. Розвиток взаємодії держави і громадянського суспільства в контексті впровадження європейських принципів належного врядування : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (12 грудня 2012 р., м. Київ) / упоряд. В. М. Яблонський, О. А. Корнієвський, П. Ф. Вознюк. К. : НІСД, 2013. 504 с.
3. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22 черв. 2000 р. №1835-III // Відом. Верхов. Ради України. 2000. №40. Ст. 338.
4. Основи оперативно-розшукової діяльності: термінологічний словник / уклад. С.В. Албул. Одеса : Астропринт, 2017. 132 с. (Серія: Теорія і практика ОРД).
5. Шрамко С. С. Громадськість як суб'єкт запобігання злочинності: сучасне розуміння / С. С. Шрамко // Право і Безпека. 2012. № 2. С. 133-138. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/2178/%D1>.
6. Нестерович В.Ф. (2014). Вплив громадськості на прийняття нормативно-правових актів: проблеми конституційної теорії та практики: Монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. с. 91 (736 с).
7. Громадськість. Словник української мови. <http://sum.in.ua/s/ghromadsjkistj>
8. Свобода, справедливість та безпека залишаються серед ціннісних пріоритетів українців – опитування. <https://dif.org.ua/article/ukraintsi-tsinuyut-svoi-prava-i-svobodikhocha-y-dosi-pogano-orientuyutsya-u-zmisti-ta-pokhodzhenni-prav-lyudini-sutnosti-pravovikh-mekhanizmiv-opituvannya>
9. Закон України «Про Державне бюро розслідувань» від 12.11.2015 № 794-VIII
10. Указ Президента України від 5 лютого 2020 року № 42/2020 «Про затвердження положення про Раду громадського контролю при Державному бюро розслідувань»

Грудницький Василь Миколайович
*ДВНЗ «Донецький національний
технічний університет»,
кафедра історії та права,
кандидат юридичних наук, доцент*

СКЛАДАННЯ ПРОТОКОЛУ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА ВІДСУТНОСТІ ПРАВОПОРУШНИКА: ЗАГРОЗИ ТА РИЗИКИ

Однією із фундаментальних умов існування та розвитку громадянського суспільства є можливість захисту прав та законних інтересів учасників суспільних відносин. Інститути громадянського суспільства протягом століть вели непримиренну боротьбу за встановлення та розширення прав і свобод людини і громадянина, свідченням чому є встановлення трьох поколінь прав та формування четвертого покоління.

Згідно з нормами Конституції України права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних нормативно-правових актів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Тобто, розробляючи нові законопроекти народні депутати України повинні чітко дотримуватися вимоги, що ініційовані ними зміни не можуть обмежувати, скасовувати, ущемляти існуючі права і свободи людини і громадянина, якщо ж така норма має місце у відповідному проекті, то дане явище можна розглядати як спробу посягання на права і свободи.

Виходячи з наведеного доречним є звернути увагу на «Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку складання протоколів про адміністративне правопорушення за порушення права на інформацію» з реєстраційним номером 3327 від 13.04.2020 року [2]. При поверхневому аналізі здається, що даний законопроект є актуальним та дійсно сприятиме удосконаленню правового регулювання надання правничої допомоги, адже ненадання відповіді на адвокатський запит тягне за собою порушення професійного права адвоката на інформацію та права на звернення, що позбавляє можливості надання належної правничої допомоги та негативно впливає на якість здійснення правосуддя.

Автор законопроекту вбачає одну із таких причин у недосконалості положення Кодексу про адміністративні правопорушення (далі КУпАП), яким врегульований порядок складання протоколу про адміністративне правопорушення. У зв'язку з цим і пропонується внести зміни у статтю 254 «Складання протоколу про адміністративне правопорушення» КУпАП [1]. Але при детальному аналізі запропонованих змін можна виявити певні ризики і загрози щодо тієї ж самої можливості правового захисту особи.

Слід відзначити, що запропоновані зміни будуть стосуватися не лише

особливостей складання протоколу про адміністративне правопорушення у разі ненадання інформації на запит адвоката, а в цілому стосуються порядку складання протоколу на будь-які правопорушення.

На даний момент ст. 254 КУпАП передбачає, що протокол про адміністративне правопорушення складається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту виявлення особи, яка вчинила правопорушення, та тільки в її присутності. За новою ж процедурою, якщо зміни будуть внесені, передбачається складання протоколу протягом трьох місяців з моменту виявлення особи, яка вчинила правопорушення, та якщо особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, не була присутня при складанні протоколу про адміністративне правопорушення, протокол складається у двох примірниках, один з яких направляється особі, яка притягається до адміністративної відповідальності, на її адресу місця проживання або адресу місця роботи, служби.

У даному формулюванні і вбачаються загрози та ризики. А саме, є загрози реалізації права на збирання доказів, оскільки під час оформлення протоколу правопорушник має право зазначати в ньому свідків, чиї показання можуть вплинути на твердження про вчинення правопорушення, а у разі складання протоколу без участі правопорушника, він позбавляється такої можливості. Окрім того, як правило, свідками події стають випадкові особи, то знайти їх правопорушнику через декілька місяців буде майже нереально, також особа, яка була свідком подій, з часом забуває деталі скоєння правопорушення.

Враховуючи, що правоохоронні органи України не є ідеальними, та як свідчить практика, у лавах правоохоронців є факти корупції та зловживань службовим становищем, то існують ризики, що особа, уповноважена на складання протоколів, може протягом трьох місяців збирати докази на підтвердження винуватості можливого правопорушника, може знайти «потрібних» свідків, переписати і відредагувати протокол тощо, і все це буде відбуватися без відома особи щодо якої відкрито провадження про скоєння правопорушення.

Слід зазначити, що джерелом доказів можуть бути також і відеозаписи з нагрудних камер працівників правоохоронних органів, а також записи з камер спостереження, які розташовані на місці вчинення правопорушення. У свою чергу, якщо протокол будуть складати протягом трьох місяців, то такі відеозаписи можуть просто не зберігатися, а від так у правопорушника буде менше можливостей для підтвердження своєї невинуватості.

Слід пам'ятати, що людина може навіть елементарно і не здогадуватися, де, коли і що порушила, за її відсутності вона не зможе дати пояснення чи зауваження до протоколу тощо.

З проєкту закону не зрозуміло і яким саме способом буде доставлятися примірник протоколу, чи буде забезпечено обов'язковість відправлення цінним листом з описом вкладення, що могло б гарантувати факт відправлення саме цього протоколу та забезпечення підтвердження отримання листа осо-

бою щодо якої складено адміністративний протокол.

Можливою є ситуація, що особа виїхала на тривалий час за межі України, і навіть не здогадується, що вона є правопорушником та на неї вдома «чекає» відповідний протокол.

Отже, метою адміністративної відповідальності не є завдання покарати правопорушника за будь-яких умов. У першу чергу вона повинна буди спрямована на недопущення вчинення правопорушення, перевиховання винної особи тощо. Це означає, що правопорушник повинен чітко усвідомлювати, які саме дії є протиправними, за що його притягають до відповідальності, йому повинна бути гарантована можливість захистити себе усіма можливими законними шляхами.

Зміни ж до законодавства передбачені вказаним законопроектом мають ризики позбавлення повноцінного права на захист особи, відкривають можливості для зловживань з боку правоохоронних органів. Ліпше не притягнути до відповідальності винну особу, ніж покарати невинного.

Бібліографічні посилання:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10> (дата звернення 08.05.2020).
2. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку складення протоколів про адміністративне правопорушення за порушення права на інформацію від 13.04.2020 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68577 (дата звернення 08.05.2020).

Селюков Вадим Сергійович

*Харківський національний
університет внутрішніх справ, факультет № 3,
кафедра поліцейської діяльності
та публічного адміністрування,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОГЛЯД ФУНКЦІЙ СУБ'ЄКТІВ КІНОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Кінологічне забезпечення правоохоронної діяльності є достатньо актуальним питанням сучасності. Службові собаки здатні виконувати безліч завдань для ефективної реалізації правоохоронної функції різноманітними органами та відомствами. Різноманітні суб'єкти правоохоронної діяльності характеризуються різною специфікою основної діяльності, однак у сфері кінологічного забезпечення серед усіх суб'єктів, які реалізуються даний напрям діяльності можна виділити наступні функції.

1) *Правоохоронна функція.* Дану функцію пропонуємо розглядати у найширшому її розумінні. Так вдало трактує поняття правоохоронної функції П.В. Онопенко, який розглядаючи внутрішню правоохоронну функцію розуміє її як функцію охорони прав і свобод особи та забезпечення правопорядку [1]. Варто підкреслити, що у рамках правоохоронної функції не достатньо розглядати лише охорону прав і забезпечення правопорядку, необхідно ширше розуміти дане поняття і формулювати його як забезпечення можливостей для ефективної реалізації громадянами їх прав і свобод, їх охорони, захисту у разі порушення та підтримання належного рівня безпеки. Так діяльність суб'єктів кінологічного забезпечення безпосередньо спрямована на підтримання правопорядку в країні, про що свідчить систематичне використання службових собак правоохоронними органами. Крім того, діяльність щодо надання допомоги особам, які цієї допомоги потребують можна розглядати як забезпечення ефективної реалізації населенням своїх прав та обов'язків.

2) *Нормотворча функції.* Яка виражається у прийнятті певними (не всі суб'єкти наділені такою функцією) суб'єктами нормативно-правових актів, що регламентують діяльність у сфері кінологічного забезпечення правоохоронної діяльності.

3) *Забезпечувальна функція.* Дана функція відображається у здійсненні діяльності щодо створення та підтримання належних умов функціонування системи суб'єктів кінологічного забезпечення правоохоронної діяльності.

4) *Кадрова функція.* Одна з найскладніших функцій, в рамках якої передбачається діяльність щодо підготовки професійного кадрового складу органів та підрозділів, що займаються кінологічною діяльністю. Вже було наголошено на наявності необхідних фахових специфічних знань працівників, які застосовують службових собак у повсякденній професійній діяльності. Уся діяльність спрямована на процес підготовки кінолога відображає саме кадрову функцію. Крім того, хотілося б додати, що окрім підготовки кінологів складним та нагальним є діяльність щодо підготовки собак до службової діяльності. І до того ж саме від цього залежить ефективність кінологічної діяльності як такої.

5) *Організаційно-управлінська функція.* Має безпосередньо управлінський характер та притаманна здебільшого керівникам усіх рівнів суб'єктів кінологічного забезпечення. Вона полягає у діяльності щодо упорядкування відносин в середині системи органів кінологічного забезпечення, їх адміністративної структури та організації проведення та здійснення інших функцій.

6) *Комунікативна функція.* Дана функція досить своєрідна, адже вона проявляється у налагодженні взаємовідносин між усіма кінологічними структурами, взаємодопомозі, що в свою чергу призводить до удосконалення тих чи інших форм та методів кінологічного забезпечення.

7) *Превентивна функція.* Дану функцію ще можна назвати як профілактична [2], яка полягає у здійсненні діяльності профілактичного характеру спрямованого на попередження та припинення правопорушень, усунення

причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень, а також перешкоджають повноцінній реалізації населенням їх прав та обов'язків.

Підсумовуючи викладене варто підкреслити, що різноманіття суб'єктів кінологічного забезпечення правоохоронної діяльності свідчить про актуальність такого явища, його мультисистемність, ефективність та результативність самого кінологічного забезпечення та певних його процесів. У зв'язку з існуванням великої кількості суб'єктів, різноманітним їх правовим статусом та переліком повноважень виникає і велика кількість різнопланових функцій у сфері кінологічного забезпечення правоохоронної діяльності. Наголошуємо на тому, що кожному суб'єкту притаманні лише певні, не всі з перелічених функцій, що робить систему суб'єктів взаємодоповнюючою та цілісною.

Бібліографічні посилання:

1. Онопенко П.В. Правоохоронні функції української держави: зміст і реалізація: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Інститут законодавства Верховної ради України. Київ, 2005. 16 с.
2. Денисюк Д. С. Функції Національної поліції України: поняття та класифікація. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. №. 4. С. 114-117.

Роговенко Марія Михайлівна

*Національна академія внутрішніх справ,
кафедра філософії права та юридичної логіки,
кандидат педагогічних наук, доцент*

ПРИНЦИП ЗАКОННОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Серед базових засад діяльності Національної поліції України принципи верховенства права та законності посідають ключове місце. Ці принципи нерозривно пов'язані між собою в діяльності правоохоронних органів. Адже якщо перший уособлює мету і сенс діяльності правоохоронця, то другий – спосіб, яким досягається ця мета.

Принцип верховенства права в діяльності поліції полягає в тому, що людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави [2]. Виходячи з наведеного, діяльність поліції має на меті, перш за все, захист прав і свобод людини. В цьому виражається і сенс існування держави як такої: держава існує для людини, а не навпаки.

Проте реалізація зазначеного принципу була б неможливою без утвердження принципу законності в діяльності Національної поліції України. Конституція України визначає, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами

України [1]. Це конституційне положення має свій розвиток і на рівні профільного закону, яким регулюється діяльність Національної поліції України, що закріплено статтею 8 Закону України «Про Національну поліцію». Поліцейському заборонено виконувати злочинні чи явно незаконні розпорядження та накази. Накази, розпорядження та доручення вищих органів, керівників, посадових та службових осіб, службова, політична, економічна або інша доцільність не можуть бути підставою для порушення поліцейським Конституції та законів України [2].

Таким чином, принцип законності передбачає верховенство закону перед будь-якими злочинними чи явно незаконними наказами будь-яких посадових осіб, перед будь-якими службовими, політичними чи іншими інтересами. У цьому виявляються переваги принципу законності, що вимагає беззаперечного підпорядкування поліцейських виключно лише чітко визначеним нормативним правилам, забезпечуючи тим самим об'єктивне, неупереджене та в цілому належне виконання працівниками поліції своїх обов'язків [5].

Фіксація цих керівних положень на рівні закону як нормативно-правового акту вищої юридичної сили підкреслює їх винятково важливий статус в діяльності поліції.

В Юридичній енциклопедії визначено, що законність постає у кількох вимірах: як принцип здійснення державою владних повноважень, як принцип поведінки фізичних осіб у сфері права, як принцип побудови системи нормативних актів, і зрештою як режим соціально-політичного життя [4, с. 498].

Здійснення державою владних повноважень в контексті реалізації принципу законності означає вимогу законодавчого закріплення компетенції владних структур, ухвалення рішень у межах компетенції та на підставі закону, дотримання у діяльності державних структур конституційних прав і свобод людини [4, с. 498].

Водночас принцип законності не може бути реалізований сам по собі без реалізації іншого принципу – верховенства права. Адже як відзначають дослідники, «основним недоліком принципу законності слід назвати його надмірне зосередження на неухильності виконання створених у встановленому порядку (хоча нерідко недосконалих) норм права незалежно від їх фактичного змісту, тоді як окремі формальні правові норми можуть порушувати права і свободи людини» [5].

У цьому виявляється і діалектичний зв'язок принципів верховенства права та законності. Адже виконання законів не може здійснюватись на шкоду правам людини. Важливою конституційною гарантією реалізації цього принципу є норма частини першої статті 60 Конституції України, відповідно до якої ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази. Ця норма, будучи, як і всі конституційні приписи, нормою прямої дії, є імперативом в діяльності поліцейських.

Законність є також безпосереднім етичним імперативом в діяльності

поліції, реалізованим на рівні Правил етичної поведінки поліцейських. Так, згідно пункту 6 розділу III Правил, поліцейський може застосувати заходи поліцейського примусу до затриманої особи лише у передбачених законом випадках, з дотриманням вимог законності, необхідності, пропорційності та ефективності заходу [3].

Таким чином, принцип законності вимагає від поліцейського: 1) беззаперечного, безапеляційного підпорядкування виключно лише вимогам норм права; 2) об'єктивного, неупередженого, повного, належного виконання своїх обов'язків та реалізації наданих прав у рамках, формах та у спосіб визначених чинним законодавством; 3) діяти у межах принципу «дозволено те, що прямо передбачено законом» [6].

Як висновок, можна зазначити, що принцип законності в діяльності поліції має на меті належну реалізацію правоохоронної функції держави. Без утвердження законності нівелюється сама роль держави як гаранта захисту прав і свобод громадян. Водночас забезпечення законності може здійснюватися лише в сталому зв'язку із реалізацією принципу верховенства права.

Бібліографічні посилання:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
2. Закон України «Про Національну поліцію» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015. № 40-41, ст. 379.
3. Наказ МВС України «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських» від 09.11.2016 № 1179 // Офіційний вісник України від 06.01.2017. 2017 р., № 2, стор. 522, стаття 55, код акта 84380/2016.
4. Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Шемшученко Ю.С. (голова редкол.) та ін. К.: «Укр.енцикл.», 1998. Т.2: Д-Й. 1999. 744 с.
5. Бурденюк В.М. Засади та принципи діяльності Національної поліції України // Право. ua. – 2015. № 3. с. 57–63. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravo_2015_3_11.
6. Каленіченко Л.І. Сутність законності в організації та діяльності Національної поліції України // Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми. Харків, 2019. с. 89-91. Режим доступу: <http://univd.edu.ua/science-issue/issue/323>.

**Нестерцова-Собакарь
Олександра Володимирівна**
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
кафедра цивільно-правових дисциплін,
професор кафедри,
кандидат юридичних наук, доцент*

ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ФОРМУВАННЯ НОРМ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ НА АЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Зміни у підходах до поліцейської діяльності в сучасній Європі, орієнтація її не на застосування припинювальних або заборонних заходів, а на служіння громадянам, вимагає від кожного співробітника поліції, аж до керівних кадрів, зміни ставлення до поліцейської етики та її впровадження в практику професійної підготовки офіцерів поліції. У багатьох країнах Європи, дана проблема пов'язана з докорінною реорганізацією поліцейських служб, зміною їх функцій, перетворенням з державної інституції, націленої суворо на протидію порушенням законів та підзаконних нормативно-правових актів, в організацію, що служить населенню в широкому сенсі, контактує з ним більш широко і тому потребує більш значущих етичних знань офіцерів поліції, які володіють міцними навичками етичної поведінки.

Дотримання норм професійної етики є важливою складовою професійної підготовки поліцейських в будь-якій європейській країні. Професійна етика поліцейського виступає як система моральних вимог, що висувуються до його ставлення до суспільства, до своєї професії, до інших працівників, а також до всіх учасників сфери його службової діяльності та позаслужбових стосунків.

Етика працівника поліції є різновидом професійної етики, яка вивчає специфічне відбиття принципів та норм моралі у службовій діяльності та позаслужбовій поведінці поліцейських, а також форми та методи виховання у них високих моральних якостей.

Дотримання норм поліцейської етики вже багато років формується на основі загально визнаних керівних принципів етичної поведінки професійного службовця, закріплених на рівні Європейського Співтовариства та зосереджених в ряді документів, зокрема, Декларації про поліцію, прийнятій Парламентською Асамблеєю Ради Європи 8 травня 1979 р. Положення зазначеного документу використовуються поліцейською владою багатьох країн під час вироблення своїх професійних стандартів. Декларація складається з преамбули і трьох розділів – «Етика», «Статус», «Війна та надзвичайний стан – іноземна окупація». Розділ «Етика» стосується всіх співробітників і організа-

цій, включаючи такі органи, як секретні служби, військову поліцію, збройні сили чи воєнізовані загони, що виконують функції поліції. Вони зобов'язані захищати закон, розслідувати злочини і підтримувати громадський порядок та державну безпеку. Етика поліцейського передбачає протистояння порушенням закону. Вагомою нормою цього міжнародного акта є те, що поліцейський, який виконує умови декларації, має право на активну моральну та фізичну підтримку з боку суспільства [1, с. 63, 64].

У Декларації про поліцію зазначено, що на посаді поліцейського не можуть працювати особи, які, перебуваючи на службі у поліції, порушили права людини чи особи, або працювали у підрозділах поліції, розформованих у зв'язку з антигуманною практикою. Зроблено наголос на тому, що всезагальне прийняття правил професійної етики поліції з урахуванням прав людини й основних свобод буде сприяти вдосконаленню Європейської системи захисту цих прав. Що ж до «Європейського кодексу поліцейської етики» (грудень, 2001) для цілей дослідження вкрай важливе значення має установка: при здійсненні своїх функцій поліція повинна дотримуватися суб'єктивного права, включаючи права і свободи людини і не здійснювати довільних чи протиправних дій. Це є основоположним для правової держави і для предмета діяльності поліції в умовах демократії. Роль поліції у захисті та забезпеченні верховенства права є настільки значною, що, спостерігаючи за поведінкою поліції у демократичній державі, можна судити про рівень демократії у ній. Вкрай важливим у цьому плані є висновок Комітету Міністрів РЄ про те, що деонтологічний поліцейський кодекс визначає єдині європейські напрями та принципи у галузі спільної мети, функціонування та відповідальності поліції для забезпечення безпеки і дотримання прав людини у демократичних суспільствах, що регулюється принципом верховенства права.

Характерними тенденціями сучасного етапу професійного виховання поліцейських в Європі та формування високоетичних моральних засад поліцейської діяльності є:

- навчання поліцейській етиці з приділенням особливої уваги правам людини, а також співробітництву поліцейських з провідними правозахисними організаціями;
- навчання поліцейській етиці разом із навчанням менеджменту, тобто з отриманням ще й управлінських знань і навичок;
- обов'язкове запровадження більшості принципів Європейського кодексу поліцейської етики у національних кодифікованих джерелах, серед яких принципи: поваги права на життя; поваги фундаментальних прав і свобод особистості; поділу влади в системі покарань; презумпції невинуватості; неупередженості, прозорості, чесності, ввічливості, справедливості, відповідальності, розсудливості, підпорядкування закону; рівності перед законом, об'єктивності, необхідності і виваженості, невідкупності та поваги до суспільства;
- розвиток дистанційного навчання офіцерів поліції і, зокрема, полі-

цейській етиці (Іспанія, Норвегія, Швеція, Фінляндія тощо).

В цілому прийняття Європейського кодексу поліцейської етики стало початком роботи із стандартизації високоетичної діяльності поліції, а також стандартизації педагогічної діяльності поліцейських навчальних закладів в сфері навчання курсантів поліцейській етиці на загальноєвропейському рівні. Важливість даного кодексу обумовлена узгодженими вимогами до роботи поліції на європейському просторі, побудованих на принципах високоморальної етичної поведінки.

Відтак, актуальним та надзвичайно важливим на сьогодні завданням у сфері впровадження європейських стандартів у діяльність Національної поліції України виглядає вирішення питання про повноцінну ратифікацію фундаментальних міжнародних документів з питань стандартів поліцейської діяльності [2, с. 58-60], із подальшим «перенесенням» окремих положень названих актів до Закону України «Про Національну поліцію».

Бібліографічні посилання:

1. Негодченко О. В. Забезпечення прав та свобод людини органами внутрішніх справ: організаційно-правові засади: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / Негодченко Олександр Володимирович. Х., 2003. 477 с.
2. Мартиненко О. Державна превенція злочинності в системі органів внутрішніх справ. Право України. 2005. № 6. С. 58-60.

Островський Сергій Олександрович

*Київський факультет Національної академії
Національної гвардії України,
кафедра забезпечення державної безпеки,
старший викладач,
кандидат юридичних наук*

Ромашко Олег Миколайович

*Київський факультет Національної академії
Національної гвардії України,
кафедра забезпечення державної безпеки,
викладач*

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННИМИ
ОРГАНАМИ ТА НАЦІОНАЛЬНОЮ ГВАРДІЄЮ УКРАЇНИ ГРОМАДСЬКОГО
ПОРЯДКУ ТА ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ РЕЖИМУ
КАРАНТИНУ**

Коронавірус COVID-19 несподівано увійшов у життя людей для всього світу і став міжнародною проблемою. На кінець квітня захворівши у світі доходить до межі 3 млн осіб. Визнання ВОЗ даного вірусу пандемією у світі зобов'язав держави ввести специфічні карантинні режими для збереження

здоров'я власних громадян.

Карантин, відповідно ст. 1 Закону України "Про захист населення від інфекційних хвороб», – адміністративні та медико-санітарні заходи, що застосовуються для запобігання поширенню особливо небезпечних інфекційних хвороб. Режим карантину – це встановлені нормативно-правовими актами правила поведінки всіх суб'єктів соціуму для захисту їх життя і здоров'я.

Режим карантину було введено з 12 березня 2020 р. відповідно постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 року № 211 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2». Також було прийнято ряд нормативних актів, які забезпечували даний режим карантину, а саме: Закон України №530-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)», який набув чинності 17 березня 2020 р та Закон України №533-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)», який набув чинності 18 березня 2020 р.

Відповідно введено заборони для суспільства в межах дії режиму карантину: перебувати у громадських місцях без респіратора чи маски; ходити по вулицях більше, ніж удвох (з винятками); дітям до 14 років – перебувати у громадських місцях без супроводу батьків, опікунів чи дорослих родичів; відвідувати парки, сквери, зони відпочинку, лісопаркові зони та пляжі (з винятками); самовільно залишати місця обсервації (ізоляції). Ця заборона стосується всіх людей, старших 60 років; обов'язкова обсервація протягом 14 днів після повернення з-за кордону.

Для забезпечення режиму карантину та дотримання правил поведінки в ньому, запроваджено наступні міри покарання за їх не виконання: Кодекс про адміністративні правопорушення доповнено ст. 44-3, згідно із якою порушення правил карантину людей, санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», іншими актами законодавства, а також рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами, тягне накладення на громадян штрафу від 1 до 2 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 17 000 до 34 000 грн), а на посадових осіб – від 2 до 10 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 34 000 до 170 000 грн). відповідно правила карантину встановлені постановою Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 р. №211 «Про запобігання поширенню на території України корона вірусу COVID-19» та уточнені постановою Кабінету Міністрів України №215 віж 16 березня 2020 року.

Також було внесено зміни до КК України у ст. 325, згідно із ч. 1 якої, за порушення правил та норм, встановлених з метою запобігання епідемічним

та іншим інфекційним захворюванням...і боротьбі з ними, якщо такі дії спричинили, або завідомо могли спричинити поширення цих захворювань, передбачено покарання у вигляді штрафу від 1 до 3 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 17 000 до 51 000 грн.) або арештом на строк до 6 місяців, або обмеженням волі на строк до 3 років, або позбавленням волі на строк до 3 років. Дана стаття відсилає до норм Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», яким введено правила режиму карантину.

Треба відзначити, що кримінальна відповідальність може наступити лише тоді, коли порушення правил та норм спричинили, або завідомо могли спричинити поширення відповідних захворювань.

Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» також наділяє повноваженнями місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування встановлювати особливий режим в'їзду на територію карантину та виїзду з неї громадян і транспортних засобів, а у разі потреби – проводити санітарний огляд речей, багажу, транспортних засобів та вантажів в умовах карантину, а також створювати на в'їздах і виїздах з території карантину контрольно-пропускні пункти.

Для дотримання режиму карантину посилюються заходи охорони громадського порядку, яку забезпечують Національна поліція України та Національна гвардія України, іноді залучається «Муніципальна варта».

Патрульні маршрути скориговані таким чином, щоб особлива увага приділялась паркам, зонам відпочинку, дитячим майданчикам та іншим місцям, де мешканці люблять збиратись компаніями. Основне завдання – роз'яснити громадянам ті нововведення щодо карантину. Аргументувати, що це зроблено для їх захисту та недопущення розповсюдження коронавірусу.

Гвардійці несуть службу біля медичних закладів та установ. Наразі це 14 об'єктів у 8 населених пунктах України. Одним із таких є Олександрівська лікарня у Києві. Ця лікарня – одна з трьох у столиці, де готові лікувати дорослих пацієнтів з ускладненнями від коронавірусної інфекції COVID-19. Також військовослужбовці Національної гвардії спільно з працівниками Національної поліції охороняють громадський порядок шляхом патрулювання у більш ніж 20-ти містах. Національна гвардія допомагає і мешканцям, які опинились в скрутному становищі. Так у Хмельницькому військовослужбовці долучилися до ініціативи міської влади з підтримки тих, кому зараз найважче — одиноких літніх та хворих мешканців міста. Аби ці громадяни не залишалися сам на сам з бідною, за кошти Хмельницької міської ради та з допомогою підприємців міста були закуплені харчові продукти для більш як семи сотень тих, хто її потребує — підопічних Хмельницького міського територіального центру соціального обслуговування[і].

Нормативно-правовими актами визначено перелік превентивних заходів, що мають право застосовувати правоохоронні органи: поліцейські можуть застосовувати такі превентивні заходи: 1) перевірка документів особи;

2) опитування особи; 3) поверхнева перевірка і огляд; 4) зупинення транспортного засобу; 5) вимога залишити місце і обмеження доступу до визначеної території.

Крім того, співробітники Національної поліції мають право скласти протокол про адміністративне правопорушення, зокрема, за статтею 44-3 Кодексу про адміністративні правопорушення. Протокол поліцейськими направляється до суду, де суддя за участю особи, відносно якої складено протокол, вирішує питання про винуватість цієї особи. При цьому, така особа має право надавати у суді пояснення та докази своєї невинуватості. Рішення суду першої інстанції можна оскаржити до апеляційного суду.

На превеликий жаль, під час забезпечення охорони громадського порядку було виявлено багато випадків невиконання громадянами умов карантину. Також є проблема по обмеженню Національної гвардії України правами щодо застосування превентивних заходів (огляду осіб), що зменшує можливість швидкого реагування на вчинення протиправних дій. Не вирішеною залишається проблема щодо процесуальної регламентації оформлення адміністративних справ при притягненні осіб щодо порушення норм режиму карантину тощо.

Бібліографічні посилання:

1. COVID-19: Нацгвардія виконує широкий спектр важливих завдань по всій Україні під час карантину <http://ngu.gov.ua/ua>

Філянiна Людмила Анатолiївна
*Унiверситет митної справи та фiнансiв,
Навчально-науковий iнститут права
та мiжнародно-правових вiдносин,
кафедра мiжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ УЧАСТІ В БОЙОВИХ ДІЯХ

Поняття прямої участі в бойових діях по суті складається з двох елементів, а саме: «військові дії» і «безпосередньої участі» в них. Хоча поняття «військові дії» відноситься до (колективної) поведінки сторін у конфлікті, засобів та методів нанесення шкоди противнику, «участь» у військових діях відноситься до (індивідуальної) участі людини в цих військових діях. Залежно від якості і ступеня такої участі, особиста участь в бойових діях може бути також двох видів «пряма» або «непряма».

Поняття безпосередньої участі у воєнних діях з'явилося виходячи із положення ст. 3 Конвенції про захист цивільного населення 1949 р., а саме

фрази «не брати активної участі у військових діях». У нормах міжнародного гуманітарного права, що застосовується у період збройних конфліктів під індивідуальною поведінкою, що становить частину військових дій, визначається пряма участь у військових діях, незалежно від того, чи є ця особа цивільною або членом збройних сил. Незалежно від того, чи беруть участь окремі особи у військових діях на стихійній, договірній чи неорганізованій основі або як частина організованих збройних сил або угруповань, що належать до сторони в конфлікті. Така поведінка має значення для визначення їхнього статусу як цивільних осіб, але не впливає на уявлення про безпосередню участь в бойових діях. Це означає, що поняття безпосередньої участі в бойових діях відноситься не до статусу, функції або приналежності людини, а до її участі в конкретних ворожих діях. По суті, поняття військових дій можна охарактеризувати як загальний комплекс всіх ворожих дій, скоєних особами, які беруть безпосередню участь у військових діях.

Сучасна ситуація збройних конфліктів міжнародного та не міжнародного характеру свідчать про те, що вони ведуться між урядовими силами і організованими недержавними збройними групами або між такими групами по політичним, економічним чи іншим мотивам. Тому, нажаль, конфлікти такого роду, сприяють залучення цивільного населення та його ефективного перетворення в бойові сили, а інші цивільні особи, котрі не приймають участь у конфлікті є основними жертвами.

Постає логічне питання як кваліфікувати дії цивільних осіб котрі здійснюють ворожі дії на постійній або тимчасовій основі. У даному випадку, може виникнути спокуса розглядати їх окрему ворожу дію в якості безпосередньої участі в бойових діях, та навіть як їх постійний намір чинити ворожі дії. Однак будь-яке розширення ідеї прямої участі в бойових діях за межі конкретних діянь призведе до стирання відмінностей, проведених міжнародним гуманітарним правом, між тимчасовою втратою захисту на основі дій (через пряму участь в бойових діях) і можливою втратою на основі статусу або функції захисту (виходячи зі статусу бійця або безперервної бойової функції). На практиці поєднання окремих режимів, якими міжнародне гуманітарне право регулює втрату захисту цивільними особами і військовослужбовцями державних збройних сил може викликати непереборні проблеми з доказами. В реальній дійсності неможливо з достатнім ступенем достовірності визначити, чи дійсно цивільні особи, які в даний час поводяться мирно в минулому чи в майбутньому займалися на постійні чи тимчасові основи будь-якими діями, що можна віднести до військових.

Водночас, постійна втрата захисту за такими спекулятивним критеріям неминуче призведе до помилкових або неправомірних нападів на цивільних осіб, піддаючи загрозі їх життя, здоров'я, честь і гідність.

Отже, відповідно до цілей і завдань міжнародного гуманітарного права концепція безпосередньої участі у воєнних діях повинна тлумачитися як обмежена конкретними ворожими діями. Поняття прямої участі в бойових діях

відноситься до конкретних ворожих дій, що здійснюються окремими особами в рамках військових дій між сторонами що знаходяться збройному конфлікті міжнародного чи не міжнародного характеру.

Нестеренко Катерина Олександрівна
*Донецький юридичний інститут МВС України,
факультет №3 (юридичний),
кафедра державно-правових дисциплін
та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ У СФЕРІ ПРОФІЛАКТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ ДИТЯЧОГО СУЇЦИДУ

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Національну поліцію» [2], Національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах [2]:

- забезпечення публічної безпеки і порядку;
- охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- протидії злочинності;
- надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

На сьогодні одним з актуальних питань роботи Національної поліції України є забезпечення безпеки дітей, профілактики самовільного залишення ними свого місця проживання, запобігання вчиненню стосовно них злочинів, особливо проти життя та здоров'я, діянь, які пропагандують культ насильства та жорстокості та призводять до дитячих суїцидів.

Суїцид – це різновид аморальної діяльності людини, метою якої є припинення власного життя, що характеризується усвідомленим, вольовим (керованим, бажаним) характером, проявляється як результат складної взаємодії зовнішніх психотравмуючих факторів та особистісних якостей суб'єкта такої діяльності і тягне за собою його смерть [6, с. 36].

Суїцидальні спроби все частіше стають формою поведінки, до якої вдаються діти і підлітки в тій чи іншій кризовій ситуації. За офіційними даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, суїцид як причина смерті дітей та підлітків посідає третє місце після дитячого травматизму, інфекційних і онкологічних захворювань [4].

Серед основних мотивів суїцидальної поведінки дітей можна відзначити такі: 38 % – самотність, сором, невдоволення собою; 32 % – образа; 30 % – протест. Основою профілактики суїцидальної поведінки є запобігання суїциду, тобто здатність визначати небезпеку реалізації суїцидальних дій на ранніх стадіях [5, с. 140].

З новин телебачення, преси та радіо майже кожен міг дізнатися про існування так званих «груп смерті», вони досить поширені на даний час в інтернет-сегменті. Назви різняться між собою, будь то «синій кит» чи «тихий дім», але за мету вони ставлять одне – суїцид підлітка. Тому за для профілактики дитячого суїциду Національна поліція організовує зустрічі з школярами, студентами та розповідає як саме функціонують такі групи, чому вони набули небувалого поширення серед вразливих підлітків, як уникнути та попередити своїх близьких людей від таких небезпечних дій та рішень [1].

Працівниками регіональних підрозділів кіберполіції за кожним повідомленням про участь неповнолітніх у відповідних небезпечних групах та за кожним фактом безвісного зникнення чи самовільного залишення дитиною місця проживання здійснюється експерте вивчення комп'ютерної техніки, здійснюється моніторинг записів сторінок дитини в соціальних мережах на предмет участі в зазначених групах, листування з друзями щодо можливих намірів учинити самогубство, установа осіб, що можуть спонукати дітей до вчинення самоушкодження чи самогубства, з подальшим блокуванням роботи таких груп [3].

Разом з тим проводиться робота в навчальних закладах із запобігання залученню неповнолітніх до участі в групах «смерті» та своєчасного виявлення ознак у дітей, які можуть бути їх учасниками. Розроблені та розповсюджуються серед громадськості поради для батьків щодо безпеки дітей в інтернет-просторі. Заходи щодо протидії залученню дітей та молоді до участі в групах, які спонукають до вчинення самогубств, тривають та перебувають на контролі керівництва Національної поліції України [3].

Отже, основними заходами щодо профілактики Національною поліцією України дитячого суїциду є: обговорення разом з дітьми причин виникнення суїциду та заходів щодо його уникнення і попередження; моніторинг записів сторінок дітей в соціальних мережах; розроблення та розповсюдження порад для батьків щодо безпеки дітей в інтернет-просторі, тощо.

Бібліографічні посилання:

1. Офіційний веб-портал Національної академії внутрішніх справ // Режим доступу: <https://www.naiu.kiev.ua>.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 року № 580-VIII (зі змінами та доповненнями станом на 01.01.2019 року) // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
3. Про розгляд депутатського запиту: відповідь Міністерства внутрішніх справ України від 09.05.2017 року № 8392/01/14-2017. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/wcadr_document?DOCUMENT_ID=116005&DOCUM

ENT_TYPE=2.

4. Офіційний сайт Всесвітньої організації охорони здоров'я. Режим доступу: <https://www.who.int/countries/ukr/ru/>.
5. Шиліна А. А. Шляхи попередження та причини самогубства серед дітей та підлітків // А. А. Шиліна // Особистість, суспільство, закон. 2017. № 3. С. 139-141.
6. Шкуро В. В. Суїцидальність в Україні: кримінологічна характеристика та протидія: монографія / В. В. Шкуро. Харків: Панов, 2017. 262 с.

Новицька Ія В'ячеславівна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
кафедра гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності,
викладач*

ЕТИЧНІ МЕЖІ ПРОЦЕДУРИ ДОПИТУ ЗА ТЕХНІКОЮ РЕЙДА

Процедура допиту в нашій країні достатньо чітко регламентується УПК, КПК та КК України. Проте проблема меж психологічною впливу на особу з метою отримання достовірних показань досі лишається актуальною. Вітчизняна дослідниця О. Переверза [2] зазначає, що в ході допиту співробітники правоохоронних органів змогли викрити брехню лише у 6% свідків, 10% потерпілих, 7% підозрюваних, 9% обвинувачуваних, 4% підсудних. Дослідниця робить невтішний висновок стосовно перспектив розпізнавання брехні на допиті, особливо у порівнянні з такими методами, як ефективність вивчення справи (54%), проведення експертизи (51%) та відтворення обставин подій (18%). Разом із тим у юридичній психології активно розробляються маніпулятивні техніки впливу на особу, яку допитують. Однією з таких технік є скандальний «Метод Рейда» або «Техніка Рейда», що дозволяє слідчому отримати зізнання злочинця, зігравши на його «менталітеті жертви». Проте, треба мати на увазі, що при неправильному використанні цієї техніки отримане зізнання не буде взяте до уваги у суді. У ряді країн такий хід розслідування став причиною суспільного невдоволення і критики самої техніки допиту.

Автором Методу Рейда є колишній поліграфолог Дж. Рейд (1910-1982). Перший тренінг за цією технікою він провів у 1974 р. З того часу допит «Методом Рейда» став популярним в усьому світі, продемонструвавши свою ефективність. Слід зазначити, що українські слідчі тільки починають знайомитися з його особливостями, зокрема, автором цих тез була віднайдена тільки одна вітчизняна публікація [1], в якій описується даний метод.

Техніка Рейда складається з трьох етапів. На першому (аналіз фактів) – слідчий збирає інформацію про місце та обставини злочину, яка необхідна

для розуміння особистості правопорушника. На другому етапі (інтерв'ю підозрюваного) слідчий проводить структуроване опитування за спеціальними питаннями, щоби викликати в допитуваного певну поведінку. Процедура такого інтерв'ю схожа на клінічне інтерв'ю, і включає в себе не тільки допит, а й аналіз вербальних та невербальних сигналів допитуваного. Якщо після другого етапу слідчий вважає, що підозрюваний збрехав або винний у злочині – то переходить до третього етапу – обвинувачуваного допиту. Результатом успішно проведеного третього етапу є повне визнання злочинцем своєї провини.

Як зазначають канадські дослідники Б. Джейн та Дж. Баклі [3], техніка Рейда базується на двох принципах. Перший – це розуміння того, що головний мотив брехуна – уникнути наслідків за своє зізнання у скоєному. Наслідки можуть бути як об'єктивні (ув'язнення, втрата роботи, грошовий штраф), так і суб'єктивні (почуття сорому, провини, приниження тощо). У такому випадку слідчий свідомо применшує наслідки від того, що особа скаже правду. Зокрема, щоби зменшити суб'єктивні наслідки, слідчий може говорити «м'якою мовою» (наприклад, вживати вираз «взяв гроші» замість «вкрав гроші»), або виказувати підозрюваному своє розуміння та співчуття. Щоби применшити об'єктивні наслідки зізнання, слідчий може вдатися до активного переконання підозрюваного в тому, що злочин міг бути важчим, як і покарання за нього, а теперішня ситуація – не надто скрутна. Це призводить до того, що допитуваний починає краще ставитися до себе в контексті злочину і більше довіряти слідчому.

Другий принцип, на якому базується техніка Рейда, – злочинець завжди шукає собі виправдання. На думку злочинця, зґвалтована жінка була «сама винна», або «сама хотіла», пограбований чоловік – «сам напивався, бо демонстрував гроші», вбитий – «отримав по заслугі, бо розізлив». Навіть розуміючи свою провину, злочинець шукає виправдання, перекладає відповідальність на обставини, вважаючи свій випадок «нетиповим», потребуючим «особливого розгляду». Ці фактори формують у злочинця «менталітет жертви». Головна особливість «менталітету жертви» полягає у тому, що злочинець прагне захистити свій образ жертви за будь-яку ціну, навіть зробивши компрометуюче зізнання. Якщо слідчий правильно вибудує діалог, то допитувана особа визнає свою провину, заперечуючи хибне уявлення про свою злочину мотивацію.

Обвинувачувальний допит (3 етап Техніки Рейда) складається з 9 кроків.

Перший – пряма позитивна конфронтація, тобто інформування особи щодо наслідків її злочину. Рейд радив слідчим на цьому етапі перебільшувати свою інформованість, аби злочинець зрозумів, що на нього є беззаперечні докази. Після конфронтації слідчий робить так звану «перехідну заяву»: повідомляє допитуваному, що немає ніяких сумнівів у його провині, залишилось тільки встановити обставини, які привели до цього. Перехідна заява дозволяє слідчому перейти з позиції звинувачення до співчуття.

Другий етап має назву «розробка теми». На цьому етапі слідчий вдається до монологу, в якому надає моральні або психологічні виправдання злочину. Мета такого монологу – підсилити у допитуваного «менталітет жертви». Слід зазначити, що на цьому етапі невинна особа, ймовірно, заперечить будь-яку тему, а винна – ту, де мова йтиме не про неї. Тому слідчому варто запропонувати кілька виправдальних мотивів злочину. Приклад монологу слідчого на цьому етапі: «Я розумію, що на пограбування вас штовхнув відчай. Ви – не звичайний злодюжка, якому подобається грабувати. Ви – чесний громадянин, який хотів платити податки, а грошей не вистачало. А жертва сама у вашій присутності хизувалася грошима...».

Третій і четвертий етапи є переходом від монологу до бесіди з допитуваним. Важливо не давати йому просто заперечувати провину чи змінювати тему. Якщо допитуваний продукує власний довгий монолог – потрібно дати йому висловитися. На цих етапах слідчий може зрозуміти, що людина каже правду. Тоді допит закінчується. Якщо слідчий не вірить допитуваному – він далі продовжує «розробку теми».

Під час «розробки теми» важливо відслідковувати поведінку злочинця. Якщо слідчий знайде мотив, яким той себе виправдовує, допит переходить на п'ятий етап. Злочинець може відсторонитися від розмови, припинити заперечувати провину і зосередитися на наслідках злочину. У такому випадку Рейд рекомендував повернути увагу злочинця, наприклад, втрутившись в особистий простір чи поставивши питання, що вимагає відповіді.

Ознакою переходу до шостого етапу є пасивний стан допитуваного, що характеризується відкритою позою (людина не схрещує руки та ноги), поглядом у підлогу, можливо, плачем. На цьому етапі злочинець вперше задумується над тим, щоби сказати правду. Слідчому, в свою чергу, потрібно зосередитися на 1-2 центральних елементах теми, щоби отримати зізнання.

Сьомий етап допиту – найважливіший. Довівши допитуваного до певного психічного стану, слідчий задає йому альтернативне питання, будь-яка згода з яким означатиме визнання провини. Прикладами альтернативних питань можуть бути наступні: «Ви так робили раніше, чи це перший раз?», «Ви витратили вкрадені гроші на розваги і наркотики, чи щоби віддати борги?», «Це було вашою ідеєю, чи вас змусили друзі?». Кожне з питань грає на менталітеті жертви. Згідно з ним, злочинець прагне виправдати себе і вибере «більш хороший» варіант замість того, щоби заперечити обидва.

Оскільки сама відповідь на альтернативне питання (що може складатися з одного короткого слова) не є визнанням провини, яке візьме до уваги суд, на восьмому етапі допиту слідчий намагається розговорити злочинця й отримати розгорнуте зізнання з додатковими деталями подій.

На останньому, дев'ятому, етапі усне зізнання оформлюється у письмовому вигляді за всіма юридичними правилами.

На думку Рейда, якщо зізнання не було отримане протягом 4 годин, допит варто припинити і вдатися до інших технік.

Як зазначалося раніше, використання Техніки Рейда при допиті має етичні обмеження. По-перше, за словами Б. Джейн та Дж. Баклі [3], надмірне співчуття слідчого може розглядатися, як зловживання довірою допитуваного. По-друге, альтернативні питання слідчих не завжди етичні (і це навіть попри те, що на тренінгах їм надають готовий перелік таких питань). Так, слідчий може поставити зовсім невдале альтернативне запитання (наприклад: «Ви скоїли вбивство навмисно (тоді ви проведете у в'язниці решту життя), чи ненавмисно (тоді виш вирок буде м'якшим)?»). Інший варіант невдалого запитання: «Ви визнаєте свою провину, бо якщо не визнаєте, то все одно сядете за ґрати, а ваших дітей заберуть до інтернату, і ви ніколи їх не побачите?»). Важливо підкреслити, що альтернативне питання не має включати в себе наслідки покарання, адже у такому випадку зізнання вважається отриманим під тиском і не визнається судом (невдалі альтернативні запитання є основною причиною скандальності Техніки Рейда). По-третє, за словами О. Бабенка [1], використання Техніки Рейда небажане при допиті неповнолітніх та навіюваних осіб, оскільки існує висока ймовірність, що вони візьмуть провину на себе. По-четверте, підготовка до допиту Технікою Рейда потребує великих часових та розумових затрат слідчого, його обізнаності у психології та техніках впливу, тому її доцільно використовувати у тих випадках, коли слідство володіє всіма необхідними доказами і потрібно тільки довести провину.

Підсумовуючи, можна сказати, що Техніка Рейда давно відома у світі, але в Україні практично не використовується. Впроваджуючи її, треба пам'ятати про етичні обмеження, які накладаються на слідчого, що проводить допит.

Бібліографічні посилання:

1. Бабенко О. О. Теоретичний аналіз можливості використання психологічного впливу під час проведення допиту / О. О. Бабенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2017. – Вип. 6. – С. 160–164.
2. Переверза О. Я. Формування неправдивих показань, система тактичних прийомів їх виявлення і подолання : автореф. дис. ... на здоб. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / О. Я. Переверза. – Х., 2000. – 16 с.
3. Jayne В. The Reid Technique of Interrogation / В. Jayne, J. Buckley // Електронний ресурс. Режим доступу: https://www.reid.com/educational_info/canada.html (Дата звернення: 29.04.20).

Дегтяр Вікторія Андріївна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
факультет підготовки фахівців
для підрозділів стратегічних розслідувань,
здобувач вищої освіти*

**Науковий керівник –
Недря Кирило Михайлович,**
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
кафедра гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності,
завідувач кафедри,
кандидат історичних наук*

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ

Стрімкий розвиток державних органів України, та їх реформаційні перетворення – один з шляхів побудови європейської держави відповідно до міжнародних стандартів. Конституція визначає Україну, як правову державу та розкриває зміст правосуддя, що здійснюється виключно судами. Вартує зазначити, що при здійсненні такого існує необхідність застосування міжнародної практики, зокрема, Європейського суду з прав людини. Так, 23.06.2006 було прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» No 3477-IV, для судової гілки влади це розтлумачено наступним чином: «Україна повністю визнає на своїй території [...] щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції»[4, с. 8].

Мету нашого дослідження вбачаємо у вивченні місця та ролі практики Європейського суду з прав людини у національній судовій системі, та визначення доцільності такої при здійсненні правосуддя.

Розглядом питань досвіду ЄКПЛ та його впливу на правосуддя досліджували та вивчали у своїх наукових доробках, як вітчизняні вчені, так і зарубіжні, слушним буде виділити на ступні прізвища: Р.Б. Сабодаш, Т.І. Дудаш, В.П. Кононенко, В.С. Васильєв, Колісник О.В., Фудей Т.І. та ін., а також це питання неодноразово ставало наріжним каменем у суперечках між представниками громадськості, практичних працівників судової гілки влади, громадських діячів, що знаходить свій прояв у проведенні досліджень та досконалому вивченню такої проблеми.

Фудей Т.І. розроблюючи серію тренінгів, у рамках проекту «Гарантування дотримання прав людини при здійсненні правосуддя», що організований для су-

днів загальних судів України щодо застосування практики ЄКПЛ, зазначено: вивчення практики ЄКПЛ, а також застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод – обов'язковою юрисдикцією, що зазначало законодавчого визнання. Адже практика Європейського суду з прав людини у своїх рішеннях найповніше розкриває суть більшості положень Конвенції[4, с.6].

Щодо необхідності застосування Конвенції та рішень ЄКПЛ у здійсненні правосуддя національними судами – очевидна, оскільки на сьогодні в українському законодавстві існують прогалини у регулюванні прав людини та основоположних свобод. Зокрема, практика Європейського суду є необхідною для реалізації на практиці основних принципів Конвенції, що залишаються невідомими національному законодавству, до таких можна віднести «справедливий баланс», «справедлива сатисфакція» та ін., відображення цих поглядів знайшло у науковому доробку Андрійченка О. та Чернівецької О.[1, с. 286]

Застосування практики Європейського суду під час здійснення правосуддя на сьогодні більшає, тому існує потреба у вивченні таких рішень розробленні основних проблемних питань та здійснення характеристики та порівняння національної та європейської практики, адже судді повинні знати як це питання розглянуто у відповідних рішеннях. Потрібно працювати у напрямі зростання рівня обізнаності суддів та створення належного механізму застосування такої практики[3, с. 165].

Оскільки останню також можна визначити як джерело права в Україні, крізь призму суджень Венеціанської Комісії «За демократію через право», за умови обмеженості державних ресурсів набагато краще витратити фінанси на проведення необхідних реформ, які допоможуть запобігти порушенням Конвенції, ніж сплачувати справедливу сатисфакцію тим особам, що вже страждають від таких порушень[2].

Таким чином, здійснивши розгляд різних наукових підходів та здійснення вивчення національного законодавства, щодо практики ЄКПЛ при здійсненні національного правосуддя, вважаємо: українське правосуддя зазнає значного впливу з боку ЄКПЛ та потребує законодавчого закріплення, щодо зобов'язань використання такої практики, розроблення відповідних кроків, через те що судова практика є зміною та розвивається за швидкою динамікою.

Бібліографічні посилання:

1. Андрійченко О., Чернецька О. Практика Європейського суду з прав людини у здійсненні правосуддя. «Підприємництво, господарство і право»: загал. каук.-практ. госп.прав. журн. 4/2019. Київ, 2019. 284-288 с.
2. Право на справедливий суд: практика Європейського суду з прав людини щодо України. Міністерство Юстиції – офіційний веб-сайт. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_7474 (дата звернення: 05.05.2020)
3. Середа Т.М. Практика Європейського суду з прав людини як джерело судового правозастосування. Практика Європейського суду з прав людини в діяльності органів прокуратури і суду: виклики та перспективи: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (13 червня 2018 року). Київ., 2018. 206 с.
4. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. Київ, 2015. 208 с.

Романенко Павло Петрович
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
факультет підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції,
здобувач вищої освіти*

**Науковий керівник –
Стояцька Ганна Михайлівна,**
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
кафедра гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності,
кандидат філософських наук, доцент*

БОРОТЬБА ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ В КОНТЕКСТІ ДОСВІДУ COMMUNITY POLICING

На сьогодні основними завданнями поліцейських згідно статті 2 Закону України «Про Національну поліцію» є забезпечення публічної безпеки і порядку, охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави, протидія злочинності, надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [1]. Поліція всіма своїми методами та засобами намагається забезпечити безпеку громадян у повному обсязі та протидіяти злочинності.

Щороку Міністерство внутрішніх справ України напрацьовує інновації у механізмах захисту прав і свобод для того, щоб особа в результаті певної надзвичайної події чи ситуації могла звернутися до поліції та отримати кваліфіковану допомогу. В ході здійснення цієї діяльності ефективність її дуже залежить від співпраці з громадянами, лідерами громадських об'єднань, утворень, субкультур, представниками громадського сектору тощо. Втім, не всі громадяни України охоче налаштовані допомагати поліції та співпрацювати з нею.

У людей склався стереотип, що нова поліція подібна до старої міліції, яка на їх думку не допоможе у скрутній ситуації, але це не так. На сьогодні вже успішно функціонує патрульна поліція, запущено новий проект Національної поліції, який має назву «Поліцейський офіцер громади». Таким чином суспільству пропонується новий рівень комунікації та нові можливості. Даний проект було запозичено з Британії, де вже давно існує проект під назвою *community policing*, який допомагає громадянам відчувати себе у безпеці, бо офіцери громади націлені працювати з населенням, що вирішувати проблемні питання громадян цілком реально, оперативно, з найменшими втратами [2].

Поліція створює всі умови для того аби громадяни не боялись поліцей-

ських та почували себе впевнено знаходячись поряд з ними. Трапляються випадки, коли люди порушують законодавство, тому до деяких осіб у виняткових випадках застосовуються норми Кодексу України про адміністративні правопорушення, а саме стаття 261 Адміністративне затримання. Згідно КУпАП стаття 263 прописує строки адміністративного затримання, де зазначено, що адміністративне затримання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, може тривати не більше як три години. Візьмемо наприклад 2011 рік коли людину на час адміністративного затримання поміщали у камери, де вона могла провести три доби за ґратами. Справа взагалі малоприємна враховуючи умови в яких перебували люди. На той час ніхто з працівників міліції не гарантував людині захист її прав, а лише виконував свої посадові обов'язки згідно чинних норм [3].

На сьогодні старі правила поступово відходять у минуле. Запровадження нової системи під назвою custody records сприяє запобіганню порушенню прав людини в ізоляторах тимчасового тримання. Потрапивши в ізолятор людина може поскаржитися на порушення своїх прав, щодо цього інциденту одразу почнеться перевірка. Відповідні органи зможуть подивитися у вільному доступі і реальному часі в будь-якій точці України камери в ІТТ, які підключені до системи, а сам затриманий може зв'язатися через мікрофон з черговим. Більше того в даній структурі працює custody officer – інспектор з захисту прав людини в ізоляторі тимчасового тримання. Він має гарантувати належне та безпечне середовище перебування для утримуваних в установі. Коли людина потрапляє в ізолятор, інспектор проводить первинне інтерв'ю, вводить дані в електронну базу. Якщо в розповіді затриманого є ознаки порушення його прав, інспектор передає ці дані до прокуратури. Щоразу проводяться тренінги для інспекторів та уповноважених із дотримання прав людини аби вони в повному обсязі могли виконувати свої обов'язки [4].

В процесі опитування особи в ІТТ всі дані заносять в електронну базу, де зберігаються і є доступними для уповноважених осіб. Важливо також, що зазначаються особисті прикмети затриманого, які фіксуються та фотографуються в особливому порядку.

Значну увагу поліція приділяє боротьбі с тероризмом та щоразу прагне віднайти новітні методи та засоби щодо вирішення проблемних питань. Як правило, Україна започатковує свої інновації користуючись досвідом закордонних держав, бо вважає їх взірцем світової якості діяльності поліції.

Наприклад у Великій Британії на сьогодні працює система під назвою Counter Terrorism Policing, яка допомагає правоохоронцям виявляти небезпеку та протидіяти тероризму на визначеній території. Програма є дуже сильним помічником у роботі поліцейського, бо здатна заохотити громадян допомагати поліцейським. Кожен, хто має підозру щодо вчинення терористичного акту чи бодай наміру людини скоїти правопорушення, яке може тягнути за собою тяжкі наслідки, може звернутися до системи Counter Terrorism Policing [5].

Та, наприклад, 20 березня 2020 року поліція Британії заарештувала Фатах Мохаммеда Абдуллу, який визнав свою вину з приводу того, що допомагав своїм поплічникам у Німеччині. Він придбав тисячі сірників, хімічних речовин, прекурсорів, феєрверків, запобіжників та інших компонентів, які мав намір використовувати у виробництві підручних вибухових речовин, і записав себе на тестування детонатора, який придбав на пульті дистанційного керування [6]. Запобігти злочину вдалось завдяки пильності громадян і, головне, відмінному механізму функціонування Counter Terrorism Policing. Ця ситуація ще раз доказує, що система дійсно працює та виявляє злочинців дуже ретельно

Водночас, не всі аспекти функціонування системи є цілком поза критикою. У червні 2019 року виникла ситуація яка здивувала світ. На сайті Counter Terrorism Policing, а саме в розділі Right Wing Signs & Symbols Aid (радикальні «праві» символи) з'явився український тризуб [8], що дуже сильно приголомшило посольство України у Великій Британії. У зв'язку з ситуацією посольство вимагало видалити український герб з системи з офіційним вибаченням [9]. Таким чином, здавалося б програма, яка в своїй діяльності повинна виявляти злочинців могла б виявляти звичайних українських туристів у Британії, які інколи наносять татуювання на своє тіло, купують одяг, привозять із собою символ української нації. Внаслідок міждержавного розгляду і узгодження символ було вилучено з переліку заборонених. Як то кажуть – на помилках вчаться, отже програма буде розвиватися та підвищувати рівень точності у ідентифікації ймовірних злочинців та терористів.

Але досвід цей є корисним для використання у діяльності українських правоохоронців. Адже завдяки таким даним боротьба зі злочинністю на території України набуває с кожним роком форм та засобів, що дає змогу протидіяти злочинності різного рівня. Країна запозичує досвід Великої Британії, що помітно підіймає авторитет правоохоронних органів серед населення. Поліція у своїй діяльності намагається співпрацювати з населенням аби вирішувати свої питання ретельніше та не залишати жодних шансів злочинцям.

Бібліографічні посилання:

1. Закон України «Про Національну поліцію». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
2. В Україні запустили проект «Поліцейський офіцер громади». URL : <https://cutt.ly/ayTUmF6>
3. Ти у міліцейській камері. URL: <https://helsinki.org.ua/advice/ty-u-militsejskij-kameri/>
4. Custody Records – система, що запобігатиме порушенню прав людини в ізоляторах тимчасового тримання. URL : <https://ecpl.com.ua/news/custody-records-systema-scho-zapobihatyme-porushennyu-prav-lyudyny-v-izolyatorah-tymchasovoho-trymannya/>
5. Working to keep people safe from terrorism. URL : <https://www.counterterrorism.police.uk>
6. Man pleads guilty to preparing others to commit acts of terrorism. URL : <https://www.counterterrorism.police.uk/man-from-newcastle-pleads-guilty-to-preparing-others-to-commit-acts-of-terrorism-and-inciting-terrorism-overseas/>
7. Knudsen R.A. Measuring radicalisation: risk assessment conceptualisations and practice in England and Wales. Journal Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression.

- Volume 12, 2020. Issue 1. Pages 37-54. <https://doi.org/10.1080/19434472.2018.1509105> ,
URL : <https://rebellion.earth/wp/wp-content/uploads/2020/01/Counter-terrorism-poster.pdf>
8. У Великій Британії включили тризуб до екстремістських символів: Україна обурена
URL:https://24tv.ua/u_velikiy_britaniyi_vklyuchili_trizub_v_antiteroristichniy_dokument_u_krayina_oburena_n1265992
  9. Україна вимагає від Великобританії видалити тризуб із посібника з екстремізму URL :
<https://cutt.ly/gyTUvMh>

Борисюк Олексій Сергійович
*Київський факультет
Національної академії
Національної гвардії України,
здобувач вищої освіти*

Кобзар Олександр Федорович,
*Київський факультет
Національної академії
Національної гвардії України,
начальник кафедри забезпечення державної безпеки,
доктор юридичних наук, доцент*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Безумовно, що Національна гвардія України виконує покладені на неї обов'язки шляхом участі в особливому виді адміністративно-правових відносин – правоохоронних відносинах, що виникають у сфері захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони публічного порядку та забезпечення публічної безпеки, а також, у взаємодії з правоохоронними органами – у сфері забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань, терористичних організацій [1].

З огляду на значну кількість завдань, покладених на Національну гвардію України, та їх вирішальний характер, для забезпечення належного стану правопорядку на загальнодержавному та регіональному рівнях, важливого значення набуває створення належних умов для правового та організаційного забезпечення діяльності Національної гвардії України в умовах перманентного реформування системи правоохоронних органів.

Окремі питання адміністративно-правового забезпечення діяльності правоохоронних органів, у тому числі Національної гвардії України та Внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України, в тих чи інших

аспектах досліджували: В. Б. Авер'янов, Г. В. Атаманчук, І. Л. Бачило, Ю. П. Битяк, Ю. А. Ведерніков, А.Т. Ковальчук, В. К. Колпаков, О.Ф. Кобзар, О.Г. Комісаров, О.В. Кривенко, О. І. Миколенко, М. П. Пихтін, Є. Ю. Соболев, В.С. Чорний та ін.

Наведені вчені зробили вагомий внесок у пізнання сутності та особливостей адміністративно-правового статусу правоохоронних органів. Проте, існуючі дослідження присвячені, здебільшого, лише окремим аспектам діяльності Національної гвардії України та організації діяльності органів внутрішніх справ України в цілому, при цьому безпосереднє вивчення саме адміністративно-правового статусу Національної гвардії України після утворення даного військового формування з правоохоронними функціями, – ще недостатнє.

Як вбачається, визначенню місця Національної гвардії України в системі суб'єктів реалізації правоохоронної функції держави потрібен передувати аналіз статусу цього органу у загальній системі органів держави. Ми вважаємо, що Національну гвардію України цілком можна віднести до особливого виду державних органів – правоохоронних. Визначення поняття «правоохоронний орган» та переліків його ознак зустрічається у багатьох наукових працях [2, с. 42-43; 3, с. 193; 4, с. 139; 5; 6, с. 20].

Є також й нормативні визначення цих органів. Наприклад, в Конституції України термін «правоохоронні органи» використовується у ч. 2 ст. 17, в якій зазначено, що: «...забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом». У статті 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів України», правоохоронні органи визначені як: «... органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки ... інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції». Відповідно до статті 1 Закону України «Про демократичний цивільний контроль над воєнною організацією і правоохоронними органами держави» (що втратив чинність на підставі Закону N 2469-VIII (2469-19) від 21.06.2018), правоохоронні органи визначались як: «державні органи, які відповідно до законодавства здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції».

Слушною в цьому аспекті є робота О.М. Музичука, який визначає наступні ознаки правоохоронних органів: «...державні органи, спеціально створені з метою забезпечення охорони та захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави, у більшій мірі – від злочинних посягань, меншій – від інших правопорушень. Виконання правоохоронних функцій є визначальним (основним) у їх діяльності, ці функції та повноваження такі органи виконують на професійній основі, мають можливість застосування державного примусу, наявність спеціальних повноважень для попередження, розкриття і розслідування злочинів, додатковий соціально-правовий захист персоналу, для виконання покладених обов'язків наділені відповідними ат-

рибутами» [7, с. 173-174]. Тотожне визначення пропонує і інший дослідник – Шай Р.Я. [8, с. 14-15].

Враховуючи вищевикладене, а також те, що Національну гвардію України законодавець визначив, як військове формування з правоохоронними функціями, що призначене для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, – ми можемо впевнено казати про те, що цей орган є правоохоронним, оскільки:

а) до його основних завдань входить захист та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорона громадського порядку та забезпечення громадської безпеки (ст. 1 Закону України «Про Національну гвардію України»);

б) виконання ним правоохоронної функції визначено одним з головних завдань (ст. 1 Закону України «Про Національну гвардію України»);

в) її співробітники виконують обов'язки на професійній основі (ст. 9 Закону України «Про Національну гвардію України»);

г) працівники Національної гвардії України можуть мати спеціальні звання, формений одяг, знаки розрізнення (ст. 9, 20 Закону України «Про Національну гвардію України»);

д) працівники Національної гвардії України мають право застосовувати заходи державного примусу (ст. 13, 15 Закону України «Про Національну гвардію України»);

е) працівники Національної гвардії України мають додаткові соціально-правові гарантії (Розділ 6 Закону України «Про Національну гвардію України») [1; 2, с.33-35].

Слід звернути увагу на те, що реалізація Національною гвардією України правоохоронної функції включає в себе не тільки «охоронну», а й «захисну» складову. В цьому аспекті ми підтримуємо позицію О.І. Безпалової, яка зазначає, що поняття «охорона» і «захист» не є тотожними, як правові поняття вони відрізняються за своїм змістом. Охорона права здійснюється з метою недопущення порушень цього права, а вже у разі порушення будь-якого права, -вживаються заходи щодо його захисту. Так, якщо заходи захисту спрямовані на поновлення порушених прав, то заходи охорони мають на меті забезпечення правопорядку, попередження правопорушень, виявлення та усунення причин таких порушень та передумов їх виникнення [9, с. 21-22].

Тобто, як вбачається, Національна гвардія, насамперед, як правоохоронний орган, має здійснювати діяльність, спрямовану на попередження правопорушень, створення умов для добровільного виконання правових приписів, і тільки у випадку вчинення протиправних дій застосовувати засоби захисту порушених прав.

Проведене нами дослідження дозволяє сформулювати деякі висновки

та узагальнення:

1. Правоохоронна функція держави – це комплексний окремий і самостійний напрям її діяльності, в рамках якого уповноваженими суб'єктами за допомогою спеціальних юридичних засобів здійснюється загальна охорона права, зміцнення законності та правопорядку, забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

2. Ознаками правоохоронної функції є наступні: а) вона реалізується в тій чи іншій мірі усіма державними органами, в тому числі й спеціального призначення – правоохоронними органами; б) вона реалізується у формах правотворчості, правозастосування та суто правоохоронних дій; в) вона реалізується як за допомогою методу переконання так і державного примусу; г) вона оснований на законі, здійснюється систематично і повсякденно.

3. Національна гвардія України є правоохоронним органом оскільки:

- до її основних завдань входить захист та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорона громадського порядку та забезпечення громадської безпеки;

- виконання нею правоохоронних функцій визначено одним з головних завдань;

- її співробітники виконують обов'язки на професійній основі, можуть мати спеціальні звання, формений одяг, знаки розрізнення;

- працівники Національної гвардії мають право застосовувати заходи примусу та мають додаткові соціально-правові гарантії.

4. Діяльність Національної гвардії України є правоохоронною, тому що: а) вона спрямована на охорону права від будь-яких порушень; б) працівники Національної гвардії України здійснюють закріплені повноваження тільки на підставі і в спосіб визначений чинним законодавством України; в) порушення працівниками Національної гвардії України правових приписів, робить їх діяльність незаконною, тобто, несумісною з охороною прав і свобод людини; г) під час здійснення повноважень працівники Національної гвардії України застосовують загальні та спеціальні методи примусу, в тому числі – спеціальні засоби та вогнепальну зброю.

5. Основними формами реалізації Національною гвардією України правоохоронної функції держави є: правотворча, виконавчо-розпорядча та суто правоохоронна діяльність.

6. Правоохоронна діяльність Національної гвардії України включає в себе заходи, які: спрямовані на попередження будь-яких порушень прав і свобод громадян та держави; заходи щодо безпосереднього припинення порушення прав і свобод громадян та створення умов для їх подальшого відновлення. Її основними функціями, в рамках реалізації правоохоронної функції держави можна визначити: протидії злочинам, адміністративну, охоронну, антитерористичну, цивільного захисту, прикордонного контролю, оборонну [2, с. 63-64; 10, с. 157-159].

Таким чином, необхідність удосконалення організації та діяльності Національної гвардії України, недостатня розробленість теоретичних засад її діяльності як військового формування з правоохоронними функціями, недосконалість правового забезпечення у цій сфері, – зумовлюють актуальність глибокого та всебічного дослідження адміністративно-правового статусу Національної гвардії України.

Бібліографічні посилання:

1. Про Національну гвардію України: Закон України від 13 березня 2014 № 876-ХІІ // Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 48.
2. Горбач Д.О. Адміністративно-правовий статус Національної гвардії України : монографія / за заг. ред. д-ра. юрид. наук, проф. О.І. Безпалової). Х. : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2017. 288 с.
3. Кузьмук О.І. Воєнна організація України як об'єкт дослідження вітчизняної воєнної науки у період 1991–2004 рр. / О.І.Кузьмук // Військово-науковий вісник Академії Сухопутних військ імені Гетьмана Петра Сагайдачного, 2012. Вип. 18. С. 181-200.
4. Луньков А.В. Національна гвардія України в системі національної безпеки держави: досвід створення розвитку і функціонування. Труды академії / А.В. Луньков. Київ: НАОУ, 2006. № 68. С. 133-140.
5. Мартинов М. Д. Адміністративно-правове забезпечення діяльності територіальних органів внутрішніх справ України: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.07 / М. Д. Мартинов. Харків, 2010. 23 с.
6. Марченко Г.Б. Національна гвардія України: сучасний етап розвитку / Г.Б. Марченко // Наука і оборона, 1999. № 2. С. 17-22.
7. Музичук О.М. Контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні: адміністративно-правові засади організації та функціонування: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07/ О.М. Музичук; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2010. 473 с.
8. Шай Р.Я. Правоохоронна функція правової держави: теоретико-практичний аспект: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Р.Я. Шай; Національний університет «Львівська політехніка». Львів., 2012. 23 с.
9. Безпалова О.І. Компетенція органів внутрішніх справ України щодо реалізації правоохоронної функції держави / О.І. Безпалова // Журнал східноєвропейського права. 2014. № 5. С.17-26.
10. Савочкіна Д.О. Принципи діяльності національної гвардії України / Д.О. Савочкіна // Науковий вісник Херсонського державного університету, 2014. Вип. 2. Том 3. С. 154-160.

Глушко Олександр Миколайович

Київський факультет

Національної академії

Національної гвардії України,

здобувач вищої освіти

Науковий керівник –

Бейкун Андрій Леонардович

Київський факультет

Національної академії

Національної гвардії України,

доцент кафедри забезпечення державної безпеки,

кандидат юридичних наук, доцент

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ПРОБЛЕМАТИКА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ

У квітні 2020 року виповнюється шість років з часу офіційного початку проведення операції Об'єднаних сил (далі – ООС) на сході нашої країни. За цей час, в боях за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність української держави та визволення її від сепаратистів і російських агресорів загинули тисячі українських військових. Десятки тисяч отримали поранення, травми, контузії.

І питання належного соціального забезпечення захисників Вітчизни у наш час є актуальним, як ніколи.

Після внесених змін до статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», учасників ООС віднесено до категорії учасників бойових дій [1]. Це надає їм право користуватися гарантіями соціального захисту ветеранів війни. Цим же законодавчим актом було створено і Державну службу України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції, основною метою якої є соціальний захист ветеранів війни та учасників ООС. І хоч новостворена служба намагається виконувати поставлені перед нею завдання, проте, за повідомленням управління взаємодії з громадськістю Урядового контактного центру, впродовж минулих років та в новому 2020 році на урядову «гарячу лінію» надійшло понад 150 тис. звернень стосовно проблемних питань, що виникали і продовжують мати місце [2]. Зокрема, це і отримання статусу учасника бойових дій та надання відповідного посвідчення, виплата військовослужбовцям грошового забезпечення, винагороди за участь у бойових діях під час проведення ООС, розрахункових коштів при демобілізації, соціальний захист військовослужбовців та членів їхніх сімей, призов та облік військовозобов'язаних, матеріально-технічне, речове, продовольче та медичне забезпечення, працевлаштування, а також поновлення на роботі раніше звільнених у зв'язку з мобілізацією тощо.

Проблема соціального захисту учасників ООС у комплексі прав та га-

рантій, які передбачені законодавством України для таких категорій осіб, на даний час науково досліджена дуже слабо. Ряд науковців: В.І. Алещенко, М.В. Кравченко, О.Ф. Новікова, В.А. Скуратівський, П.К. Ситник, М.О. Солдатенко та інші розглядали окремі питання з даної теми, але різнобічне бачення проблем без їх узагальнення, – не сприяло спільному виробленню певної нормативної позиції [3 – 9]. В зв'язку з цим, це питання на даний час є як ніколи актуальним, і його актуальність лише зростає з кожним днем.

Першочерговою метою дослідження є проведення аналізу сучасного стану вирішення проблем забезпечення соціального захисту учасників ООС та вироблення пропозицій по усуненню недоліків і прогалин в чинному законодавстві України з даного питання.

Безумовно, що соціальний захист учасників ООС охоплює питання, що пов'язані і з трудовою діяльністю. Законодавством встановлені гарантії збереження робочого місця і заробітку найманим працівникам. Відповідно до ст. 119 КЗпП України, з 18.03.2014 року за працівниками, призваними на строкову військову службу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, але не більше 18 місяців, – зберігаються місце роботи, посада і середній заробіток на підприємстві, в установі, організації, а також у фізичних осіб-підприємців, у яких вони працювали на час призову [10]. Фінансування здійснюється за рахунок державного бюджету, та, як правило, кошти перераховуються на зарплатну картку працівника 2 рази на місяць (аванс і зарплата).

Проте, на практиці, не всі роботодавці дотримуються даної норми. Через неповернення державою понесених роботодавцями витрат по виплаті заробітної плати, останні часто звільняють працівників, які були мобілізовані, ще до закінчення 18-місячного строку. Як правило, звільнення проводиться за п. 3 ст. 36 КЗпП України (призов або вступ працівника на військову службу, направлення на альтернативну (невійськову) службу), але звільненому працівнику не нараховують компенсацію за невикористану відпустку, не проводять із ним кінцевого розрахунку і не виплачують вихідної допомоги у розмірі 2-х місячної мінімальної заробітної плати, як це передбачено ст. 44 КЗпП України. Крім того, в порушення Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників, без письмової заяви працівника, на його адресу надсилають трудову книжку [10; 11].

В такому випадку, звільнений працівник має право звернутися до суду з вимогою поновити його на роботі, стягнути середньомісячний заробіток за час вимушеного прогулу та моральної шкоди. Посилаючись на положення ч. 6 ст. 95 КЗпП України, норми Закону України «Про індексацію грошових доходів населення» від 06.02.2003 року, та Порядку проведення індексації грошових доходів населення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2003 р. № 1078, незаконно звільнений працівник має право вимагати індексації заробітної плати та компенсації втрати частини заробітної плати у зв'язку з порушенням строків її виплати. Час перебування

працівника на службі на момент звільнення є поважною причиною для поновлення строків звернення до суду із позовною заявою.

Слід зазначити, що виплата пенсії пенсіонерам-військовослужбовцям у разі призову їх на військову службу під час мобілізації – не припиняється. При цьому, після звільнення їх зі служби при виплаті пенсії враховуватиметься додаткова вислуга років. Якщо ж пенсіонер після останнього перерахунку страхового стажу прослужив більше двох років (сюди зараховується і робота до служби), то він має право поставити питання не лише про врахування додаткових двох років страхового стажу, але і проведення нарахування пенсії із заробітної плати (грошового утримання) за останній зазначений період.

З метою безумовного виконання законодавства у сфері оборони, мобілізації та захисту прав громадян України, які призвані під час мобілізації, ще постановою Верховної Ради України від 06.05.2014 р. № 1238-VII «Про додаткові заходи щодо зміцнення обороноздатності та безпеки держави», – Генеральному прокурору України доручалось перевіряти факти звільнення з роботи та відмови у виплаті заробітної плати громадянам, призваним на військову службу у зв'язку з мобілізацією [12].

Звернення до прокуратури проводиться за місцем розташування підприємства.

Крім того, ст. 172 Кримінального кодексу України «Грубе порушення законодавства про працю» передбачена кримінальна відповідальність роботодавця за порушення законодавства про працю, до якого, зокрема, і відноситься звільнення та відмова у виплаті заробітної плати вищевказаним категоріям громадян [13].

Саме через жадібність роботодавців, їхнього бажання заощадити грошові кошти підприємства за будь-яку ціну та правову необізнаність громадян, виникає хвиля протиріч, яка тягне за собою критику законодавчої бази всередині країни. Проте, варто пам'ятати, що здорова критика спонукає до удосконалення та прогресу, на відміну від необґрунтованої. Кожному громадянину варто розвиватись в правовому аспекті, керуватись лише чинними нормативно-правовими актами та рішуче діяти в разі порушення їх законних прав.

При підготовці тез матеріалів науково-практичного семінару, з метою найбільш повного узагальнення та аналізу висвітленої проблеми, додатково використовувались також інші джерела, як з числа монографічної літератури, так і нормативно-правових актів, у тому числі й ті, що не зазначені у наведеному бібліографічному описі [14].

Бібліографічні посилання:

1. Закон України «Про внесення змін до статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 34, ст.1171). [Електронний ресурс].
2. Урядова гаряча лінія допомагає вирішувати соціальні проблеми. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/uryadova-garyacha-liniya-dopomagaye-virishuvati-so/>

3. Соціальний захист населення: монографія / [авт. кол.: І.Ф. Гнибіденко, М.В. Кравченко, О.Ф. Новікова та ін.]; за ред. М.В. Вакулєнка, М.К. Орлатого. К.: НАДУ, 2009. 184 с.
4. Алещенко В.І. Соціальна політика в Збройних Силах України: проблеми та шляхи їх розв'язання // Наука і оборона. 2005. № 2. С. 38–44.
5. Реформування соціальної політики в Україні: проблеми та перспективи: навч.-наук. вид. / авт. кол.: В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, П. К. Ситник та ін. К. ; Львів, 2012. – 368 с.
6. Солдатенко М.О. Соціальний захист за державними стандартами // Соціальний захист: щомісяч. інформ. танаук.-вироб. журн. 2006. № 10. С. 30–32.
7. Шевчук П. Соціальна політика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / ред. Л. Кирієнко. Львів: Світ, 2005. 400 с.
8. Іванова О.Л. Соціальна політика: теоретичні аспекти. К.: Академія, 2003. 107 с.
9. Базилюк П.В. Соціальний захист населення. К.: Знання, 1992. 132 с.
10. Кодекс законів про працю України (Затверджується Законом № 322-VIII від 10.12.71 ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375). [Електронний ресурс].
11. Наказ № 58 від 29.07.93 р. Міністерства праці України, Міністерства соціального захисту населення України, Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0110-93>.
12. Постанова Верховної Ради України від 06.05.2014 р. № 1238- VII «Про додаткові заходи щодо зміцнення обороноздатності та безпеки держави» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 24, ст.887). [Електронний ресурс].
13. Кримінальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131). [Електронний ресурс].
14. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення оборонно-мобілізаційних питань під час проведення мобілізації» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 29, ст.942). [Електронний ресурс].

Спіков Володимир Ігорович
*Київський факультет
Національної академії
Національної гвардії України,
здобувач вищої освіти*

Бейкун Андрій Леонардович
*Київський факультет
Національної академії
Національної гвардії України,
доцент кафедри забезпечення державної безпеки,
кандидат юридичних наук, доцент*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ЗМІСТОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПАРТИЗАНСЬКОГО РУХУ В СУЧАСНИЙ ПЕРІОД

З початком дестабілізаційних дій Російської Федерації у Криму та, згодом, і на території Донбасу, які, врешті-решт, призвели до повномасштабних бойових дій, на окупованих територіях зародився рух опору, «підпілля» , які

спочатку, до набуття повномасштабного сучасного розмаху, лише «спалахували» в умах небайдужих громадян.

Їх дії на перших етапах характеризувались у певних «побутових» акціях протесту проти окупантів, починаючи з ведення аргументованого конструктивного діалогу з сусідами, колегами по роботі, родичами, які під дією пропагандистської машини Кремля поступово ставали колабораціоністами окупаційної адміністрації, а в підсумку, – зрадниками своєї держави.

Згодом, у соціальних мережах з початком окупації великого розголосу набула так звана «війна графіті». На початку березня 2014 року ініціативні молоді люди об'єдналися для протистояння антиукраїнській графіті-пропаганді, через інтернет закликаючи однодумців підтримати їхній «фарбомайдан». «Балончиками із фарбою ми замальовували сепаратистські гасла та писали "Донбас – це Україна"», – згадує учасник партизанського руху у Луганську [1].

Саме ці акції стали передумовами партизанської боротьби у тилу ворога.

Звертаючи увагу саме на збройну боротьбу, треба нагадати, що у класичній моделі партизанської війни є три головних складові:

- розвідувальна діяльність;
- диверсійно-підривна діяльність;
- ідеологічна робота з населенням.

Жодна з цих складових у повній мірі, з початку 2014 року і до наших днів, реалізована не була саме через аспекти, які ми розглянемо.

Починаючи з травня 2014 року, на Донбасі почали періодично з'являтися чутки про напади на бойовиків-сепаратистів з боку невідомих озброєних людей.

Чутки перестали бути чутками, коли інформацію про напади підтвердили самі бойовики, пообіцявши нагороду за інформацію про місцезнаходження або ліквідацію повстанців.

«Скоріш за все, до озброєних нападів на бойовиків були залучені підрозділи спеціального призначення», – повідомляє Дмитро Снегирьов, організатор антисепаратистського підпілля на Луганщині. Бо в своїх лавах він не мав фахових диверсантів [2].

Ідеологічну роботу з населенням руху опору допомагає проводити сама окупаційна влада, яка не реалізувала соціально-економічної програми, що обіцяла населенню до та після референдуму 11 травня 2014 року. Багато навіть свідомих прихильників сепаратизму розчарувались та дещо змінили погляди.

Єдине те, що дійсно не в повній мірі, але, в цілому, забезпечив партизанський рух, – так це постачання ЗСУ та органам розвідки всіх рівнів розвідувальних даних про сили сепаратистів, їх дислокацію, озброєння, переміщення, постачання тощо.

Забезпеченню важливою інформацією сприяла своєчасна та злагоджена підпільна мережа, яка накрила майже всі окуповані терористами райони, і у якій були задіяні представники всіх верств населення.

Вище перераховані складові партизанського руху, реалізовані у тяжкі

перші роки війни, були можливі завдяки волі та ентузіазму добровольців та просто небайдужих до своєї країни людей, фактично, не тільки без підтримки уповноважених владних структур, але й без будь-яких спроб нормативно його легалізувати.

Тут може виникнути логічне питання: чому протягом шести років війни, Верховною Радою досі не було здійснено вагомої спроби узаконити, легалізувати партизанський рух?

Узаконення, лагалізація партизанського руху (руху опору на окупованих територіях) фактично надасть певний пакет пільг та переваг його учасникам. Звісно, що учасники партизанського руху на окупованій території будуть, у тій чи іншій мірі, прирівняні до учасників бойових дій, що, у свою чергу, зобов'яже державу виділити додаткові матеріальні ресурси і забезпечити відповідні правові і соціальні гарантії, задоволення матеріальних і духовних потреб учасників підпільного опору.

Інше питання полягає у тому, який нормативно-правовий формат прийме сам партизанський рух? Вважаємо, що партизанський рух, чи рух опору на окупованій території слід прирівняти до особливого виду державної служби.

Відповідно, особи, які є учасниками руху опору на окупованих територіях, як вбачається, мають право на отримання певних видів грошового забезпечення, аналогічного за грошове забезпечення військовослужбовця, а, при певних обставинах, – і відповідної пенсії, що обчислюється як і пенсія колишнього військовослужбовця.

Отже, грошове забезпечення учасника руху опору на окупованих територіях, як і грошове забезпечення військовослужбовця, повинно, як вбачається, складатись з:

- посадового окладу;
- окладу за військовим званням ;
- щомісячних додаткових видів грошового забезпечення (надбавки, доплати, винагороди, які мають постійний характер);
- щомісячної премії;
- одноразових додаткових видів грошового забезпечення.

Також, як вбачається, на учасників руху опору на окупованих територіях слід розповсюдити і нормативні положення стосовно грошового забезпечення учасників бойових дій.

В особливий період або під час проведення антитерористичної операції, військовослужбовцям та працівникам правоохоронних органів за безпосередню участь у воєнних діях чи антитерористичній операції, інших заходах в умовах особливого періоду, – виплачується винагорода у відсотках місячного грошового забезпечення. Розмір винагороди визначається, враховуючи розмір посадового окладу, окладу за військовим (спеціальним) званням, щомісячних додаткових видів місячного грошового забезпечення, премії та повинен становити не менш ніж 3000 грн. на місяць.

У разі, коли військовослужбовець, особа рядового або начальницького

складу, що брали безпосередню участь у воєнних конфліктах чи антитерористичній операції, інших заходах в умовах особливого періоду менше одного календарного місяця, розмір винагороди визначається пропорційно дням участі, зважаючи на її розмір, що становить не менш ніж 3000 грн.

Отже, як вбачається, грошове забезпечення учасників руху опору на окупованих територіях (як і інших учасників бойових дій) повинно становити, десь близько, 15 000-20 000 грн.

Не слід забувати, що учасники руху опору на окупованих територіях, враховуючи специфіку їх існування, функціонування та діяльності (тобто, вважатимемо, – державної служби), – знаходяться весь час у безпосередній близькості, безпосередньому контакті з супротивником, а тому й у постійному психологічно-емоціональному напруженні. Звісно, що й рівень смертності таких учасників, які виконують бойові завдання як самостійно, так і у складі організованих груп у тилу противника, значно більший ніж у звичайних армійських фронтових підрозділах.

Виходячи з вищевикладеного, слід зазначити, що піднята проблематика окреслена лише схематично, поза увагою залишилось дуже багато питань: і щодо обліку «результативності» дій учасників руху опору на окупованих територіях, їх кадрово-організаційної структури, «штатного розпису», подальшої легалізації, управління та координації дій з органами операції Об'єднаних сил тощо. Проте, для зрушення цього питання необхідне, перш за все, вольове рішення уповноважених державних органів на нормативну легалізацію руху опору на окупованих територіях.

При підготовці тез матеріалів науково-практичного семінару додатково використовувались також джерела, зазначені у бібліографічному описі під №№ 3-7 [3-7].

Бібліографічні посилання:

1. Чим займаються луганські партизани? [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2014/12/141208_guerillas_donbass_ato_it.
2. Націоналістичне підпілля Луганщини 2014-2016 рр (українські партизани або луганські партизани). [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Націоналістичне_підпілля_Луганщини_2014-2016.
3. Хто годуватиме партизанів Донбасу? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://glavred.info/opinions/298461-hto-goduvatime-partizaniv-donbasu.html>.
4. Ветлинський С.О. Соціальний захист військовослужбовців в умовах проведення антитерористичної операції // Ефективність державного управління. 2016. ВИП. 4 (49). Ч. 1. С. 198-205. ISSN 2070-4011.
5. Дії українських партизанів на окупованих територіях (2014-). [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Дії_українських_партизанів_на_окупованих_територіях_\(2014—\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Дії_українських_партизанів_на_окупованих_територіях_(2014—)).
6. Декларація про боротьбу за звільнення України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Декларація_про_боротьбу_за_звільнення_України.
7. На окупованому Донбасі "партизани" напали на бойовиків, побили їх та відібрали зброю. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.unian.ua/war/10066997-na-okupovanomu-donbasi-partizani-napali-na-boyovikiv-pobili-jih-ta-vidibrali-zbroyu.html>.

Карпенко Олександр Олександрович

Київський факультет

Національної академії

Національної гвардії України,

здобувач вищої освіти

Науковий керівник –

Кобзар Олександр Федорович,

Київський факультет

Національної академії

Національної гвардії України,

начальник кафедри забезпечення державної безпеки,

доктор юридичних наук, доцент

ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ В СИСТЕМІ МВС УКРАЇНИ

Сьогодні перед Міністерством внутрішніх справ України постає нагальне завдання, створення та впровадження систем електронного документообігу відповідно до сучасних вимог. Розуміння проблеми електронного документообігу на рівні МВС України обумовлює розробку нової, якісної й ефективної стратегії організації та функціонування документообігу. Саме тому процес забезпечення електронного документообігу в Україні, що відповідатиме вимогам сьогодення, є одним з найважливіших завдань демократичної, правової держави; у здійсненні вказаного процесу беруть участь всі державні органи.

В Україні надзвичайно велика нормативна основа формування та функціонування систем електронного документообігу. На сьогодні існує низка нормативно правових актів які відображають специфіку діяльності системи електронного документообігу. Незважаючи на це слід провести аналіз основних правових критеріїв електронного документообігу, який сформує повну нормативно правову картину забезпечення електронного документообігу в Україні.

Трансформаційні зміни, які відбуваються в інформаційному суспільстві, призвели до того, що не залишилося жодної галузі знань та сфер діяльності, де б не використовувалась комп'ютерна, комунікаційна та оргтехніка. Активно використовується вони і у діловодстві, сприяючи становленню електронних систем діловодства й документообігу як вирішальних чинників успішної діяльності суб'єктів господарювання, факторів розбудови й імплементації бізнес-процесів.

Спираючись на думку О. Тогочинського, В. Аніщенка та О. Махлайна ми дійшли висновку, до чого ж приведе впровадження СЕД в Україні: СЕД є складним інструментом інформатизації загальної системи, а її формування й впровадження стає важливою умовою підвищення ефективності функціонування всіх складових даної системи (відповідних державних структур); СЕД

є складовою сучасного інструментарію в цілому та її складових, а також є частиною процесу розвитку інформатизації менеджменту всіх органів та підрозділів системи МВС; впровадження СЕД сприяє підвищенню ефективності контролю виконання певних завдань, сприяє своєчасному прийняттю управлінських рішень у системі на всіх рівнях менеджменту; впровадження СЕД приводить до економії державних коштів, необхідних для збирання, узагальнення, обробки інформації, складання, тиражування та пересилання значної кількості документів тощо, що є актуальним в умовах обмеженого фінансування системи; розвиток інформаційного забезпечення СЕД, приводить до суттєвого покращення культури діловодства, що є складовою корпоративної культури даної системи. [1]

Спираючись на проведену І. Ситником роботу з аналізу системи електронного документообігу АСКОД, необхідно відзначити, що перевага системи АСКОД – це наявність поряд із класичним канцелярським документообігом додаткових функцій, розроблених спеціально для тих установ, діяльність яких пов'язана з роботою з клієнтами, договорами, заявками, послугами тощо. Ще однією перевагою є можливість побудови гнучкої системи маршрутизації, тобто управління рухом документа в установі. При цьому, як правило, застосовується система контролю доступу, що гарантує збереження таємниці і конфіденційності. Налаштування в системі АСКОД схем маршрутизації відповідно до напрямів діяльності може бути виконана самостійно ІТ-фахівцями установи. І, нарешті, можна вибрати варіант організації самої роботи – включення безпосередньо в локальну мережу або ж по системі віддаленого доступу через Інтернет. Останнє дає змогу працювати практично в будь-якій точці України чи світу. [2, с. 174-178]

Впровадження електронного документообігу передбачає виконання таких послідовних етапів: детальне дослідження структури установи, виявляючи провідні складові діяльності, для того, щоб скласти орієнтовну схему переміщення документів; проведення роботи з формування документальної номенклатури, довідників, інструкцій; адаптація роботи програмного забезпечення з документацією конкретної організації чи підприємства; встановлення і налаштування системи з метою пробного використання; усунення виявлених під час проб недоліки і провести остаточні налаштування системи електронного документообігу; навчання співробітників підприємства користуватися програмним забезпеченням для організації ефективної роботи. [3]

На думку Ю. Тарнавського до переваг впровадження систем електронного документообігу можна віднести: перехід до більш зручного, швидкого і економного безпаперового юридично значимого документообігу; криптографічний захист інформації (електронних документів) при передачі по відкритих каналах; зменшення витрат після впровадження системи електронного документообігу; впровадження підвищує якість обслуговування замовників, а значить, і підвищується їх лояльність; збільшення швидкості реагування на запит. [4, с. 7-8]

Впровадження СЕД сприятиме підвищенню ефективності контролю

виконання певних завдань, сприятиме своєчасному прийняттю управлінських рішень у системі на всіх рівнях правоохоронного менеджменту. Використання приватних компаній, які займаються впровадженням систем електронного документообігу призведе до економії державних коштів, необхідних для збирання, узагальнення, обробки інформації, складання, тиражування та пересилання значної кількості документів тощо, що є актуальним в умовах обмеженого фінансування системи; вже розроблена система інформаційного забезпечення СЕД, створить суттєве покращення культури діловодства, що є складовою корпоративної культури даної системи.

Бібліографічні посилання:

1. Система електронного документообігу та її роль у вдосконаленні менеджменту пенітенціарної системи України. О. Тогочинський, В. Аніщенко, О. Махлай. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://archive.ws-conference.com/sistema-elektronnogo-dokumentobigu-ta-%D1%97%D1%97-rol-u-vdoskonalenni-menedzhmentu-penitenciarно%D1%97-sistemi-ukra%D1%97ni/>
2. Системи електронного документообігу в електронному бізнесі. І. П. Ситник, А. І. Мельниченко. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2015. Вип.4. С. 174-178.
3. Внедрение системы электронного документооборота – этапы, сроки, деньги [Электронный ресурс]: Режим доступа: <http://www.mdi.ru/articles/el-docs/elektronnaya-kantselyariya/vnedrenie-sistemy-elektronnogo-dokumentoborota-etapy-sroki-dengi>
4. Системи електронного документообігу: Опорний конспект лекцій. Ю. Тарнавський. К.: ІПК ДСЗУ, 2007. С. 7-8

Левицький Микола Валентинович

Київський факультет

Національної академії

Національної гвардії України,

здобувач вищої освіти

Науковий керівник –

Островський Сергій Олександрович

Київський факультет

Національної академії

Національної гвардії України,

старший викладач кафедри

забезпечення державної безпеки,

кандидат юридичних наук

**ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКСТРЕМІЗМУ
ЯК ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ**

Раніше вітчизняними науковцями екстремізм досліджувався, переважно, на прикладі інших країн [1], але, останнім часом, через неоголошену збройну

агресію Російської Федерації в Україні значно активізувалася діяльність екстремістських угруповань, особливо політичного спрямування. Значна частина цих угруповань керується і оснащується російськими спецслужбами в межах таємних заходів розвідувально-підривної війни проти України. Екстремісти використовують складне соціально-економічне становище, зумовлене воєнними діями на території Донецької та Луганської областей, для дестабілізації внутрішньої обстановки, дискредитації органів публічної влади перед міжнародними партнерами та українським народом, провокації безладів і масових порушень громадського порядку [2].

Виходячи з викладеного, в сучасних умовах становлення громадянського суспільства, одним із актуальних завдань розвитку вітчизняного права, є розробка нормативної основи протидії екстремізму у різних його проявах. Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що у науковій царині відсутній єдиний підхід до визначення поняття екстремізму, але найчастіше цей термін розуміється як соціально-політичний феномен, що становить собою сукупність ненасильницьких і насильницьких крайніх форм не прийняття алгоритму соціального управління в певному соціумі [3].

У вітчизняній юридичній літературі простежуються два основних підходи до правової регламентації протидії екстремізму.

Так, деякі науковці, враховуючи, що екстремістська діяльність створює передумови до проведення терористичної діяльності, пропонують передбачити відповідні зміни щодо закріплення визначення «екстремістської діяльності» та «екстремістських матеріалів» у Законі України «Про боротьбу з тероризмом» [4, с. 64]. Інші фахівці пропонують опрацювати проект окремого Закону України «Про протидію екстремізму» [5]. Оскільки екстремістські прояви можуть мати ознаки як кримінального, так і адміністративного правопорушення, то прихильники обох підходів погоджуються у тому, що слід внести відповідні зміни до КК України та КУпАП. Як влучно зауважив Д. Лук'янець, інститути адміністративної і кримінальної відповідальності разом створюють, так би мовити, захисну оболонку для різних суспільних відносин. При цьому адміністративна відповідальність може розглядатись як профілактичний засіб щодо багатьох видів злочинних діянь, за які передбачена кримінальна відповідальність [5, с. 137].

Вважаємо, що у системі заходів, які вживаються органами державної влади щодо припинення, блокування та нейтралізації екстремістських проявів і забезпечення безпеки населення України, значну роль мають відігравати заходи адміністративного примусу. Застосування зазначених заходів повинно запобігати злочинним проявам екстремізму, тому пропонуємо передбачити адміністративну відповідальність за замовлення, виготовлення, зберігання та розповсюдження екстремістських матеріалів.

Правові норми зазначеної спрямованості законодавчо закріплені у таких країнах як Великобританія, Республіка Чехія, Республіка Білорусь, Республіка Казахстан та багатьох інших. Як засвідчує іноземний досвід, застосування за-

ходів із протидії екстремізму, запобігти зазначеному явищу можна лише спільними зусиллями державних органів та громадськості, спрямованими на підвищенням правової і загальної культури населення, поліпшення соціально-економічних умов життя людей, формування позитивного іміджу держави.

Таким чином, удосконалення норм кримінальної та адміністративної відповідальності (зокрема, запровадження адміністративної відповідальності за замовлення, виготовлення та поширення екстремістських матеріалів), з обов'язковим детальним роз'ясненням громадськості причин запровадження вказаних заходів, дозволить вітчизняним правоохоронним органам більш ефективно протидіяти екстремістським проявам, але при реформуванні зазначеного законодавства обов'язково слід врахувати досвід провідних держав світу та виходити не лише з інтересів певних міністерств та відомств, а також і врахувати громадську думку з цього питання.

Бібліографічні посилання:

1. Рева Т.С. Сучасний політичний екстремізм (на прикладі Іспанії, Італії та Німеччини): дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Т.С. Рева. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка., 2012 . 211 с.
2. Булгаков А.О. Співробітництво України з міжнародними організаціями у сфері протидії політичному екстремізму / А.О. Булгаков // Науково-практична інтернет-конференція «Проблеми реалізації та забезпечення ефективності правових реформ» 16 червня 2016 року. URL: <http://legalactivity.com.ua.A110616-11&catid>. (дата звернення 22.02.2019).
3. Майоров В.В. Розмежування терористської та екстремістської діяльності. URL: <http://goal-int.org/rozmezhuвання-teroristskoi-ta-ekstremistskoi-diyalnosti>. (дата звернення 22.02.2019)
4. Ірха Ю.Б. Використання екстремістами мережі Інтернет: правові проблеми виявлення та протидії в Україні / Ю.Б. Ірха // Інформація і право . – 2015. № 3(15). С. 56 – 65.
5. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проект Закону України «Про протидію екстремізму» (реєстр. № 9156 від 15 верес. 2011 р.). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1_pf3511. (дата звернення 22.02.2019)
6. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч.: у двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). К,: Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.

Муц Михайло Леонідович
*Київський факультет
Національної академії
Національної гвардії України,
здобувач вищої освіти*

Науковий керівник –
Островський Сергій Олександрович
*Київський факультет
Національної академії
Національної гвардії України,
старший викладач кафедри
забезпечення державної безпеки,
кандидат юридичних наук*

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ДІЄВОСТІ СИСТЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Побудована за роки незалежності система забезпечення Національної безпеки України під час загострення відносин з Російською Федерацією виявила свою слабкість.

Не підготовленими до російської агресії виявились: як суб'єкти забезпечення національної безпеки, так і законодавча основа їх діяльності.

Певну розгубленість та неспроможність забезпечуючих структур адекватно і оперативно реагувати на загрози і виклики в т.з. «режимі реального часу» можна відслідкувати на прикладі прийняття оперативних рішень Радою національної безпеки і оборони України у найбільш кризовий період лютого-квітня 2014 року.

Аналіз прийнятих РНБОУ в цей період рішень свідчить про те, що вони носили швидше оперативний, ніж упереджувальний характер. Так, у відповідь на рішення Ради Федерації Федеральних Зборів Російської Федерації щодо використання збройних сил Російської Федерації на території України, – РНБОУ 1 березня 2014 року прийняла рішення щодо: приведення Збройних Сил України та інших військових формувань у повну бойову готовність; забезпечення посиленої охорони об'єктів енергетики та критичної інфраструктури; виділення необхідних фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів для належного забезпечення суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів України. Слід зазначити, що виконання цих заходів потребує певного часу (біля 2 тижнів), а збройні сили РФ та заздалегідь підготовлені групи бойовиків-сепаратистів з числа антидержавно налаштованого місцевого населення і казаки-«гастролери»: в ніч на 27 лютого 2014 року захопили будівлю Верховної ради і Ради міністрів Криму, 28 лютого 2014 року – Сімферопольський аеропорт та будівлю ТРК «Крим», 1

березня 2014 року – паромну переправу Крим-Кавказ із української сторони... До 11 березня 2014 ними були заблоковані майже всі військові частини Збройних Сил України на території півострова Крим. Внаслідок несвоєчасного реагування на загрозу втрати контролю над територією АРК, 23 березня 2014 року РНБОУ була вимушена прийняти рішення «Про передислокацію військових частин (підрозділів), установ та організацій Збройних Сил України, інших військових формувань і правоохоронних органів України з тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя в інші регіони України». Поширення сепаратистських настроїв на сході і півдні материкової частини України поставило під загрозу втрату контролю і над цими територіями, тому вже 13 квітня 2014 року Рада національної безпеки і оборони України прийняла рішення: «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України». Можна сказати, що з цього часу адміністративно-правова складова державної політики із забезпечення національної безпеки почала корегуватись з урахуванням оцінок та прогнозів щодо загроз в ключових сферах. Так, 28 квітня 2014 року РНБОУ прийняла рішення: «Про стан забезпечення енергетичної безпеки у зв'язку з ситуацією щодо постачання природного газу в Україну», а також рішення: «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України». Зокрема, оцінивши витoki проявів сепаратизму в Україні, РНБОУ зазначила, що Російська Федерація поширює недостовірну, неповну, упереджену інформацію про Україну, через що намагається маніпулювати суспільною свідомістю в Україні та за її межами. І відповідним указом Президента були поставлені завдання суб'єктам забезпечення безпеки в інформаційній сфері [1].

Тобто, у самий критичний період, що вимагав найскоріших та адекватних рішень на упередження негативного розвитку ситуації, ключові структурно-забезпечуючі суб'єкти фактично стали заручниками тієї системи забезпечення національної безпеки України, яка формувалася протягом 1991 – 2013 років, ігноруючи при цьому об'єктивні закономірності суспільно-політичного, економічного розвитку та воєнного будівництва держави.

Серед головних причин, які призвели до низької ефективності системи забезпечення національної безпеки України, як вбачається, слід звернути увагу на такі:

- система забезпечення національної безпеки України будувалась на основі застарілої радянської системи, з використанням залишків її складових (Радянської Армії, міліції, КДБ, Прикордонних військ КДБ СРСР, які залишились частково і Україні у спадок від СРСР), радянського законодавства, системи радянського нормотворення, і досвіду її (системи) функціонування у минулому столітті в умовах двополярного світу;

- формування системи забезпечення національної безпеки України відбувалось під тиском світових та регіональних лідерів, які виходили з власних національних інтересів, а не інтересів України (вимоги до України

стосовно відмови від ядерної зброї без надання їй дієвих гарантій безпеки);

- політичне керівництво України протягом всього періоду незалежності нашої держави формально ставилось до захисту національних інтересів (не реалізовувались основні положення законодавства з питань національної безпеки), та не докладало необхідних зусиль для формування і розвитку системи забезпечення національної безпеки України (хронічне недофінансування програм розвитку складових сектору безпеки з кожним роком погіршувало їх стан і вело, зокрема, до поширення корупції та повного занепаду);

- багатовекторна зовнішня політика в умовах цілеспрямованого поглиблення розбіжностей у політичних орієнтаціях населення за регіональним принципом і налаштованість представників політичного керівництва держави на реалізацію власних, корпоративних, а не національних інтересів, – сприяли відцентричним тенденціям і неготовності системи забезпечення національної безпеки до протидії загрози сепаратизму;

- незавершеність формування і, як наслідок, неспроможність самої системи забезпечення національної безпеки України до аналізу безпекового середовища та своєчасного виявлення загроз, а також значний вплив на керівництво суб'єктів забезпечення національної безпеки України з боку іноземних спецслужб призводило до вироблення помилкових управлінських рішень з питань забезпечення національної безпеки [1-6].

На початок 2014 року ЗС України та інші суб'єкти забезпечення національної безпеки перебували в моральному, технічному і організаційному занепаді, що стало результатом спрямованої діяльності окремих політичних сил та хронічного недофінансування відповідних структур.

Станом на 2020 рік у сфері законодавчого забезпечення оборони і безпеки України значних змін не відбулося, навпаки, – нові закони просто накладаються на ті, які були прийняті раніше, що створює юридичні колізії.

На мою думку, потрібно реалізовувати власну національну політику військово-стратегічного та оборонного планування без оглядки на думку інших держав, але, виходячи з поточних інтересів України, що, насамперед, сформує нову якісну систему національної безпеки та її ключової ланки – сектору безпеки і оборони України.

Перерахованих причин низької ефективності системи забезпечення національної безпеки України достатньо для того, щоб ініціювати питання про її докорінне реформування, починаючи від створення моделі її функціонування та формування цілісної системи законодавчих актів у сфері національної безпеки і оборони України.

Для того, щоб якісно виконати таку роботу, – необхідно, перш за все, провести детальний аналіз стану політики забезпечення національної безпеки України, зосередивши увагу, в першу чергу, на її формування і реалізацію протягом найбільш гострого періоду.

Беззаперечно, що у системі забезпечення національної безпеки головними суб'єктами забезпечення державної безпеки є: Збройні Сили, військові

формування та правоохоронні органи. Не менш важливою є діяльність органів публічної влади та громадськості (об'єднаної у різні організаційно-правові форми), що беруть участь у захисті національних інтересів.

Отже, можна стверджувати, що розвиток сектору Національної безпеки потрібно реформувати для вироблення надійного механізму функціонування державно-забезпечуючих структур, у тому числі і у кризові періоди існування нашої держави.

Бібліографічні посилання:

1. Дацюк А., Садовський В., Полтораков О., Марутян Р. Аналіз державної політики у сфері національної безпеки і оборони України. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/Analiz-polityky-NB-pravl-final.pdf>
2. Белов О. Деякі питання методології проведення комплексного огляду сектору безпеки України. [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://eai.org.ua/ua/digest/issue12/>
3. Реформування сектору безпеки України. Принципи реформування оборонного сектору / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.dcaf.ch/_docs/SSR_Ukraine/13_BELTRAN.pdf.
4. Семенченко А.І. Поняття «сектор безпеки» та «воєнна організація держави»: методика розробки й обґрунтування призначення, складу, структури та взаємозв'язків // Стратегічна панорама. 2007. № 3. С. 54–69.
5. Саганюк Ф. В., Глушкевич О. Л., Загорка І. О., Фучко А. Й. Проблеми комплексного огляду сектору безпеки і оборони України та шляхи їх вирішення / Центр воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. [Електронний ресурс] : Режим доступу: [nbuv.gov.ua > j-pdf > Znprcvsd_2015_2_4](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Znprcvsd_2015_2_4).
6. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади). К.: НАДУ, 2011.

Ткаченко Павло Ігорович

*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
юридичний факультет,
здобувач вищої освіти*

Науковий керівник –

Стояцька Ганна Михайлівна,
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
кафедра гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності,
кандидат філософських наук, доцент*

**ПОРУШЕННЯ МЕЖ ЗАКОНУ ПРАЦІВНИКАМИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

На сучасному етапі становлення суспільства та громади, активного реформування правоохоронної системи, нагальною потребою є контроль та нагляд за додержанням законодавства Національною поліцією України. Спів-

робітник поліції з моральної точки зору повинен бути взірцем щодо дотримання меж закону але іноді факти свідчать про зовсім інше. Актуальною та поширеною проблемою є порушення чинного законодавства працівниками правоохоронних органів, де останні, маючи певні мотиви, перевищували повноваження, наносили тілесні ушкодження, отримували неправомірної вигоди. Тому проблема порушень меж закону працівниками Національної поліції України є достатньо обґрунтована для взяття її до уваги та надання їй максимального розголосу, вмотивовуючи керівництво запровадити більш жорсткі методи нагляду за додержанням чинного законодавства та морально-етичних норм, правил поведінки в цілому.

Фактично, діяльність Національної поліції ґрунтується на принципі верховенства права, якого повинні додержуватись всі без виключень і в тому числі, під час виконання службових обов'язків. Моральність в цьому питанні посідає не останнє місце, де принцип гуманізму часто ігнорується правоохоронцями.

Як було встановлено рядом вітчизняних досліджень, динаміка загального рівня злочинів, що вчиняються персоналом ОВС, у цілому відповідає закономірностям, за якими змінюється рівень злочинності на території України [1, 2]. Актуальність проблеми полягає в дослідженні мотивів скоєння злочинних посягань працівниками та виокремлення заходів протидії та запобігання злочинам. Деякі кримінологи виділяють такі злочини, які скоєні в ході проведення не ефективної та не доцільної перевірки під час відбору кандидатів на службу. Тобто, природа виникнення злочинної проблематики починає свої витoki ще з прийняття на службу. Неefективність працівників контрольних органів та непрофесіоналізм, а можливо безвідповідальність, стають породженням криміногенних ситуацій.

Аналізуючи статистичні дані, наведені Генеральною прокуратурою України, помічаємо тенденцію стрімкого росту злочинності з 2007 року. Аналізуючи звітність 2010 року, помічаємо об'єктивний факт порівняного зростання злочинності працівників МВС на ряду з типовими злочинцями, де серед злочинців-держслужбовців було виокремлено найагресивніші підрозділи котрими були: служба карного розшуку, слідчі підрозділи, дільничні інспектори, підрозділи з охорони громадського порядку, підрозділи по боротьбі з незаконним обігом наркотиків та Державтоінспекція. Аналіз матеріалів представлених до вільного доступу за фактом резонансних справ надає можливість засвідчити вікову категорію злодіїв. Найбільшу кількість злочинів скоювали працівники МВС вікової категорії від 27 до 35 років, за стажем служби до 10 років. Судова практика свідчить про те, що більшість злочинів вчиняються в службових приміщеннях, кабінетах, відділках, управліннях тощо. За даними Генеральної прокуратури України в 2010 році найбільший відсоток складали злочини пов'язані з хабарництвом, перевищенням службових повноважень та зловживанням службовим становищем.

Станом на 2020 рік резонансними фактами скоєння злочинів співробіт-

никами поліції є саме нанесення тяжких тілесних ушкоджень (ст. 121 КК), катування (ст. 127 КК), створення злочинної організації (ст. 255 КК), зґвалтування (ст. 152 КК), сексуальне насильство (ст. 153 КК), примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154 КК), статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155 КК), розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК), зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК), перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК), завідомо незаконне затримання, привід або арешт (ст. 371 КК), притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК), примушування давати показання (ст. 373 КК), порушення права на захист (ст. 374 КК) [4]. Багатьох співробітників було викрито в зловживанні наркотичними засобами, психотропними речовинами, а також в їхньому розповсюдженні [5]. Ось така пригнічена фактами картина постає сьогодні перед суспільством, в ході чого йде ефективна реалізація законодавства, приймаються більш жорсткі міри з боку прокуратури в ході проведення нагляду за додержанням законодавства правоохоронними органами, також на ряду з цим відбувається реформування органів прокуратури, добір нових кадрів та реалізація чинного законодавства.

Резонансний факт набув розголосу в Одесі 18 лютого 2020 року [2]. Одинадцятикласниця розповіла своїй вчительці про те, що 11 лютого 2020 року в денний час доби, інспектор ювенальної превенції запросив неповнолітню до себе до дому, в ході чого поліцейський шляхом шантажу та насильства змусив дівчинку вступити з ним в статевий зв'язок. Прокуратура та Державне бюро розслідувань порушило кримінальне провадження за ст. 152 КК України, де санкція статті передбачає винному покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 7 до 12 років.

Також резонансним став злочин скоєний на Харківщині трьома співробітниками поліції, де останні звинувачені в притягненні невинного до кримінальної відповідальності [6]. Дані матеріали набули розголосу оскільки активну участь в кримінальній схемі приймав майже весь районний відділок поліції, а керував схемою начальник відділу. За інформацією Державного бюро розслідувань, начальник відділу переконав свого підлеглого, начальника кримінальної поліції в тому, що необхідно штучно створити умови для покращення статистики з розкриття злочинів, пов'язаних із розкраданням лісу. Для цього підозрювані запропонували місцевому мешканцю грошову винагороду, в обмін на зізнання у вирубці дерев. Для реалізації злочину підозрювані відвезли «жертву» в ліс, де вже були зрубані 9 дерев, вручили бензопилу та пальне до неї і викликали слідчо-оперативну групу. 18 березня 2020 року слідча знаючи, що людина не має відношення до скоєння злочину, повідомила потерпілому про підозру у незаконній вирубці лісу. Правоохоронцям загрожує покарання у вигляді позбавлення волі строком від 5 до 10 років.

Аналізуючи вищенаведені неправомірні дії правоохоронців слід зацентрувати увагу саме на внесенні змін до деяких законів, а саме чинного Кримінального кодексу України, статті, диспозиції яких регламентують притяг-

нення до кримінальної відповідальності правоохоронців у разі їх порушення. З боку прокуратури необхідно посилити контроль за додержанням законодавства в правоохоронних органах та вжити суворих заходів, котрі будуть спрямовані на профілактику протидії та попередження типових злочинів, котрі можуть бути скоєні співробітниками поліції.

Лише за суворого дотримання законних вимог, проведення системної роботи, провадження на законних підставах комплексних перевірок, реалізації програми захисту прав людини, можливо дійти результату поліпшення ситуації в даній сфері.

Впровадження досліджень різних видатних науковців в сфері протидії злочинам, скоєним співробітниками поліції, дозволить виділити в результаті нові профілактичні методи, заходи запобігання та методологію ліквідації подібних злочинів.

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам є дієвими лише за умови провадження їх відповідними органами державної влади та за дотримання відповідного чинного законодавства, яке регулює діяльність правоохоронних органів.

Комплексні дії, перераховані вище, спрямовані на подолання злочинності та проведення профілактичних заходів з метою запобігання злочинним проявам. Вони дозволять захистити права людини та в подальшому дозвлять поліпшити морально-етичні норми.

Бібліографічні посилання:

1. Моніторинг незаконного насильства в органах внутрішніх справ України. *Харківський інститут соціальних досліджень*. Харків: Права людини, 2010. 192 с.
2. Злочини працівників ОВС України: аналіз сталих тенденцій. URL : <https://cutt.ly/4yT0sab>
3. ДБР розслідує справу про зґвалтування одеської старшокласниці поліцейським. URL: <https://suspihne.media/15296-dbr-rozslidue-spravu-pro-zgvaltuvanna-odeskoi-starsoklasnici-policejskim/>
4. Кримінальний кодекс України: Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26.
5. Генеральна Прокуратура України. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. URL: <https://cutt.ly/tyT0ar1>
6. Прокуратура Харківської області. Притягнути до кримінальної відповідальності завідомо невинну особу – показник роботи: трьом поліцейським повідомлено про підозру. URL: <https://cutt.ly/syT0rbj>

Заяць Олег Віталійович
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
факультет підготовки фахівців
для підрозділів стратегічних розслідувань,
здобувач вищої освіти*

**Науковий керівник –
Недря Кирило Михайлович,**
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
кафедра гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності,
завідувач кафедри, кандидат історичних наук*

ПРАВО ГРОМАДЯН НА ЗБРОЮ: PRO ET CONTRA

Однією з проблем, які періодично збурюють суспільну думку в Україні, є питання особистої безпеки громадян і права на зброю. Фактично, воно є актуальним для кожного члена суспільства. Це обумовлено тим, що згідно Конституції України, життя – це найвища цінність яку має людина, а отже це поняття є одним з ключових в політико-правовій культурі нашої нації. Відтак природним і логічним видається бажання особи всіма можливими засобами захистити своє життя і життя своїх близьких. Ось чому таке право було прямо закріплене в Конституції України яка у ч. 2 ст. 27 передбачає, що «кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань» [1]. Більш детально ця конституційна норма відображена у ст. 36 Кримінального кодексу України «Необхідна оборона». Відповідно до її положень, людина має реальне право на застосування зброї для захисту свого життя та здоров'я, а також житла [2]. Одним з основних способів захисту власного життя є право громадянина на придбання, володіння, носіння та застосування зброї.

Водночас, право громадян на зброю фактично є універсальним лакмусовим папірцем становища політико-правової культури конкретного суспільства. Це обумовлено тим, що якісні зміни в основних елементах політико-правової культури швидко відображаються на попиті на зброю всередині держави, а отже і на реалізації права громадян на зброю. Тож, встановивши глибинне, підсвідоме ставлення громадян до означеного права, цілком можливо робити висновки щодо політико-правової культури, а отже і знати як її коригувати по відношенню до реалій суспільного життя.

Актуальність дослідження пояснюється тим, що вітчизняна політико-правова культура знаходиться в стані кризи. Ця криза, у першу чергу, пов'язана з девальвацією основоположних політичних і правових цінностей в свідомості суспільства. Недосконалість законодавства, розмитість реальних гарантій захисту прав і свобод, деформованість системи відправлення правосуддя, відсутність загальнодоступної політичної інформації та інше поро-

джують правовий і політичний нігілізм, який проявляється в самоусуненні громадян від політичного і правового життя суспільства, в їх низькій політичній та правовій активності.

Розглянемо досвід Сполучених Штатів Америки у питанні врегулювання зброї в населення. Зазначимо, що у США особиста вогнепальна зброя посідає друге (після автомобіля) місце серед цінностей американського способу життя. Друга поправка до американської Конституції, прийнята ще в 1789 р., гарантує кожному громадянину США право на володіння і носіння вогнепальної зброї [3]. Намагання федерального уряду впорядкувати обіг зброї у державі наштовхуються на активний опір не тільки виробників та торговців зброєю, а й радикально налаштованих громадян.

Сьогодні для контролю за придбанням і використанням вогнепальної зброї у США прийнято близько 20 тис. федеральних, штатних і муніципальних законів. У більшості штатів придбання зброї не становить ніякої проблеми. Для цього достатньо, пред'явити посвідчення водія або інший документ, який засвідчує особу. Але в деяких штатах контроль більш жорсткий. Скажімо, у Каліфорнії громадянин, який бажає придбати вогнепальну зброю, мусить зачекати 15 днів, поки його досьє, перевіряє поліція. У Нью-Йорку і Вашингтоні він зобов'язаний обґрунтувати поліції необхідність купівлі зброї і пройти спеціальні курси підготовки. Суворішими є закони, що регламентують носіння і застосування вогнепальної зброї громадянами США. Якщо зберігання зброї у власному будинку дозволено повсюди, то носіння її потребує особливої ліцензії в усіх без винятку штатах. Їх в США видають органи поліції після ретельної перевірки досьє громадянина. Носіння вогнепальної зброї без відповідної ліцензії є адміністративним правопорушенням, за яке передбачено застосування арешту на строк до трьох місяців.

Рівень свідомості та політико-правової культури суспільства в нашій країні ще знаходиться на досить низькому рівні. У наших людей відсутнє знання та вміння користуватися зброєю, особливо у питанні правомірності її застосування. Що вже казати, коли сама держава побоюється надати дозвіл на вільний продаж вогнепальної зброї населенню навіть за наявності факту зовнішньої агресії.

Таким чином, в суспільній думці зброя починає розглядатися як реальний інструмент для зміни влади, або впливу на неї. Безумовно, що ці факти не носять масового характеру, але вже сама їхня поява свідчить про відкат демократизації і радикалізацію суспільства, в якому сила фактично підміняє демократичні процедури прийняття рішень і врегулювання конфліктів. В той же час, факти причетності до незаконного продажу зброї співробітників МВС закріплює стійку впевненість у ненадійності правоохоронних структур і необхідності розраховувати самим на себе.

В цілому, в Україні до переліку засобів, які можна віднести до категорії зброї, входить мисливська (гладкоствольна, нарізна), вогнепальна, холодна, газова, пневматична, травматична зброя, а також засоби самозахисту (газові балончики) і спецзасоби (гумові кийки, наручники, електрошокери).

Найбільш доступною для звичайних громадян є газова зброя. На відміну від травматичної, вона не вимагає приналежності до певної професії. Газовий пістолет може придбати кожна людина (окрім психічнохворих, наркозалежних, раніше засуджених), що досягла 18-річного віку.

Ілюстрацією до ситуації зі ставленням до права на зброю в суспільстві, можуть слугувати результати інтерв'ювання, проведеного автором дослідження. Було опитано 110 (66 жінок та 44 чоловіки) осіб віком від 18 до 20 років. Всі опитані є студентами і, що більш важливо, майбутніми правознавцями. Метою проведених інтерв'ю, було намагання визначити ставлення означеної категорії осіб до можливості вільного продажу зброї населенню. Серед опитаних, 86 осіб відповіли, що вогнепальної/травматичної зброї в їхній родині немає, інші 24 опитані зброю все ж таки тримають у сім'ї. Щодо цілей, то в 9 осіб вона перебуває для полювання, у інших 15 – для самооборони. Цей результат є репрезентативним, і відповідає загальнодержавному показнику.

Щодо проблеми продажу зброї зі спрощенням контролю з боку держави (без отримання дозволу), переважна більшість опитаних виступила за те, що теперішня процедура є цілком обґрунтована і вносити зміни до неї не потрібно. Слід зазначити при цьому, що 5 осіб зазначили, що взагалі необхідно залишити його лише військовим і представникам правоохоронних органів. При цьому, аналізуючи можливі наслідки збільшення кількості вогнепальної і травматичної зброї в населення внаслідок спрощення доступу до неї, опитані здебільшого відповіли, що значно знизиться рівень безпеки суспільства і зросте можливість масових заворушень та злочинів з використанням зброї.

Проаналізувавши отриманні данні з опитування, а саме питання про можливі наслідки збільшення кількості вогнепальної і травматичної зброї в населення внаслідок спрощення доступу до неї результат підтвердив низький рівень довіри до органів влади, а також відсутність почуття власної безпеки. Окрім того, наведені результати показують відсутність позитивних очікувань з боку опитаних, щодо змін в державі після реалізації права громадян на зброю.

В нашій країні виникло двояке розуміння з приводу можливості спрощення доступу до зброї. Деякі не вбачають доцільності її придбання без відповідного дозволу, інші виступають за вільний продаж зброї, але остерігаються наслідків, до яких це може призвести. На мою думку, існуючу ситуацію повинна контролювати в першу чергу держава, яка не забезпечує належної правової освіти громадян у питанні права на зброю, а отже і займає пасивну позицію по відношенню до формування належної політико-правової культури.

Бібліографічні посилання:

1. Конституція України 1996-го року. Електронний ресурс : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 08.05.2020).
2. Кримінальний кодекс України. Електронний ресурс : [:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14) (дата звернення 07.05.2020).
3. Список поправок до Конституції Сполучених штатів Америки. Електронний ресурс : <https://cutt.ly/gyRCCMe>.

Секція 5. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

Шевченко Сергій Олексійович

*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,*

завідувач кафедри

управління та адміністрування,

доктор наук з державного управління, професор,

Заслужений працівник освіти України

Бутковська Наталія Миколаївна

*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,*

факультет соціально-психологічної

освіти та управління,

здобувач вищої освіти

ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

В Україні стартував перший етап медичної реформи, який полягає у зміні принципів фінансування первинної ланки медичної допомоги. Первинна медико-санітарна допомога є фундаментом усієї системи надання медичних послуг населенню. Саме розвиток первинної медико-санітарної допомоги лежить в основі реформування системи охорони здоров'я в Україні, оскільки на сьогодні лише 20% громадян звертаються спершу по допомогу до первинного рівня, інші 80% користуються медичними послугами одразу вторинного або третинного рівня, збільшуючи цим самим навантаження на спеціалізовані відділення, які призначені обслуговувати пацієнтів у складних медичних випадках. Що ж до пропорцій, які спостерігаються у світі, тут існує інша статистика: 80% пацієнтів обслуговує лікар первинного рівня і лише 20% з них обслуговуються в закладах і вторинної і третинної ланки за умов наявності потреби у спеціалізованій допомозі [2].

Відтак, відповідно до реформи, змінюється принцип фінансування медичних закладів первинної ланки – поліклінік, амбулаторій, центрів первинної медико-санітарної допомоги. На їхній базі буде розгорнуто систему сімейної медицини європейського зразка: кожен громадянин України зможе

вільно обирати сімейного лікаря та підписувати з ними прями угоди з чітко визначеним обсягом гарантованих послуг, а держава, відповідно, скеровуватиме кошти на оплату отриманих громадянином послуг конкретному лікарю і вибраному пацієнтом медичному закладу. Оплата праці медика буде здійснюватись на основі так званого «подушного нормативу», який обчислюватиметься на основі кількості укладених лікарем угод і за умов дотримання медичних протоколів лікування й діагностики.

Згідно п. 11 ст. 10 Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 19 жовтня 2017 р. № 2168 у закладах охорони здоров'я державної та комунальної форм власності, які є надавачами медичних послуг за програмою медичних гарантій, обсяг платних медичних послуг, які не входять до програми медичних гарантій, може складати не більше 20 відсотків від обсягу всіх наданих послуг [1].

За рух коштів між державою та медичним працівником відповідно до нового законодавства, відповідатиме незалежна страхова агенція, яка також здійснюватиме всю необхідну процедуру документообігу. Медичні послуги в межах гарантованого пакету держава зможе купувати у постачальників усіх форм власності, забезпечуючи оплату від єдиного національного замовника за надані громадянам медичної послуги.

Оптимальна медична мережа, яка має бути сформована в межах кожного госпітального округу, відповідно до визначених критеріїв, та передбачає наявність:

- багатопрофільної лікарні інтенсивного лікування;
- багатопрофільної дитячої лікарні інтенсивного лікування;
- лікарні відновного (реабілітаційного) лікування;
- лікарні планового лікування (клінічної лікарні);
- патологоанатомічного центру;
- хоспісу;
- спеціалізованого медичного центру (за напрямками);
- центру з медичних консультацій і діагностики;
- служби швидкої медичної допомоги.

Пропозиції щодо формування меж госпітального округу надаються обласною державною адміністрацією, а остаточний перелік округів і їх склад затверджує Кабінет Міністрів України. Адміністративним центром госпітального округу визначається населений пункт, як правило, місто з населенням понад 40 тис. осіб, у якому розміщена багатопрофільна лікарня інтенсивного лікування другого рівня. Визначення меж госпітального округу здійснюється таким чином, щоб населення відповідної території мало доступ до вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги.

Ще з початку формування госпітальних округів органи місцевого самоврядування (обласні, районні, міські ради, ради об'єднаних територіальних громад), громадські організації, колективи закладів охорони здоров'я, медичні профспілки та громадяни висловлювали різні погляди щодо умов і поряд-

ку формування госпітальних округів, що свідчить про наявність суттєвих проблем у цій сфері. До них насамперед належать:

- відсутність конструктивної співпраці з питань формування госпітальних округів між різними гілками виконавчої влади, а також органами місцевого самоврядування;
- недосконалість нормативно-правового забезпечення процесу створення госпітальних округів;
- неузгодженість функціонування госпітальних округів з новими принципами фінансування медичної галузі;
- непередбаченість участі місцевих рад у процесі формування госпітальних округів;
- незбіг меж госпітальних округів з межами новосформованих об'єднаних територіальних громад;
- недооцінка регіональних особливостей при формуванні госпітальних округів.

Наявна сьогодні методика формування госпітальних округів прописує лише загальні принципи визначення багатoproфільної лікарні, проте не вказано, які функції відтепер вона має виконувати, які відділення функціонуватимуть в її межах тощо. Досі не затверджено обсягу надання вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги, що має забезпечуватися багатoproфільними лікарнями інтенсивного лікування першого та другого рівнів.

На сьогодні медичні заклади є власністю міських, районних та обласних рад, а також частини новостворених об'єднаних територіальних громад. Натомість постановою Кабінету Міністрів України № 932 «Про затвердження Порядку створення госпітальних округів», затвердженої 30 листопада 2016 р., взагалі не передбачено участі місцевих рад у процесі формування округів. А без їх узгодження жодне питання в чинному законодавчому полі не буде вирішено.

Крім цього, виникає також безліч проблем з майном лікарень, утриманням будівель та їх передачею у невизначену власність. В Україні є чимало випадків, коли майно лікарні належить одному власнику, а її фінансування й утримання здійснюються з бюджету іншого, що призводить до конфліктних ситуацій.

На жаль, реформа проводиться не достатньо публічно і, що є особливо важливим, без урахування особливостей регіонів. Вагомий вплив на формування мережі госпітальних округів має міжрегіональна нерівномірність у забезпеченні регіонів лікарями та ліжко-місцями в медичних закладах.

Серед важливих проблем, які пов'язані зі створенням госпітальних округів необхідно виділити такі:

- невирішеність проблеми доступності медичних закладів у межах госпітальних округів (високі ціни на пальне та проїзні квитки, що ускладнює процес звернення пацієнтів з інших районів);
- нерівномірність розподілу госпітальних округів за чисельністю насе-

лення (у результаті охоплення і великих територій з низькою щільністю населення чи навпаки густонаселених);

– скорочення малопотужних, але потрібних населенню лікарень й вивільнення великої кількості медичних працівників.

Існує небезпека, що у разі створення госпітального округу, який включатиме кілька районів і міст обласного значення, може зменшитись обсяги медичної субвенції з Державного бюджету районам, де не буде створено багатопрофільної лікарні інтенсивного лікування, що призведе до перепрофілювання, скорочення, або навіть закриття районних лікарень. Необхідно бути також свідомим, що подібна ситуація може призвести до значної комерціалізації медичної галузі та збільшення кількості приватних медичних закладів. Пацієнт зможе потрапити до спеціалізованого медичного закладу або за направленням сімейного лікаря, або лише у супроводі бригади екстренної медичної допомоги. А от плановим хворим доведеться або очікувати своєї черги (через невелику кількість спеціалізованих місць), або ж звернутися до приватного закладу.

У цілому ідея створення госпітальних округів покликана наблизити спеціалізований рівень надання медичної допомоги до пацієнтів, однак за нинішніх умов це може і призвести до скорочення малопотужних, але потрібних населенню лікарень і вивільнення великої кількості медичних працівників. Звідси виникає така проблема – кадрова, що обов'язково постане під час зміни статусу лікарень. По-перше, це десятки звільнених підготовлених медичних спеціалістів, по-друге, дефіцит висококваліфікованих медиків для нових спеціалізованих відділень, які мають бути створені відповідно до прописаних законодавством нормативів для госпітального округу. Виникає питання з працевлаштуванням випускників медичних закладів в аспекті формування клієнтської бази сімейних лікарів, і в питанні стимулювання їх працевлаштування в медичних установах первинного рівня, особливо у сільській місцевості. Крім того, формування відповідного кадрового потенціалу вимагає десятки років, а вже сьогодні у деяких областях спостерігається дефіцит кваліфікованих медиків. Отож, формування госпітальних округів і реструктуризація медичної інфраструктури викликає низку супроводжуваних проблем, для вирішення яких потрібні додаткові кошти та час.

До того ж в Україні досі не визначилися з моделлю розвитку та управління охороною здоров'я, котра має замінити чинну систему. У цій моделі мають бути чітко сформульовані не тільки організаційно-правові та фінансово-економічні механізми проведення сучасної реформи децентралізації, а визначені пріоритети комплексного розвитку вітчизняної медицини, що формуватимуть стратегічне бачення перспектив її розвитку і не тільки в контексті підвищення ефективності функціонування медичних закладів та якості медичних послуг, що надаються населенню, а й в контексті покращення якості кадрового забезпечення, впровадження інновацій і сучасних технологій, доступності якості медичних послуг незалежно від місця проживання, поширен-

ня страхової медицини, підвищене соціальної справедливості й захисту прав громадян загалом.

Покращення медичного обслуговування населення – це те, на що передусім має опиратися реформа системи охорони здоров'я, яка нині активно впроваджується в Україні у контексті децентралізації влади. Як уже зазначалося вище, основним завданням реформи є поставити у центр уваги пацієнта, його потреби та здоров'я. Головне, на що необхідно насамперед звернути увагу проводячи медичну реформу – не допустити призупинення надання медичної допомоги населенню. Не можна ропочинати все з чистої сторінки, необхідно поступово переходити від централізованої системи до децентралізованої моделі, яка працює за іншими принципами. Таким чином, реформа системи охорони здоров'я може відбуватися лише у прив'язці з адміністративно-територіальною, реформою бюджетної децентралізації, освітньою та низкою інших секторальних реформ.

Бібліографічні посилання:

1. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення : закон України від 19 жовт. 2017 р. № 2168-VIII // Офіційний вісник України. – 2018. – № 4. – Ст. 148.
2. Шульц С. Л. Організаційно-інституційні особливості реформування системи охорони здоров'я в Україні в умовах децентралізації / С. Л. Шульц, М. О. Карп'як // Регіональна економіка. – 2017. – № 3. – С. 108-115.

Сидоренко Наталія Сергіївна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
доцент кафедри управління та адміністрування,
кандидат наук з державного управління, доцент,*

Демченко Костянтин Вікторович
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
факультет соціально-психологічної
освіти та управління,
здобувач вищої освіти*

**СУТНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я**

Публічне управління у сфері охорони здоров'я визначається державною політикою у сфері охорони громадського здоров'я, яка зорієнтована на забезпечення рівноправності кожної людини і окремих громад у доступі до

медичного обслуговування. Громадське здоров'я – комплексна політична, економічна, соціальна і медична категорія, що інтегрує індивідуальне здоров'я громадян, обумовлене дією сукупності політичних, економічних, соціальних і біологічних чинників, визначає демографічний, соціальний, економічний потенціал суспільства, є фактором національної безпеки та об'єктом соціальної політики держави [2, с. 14].

Державна політика в сфері охорони здоров'я формується і реалізується відповідно до стратегічних напрямів, визначених Всесвітньою організацією охорони здоров'я (далі – ВООЗ). ВООЗ – міжнародна міжурядова організація, спеціалізована установа ООН, створена у 1946 р., що відповідає за політику здоров'я в усьому світі. ВООЗ діє як спрямовуючий і координуючий орган при наданні міжнародної допомоги в галузі охорони здоров'я і відіграє провідну роль у системі ООН у процесі розв'язання проблем охорони здоров'я, які виникають у надзвичайних ситуаціях.

Основоположним документом ВООЗ є Оттавська хартія зі зміцнення здоров'я (1986 р.). Програмними документами для урядів країн-членів ВООЗ (у т.ч. й України) є «Здоров'я для всіх у ХХІ столітті», «Здоров'я-2020», у яких сформовані програмні дії урядів щодо забезпечення необхідного рівня здоров'я населення, управління детермінантами здоров'я, протидії ризикам для здоров'я.

Підходи до формування державної політики України в галузі охорони здоров'я визначені в Конституції України (ст. 43, 45, 46, 48-50) [3]. Деталізація та конкретизація основних конституційних положень, що стосуються правового регулювання охорони здоров'я, знайшли відображення у низці законодавчих і нормативних актів. У 1992 р. прийнято основоположний законодавчий акт – Основи законодавства України про охорону здоров'я, в якому визначені основні засади та принципи розбудови національної системи охорони здоров'я [5]. Основи державної політики у цій сфері закріплюються також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

За визначенням науковців, державна політика в галузі охорони здоров'я – це сукупність рішень чи обов'язків держави щодо проведення органами влади узгодженого курсу дій у системі надання медичної допомоги, спрямованих на досягнення поставлених завдань з метою покращення здоров'я населення держави [7].

Політика України в галузі охорони здоров'я базується на тому, що держава визнає право кожного громадянина держави на охорону здоров'я, забезпечує його захист, а також гарантує всім громадянам реалізацію їх прав у галузі охорони здоров'я.

Колектив науковців на чолі з Н. Р. Нижник дає таке визначення державній політиці України в галузі охорони здоров'я: це невід'ємна складова частина внутрішньої та зовнішньої політики держави, змістом якої є оптимізація діяльності комплексного соціального інституту, який включає підготовку ме-

дичних кадрів, численні соціальні, організаційні, економічні, науково-медичні, санітарно-епідеміологічні та профілактичні заходи, що обов'язково проводить держава в інтересах своїх громадян. Особливістю проблеми державної політики в галузі охорони здоров'я є її комплексність, системність, загальний характер, що обумовлені зростаючою єдністю сучасного світу, тенденціями до зміцнення взаємозв'язку та взаємозалежності складових системи охорони здоров'я [1].

Для здійснення аналізу і вибору стратегії державної політики стосовно перебудови системи охорони здоров'я необхідно включити певні механізми державного управління в процес перетворень, пристосовуючи їх до конкретних суспільних проблем і можливостей, зокрема в умовах обмежених ресурсів. Основні механізми державної політики, які максимально впливають на діяльність системи охорони здоров'я, такі: фінансування галузі, організація системи охорони здоров'я на макро- та мікрорівнях, розміщення фінансових ресурсів, методи оплати виробників медичних послуг, регулювання діяльності з метою оптимального поєднання державного впливу та ринкових механізмів і соціальний маркетинг.

Проаналізувавши публікації вітчизняних науковців та беручи до уваги пріоритетність охорони здоров'я в державній політиці, можемо стверджувати, що метою охорони здоров'я України в період реформування галузі є забезпечення права громадян на охорону здоров'я шляхом його збереження та зміцнення, профілактики захворювань і якісної доступної медичної допомоги при оптимізації витрат.

У свою чергу, В. Шахов у роботі «Державна політика в сфері управління: модернізація чи модифікація?» зазначає, що під державним управлінням розуміється вид діяльності держави, що полягає в здійсненні нею управлінського, тобто організуючого впливу на ті сфери й галузі суспільного життя, які вимагають певного втручання держави шляхом використання повноважень виконавчої влади [8]. Поняття «державне управління» за змістом є ширше, ніж поняття «виконавча влада».

На нашу думку, універсальнішим варіантом визначення державного управління є, визначення запропоноване авторами монографії «Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи», де зазначається, що державне управління – це форма практичної реалізації державної влади. Таким чином, під державним управлінням вони розуміють діяльність держави щодо організації упорядкування різних соціальних процесів у суспільстві [6].

Відомий науковець і дослідник проблеми співвідношення державного управління і виконавчої влади Н. Нижник пропонує розглядати державне управління як діяльність органів та установ цих гілок державної влади (законодавчої, виконавчої, судової) із вироблення і здійснення регулюючих, організуючих і координуючих впливів на всі сфери суспільства з метою задоволення його потреб, що змінюються. Саме цього визначення ми і будемо дотримувати

тися у процесі нашого дослідження.

Отже, коли ми говоримо про державне управління охороною здоров'я, то розуміємо ефективну діяльність держави щодо організації (управління) всіх складових системи охорони здоров'я з метою задоволення потреб громадян України у збереженні та зміцненні здоров'я.

З точки зору системного підходу об'єктом державного управління охороною здоров'я буде вся державна система охорони здоров'я України. Суб'єктом державного управління охороною здоров'я буде система державної влади у вигляді спеціально утворених взаємодіючих органів державної влади, між якими розподілені певні функції державного управління охороною здоров'я.

Підсумовуючи все вище означене, слід зазначити, що державне управління охороною здоров'я – ефективна діяльність держави щодо управління всіма складовими системи охорони здоров'я з метою задоволення потреб громадян України у збереженні та зміцненні здоров'я шляхом реалізації державної політики у цій галузі. При цьому як суб'єкт державного управління охороною здоров'я виступає система державної влади у вигляді спеціально утворених її взаємодіючих органів, між якими поділені певні функції державного управління охороною здоров'я.

Категоріями ефективності системи охорони здоров'я слід вважати:

- вплив на кінцеві результати, а саме – на здоров'я населення;
- соціальну справедливість, тобто забезпечення кожній людині рівного доступу до медичної допомоги;
- задоволення населення якістю медичного обслуговування [4].

На сучасному етапі суспільного розвитку Українська держава виступає як монополіст у формуванні політики щодо охорони здоров'я нації, але разом з тим вона не спроможна фінансово її підтримати в сучасних умовах. Одночасно спостерігаються децентралізація державного управління охороною здоров'я та підвищення ролі регіональних і місцевих органів державної влади, місцевого самоврядування, пов'язаних із охороною здоров'я та медичною допомогою. Вирішити означені проблеми у системі охорони здоров'я має запроваджена в країні медична реформа.

Бібліографічні посилання:

3. Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади / за заг. ред. Н. Р. Нижник, В. М. Олуйка. – Львів : Львів. політехніка, 2002. – 352 с.
4. Державне управління охороною громадського здоров'я в Україні: генеза і перспективи розвитку : кол. моногр. / за заг. ред. М. М. Білинської, Я. Ф. Радиша. – Київ : НАДУ, 2013. – 424 с.
5. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Відом. Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
6. Кризина Н. П. Державна політика України в галузі охорони здоров'я: механізми формування та реалізації : автореф. дис... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / Н. П. Кризина ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Київ, 2008. – 36 с.
7. Основи законодавства України про охорону здоров'я : закон України від 19 ли-

стоп. 1992 р. № 2801-ХП. – URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.

8. Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи : монографія / наук. ред. В. В. Цветков. – Київ : Оріони, 1998. – 364 с.

9. Фундаментальные основы политики здравоохранения / под ред. О. П. Щепина. – Киев, 1999. – 453 с.

10. Шахов В. К. Державна політика в сфері управління: модернізація чи модифікація? // Підвищення ефективності державного управління: стан перспективи та світовий досвід / В. К. Шахов – Київ : Вид-во УАДУ, 2000. – С. 75-81.

Мунько Анна Юріївна

*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
доцент кафедри управління та адміністрування,
кандидат наук з державного управління*

Калініченко Світлана Григорівна

*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
факультет соціально-психологічної
освіти та управління,
здобувач вищої освіти*

СУЧАСНИЙ СТАН ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ОБ'ЄДНАНЬ СПІВВЛАСНИКІВ БАГАТОКВАРТИРНИХ БУДИНКІВ

Загалом об'єднання співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ) – це не новація, але сьогодні воно набуло особливої актуальності. Це пов'язано з прийняттям нового Закону «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку», в якому чітко визначено, якщо власники (співвласники) багатоквартирних будинків протягом року не створять ОСББ і не передадуть управління будинку управителю, то поточний виконавець послуг (ЖЕК) має передати управління будинком управляючій компанії. Тому питання вибору оптимального методу управління багатоквартирним будинком, проблеми та ризики, з якими стикаються ОСББ у своїй діяльності, є важливими і своєчасними.

Згідно з новим Законом [2] управління багатоквартирним будинком може здійснюватися за рішенням співвласників такими способами:

- самостійно, зокрема із створенням ОСББ;
- за допомогою передання всіх або частини функцій на підставі договору фізичній особі – підприємцю чи юридичній особі (управителю чи управляючій компанії).

При виборі форми управління важливо розуміти, що майбутні витрати співвласників містять умовно три групи витрат:

– I група. Господарські витрати (на утримання, реконструкцію, реставрацію, проведення поточного і капітального ремонтів, технічного переоснащення спільного майна у багатоквартирному будинку);

– II група. Витрати на оплату комунальних послуг (укладанням угод з відповідними надавачами комунальних послуг);

– III група. Витрати на сплату винагороди управителю та інші витрати залежно від способу управління. У разі, якщо мешканці не визначились із способом управління їхнім житлом, погоджувати розмір цих витрат будуть виконавчий орган місцевої влади та керівник управляючої компанії.

Розглянемо детальніше переваги і недоліки різних способів управління багатоквартирними будинками згідно з новим законодавством. Найефективнішим способом вважається створення ОСББ.

На перший погляд, створення ОСББ є фінансово дуже вигідним, оскільки мешканці самі вирішують, як найефективніше використати квартплату. Так є за умови, що будинок у доброму стані, відносно новий і витрати першої групи відсутні або зведені до мінімуму. Згідно з новим законом [1] скасовано норму про капітальний ремонт будинку перед тим, як його мешканці створять ОСББ. Проблемний момент полягає в тому, що близько 70 % житлового фонду в Україні потребує негайного капітального ремонту [4]. Вважається, що такі нерівні вхідні умови при створенні ОСББ є основною причиною повільного зростання чисельності об'єднань. Якщо старий будинок передається на баланс ОСББ, то вся відповідальність за стан будівлі автоматично переводиться на її жителів.

Як правило, такі будинки потребують капітальних ремонтів покрівель, мереж, фасадів чи сходових кліток, що відразу впливає на збільшення витрат щодо утримання будинку і в результаті значне підвищення квартплати. Отримати кредит на такі заходи для ОСББ є також проблематично. Приччинами цього є такі фактори:

– високі відсоткові ставки за кредитами (22-24 %);

– голова правління ОСББ не має законодавчих гарантій солідарної відповідальності в частині сплати внесків за кредитом кожним окремим власником;

– загальна низька платоспроможність населення України: в одному будинку проживають власники з різним соціальним статусом, доходами і фінансовими можливостями;

– відсутній на законодавчому рівні механізм відшкодування пільг і субсидій за внесками на повернення кредиту малозабезпеченими мешканцями.

Управляюча компанія теж є доволі перспективною формою управління житловим фондом. Про це свідчить закордонний досвід, згідно з яким однаково успішно функціонують як маленькі фірми, які управляють де-

кількома будинками, так і великі, які можуть управляти декількома сотнями будинків [3]. Експерти вважають, що невдовзі багато таких фірм з'явиться і в Україні, що це є альтернативою як комунальним підприємства (колишнім ЖЕКом), так і ОСББ [3]. Важливо, щоб такі управляючі компанії працювали в конкурентному середовищі, дотримувались однакових прозорих правил ведення своєї діяльності. Тоді мешканці звертатимуть увагу на якість їхньої роботи, досвід, зв'язки, і це сприятиме підвищенню рівня житлово-комунального обслуговування. Сьогодні є певні проблеми діяльності вітчизняних управляючих компаній, а саме:

- існує дуже мало компаній, які управляють житловим фондом. Це свідчить про відсутність досвіду, недостатню кількість управлінців-практиків у цій сфері. Функціонуючі управляючі компанії переважно створюються у співпраці із забудовниками і здійснюють управління у новобудовах. Зношеним та аварійним житловим фондом управляти значно важче, тому управляючі компанії не беруться за такі об'єкти;

- управляюча компанія – це комерційна структура, тобто метою її діяльності є отримання якомога більшого прибутку. Тому існує загроза, що власник робитиме все, щоб його приватна фірма розвивалась, зокрема за рахунок завищення тарифів на житлово-комунальні послуги як основного джерела доходу;

- в законі не прописано, яка відповідальність керуючого управляючої компанії перед власниками житла. Невідомо, які документи і звіти має право вимагати мешканець і з якою періодичністю;

- невідомо, за яким принципом призначатимуть управляючі компанії у тих будинках, де мешканці не створили ОСББ. І чи це не будуть ті самі колишні ЖЕКи з тими самими принципами роботи. Адже вони теж мають змогу перепрофілюватись на «управляючу компанію».

Отже, якщо мешканці будинку не визначились зі способом управління багатоквартирним будинком, співвласниками якого вони є, то вони втрачають можливість приймати рішення про обсяг необхідних житлово-комунальних послуг, погоджувати вартість, періодичність, необхідність та контролювати виконання інших статей витрат, при цьому несучи зобов'язання з оплати таких послуг. Втрачають таку можливість співвласники на рік, бо саме на такий період передбачено укладати договір про надання послуг з управління багатоквартирним будинком. Проте ніщо не перешкоджатиме власникам із прийняттям рішення про форму управління після закінчення терміну дії договору.

Сама ідея створення ОСББ є позитивною та перспективною, існує багато прикладів успішного досвіду діяльності ОСББ. Проте існують проблеми, які уповільнюють процес створення і функціонування ОСББ, які в загальному можна поділити на законодавчі, економічні та організаційні (людського чинника). Проте всі проблеми можна подолати – все залежить від свідомості і бажання мешканців. Небажання

мешканців брати на себе відповідальність за участь в утриманні власного житла, на нашу думку, є найбільшою проблемою. Якщо мешканці не зможуть самоорганізуватись, то управління будинком здійснюватиме управляюча компанія.

Необхідні чіткіші механізми вирішення проблем утримання багатоквартирного житла, зокрема тих, які б стосувались зношеного та аварійного житлового фонду. Необхідно дати можливість розвиватись асоціаціям ОСББ з правом займатись господарською діяльністю на благо будинків, які увійшли в таку асоціацію. Оскільки самі ОСББ є неприбутковими організаціями, то такі асоціації через створення відповідних структур дозволили б мешканцям використовувати прибудинкову територію із вигодою для себе, здавати в оренду підвальні та інші приміщення тощо. Маючи додаткову фінансову вигоду, мешканці отримують можливість зменшити квартплату, здійснювати енергоощадні заходи та ін.

Бібліографічні посилання:

1. Бальцій Ю. Ю. Принципи місцевого самоврядування та безпосередня демократія в Україні / Ю. Ю. Бальцій // Науковий вісник Академії муніципального управління : зб. наук. пр. – Вип. 2. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_pr/2009_2/8.pdf.

2. Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку : закон України від 14 трав. 2015 р. № 417-VIII. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/417-19>.

3. Ревунова І. Ви маєте усвідомити відповідальність за своє житло. Поради німецьких експертів львів'янам, які живуть в історичних будинках / І. Ревунова // Інформаційний Інтернет портал ZAXID.NET. – Режим доступу : http://zaxid.net/news/showNews.do?vi_mayete_usvidomiti_vidpovidalnist_za_svoye_zhitlo&objectId=1375295.

4. 70 % українських будинків непридатні для життя. – Режим доступу : <http://znaj.ua/news/regions/49737/70-ukrayinskih-budinkiv-ye-nepriyatnimi-dlya-zhittya.html>.

Трещов Мирослав Миколайович

*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
професор кафедри управління та адміністрування,
доктор наук з державного управління*

Кравчук Людмила Василівна

*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
факультет соціально-психологічної
освіти та управління,
здобувач вищої освіти*

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Нині майже кожне дослідження, стаття починаються з тези про те, що у світі відбуваються процеси глобалізації та інтеграції, у зв'язку з чим вплив міжнародного права на системи і галузі внутрішнього права стає помітнішим і відчутнішим. Крім того, останнім часом збільшилася міждержавна міграція населення, що зумовлює необхідність поглиблення взаємодії різних, як за рівнем розвитку, так і дотриманням прав і свобод, держав у міжнародно-правовому регулюванні відносин у сфері соціального захисту. Звісно, з'являється потреба узгодити законодавства різних країн, що стосується низки найважливіших соціальних питань, зокрема, збереження права громадян на соціальне забезпечення при переїзді з однієї країни в іншу чи зміні постійного місця проживання. Це легко пояснити. Незважаючи на те, що система соціального забезпечення є національною, будується з урахуванням рівня економічного розвитку держави, специфіки соціально-демографічного складу населення, історичних і національно-культурних традицій, функціонує на основі внутрішньодержавного правопорядку, жодна країна не можна ігнорувати того факту, що саме право на соціальне забезпечення, його базисні умови мають відповідати міжнародним стандартам соціального забезпечення, які покликані гарантувати гідне життя кожній людині при настанні відповідних соціальних ризиків незалежно від статі, віку, тривалості перебування в певній країні. Усе це дозволяє говорити про актуальність обраної теми, особливо в умовах інтеграції України з ЄС і розроблення стратегії сталого розвитку.

Першим кроком на шляху наближення України до європейських і світових стандартів у різних сферах, у тому числі дотримання прав людини, забезпечення її захисту і підтримки, стала ратифікація Конвенції про захист прав людини і основних свобод, а також переглянутої Європейської соціальної хартії. Як наслідок виникла необхідність розроблення теоретичної

конструкції реформування як сфери соціально-трудових відносин, так і соціальної задля приведення їх у відповідність до міжнародних стандартів. Наведене, на наш погляд, повністю підтверджує слова А. В. Дутчак, що надання теоретичного обґрунтування «... виступає додатковим аргументом на користь розгляду вимог міжнародних стандартів як певних орієнтирів у правовому регулюванні національних систем соціального забезпечення. За стандартами Ради Європи і Європейського Союзу соціальне забезпечення віднесено до системи, яка включає, крім соціального забезпечення (через соціальне страхування), також інші форми соціального захисту, зокрема, державну соціальну допомогу, а також спеціальний і особливий (додатковий) соціальних захист для окремих категорій населення. Таке розуміння має важливе значення для національного законодавства, оскільки в Україні все ще немає загального закону про соціальний захист населення» [2].

Зрозуміло, це цілком логічно, оскільки згідно з універсальними та регіональними міжнародними актами у сфері прав людини право на соціальне забезпечення і соціальний захист реалізується на національному відповідно до структури і ресурсів кожної держави за допомогою створення дієвих механізмів і завдяки міжнародному співробітництву. Отже, правове регулювання соціального забезпечення здійснюється на двох рівнях: міжнародному та внутрішньодержавному. При цьому всі найважливіші питання у сфері соціального забезпечення вирішуються на внутрішньодержавному рівні, тому що тільки держава має повноваження, з одного боку, самостійно встановити національну систему соціального забезпечення, а з іншого - реалізувати в ній відповідні міжнародні стандарти, визнавши обов'язковість тих чи інших міжнародних актів, уклавши міжнародні договори, що містять стандарти соціального забезпечення і захисту або використовуючи як орієнтири міжнародні акти «м'якого» права.

Докладно вивчаючи публікації з цього питання [1], вкажемо, що міжнародні стандарти соціального забезпечення мають певні ознаки: 1) вони закріплені у правових актах міжнародного характеру (наприклад, у документах міжнародних організацій або в міждержавних договорах); 2) спрямовані на регулювання суспільних відносин у сфері соціального забезпечення за допомогою взаємодії міжнародного і внутрішньодержавного правопорядків; 3) мають модельний характер, який дозволяє визначати і встановлювати засади соціального забезпечення, що дає державам-учасницям за наявності достатніх фінансових і матеріальних ресурсів можливість підвищувати рівень соціальних гарантій; 4) у механізмі міжнародно-правового регулювання соціального забезпечення виступають правовими засобами; 5) є орієнтиром при формуванні національної системи соціального забезпечення, що мусить відповідати сучасним уявленням цивілізованого суспільства про умови і рівень соціальної підтримки населення; хоча (6) є добровільно прийнятими (у разі ратифікації конвенцій чи угод, що їх закріплюють).

Виходячи з цього, міжнародні стандарти соціального забезпечення слід розглядати як модельні правові засоби, послуговуючись якими держави встановлюють і реалізують узгоджені вимоги до сучасних систем соціального забезпечення.

Чинне на сьогодні законодавство у сфері соціального захисту та соціального забезпечення, по-перше, складається з прийнятих у різний час і нерідко доволі суперечливих законодавчих актів, по-друге, встановлює значно більше різноманітних видів пільг, соціальних виплат і соціальних послуг, аніж це передбачено Конституцією чи міжнародно-правовими зобов'язаннями України.

Різноманіття міжнародних стандартів соціального забезпечення дозволяє державам формувати й удосконалювати національні системи соціального забезпечення з урахуванням тих із них, яким відповідають економічні, політичні, демографічні та інші умови конкретної країни. Саме, мабуть, з огляду на це науковці акцентують на тому, що міжнародні стандарти соціального забезпечення можуть поділятися залежно від: а) характеру і ступеня деталізації на загальні і спеціальні; б) сфери соціальної політики, в яких реалізуються ті чи інші міжнародні стандарти, а також рівня правового регулювання (універсальний, регіональний, міждержавний, або всесвітні (універсальні) та регіональні, зокрема європейські, як пропонує Н. Б. Болотіна [1]); в) особливостей об'єкта правового регулювання (консолідовані і диференційовані, до перших з них належать стандарти, що стосуються всієї системи соціального забезпечення і охоплюють більшість або кілька його видів, а диференційовані мають одиничний об'єкт правового регулювання, тобто йдеться про окрему організаційно-правову форму або вид соціального забезпечення, соціальні виплати деяким категоріям осіб); г) ступеня обов'язковості їх реалізації (рекомендаційні, що містяться в документах «м'якого» права або не ратифікованих державою договорах, з огляду на це носять лише характер рекомендацій, й обов'язкові, зафіксовані в ратифікованих державою договорах і мусять бути реалізовані нею в обов'язковому порядку).

Підсумовуючи, маємо констатувати, що законодавство України ще не повною мірою відповідає вимогам конвенцій МОП та інших організацій. Це стосується, зокрема, допомогу зв'язку з безробіттям, бо їх розмір мізерний (і це при тому, що за конвенціями обсяг конкретного виду матеріального забезпечення не може бути нижчим за обсяг, зафіксований міжнародним актом [4]. Крім того, нині точиться дискусія щодо прийнятності вимоги наявності 30 – річного стажу сплати внесків або роботи за наймом для нарахування пенсії, а також щодо того, що виплата допомоги в разі інвалідності або у зв'язку з втратою годувальника може бути припинена за встановлених умов, тобто коли одержувач займається діяльністю, яка дає можливість отримання прибутку. У той же час конвенції розробляються й приймаються, щоб поступово розширювати сфери охопленості, збільшувати

строки виплати допомог, підвищувати рівень забезпечення.

Ведучи мову про міжнародні стандарти, не можемо оминати таких регіональних актів, як Європейська соціальна хартія (переглянута), в якій закріплено можливість держави самостійно визначати обсяг взятих на себе зобов'язань (добровільних самообмежень), а отже, і гарантований рівень захисту своїх громадян від соціальних ризиків, Європейський кодекс соціального забезпечення, Конвенції Міжнародної організації праці (далі – МОП) № 118 «Про рівноправність громадян країни та іноземців і осіб без громадянства в галузі соціального забезпечення», № 157 «Про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення», Європейська конвенція про соціальне забезпечення, що мають важливе значення [3]. Ця теза не викликає заперечень, оскільки МОП у своїй діяльності з розробки норм соціального забезпечення найбільшу увагу звертала на процес координації національних систем. Більш того, ця організація заклала фундамент основних соціальних стандартів. Це знайшло своє відображення у визначенні видів допомог та умов їх призначення, встановленні переліку соціальних ризиків, за яких особа набуває права на соціальне забезпечення, також були вироблені та нормативно закріплені його мінімальні норми – розміри, тривалість виплат, коло осіб, на яке воно поширювалося та ін.

Проаналізувавши стан справ у нашій державі з позицій дотримання стандартів, можна зазначити, що наразі не вирішено проблему реалізації міжнародно-правових гарантій соціальних прав громадян і міжнародно-правових зобов'язань України щодо модернізації діючої системи соціального захисту в національному законодавстві. У переважній більшості випадків закони з питань ратифікації міжнародних договорів приймаються без одночасного прийняття нових або внесення змін до чинних законів України, що впливають із цих договорів. Отже, Україна визнає міжнародні стандарти в соціальній сфері, але не вживає достатніх заходів для їх практичної реалізації.

Міжнародна організація праці заклала фундамент основних соціальних стандартів. Це знайшло своє відображення у визначенні видів допомог та умов їх призначення, встановленні переліку соціальних ризиків, за яких особа набуває права на соціальне забезпечення, також були вироблені й нормативно закріплені його мінімальні норми – розміри, тривалість виплат, коло осіб, на яке воно поширювалося та ін.

За стандартами Ради Європи та Європейського Союзу соціальне забезпечення віднесено до системи, яка включає, крім соціального забезпечення (через соціальне страхування), також інші форми соціального захисту, зокрема, державну соціальну допомогу, а також спеціальний і особливий (додатковий) соціальних захист для окремих категорій населення.

Нині існує необхідність поступового реформування вітчизняної системи соціального забезпечення з метою максимально можливого її наближення до відповідних міжнародних стандартів, закріпленим в актах МОП.

Бібліографічні посилання:

1. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні: монографія / Н.Б. Болотіна. – К. : Знання, 2005. – 381 с.
2. Дутчак А. В. Соціальне забезпечення громадян: сучасний стан та перспективи розвитку / А. В. Дутчак // Молодий вчений. – 2017. – № 5 (45). – Режим доступу : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/5/126.pdf>
3. Ругляк Т. М. Міжнародні акти як джерела права соціального захисту України / Т. М. Ругляк // Актуальні проблеми держави і права. – 2008. – № 37. – С. 120–125.
4. Щодо вдосконалення пенсійного законодавства в Україні : аналітична записка. – Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1830>

Тихоненко Світлана Михайлівна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
факультет соціально-психологічної
освіти та управління,
здобувач вищої освіти*

Науковий керівник:
Лебедева Ярослава Валентинівна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
старший викладач кафедри
управління та адміністрування*

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗДІЙСНЕННЯМ МЕДИЧНОЇ РЕФОРМИ В КРАЇНАХ ЄС

На сьогодні можна виділити три основні системи охорони здоров'я у світі:

- державна система (Великобританія);
- страхова система (*представлена в таких європейських країнах, як Франція, Австрія, Бельгія, Швейцарія, деяких країнах Латинської Америки, Японії*);
- приватна система (*Сполучені Штати Америки*).

Проте у розглянутих країнах зазначені системи не представлені в чистому вигляді. Навіть у країнах з державною системою охорони здоров'я є організації, що здійснюють приватне медичне страхування.

Державна система охорони здоров'я розвивається як напрям соціальної політики. У результаті держава посилює свій вплив і контроль над діяльністю медичних і страхових організацій. Наприклад, у Великобританії основна

частина коштів надходить з державного бюджету і розподіляється зверху вниз по управлінській вертикалі. Централізоване фінансування також дозволяє стримувати зростання вартості лікування. Проте існують недоліки державної системи охорони здоров'я, наприклад, схильність до монополізму, відсутність у пацієнта можливості вибору лікаря чи лікувального закладу.

Страхова система заснована на принципах солідарності. Страхові організації та застраховані особи мають можливість здійснювати контроль над використанням страхових коштів. Застраховані особи також можуть вибрати лікаря та лікувально-профілактичний заклад. Фінансування подібних систем здійснюється з трьох джерел:

1. Страхові внески підприємців (відрахування із доходів).
2. Страхові внески осіб, які працюють (відрахування із заробітної плати).
3. Кошти з державного бюджету [1].

Наприклад, у Німеччині діє одна з найбільш розвинених систем соціального медичного страхування, якою охоплено понад 90% населення. Система обов'язкового страхування здійснює свою діяльність через страхові організації – лікарняні каси.

Приватна система медичного страхування найбільш широко представлена у США. Вона характеризується децентралізованістю, високим розвитком інфраструктури страхових організацій та відсутністю державного регулювання. Приватною формою медичного страхування охоплено понад 80% населення. У США діє приблизно 1500 приватних страхових компаній.

Система охорони здоров'я Австрії рухається в напрямку профілактичної медицини. У 2005 році Міністерство охорони здоров'я впровадило рекомендації превентивної медицини, ключовим пунктом яких стало проведення обстежень груп ризику. Такі щорічні медичні огляди оплачуються державними страховими фондами [1].

Метою проведеної у 2005 році реформи охорони здоров'я було створення єдиної мережі стаціонарних та амбулаторних установ незалежно від їх підпорядкування і форми власності. Основним кроком стало створення Федерального медичного управління та Регіональних медичних комітетів.

Соціальне страхування Австрії передбачає послуги у випадках: захворювання, інвалідності, вагітності і народження дитини, безробіття, похилого віку, смерті годувальника. Фінансування соціального страхування здійснюється через внески, які платять самі застраховані або їхні роботодавці. Розмір внесків залежить від річних доходів. Близько 2/3 населення самостійно оплачують страхування, а решта отримують послуги безкоштовно як члени сімей (наприклад діти). 98% населення Австрії мають медичну соціальну страховку.

У разі хвороби застрахована особа має право звернутися до будь-якого лікаря, який працює з даною страховою організацією. Лікар повинен у встановлених економічних межах вибирати те лікування, яке вважатиме за потрібне, або ж направити хворого до іншого фахівця в клініку.

Застрахований має право на лікування в стаціонарних умовах без обмежень перебування в клініці. Австрійські лікарні встановлюють два типи вартості подібного лікування – загальну і спеціальну. За кожен день в госпіталі пацієнти зобов'язані заплатити 8-15 євро. Максимальна кількість оплачених днів стаціонарного лікування становить 28 на рік. Деякі медичні та медсестринські послуги надаються на дому. До переліку послуг на дому, які покриває страховка, входять ін'єкції, перев'язування післяопераційних ран, догляд за важкохворим [1].

Варто зазначити, що страховка покриває лише психологічні діагностичні процедури. Психотерапія ж оплачується самим пацієнтом.

Система охорони здоров'я Естонії до реформи була схожою з українською. До реформи 1990 року в Естонії майже не було приватного медичного сектору, населенню надавалася безкоштовна медицина. Також були поширені неофіційні платежі за надання медичних послуг [1].

В Естонії була реалізована одна з найбільш вдалих медичних реформ серед пострадянських країн. У відносно короткі терміни було змінено принципи медичного фінансування та надано автономію клінікам. За десять років в країні було створено нову систему охорони здоров'я, яка за показниками не поступається іншим європейським країнам.

Реформа і реорганізація системи охорони здоров'я Естонії почалися з 1990 року і відбувалися в кілька етапів. У 1992 році було створено 22 державні фонди медичного страхування в кожному регіоні. Для управління їх діяльністю було створено Асоціацію фондів медичного страхування, яка в 1994 році була реорганізована в Центральний фонд медичного страхування (ЦФМС). Це незалежна публічно-правова організація, відповідальна за соціальне медичне страхування.

У 2001 році функції ЦФМС і 22-х регіональних фондів перейшли до семи філій Фонду медичного страхування, утворених шляхом злиття регіональних фондів. Об'єднання представництв в кожному регіоні дозволило раціонально використовувати працю кваліфікованих фахівців і знизити управлінські витрати.

Система охорони здоров'я в Естонії фінансується в основному за рахунок податків. З 1992 року головним джерелом фінансування є цільовий податок із заробітної плати. На його частку припадає понад 60% всіх витрат на охорону здоров'я. З державного бюджету покривається трохи більше 8% загальних витрат на охорону здоров'я, з муніципальних – близько 2%.

В Естонії використовується система договірних відносин, при якій ФМС укладає договори тільки з обраними медичними організаціями. Відбираються найбільш ефективні постачальники послуг (в тому числі з приватних установ). ФМС зобов'язаний укладати договори з лікарнями (найчастіше на п'ять років).

Контроль якості медичної допомоги входить у функції ФМС. Головний інструмент контролю – проведення аудитів, комплексної оцінки результатів

діяльності медичних установ. Висновки Фонду по кожному аудиту – це не тільки виявлення проблем, а й рекомендації щодо їх усунення. Аудити проводяться спеціалізованими лікарськими асоціаціями.

Великобританія є однією з небагатьох європейських країн, де переважна частина (95%) медичних установ належить державі. У цій країні домінує державна система охорони здоров'я. Як додаток до неї функціонує приватне страхування та платна медична допомога. Приватним медичним страхуванням користуються 12% населення, отримуючи доступ до обмежених видів лікування в приватних медичних установах. Національна служба охорони здоров'я (National Health Service) об'єднує всі державні медичні установи, контролює і оплачує діяльність багатьох медичних інститутів [1].

Важливу роль відіграє структура системи охорони здоров'я, основою якої є Департамент охорони здоров'я. Цей урядовий орган створює і контролює впровадження законів, нормативних актів в медичній галузі. Рішення на локальному рівні приймають місцеві підрозділи NHS.

Існує також третій тип державних органів, який служить сполучною ланкою між вищезгаданими двома, – Стратегічне управління охорони здоров'я (Strategic Health Authorities). У середині управління існує 28 установ, що відповідають за певні регіони і забезпечують інтеграцію загальнонаціональних програм на регіональний рівень.

Медичні послуги у Великобританії поділяють на первинні (первинна медична допомога) та вторинні (спеціалізовані послуги). Обидві групи послуг надають локальні підрозділи NHS, так звані трасти (NHS trusts). Вони підпорядковуються регіональним Стратегічним управлінням охорони здоров'я. Залежно від сфери діяльності трасти поділяються на кілька груп, основною з яких є трасти первинної ланки:

- 1) Трасти невідкладної допомоги; до цієї групи належать лікарні швидкої допомоги, пологові будинки, рентген-діагностичні лабораторії.
- 2) Трасти забезпечення працюють одночасно в системі охорони здоров'я та в соціальній сфері, що необхідно при впровадженні програм, які передбачають співпрацю NHS і муніципальної влади.
- 3) Трасти психічного здоров'я організують проведення психологічного лікування, медичної підтримки та навчання для пацієнтів з серйозними проблемами та ін. [1].

У Великобританії діагностика та лікування багатьох захворювань здійснюється за так званими «клінічними рекомендаціями». Розробкою і публікацією клінічних рекомендацій займається Національний інститут здоров'я і досконалості медичної допомоги (The National Institute for Health and Care Excellence). Ці документи стосуються захворювань, лікарських засобів, медичних приладів тощо. Всі лікарні NHS повинні враховувати рекомендації. Приватні клініки не зобов'язані слідувати цим вказівкам.

Охорона здоров'я Польщі фінансується за рахунок декількох видів надходжень до Національного фонду медичного страхування. У структурі

бюджету фонду третину складають внески громадян і 2/3 – державні кошти. Також залучаються надходження з альтернативних джерел. Близько 98% населення мають обов'язкове медичне страхування, яке гарантує доступ до медичних послуг.

З 1989 року рівень і структура фінансування системи охорони здоров'я мали істотні зміни. У період 1995-2009 рр. витрати на охорону здоров'я збільшилися в 5 разів (з 18,5 млрд. злотих до 99 млрд.). Проте у цей період спостерігалось зростання ВВП. Тому частка ВВП, що виділялася на охорону здоров'я, послідовно виросла всього на 1,9 пункти (з 5,5% від ВВП в 1995 р. до 7,4% від ВВП в 2009) [1].

Неформальні платежі на сьогодні залишаються поширеними у країні. Проте їх стає дедалі менше у зв'язку з проведенням серйозних антикорупційних заходів. Порядок оплати праці медичних працівників визначається на основі трудового договору.

Незважаючи на те, що офіційно не передбачено обов'язкового ліцензування постачальників медичних послуг, Національний фонд охорони здоров'я в процесі укладення договорів ставить «додаткові бали» тим постачальникам, які отримали акредитацію і/або сертифікацію 09001. Кількість балів впливає на категорію клініки, а остання – на коефіцієнт для визначення вартості медичних послуг. Також були розроблені стандартизовані механізми оцінки рівня задоволеності пацієнтів.

Сьогодні реформа зосередилася навколо якості послуг. Використовуються різні механізми для підвищення якості медичних послуг (стандартизація, сертифікація, новітні стандарти, навчання лікарів). Однак ці заходи підвищили вартість медичних послуг, що також відбилося на їхній доступності для населення.

У Республіці Словенія введено обов'язкове медичне страхування, яке покриває всі верстви населення, в тому числі безробітних. На сьогоднішній день реформа зосереджена на підвищенні якості медичних послуг та їх доступності. Реформа в процесі, тому поки складно говорити про досягнутий результат.

Кардинальні зміни в організації та фінансуванні системи охорони здоров'я Словенії почалися в 1992 році. Було введено обов'язкове державне і приватне страхування для громадян країни. Розвиток приватного сектора в медицині дозволив підвищити якість послуг. У 2004 році «Закон про медичне страхування» був приведений у відповідність до директив ЄС, що стало показником його прогресивності та ефективності. Реформа системи охорони здоров'я ставила перед собою ряд цілей:

- проголошення загальної доступності медичних послуг – кожен громадянин Словенії має доступ до медичної допомоги;
- солідарність – всі громадяни вносять свій внесок у фінансування системи в залежності від їх доходів і використовують медичні послуги за потребами;

– рівність – доступ до медичної допомоги визначається виключно потребою пацієнта і не залежить від інших чинників (етнічної приналежності, статі, віку, соціального статусу або платоспроможності) [1].

У 1992 році було запроваджено медичне страхування і створено Інститут медичного страхування Словенії (Health Insurance Institute of Slovenia, HIIS). HIIS є єдиною організацією, відповідальною за надання обов'язкового медичного страхування. HIIS має 56 філій у країні, в тому числі 10 на регіональному рівні та 46 на місцевому рівні. До завдань Інституту медичного страхування входять:

- забезпечення обов'язкового медичного страхування;
- укладання договорів медико-санітарної допомоги;
- надання правової та іншої професійної допомоги застрахованим особам;
- ведення бази даних і статистики по медичному страхуванню;
- встановлення ставок для внесків.

Охорона здоров'я Німеччини ґрунтується на добре структурованій системі медичного страхування, що складається з державного медичного страхування (ДМС) і страхування приватних фондів. Державне страхування має приблизно 89% населення; приватну страховку – 9% німців; 2% населення отримують медичне обслуговування із спеціальних державних програм (військовослужбовці, поліцейські).

Фактичний внесок системи ДМС в загальні витрати охорони здоров'я становить понад 60%. Крім цього, кошти надходять від трьох інших складових державної страхової системи (з коштів пенсійного страхування, страхування від виробничого травматизму, страхування на випадок необхідності довготривалого медичного догляду). Також кошти надходить з державної скарбниці. Внески в систему ДМС збираються лікарняними касами (незалежні самоврядні організації). Контроль і управління за їх діяльністю здійснює урядове агентство.

Оплата праці лікарів розбита на два етапи:

- перший етап – лікарняні каси повністю переводять асоціаціям лікарів всю суму заробітної плати для лікарів, що працюють в системі ДМС, замість безпосередньої плати кожному лікарю;
- другий етап – асоціації лікарів розподіляють загальну суму між своїми членами відповідно до єдиної шкали вартості послуг та додаткових інструкцій.

Бібліографічні посилання:

1. Міжнародний досвід реформування системи охорони здоров'я (досвід країн Європейського Союзу) : Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. – Режим доступу : <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29185.pdf>.

Бідняк Софія Станіславівна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
юридичний факультет,
здобувач вищої освіти*

Науковий керівник:
Наливайко Лариса Романівна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
професор кафедри
загальноправових дисциплін,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України*

ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ПРОБЛЕМ З УРАХУВАННЯМ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ

Для побудови демократичного, правового та соціального суспільства і держави вимагає концептуального визначення, розробки й здійснення гендерної політики як основи формування гендерної культури, розвитку гендерної активності чоловіків і жінок, адаптації до світових умов творення паритетної демократії – складової соціальної демократії, яка сприяє ефективному захисту прав людини. Однак, для реалізації у нашій державі зазначених аспектів, необхідно запровадити низку дій, серед яких оновлення законодавчої бази, механізми реалізації принципу гендерної рівності та розвиток системи юридичних гарантій захисту прав і свобод жінок і чоловіків з урахуванням глобалізаційних тенденцій.

Глобалізаційні процеси, які вплинули на якісне оновлення нормативно-правового регулювання питання гендерної рівності в Україні, та сприяли наближенню національного законодавства до міжнародних стандартів, продовжують впливати на трансформаційні процеси у зазначеній сфері.

Безперечно позитивним прикладом для подолання гендерної нерівності є гендерне квотування у політичній сфері, метою якого є запровадження тимчасових обмежень для відновлення прав і можливостей жінок у прийнятті державних рішень. Про ефективність такого механізму свідчить позитивна динаміка ролі жінок у політичній сфері у таких державах, як Бельгія, Франція, Греція, Португалія, Словенія та Польща тощо [1].

У Виборчому кодексі України також прописані гендерні квоти на рівні 40%: в кожній п'ятірці виборчого списку повинні бути як чоловіки, так і жінки [2]. До того ж, застосування такого механізму спрямоване на зміну політики гендерної рівності від «рівних можливостей» до «рівності результатів».

Зважаючи, що жінки беруть активну участь у політичній сфері не тільки шляхом безпосереднього членства у політичних партіях, важливо зосередити

увагу також на наступних аспектах. Жінки можуть брати участь у певних аспектах виборчих процесів незалежно, наприклад, долучаються до громадських організацій. Жіночі мережі, громадські організації та медіа можуть сприяти політичній участі жінок, спрямовуючи ініціативи на: інформаційні кампанії з підтримки жінок у політиці; гендерний моніторинг діяльності політичних сил: якість політичної діяльності чоловіків та жінок; підтримка нового покоління жінок-політиків; робота з чоловіками щодо підтримки активної участі жінок у політиці; захист суспільства від інформації, дискримінаційної за ознакою статі тощо [5, с. 21].

Важливо акцентувати увагу, що медіа мають значний вплив на формування правової свідомості, у тому числі й з питання гендерної рівності. Тому, доцільно провадити активну агітаційну та ідеологічну роботу, спрямовану на актуалізацію проблеми рівності жінок і чоловіків, а також на розвиток правової культури та толерантності у цій сфері. До того ж, важливо розвивати роботу з питань гендерної рівності з дітьми, які становлять основу майбутнього демократичного суспільства і держави. Тому, позитивними діями у цьому напрямі можуть бути додаткові шкільні та позашкільні заняття з питань гендерної рівності, а також створення ряду відеоматеріалів та тренінгів щодо пояснення важливості гендерного паритету у всіх сферах суспільного життя.

У контексті забезпечення гендерної рівності важливо акцентувати увагу гендерний аспект у приватному секторі, особливе місце у якому посідає домашнє насильство. Зауважимо, що зазначена проблематика заслуговує окремого ґрунтовного наукового дослідження, однак вона є невід'ємною частиною подолання гендерного дисбалансу в умовах глобалізації. Зазначена проблема пов'язана із впливом гендерних стереотипів, які визначають «належні» ролі жінок і чоловіків.

Поряд із державними установами та правозахисними організаціями, приватний сектор може відігравати важливу роль у боротьбі з різними формами насильства щодо жінок. Роботодавці мають не лише юридичні та моральні зобов'язання, а й економічну зацікавленість у підтримці власних працівників і працівниць у складних життєвих ситуаціях, збереженні їхнього здоров'я та психологічного добробуту [3]. Різні форми насильства щодо жінок – від сексуальних домагань до домашнього насильства – можуть мати серйозні наслідки з точки зору працездатності постраждалих осіб, а отже – впливати на здоров'я, мотивацію та продуктивність праці, розвиток держави як демократичної, правової та соціальної.

Органи державної влади та місцевого самоврядування разом з інститутами громадянського суспільства та з урахуванням глобальної практики з питань домашнього насильства, розробили широкий комплекс дій, які спрямовані на запобігання і протидію цьому соціально-небезпечному явищу. Однак, до ефективних дій у зазначеній сфері можуть бути віднесені також наступні: запровадження та розвиток інституту поліцейських з питань запобігання домашньому насильству, які мали б психологічні, соціальні та правові знання і

навички для роботи із правопорушниками і постраждалими від домашнього насильства особами; запровадження освітніх програм з підготовки фахівців, які боротимуться з домашнім насильством; поширення інформаційно-просвітницької, профілактичної та методичної роботи щодо формування ненасильницьких моделей поведінки серед представників різної статі тощо.

Сьогодні, згідно зі ст. 24 Закону України «Про рівні можливості жінок і чоловіків», особи, винні в порушенні вимог законодавства про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, несуть цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність згідно із законом [4]. Однак, для забезпечення принципу гендерної рівності в Україні, необхідно переглянути кримінальне, цивільне та адміністративне законодавство щодо наявності в ньому механізмів обов'язкового фінансового та морального відшкодування збитків, завданих жертві, а також з погляду гендерної чутливості. Також доцільно було б визначити персональну відповідальність керівників підприємств, установ, організацій різної форми власності за невиконання обов'язків щодо забезпечення рівності жінок і чоловіків, а також виробити особливі антидискримінаційні норми та санкції за порушення гендерного законодавства, зважаючи на практику зарубіжних держав.

Отже, варто наголосити, що глобалізація сприяла наближенню правових норм, традицій та звичаїв різних держав, зокрема у питанні гендерної рівності як фундаментальної категорії для побудови дійсно демократичних, правових та соціальних держав. Глобальні принципи розвитку суспільства і держави, серед яких вільна ринкова економіка; створення суспільства, керованого за єдиними загальноприйнятими правилами об'єднання держав; пріоритет міжнародного права і міжнародних інститутів тощо, зумовили трансформацію у нормативно-правових та організаційно-правових аспектах встановлення гендерної рівності в українському суспільстві. Дії, спрямовані на подолання гендерного дисбалансу у всіх сферах суспільного життя повинні включати комплекс заходів, до виконання яких слід залучити органи державної влади, органи місцевого самоврядування та інститути громадянського суспільства.

Бібліографічні посилання:

1. The quota-instrument: different approaches across Europe [Electronic resource] / European Commission's Network to Promote Women in Decision-making in Politics and the Economy. 2011. Mode of access: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/quota-working_paper_en.pdf.

2. Виборчий кодекс України: Закон України від 19.12.2020 року № 396-IX (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 7. № 8. № 9. Ст.48.

3. Гендерна рівність та відповідь на домашнє насильство в приватному секторі: заклик до дій. UNFPA Ukraine. 2019. URL: <https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub.pdf>.

4. Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 року № 2866-IV (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561.

5. Участь жінок у політиці та процесі прийняття рішень в Україні. Стратегії впливу: Український жіночий фонд, Київ, 2011. 41 с.

Землянко Марія Сергіївна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
юридичний факультет,
здобувач вищої освіти*

Науковий керівник:
Наливайко Лариса Романівна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
професор кафедри
загальноправових дисциплін,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України*

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ КІБЕРБУЛІНГУ

Розвиток технологій безперечно сприяє прогресу суспільства і держави. Однак, через інтенсифікацію глобалізаційних процесів активно розповсюджуються моделі поведінки, у тому числі протиправної, що виходять за межі норм певної національної спільноти й законодавства окремої держави. Здебільшого подібні процеси розгортаються у кіберпросторі, що суттєво ускладнює превенцію нових видів правопорушень, ідентифікацію та притягнення до юридичної відповідальності винних осіб.

Сьогодні на законодавчому рівні не визначено єдиного поняття щодо кібербулінгу як різновиду насильства серед неповнолітніх, тому у межах дослідження доцільно звернути увагу на доктринальні дефініції.

Загалом, кібербулінг – це форма агресії, яка передбачає жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину, нанести психологічної шкоди з використанням електронної пошти, сервісів миттєвих повідомлень, чатів, соціальних мереж, web-сайтів, а також за допомогою мобільного зв'язку [8, с. 176]. Кібербулінг також розглядається як умисне цькування людиною або групою людей певної особи у Інтернет-просторі протягом тривалого часу. Мета кібербулінгу різниться в залежності від його форми, однак в будь-якому випадку вона пов'язана із завданням шкоди іншій людині – у першу чергу, психологічної, однак шкода може бути й матеріальною або фізичною, якщо насильство з онлайн-середовища перейде у реальну площину [7].

Небезпека кібербулінгу посилюється у зв'язку зі специфікою інтернет-середовища: анонімністю, можливістю фальшувати ідентичність, мати широку аудиторію, тероризуванням жертви будь-де і будь-коли. Слід виокремити дві визначальні ознаки кібербулінгу: 1) «ворог» лишається невідомим жертві; 2) жертви найчастіше бояться звертатися до дорослих за допомогою, остерігаючись додаткового покарання, тобто позбавлення можливості користування комп'ютером чи мобільним телефоном, оскільки це видається дорослим

логічною реакцією [4, с. 276].

У рамках Всеукраїнської кампанії проти кібербулінгу Docudays UA презентували аналітичне дослідження «Попередження та протидія кібербулінгу в дитячому середовищі України», інформує Міністерство цифрової трансформації України. Відповідно до його результатів, в Україні понад 18% рішень щодо булінгу, за даними Єдиного реєстру судових рішень, стосуються випадків використання засобів електронних комунікацій, тобто дій, які завдали психологічних страждань і були вчинені в Інтернеті за допомогою гаджетів [6].

Науковці виокремлюють вісім типів поведінки, притаманних для кібербулінгу:

1) Флеймінг, який полягає в обміні стислими гнівними й запальними репліками між двома чи більше учасниками шляхом використання комунікаційних технологій. Здебільшого вони розгортаються в чатах, форумах, дискусійних групах.

2) Напади, постійні виснажливі атаки – переважно це залучення повторюваних образливих повідомлень, спрямованих на жертву (наприклад, потік СМС-повідомлень на мобільний телефон, постійні дзвінки) з перевантаженням персональних каналів комунікації. На відміну від суперечок, атаки триваліші й односторонні. У чатах чи на форумах напади також трапляються; в онлайн-іграх їх використовують здебільшого гріфери – група гравців, які ставлять за мету не перемогу в певній грі, а знецінення ігрового досвіду інших учасників [3, с. 70].

3) Обмовляння, зведення наклепів – розповсюдження принизливої неправдивої інформації з використанням комп'ютерних технологій. Це можуть бути текстові, повідомлення, фото, пісні, які змальовують жертву в образливій формі.

4) Самозванство, перевтілення в певну особу – переслідувач позиціонує себе як жертва, використовуючи її пароль доступу до акаунту в соціальних мережах, блогу, пошти, системи миттєвих повідомлень тощо, а потім здійснює негативну комунікацію. Організація «хвилі зворотних зв'язків» відбувається, коли з адреси жертви без її відому відправляють провокаційні листи її друзям і близьким за адресною книгою, а потім жертва неочікувано отримує гнівні відповіді. Надзвичайно небезпечним є використання імперсоналізації проти людей, що належать до «списку груп ненависті», адже це наражає на реальну безпеку їхнє життя.

5) Неправомірне одержання конфіденційної інформації та її подальше розповсюдження – отримання персональної інформації в міжособистісній комунікації та передання її (текстів, фото, відео) в публічну зону Інтернету або поштою тим, кому вона не була призначена.

6) Кіберстракцізм. Онлайн відчуження можливе в будь-яких типах середовищ, де використовують захист пароллями, формують списки небажаної пошти чи друзів. Він виявляється також через зволікання зі швидкою відповіддю на миттєві повідомлення чи електронні листи [1, с. 134].

7) Кіберпереслідування – це приховане вистежування переслідуваних і тих, хто тиняється без діла поруч, яке зазвичай учиняють анонімно, з метою

організації злочинних дій на кшталт спроб звалтування, фізичного насильства, побиття. Відстежуючи через Інтернет необережних користувачів, злочинець отримує інформацію про час, місце та всі необхідні умови здійснення майбутнього нападу [2, с. 70].

8) Хепіслепінг – порівняно новий вид кібербулінгу, який започатковано в англійському метро, де підлітки, прогулюючись пероном, раптово ляскали один одного, а інший учасник знімав це на мобільну камеру [5].

Отже, сучасний розвиток громадянського суспільства і держави, який відбувається в умовах динамічного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, має забезпечувати ефективну реакцію на булінг та його особливий вид – кібербулінг. Для побудови нормативно-правового та організаційного механізмів протидії цим деструктивним явищам, необхідно здійснити загальноправовий аналіз поняття та видових ознак зазначеної девіантної поведінки.

Бібліографічні посилання:

1. Вітюк Н. Р. Кібербулінг як загроза психологічній безпеці особистості школяра. *Вісник Прикарпатського університету*. 2015. № 19. С. 129–138.
2. Данильчук Л. О. Ризики та небезпеки мережі Інтернет: до проблеми інформаційної захищеності дітей. *Педагогічний дискурс*. 2012. № 13. С. 68–71.
3. Іваній О. Кібербулінг в Україні: теоретико-правові аспекти. *LEGEA ȘI VIAȚA*. 2018. С. 68-72.
4. Миронюк Т. В., Запорожець А. К. Кібербулінг в Україні – соціально небезпечне явище чи злочин: визначення та протидія. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (16). С. 275-284.
5. Міхеєва О. Ю. Кібербулінг як соціально-педагогічна проблема. *Young Scientist*. 2018. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/11/60.pdf>.
6. Попередження та протидія кібербулінгу в дитячому середовищі України. 2020. URL: https://cyber.bullyingstop.org.ua/storage/mediaarchives/cyberbuling_виправл15-10_compressed.pdf.
7. Про кібербулінг для дітей: ВГЦ «Волонтер». 2020. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/4166/file/Cyberbullying%20for%20kids.pdf>.
8. Топчій О. В. Юридична характеристика новітніх тенденцій у сфері порушення інформаційної безпеки неповнолітніх. *Право і суспільство*. 2018 № 1. С. 175-181.

Наливайко Ігор Олегович
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
ННІ заочного навчання
та підвищення кваліфікації
здобувач вищої освіти*

Науковий керівник:
Шевченко Сергій Олексійович
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
завідувач кафедри управління та адміністрування,
доктор наук з державного управління, професор,
Заслужений працівник освіти України*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ

Курс України на інтеграцію до ЄС обумовлює його дедалі більше значення для наближення функціонування вітчизняних інститутів до діючих у ЄС стандартів та вимог. Серед іншого це стосується підходів до розуміння публічної служби, а також її значення у механізмі публічного адміністрування.

Єдина модель стандартів державної служби у країнах Європейського Союзу наразі є відсутньою, тому ведучи мову про принципи працевлаштування та проходження публічної служби державних службовців країн ЄС варто відштовхуватись від особливостей побудови державної служби у кожній окремій державі, яка досягала високого рівня ефективності роботи державного сектору й побудувала професійну і якісну державну службу [3].

Більш наближеною до України є державна служба у Польщі, яка є фактично урядовою адміністрацією, що працює при міністерських і центральних офісах на національному рівні та воєводських офісах на місцевому рівні. У Польщі розрізняють державних службовців і державних працівників. Державного працівника наймають за трудовим договором відповідно до принципів законодавства у сфері. Державного службовця призначають за трудовим договором відповідно до принципів законодавства у сфері. Усі позиції державної служби за рангом поділяються на старші та молодші [1].

Корисним для запозичення Україною також є досвід Франції. Там існує три публічні служби: 1) Державна служба (51%) – аналог в Україні: центральні органи виконавчої влади та їх територіальні органи, в тому числі освітні заклади; 2) Територіальна служба (30%) – аналогом в Україні слугують місцеві державні адміністрації та комунальні заклади; 3) Служба охорони здоров'я (19%) – аналогом в Україні виступає сфера охорони здоров'я [2, с.5].

До державних службовців у Франції належать чиновники, які працюють на посадах різних типів в установах центрального і місцевого рівнів (центральні та деконцентровані адміністрації). До особливостей інституту публічної служби Франції належить: наявність трьох видів публічної служби – державної, територіальної, служби охорони здоров'я; конкурсна система відбору публічних службовців; поділ публічних посад службовців на категорії, корпуси та ешелони.

Вказані характерні риси забезпечують високу мобільність публічних службовців у рамках пірамідальної структури служби за допомогою механізмів прикомандирування та/або інтеграції. Вивчення досвіду організації публічної служби доводить, що у Франції значна увага приділяється мотивації публічних службовців, яка здійснюється за допомогою матеріальних (плата праці публічних службовців складається з основного утримання, додаткових винагород і значної кількості соціальних пільг) і моральних стимулів (можливість кар'єрного зростання всередині корпусів, за класами та ешелонами, підвищення у званні) [2, с. 12, 16].

Акумулюючи надбання зарубіжного досвіду у сфері публічної служби можна зазначити наступні моменти, урахування яких має поліпшити механізм публічного адміністрування в Україні. По-перше, це демілітаризація та перетворення спеціалізованих державних служб у цивільні відомства. По-друге, це системна антикорупційна політика. По-третє, це диференційований підхід до категорій і рангів публічних службовців. По-четверте, урахування гендерного паритету у формуванні апарату публічних службовців. По-п'яте, належний стан правового забезпечення публічної служби, з урахуванням інструментів м'якого права.

Бібліографічні посилання:

1. Державна служба в країнах ЄС: Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28926.pdf>.
2. Зарубіжний досвід публічного адміністрування : метод. рек. / авт. кол.: Н.М. Мельтюхова, В.В. Корженко, Ю.В. Дідок та ін.; за заг. ред. Н.М. Мельтюхової. Київ: НАДУ. 2010. 28 с.
3. Губська О. Зарубіжний досвід правового регулювання працевлаштування та проходження публічної служби, рекомендації для України. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/121367-zarubizhnyi-dosvid-pravovogo-regulyuvannya-pratsevlashtuvannya-ta-prokhozheniya-publichnoyi-sluzhbi-rekomendatsiyi-dlya-ukrayini>.

Попенко Анастасія Сергіївна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
юридичний факультет,
здобувач вищої освіти*

Науковий керівник:
Наливайко Лариса Романівна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
професор кафедри
загальноправових дисциплін,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України*

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ РЕФОРМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Кабінет Міністрів України визначив підтримку реформи децентралізації в Україні одним з пріоритетних завдань, що сприятиме розвитку місцевого самоуправління і економічного розвитку країни в цілому. 2020 рік став ключовим у питанні формування базового рівня місцевого самоврядування: більшість існуючих малочисельних місцевих рад об'єднуються, стануть спроможними перебрати на себе більшість повноважень, належним чином використовувати ресурси і нести відповідальність за свої дії чи бездіяльність перед людьми та державою. Це створить стійке підґрунтя для наступних кроків реформи місцевого самоврядування, а також сприятиме прискоренню реформ у сфері охорони здоров'я, освіти, культури, соціальних послуг, енергоефективності та інших секторах. 12 червня 2020 року Уряд затвердив новий адміністративно-територіальний устрій базового рівня. Відповідно до розпоряджень Кабінету Міністрів, після місцевих виборів в Україні буде 1469 територіальних громад, які покриватимуть усю територію країни. 17 липня 2020 року Верховна Рада України прийняла Постанову № 3650 «Про утворення та ліквідацію районів». Згідно з документом, тепер в Україні 136 районів. Старі 490 районів парламент ліквідував. 15 липня 2020 року Верховна Рада України прийняла постанову 3809 про призначення чергових місцевих виборів на 25 жовтня 2020 року. 16 липня Верховна Рада України прийняла зміни до виборчого законодавства. Основними завданнями, які входять до нового етапу: затвердження нової територіальної основи для діяльності органів влади ні рівні громад і районів; передача повноважень виконавчої влади органам МС та їх розмежування між рівнями і органами за принципом субсидіарності; створення ефективної ресурсної бази для здійснення повноважень МС; формування ефективної системи в ОМС та ОБВ; упорядкування системи держа-

вного контролю та нагляду за законністю діяльності ОМС; розвиток прямого народовладдя, референдумів; удосконалення механізму координації діяльності центральних та місцевих органів влади [2].

Реформа місцевого самоврядування в Україні вважається однією з найуспішніших реформ в Україні, є динамічною та незворотною. Всупереч цьому слід зупинитися більш детально на питанні переваг та недоліків реформи. Саме реформування місцевого самоврядування є політичною ідеєю, котра визначає, що субнаціональні органи влади отримують деяку політичну автономію разом із новими функціями та ресурсами [3, с. 170].

Реформування місцевої влади є ефективним знаряддям економічного розвитку, завдяки зусиллям незалежності місцевого самоврядування та підвищенню його активності, зміцненню демократії на місцях.

Перевагами реформи є зміцнення демократичних процедур; захист прав людини та її свободи; підвищення ефективності органів місцевої влади завдяки передачі повноважень на місця; удосконалення соціально-економічного розвитку. Реформа вважається підґрунтям для впровадження нових стратегій, завдяки створенню нової системи управління та її нового адміністративного складу. Проте дуже важливим і болючим залишається питання спроможності місцевих органів влади самостійно впровадити стратегії розвитку регіонів. В Україні існує багато територій, на яких неможливо створити фінансові самодостатні структури місцевого управління. Виходить, що такі регіони не зможуть обійтися без зовнішнього втручання, тобто без підтримки держави. Перш ніж проводити реформування влади, необхідно досягнути глибокого та усвідомленого розуміння цього процесу. У кожній конкретній державі цьому має передувати обговорення стратегії реформ з урахуванням місцевих еліт, наявної політичної культури й методів роботи державних інститутів [1, с. 124].

Отже, реформоване місцеве самоврядування має стати базисом для формування та функціонування громадянського суспільства. Безумовно, під час розгляду кроків реформування місцевого самоврядування необхідно враховувати перелічені ризики й передбачати застосування механізмів послаблення їх негативного впливу. Водночас поява тих чи інших складнощів стимулюватиме швидке реагування влади та пошук засобів розв'язання наявних проблем. Очевидно, що на шляху цих перетворень виникають і виникатимуть перешкоди. У кожній реформи є опоненти. Якщо немає незадоволених, то немає й реформ». На нашу думку, без системних змін за участю Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, неможливі успішні реформи, у тому числі стосовно реформування місцевого самоврядування.

Бібліографічні посилання:

1. Василенко Л., Добровінський М. Децентралізація та реформа місцевого самоврядування. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 3. С. 123-126.
2. Децентралізація. URL : <https://decentralization.gov.ua/about>.
3. Кіщевський С. Оновлення Конституції як завершення революції. Центр перспективних досліджень. 2015. № 1. С. 169-170.

Мухай Анастасія Андріївна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
юридичний факультет,
здобувач вищої освіти*

Науковий керівник:
Наливайко Лариса Романівна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
професор кафедри
загальноправових дисциплін,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТАТУСУ ОМБУДСМЕНА З ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

Нині, в умовах соціально-економічної кризи в Україні значно знизився рівень життя громадян. Діти як соціальна група, яка є вразливою до негативних змін в економіці, нині виявилися незахищеними та неготовими протистояти суворим реаліям. Звісно, протягом останніх десяти років відбулися зміни у механізмі забезпечення прав дитини. Очевидно, що механізм захисту прав дітей опосередковано сприяє захисту прав дитини. Провідне місце в утвердженні та реалізації заходів щодо захисту прав дитини належить омбудсмену з прав дитини в Україні.

Термін «омбудсмен» – посадова особа (представник парламенту), яка контролює діяльність органів влади у сфері дотримання основоположних прав індивідів [4, с. 9]. Інститут омбудсмена вперше виник у 1809 році у Швеції, коли парламент Швеції прийняв закон, за яким парламент мав обрати уповноважену особу, яка буде контролювати дотримання законодавства у сфері забезпечення та захисту прав людини. Зауважимо, що омбудсмени з прав дитини виникли пізніше, ніж омбудсмени з прав людини. Перший Уповноважений з прав та інтересів дитини з'явився на початку ХХ ст. у Норвегії. Логічним завершенням становлення інституту Уповноваженого слід вважати прийняття «Акту про Омбудсмена у справах дітей у Норвегії», який регламентував правовий статус та сферу діяльності Уповноваженого з інтересів та прав дитини.

Отже, омбудсмен у справах дітей – допоміжний орган, який займається захистом та відновленням порушених прав дитини. На початку 90-х років ХХ ст. Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) займався розробкою концепції створення інституту омбудсмена з прав дитини та запропонував термін «незалежні інституції, що займаються захистом прав дітей», підкресливши цим розмаїття орга-

нізацій, які можуть займатися захистом прав дітей. Відповідно до запропонованої концепції захистом прав дітей та представленням їх інтересів можуть займатися вузькопрофільні організації та установи, діяльність яких спрямована на задоволенні потреб неповнолітніх [2, с. 75]. Аналізуючи міжнародний досвід, слід зауважити, що виокремлюють чотири моделі, за якими створюються інституту омбудсмена з прав дитини. Уповноважені з прав дитини першої групи запроваджуються спеціальними нормативно-правовими актами, які приймаються парламентом (Норвегія, Перу, Швеція). Стосовно другої групи, то інститут омбудсмена створюється на підставі законодавства про охорону дитинства та дотримання прав дитини (Нова Зеландія). Омбудсмени третьої групи функціонують у системі органів державної влади (Іспанія, Данія), четвертої групи – діють у складі міжнародних неурядових організацій.

Питання створення посади Уповноваженого з прав дітей порушувалося неодноразова за роки незалежності України. Україна, ратифікувавши Конвенцію ООН про права дитини у 1991 р., взяла на себе зобов'язання, що ґрунтуються на таких принципах: відсутність дискримінації, повага до інтересів дитини, підтримка дітей та залучення їх до суспільного життя.

За результатами Національної доповіді про реалізацію положень Конвенції ООН про права дитини, яку Україна представила в січні 2011 р., Комітет ООН з прав дитини вніс 95 зауважень і рекомендацій щодо політики у сфері забезпечення прав дитини. У змісті зауважень підкреслено, що Комітет рекомендує Україні як соціальній та правовій державі створити посаду Уповноваженого з прав дитини. Згідно з «Положенням про Уповноваженого Президента України з прав дитини» від 11 серпня 2011 року № 811/2011 Уповноважений Президента України з прав дитини забезпечує здійснення Президентом України конституційних повноважень щодо забезпечення додержання конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері [3]. Відповідно до «Положення про Уповноваженого Президента України з прав дитини» до основних завдань Уповноваженого належить: 1) перевірка дотримання прав дитини та виконання міжнародних зобов'язань щодо припинення порушень прав дитини; 2) підготовка пропозицій щодо підготовки законопроектів, що стосуються захисту та відновлення порушених прав дітей; 3) інформування населення України щодо прав та інтересів дітей.

Для забезпечення діяльності омбудсмена та підвищення ефективності був створений підрозділ Адміністрації Президента України, який виступає як допоміжний механізм при реалізації омбудсменом свої повноважень. Окрім цього, була створена консультативна рада – орган, що надає консультативну допомогу з питань прав дитини. Інститут Уповноваженого з початку своєї діяльності активно співпрацює з Європейською мережею омбудсменів з прав дітей European Network of Ombudspersons for Children. Зазначимо, що Україна стала членом Європейської мережі омбудсменів з прав дітей [1, с. 119].

Попри ефективне співробітництво омбудсмена з прав дитини з держав-

ними органами та громадськими об'єднаннями існує низка прогалин у його діяльності. Правники вважають, що для більш ефективного функціонування інституту омбудсмена з прав дитини необхідно на законодавчому рівні закріпити його взаємодію з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, адже порушення прав дитини одночасно є і порушенням прав людини. Це співробітництво дозволить викоринити причини, що сприяють порушенню прав дитини. Прогалиною у діяльності омбудсмена є те, що він не може звертатися до Конституційного Суду України щодо дослідження відповідності певного нормативно-правового акту з Конституцією України. Омбудсмен також не наділений процесуальними повноваженнями, що також перешкоджає його скоординованій діяльності.

Ще однією проблемою у діяльності омбудсмена з прав дитини є те, що населення не знає про діяльність Уповноваженого з прав дитини. Лише 50 % населення знає про існування омбудсмена з прав дитини. Подібне свідчить про те, що рівень поширення інформації серед населення про діяльність омбудсмена є недостатнім. Розв'язати цю проблему можна шляхом поширення серед учнів шкіл та студентів інформації про функціонування інституту омбудсмена з прав дитини в Україні.

Попри це, можемо констатувати, що певні позитивні зрушення все ж таки є: створили інституцію, що займається аналізом та акумуляцією звернень громадян, що стосуються порушення прав дітей. В період з 2013 р. по 2017 р. до Уповноваженого Президента України з прав дитини надійшло більш ніж 10000 звернень від громадян та організацій. Омбудсмен особисто приймав громадян не лише в Києві, а й у 23 регіонах нашої держави. Стосовно тематики звернень громадян, то це питання, що стосуються захисту майнових прав дітей, скарги на роботу місцевої влади щодо дітей-сиріт, дітей із багатодітних сімей, забезпечення хворих дітей медикаментами, захист дітей від насильства з боку батьків.

Отже, омбудсмен з прав дитини – ключова фігура, яка займається захистом прав дітей, відновленням порушених прав та координацією питань, що стосуються дітей та їх становища у суспільстві. Для повноцінного функціонування інституту омбудсмена з прав дитини необхідно внести зміни до чинного законодавства, посилити взаємодію Уповноваженого Президента України з прав дитини з Уповноваженим з прав людини та громадськими організаціями, створити інститут регіональних омбудсменів, які зможуть на регіональному рівні займатися проблемними питаннями, що стосуються прав дитини. Зазначимо, що необхідно на законодавчому рівні визначити основні критерії ефективності щодо діяльності Уповноваженого Президента України з прав дитини.

Бібліографічні посилання:

1. Лабенська Л. Л., Савич В. О. Права дитини: сучасний стан забезпечення та реалізації в Україні. *Право і суспільство*. 2018. № 1. С. 118-122.
2. Лесько Н. М. Загальна характеристика правового статусу уповноваженого Президента України з прав дитини. *Вісник Національного університету «Львівська політех-*

ніка». 2015. № 827. С. 74-78.

3. Положення про Уповноваженого Президента України з прав дитини : Указ Президента України від 11 сер. 2011 р. № 811. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/811/2011#Text>.

4. Широ С. В. Права ребенка: необходимость внедрения новых механизмов защиты : монография. Москва : Мурманск, 2009. 168 с.

Шебет Ульяна Романівна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
юридичний факультет,
здобувач вищої освіти*

Науковий керівник:
Наливайко Лариса Романівна
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
професор кафедри
загальноправових дисциплін,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України*

РОЛЬ ОРГАНУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ УКРАЇНИ У ПИТАННЯХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Побудова і забезпечення дієвого функціонуючого механізму захисту прав і свобод людини та громадянина залишаються пріоритетними завданнями держави. Сьогодні Україна будує власний механізм захисту прав людини, аналізуючи свій історичний досвід конституційно-правової практики, беручи до уваги як національні особливості, так і використовуючи відповідний досвід інших країн (особливо близьких нам в правовому чи навіть історичному, ментальному розумінні). В цьому, на нашу думку, визначається особливість даного процесу, в якому важливу роль відведено органам, до функцій яких належить захист прав і свобод людини та громадянина, – це органи конституційної юстиції, судова система, омбудсман тощо.

Найвищу юридичну силу має Конституція, а основною юридичною гарантією прав і свобод людини є їх судовий захист. Оскільки передусім в Конституції України закладені фундаментальні гарантії захисту прав і свобод людини в країні, то особлива роль тут відведена органам конституційної юрисдикції. Здійснення централізованого конституційного контролю спеціальним судовим органом, який не входить до системи судів загальної юрисдикції, свідчить про запровадження в Україні європейської моделі конституцій-

ного контролю, що пояснюється змістом і характером функції конституційного контролю, а також соціальним призначенням і природою функції судового конституційного контролю [4, с. 36]. В країнах з такою діючою моделлю (Австрія, Німеччина, Угорщина, Хорватія, Чехія) захист конституційних прав і свобод людини та громадянина здійснюється конституційними судами безпосередньо, в законодавстві закріплено інститут конституційної скарги, а повноваження з захисту прав людини передбачено як складову частину компетенції органів конституційної юрисдикції [6, с. 74].

Аналіз останньої судово-конституційної реформи дозволяє впевнитися у висновку науковців, що КСУ є специфічним органом, який останнім на національному рівні здійснює виключні спеціальні повноваження, спрямовані на захист прав і основних свобод людини і громадянина [24, с. 155]. Такий висновок випливає з огляду на розташування норми, яка гарантує кожному право звернутись із конституційною скаргою до КСУ, – після норми про право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та перед нормою про право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Це вчергове свідчить про дворівневність (національний і міжнародний) механізму захисту прав і свобод людини в Україні. Крім того, використане в ч. 4 ст. 55 КУ формулювання «з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом» звертає увагу на ст. 151-1 КУ, яка підкреслює, за науковим визначенням І. Берестової, «унікальний характер» повноважень КСУ як «останнього на національному рівні юрисдикційного органу, що сприяє захисту прав і свобод людини і громадянина та допомагає протистояти небезпечній нормативній експансії держави в цілому» [1, с. 156]. Так, КСУ вирішує питання про відповідність Конституції (конституційність) закону України за конституційною скаргою (може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано) особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України.

Запровадження з 2016 р. в Україні конституційної скарги як нового конституційного механізму захисту прав і свобод фізичних і юридичних осіб, на нашу думку, ставить остаточну крапку в тривалій науковій дискусії щодо правозахисної функції КСУ. Ця дискусія велася в межах декількох обговорюваних проблем, серед яких: відсутність в законодавстві прямо визначених функцій КСУ, а відображення лише повноважень КСУ, внаслідок чого під його функціями розумілися «основні напрями діяльності, що реалізуються КСУ через його повноваження з метою виконання основних завдань конституційного правосуддя, а також утвердження конституційної законності в межах держави»; непрямий характер конституційно-судового механізму захисту прав і свобод людини через загальний, абстрактний характер конституцій-

ного контролю, його не дієвість у конкретних правовідносинах, що вимагають негайного врегулювання. Зміни основних засад функціонування КСУ відбулися внаслідок конституційно-судової реформи 2016 р., в якій КСУ виступив і як головний об'єкт реформування, і як безпосередній учасник цього процесу [5, с. 195]. Говорячи про «принципове та глибинне значення» такого нововведення, О. Бориславська звертає увагу на фактично визначену нову місію КСУ: «якщо раніше вона полягала у гарантуванні верховенства Конституції, втілення у життя конституційних цінностей та принципів, і лише через них, опосередковано, – захист прав людини, то відтепер вона безпосередньо полягає у гарантуванні верховенства Конституції та забезпеченні обмеженості держави Основним Законом та правами людини» [2, с. 8]. Цієї ж думки дотримується у своєму дисертаційному дослідженні А. Л. Деркач, відносячи конституційний захист цих прав до фундаментальних рівнів захисту [3, с. 22].

Таким чином, впровадження в Україні інституту конституційної скарги значно посилило роль КСУ у забезпеченні й захисту гарантованих КУ прав і свобод. Правозахисна функція органу конституційної юрисдикції полягає не тільки в його прямій участі в усуненні перешкод у здійсненні громадянами своїх прав і свобод, а й в сприянні реалізації конституційно гарантованого права на судовий захист. Надаючи право прямого індивідуального доступу до Конституційного Суду, інститут конституційної скарги потенційно дає змогу не лише захищати особисті права, а й забезпечувати конституційність всієї правової системи України.

Бібліографічні посилання:

1. Берестова І. Конституційний Суд України в системі юрисдикційних органів: загальні положення. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 154-159.
2. Бориславська О. М. Конституційний Суд України: наступний етап розвитку чи початок нової ери? *Український часопис конституційного права*. 2018. С. 8-10.
3. Деркач А. Л. Захист прав людини у конституційному процесі: питання теорії та практики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.02, 12.00.11. Київ, 2019. 41 с.
4. Конституційна юрисдикція: підручник / за ред. Ю. Г. Барабаша, А. О. Селіванова. Харків: Право, 2012. 168 с.
5. Стецюк П. Б. Зміни до Основного Закону України щодо правосуддя (конституційно-юрисдикційний зріз). *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 194-201.
6. Цимбалістий Т. О., Росоляк О. Б. Органи конституційної юрисдикції в механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні й Польщі. *Актуальні проблеми мовознавства*. 2016. Вип. 1. С. 73-77.

Наукове видання

**ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА КОЛІЗІЇ**

***Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної
конференції***

м. Дніпро, 15 травня 2020 року

Редактор, оригінал-макет – *А.В. Самотуга*

Підп. до друку 29.05.2020. Формат 60x84/8. Друк – трафаретний. Папір офісний.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 18,46. Обл.-вид. арк. 19,13. Тираж – 50 прим.
Зам. № 06/20-зб

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, тел. (056) 756-46-41
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6054 від 28.02.2018